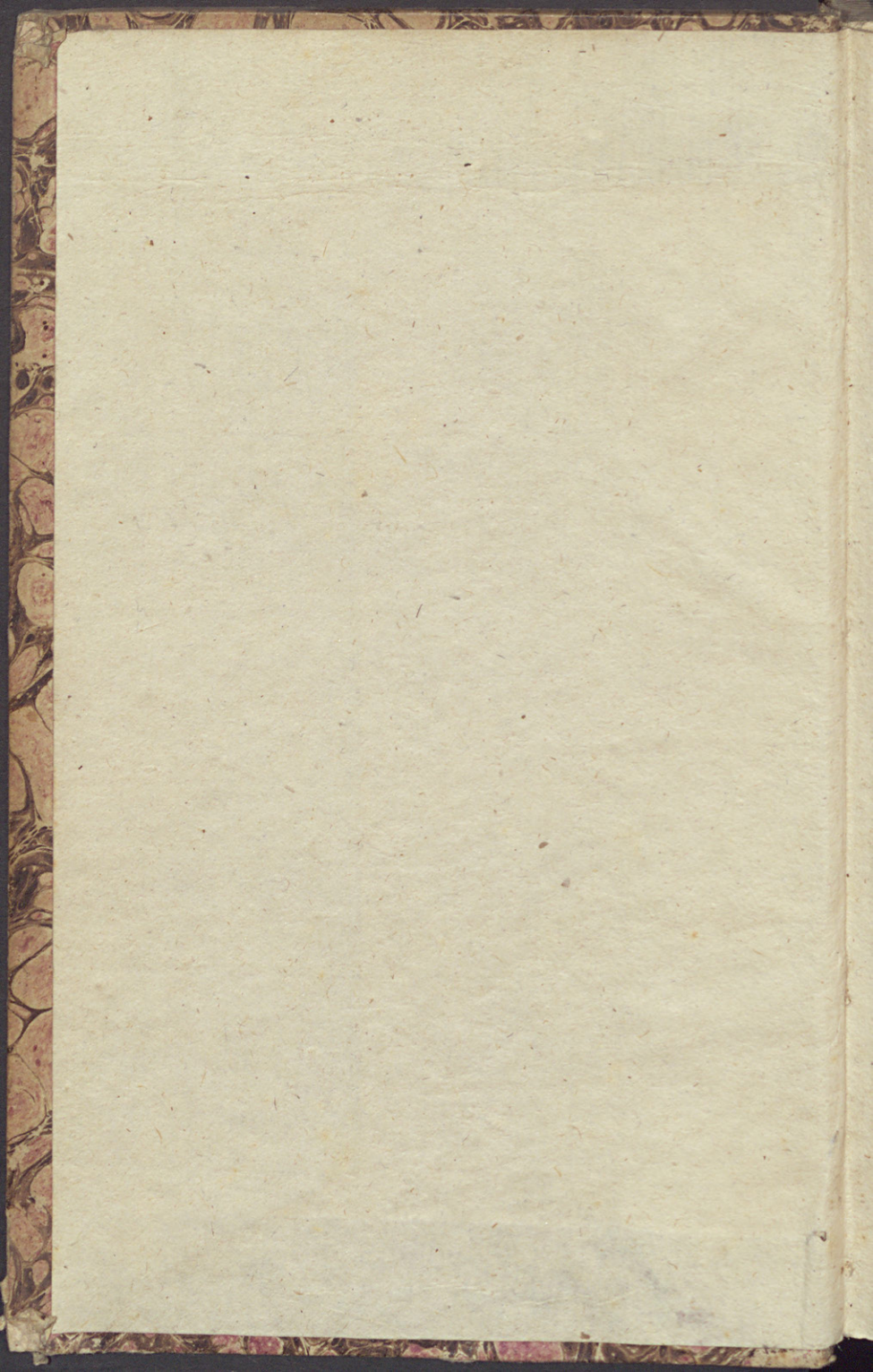
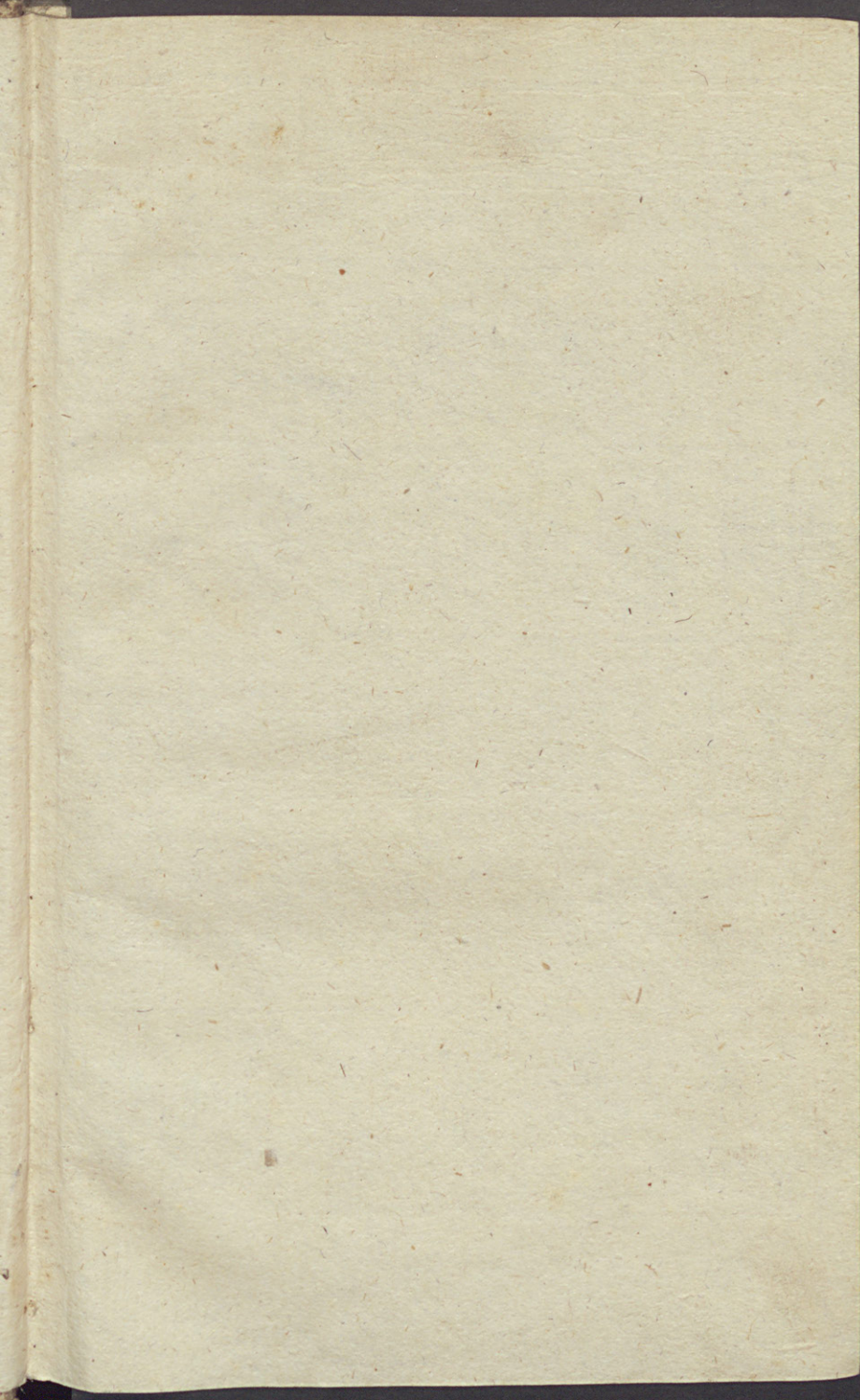

758401

2.5.1.19.

SL
COMPENDIARIA
METAPHYSICAE
INSTITVTIO

QVAM
IN VSVM
A V D I T O R V M
P H I L O S O P H I A E
ELVCVBRA TVS EST

Pravda
P. M. A. K. O.

AB AVTORE EMENDATA.

J. Michaelij Barockyffii

RECUSA BUDÆ,
TYPIS, AC SUMTIBUS REGIÆ UNIVERSITATIS.
MDCGXCVII.

Országos Könyvtári Bizottság
Nem elérhető el
debreceni raktárából

PRAEFATIO.

*Non eram nescius, iuvenes lectis-
simi, cum, quae summo ingenio,
et singulari doctrina viri, hisce
maxime temporibus, literis tradi-
dissent, ea retractare animum in-
ducerem, fore, ut hic meus labor
in varias reprehensiones incurre-
ret. Quibusdam enim, et his qui-*

P R A E F A T I O.

dem antiquitatis retinentissimis, genus ipsum philosophiae displicebit, quod neque Lyceum, neque Aristotelem oleat, e cuius disciplina, tanquam ex equo Troiano tot viri sapientes prodiissent. Quidam autem genus ipsum non reprebent; sed in tanta librorum exuberantia scribendum fuisse non putabunt. Alii Stoicorum artem, atque syllogismis adstrictam orationem requirent, existimantes a pugnaci illa ratione non esse recedendum. Postremo aliquos fore suspicor, qui manca haec nostra, et affecta potius, quam perfecta esse iudicabunt.

Ho-

P R A E F A T I O.

*Horum ego reprehensiones gra-
uius ferrem, si quisquam ullam
philosophiae disciplinam probaret,
praeter eam, quam ipse sequere-
tur. Nunc autem, quando vetus
illud verbum hic maxime obtinet,*

Σοι μὲν ταῦτα δοκῶντ' εἶναι,
ἐμοὶ δὲ ταδε,

*quin multi contra dicant, recusare
non potui, nisi nihil omnino scri-
berem. Sed tamen cum ea, quae
obiiciunt, excusationes habeant
probabiles, singulis respondendum
breuiter existimo.*

P R A E F A T I O.

Quanquam philosophiae vituperatoribus, atque Aristotelis praedicatoribus abunde satisfacient tempora, et mores hodierni,

Peioraque secula ferri

Temporibus, quorum sceleri non
inuenit ipsa

Nomen, et a nullo posuit natura metallo.

*Quid enim adversus hanc quilibet sentiendi licentiam solidi depromes ex Aristotele, qui ipse in praecipuis huius disciplinae partibus claudicauerit? quomodo impias de mundo, de anima, de Deo opiniones eius armis conuelles, qui ipse in primis refellendus sit? et
tamen*

P R A E F A T I O.

tamen hodiernae metaphysicae haec partem maximam efficiunt. Versa nimirum sunt tempora: non iam exercendis, aut vexandis potius iuuenum ingeniis, sed defendendis moribus, et religioni scientia ista debet velificari: pro aris, et focus philosophamur.

Qui deinceps illam differendi rationem expetunt, audiant Ciceronis, summi non minus philosophi, quam oratoris ea de re iudicium; qui cum efficere vellet, mundum intelligentia administrari, hunc in modum loquitur. „ At-
 „ que haec cum uberius disputan-
 „ tur, et fusius, ut mihi est in

P R A E F A T I O.

„ animo facere, facilius effugiunt
 „ Academicorum calumniam: cum
 „ enim, ut Zeno solebat, breuius,
 „ angustiusque concluduntur, tum
 „ apertiora sunt ad reprehenden-
 „ dum. Nam ut profluens annis
 „ aut vix, aut nullo modo: con-
 „ clusa autem aqua facile corrup-
 „ pitur: sic orationis flumine re-
 „ prehensoris vitia diluuntur: an-
 „ gustia autem conclusae orationis
 „ non facile se ipsa tutatur „. Ita-
 „ que videmus hos ipsos, qui metho-
 „ dum Stoicorum sectantur, res eas-
 „ dem, quas conclusionum vinculis
 „ primum coarctabant, sermone solu-
 „ to fusius deinde explanare. Neque
 „ tamen

P R A E F A T I O.

tamen ego adstrictam illam disse-
rendi rationem e publicis iuuenum
collegiis eliminandam esse contendo:
quin ipse orationis vela rarius pan-
do, sed plerumque dialecticorum re-
mis propello: id aio, eam faculta-
tem a iuuenibus logicae praeceptio-
nibus iam probe elimatis usu, et
continenti exercitatione, cumpri-
mis autem assidua magistri institu-
tione comparari posse: id quod ex-
perientia quotidiana confirmari sen-
tiunt, qui studia ista publicis in
Lyceis moderantur.

Venio ad illos reprehensores,
quibus in tanta commentariorum
multitudine haec mea industria vi-
detur

P R A E F A T I O.

*detur esse superuacua. Verum his
maiorum imperia me facile purga-
bunt, quorum voluntate animum
ad scribendum appuli, cum ante
alia omnia cogitatione versarem.
Neque haec tanta librorum copia
forsitan efficiet, ut hac qualicun-
que lucubratione actum egerim:
nam*

Πολλοι μεν ναρθηκοφοροι, Βακ-
χοι δε γε παυροι.

*Alii magnam partem in rebus par-
tiendis, et definiendis occupati sunt:
illa eorum perexigua oratio est,
qua sententias periculosas refellant.
Alii autem multa aduersus huius-
modi opiniones disputant: sed spi-
nas*

P R A E F A T I O.

nas partiendi, et definiendi praetermittunt. Quidam nimia, minimeque necessaria eruditione discipulum obruunt. Sunt, qui breuitate; sunt, qui longitudine peccent. At sint sane multi usquequaque perfecti: quid vetat, cum haec quiduis sentiendi libido noua in dies incrementa capiat, nouis item armis eam oppugnari? sed vetera, inquit, recoquere nihil attinet. Sequemur equidem vestigia praeuentium: verum ita, ut iis nostrum iudicium, nostrumque scribendi ordinem adiungamus, atque ex eorum fontibus arbitrio nostro, quantumcunque modo videbitur, hauriamus.

„ Quid

P R A E F A T I O.

„ Quid est, inquit Cicero, a
 „ Chrysippo praetermissum in Stoi-
 „ cis? legimus tamen Diogenem,
 „ Antipatrum, Mnesarchum, Pa-
 „ naetium, multos alios: inpri-
 „ misque familiarem nostrum Pos-
 „ sidonium. Quid Theophrastus?
 „ mediocriterne delectat, cum tra-
 „ ctat locos ab Aristotele ante tra-
 „ ctatos? quid Epicurei? num de-
 „ sistunt de iisdem, de quibus et
 „ ab Epicuro scriptum est, et ab
 „ antiquis, ad arbitrium suum
 „ scribere? quodsi Graeci leguntur
 „ a Graecis iisdem de rebus alia
 „ ratione compositis; quid est, cur
 „ nostri a nostris non legantur? „

Re-

P R A E F A T I O.

Restat genus ultimum accusationis, quod est eorum, quibus videor nimis ieiune agere, resque grauissimas in tantas argutias compellere, cum sit campus, in quo possit exultare oratio. Sed hos, qui haec ita disputant, diligenter meminisse peruelim, solis auditoribus ista me conscripsisse, quorum studia curriculo decem mensium concluduntur, e quibus ipsis binos, aut ternos sibi decerpit dialectica; quare prolixiori esse non licet. Summa disciplinae capita strictim attuli: si qua uberiores exposcere tractationem videbuntur, breuitatem viua magistri vox facile compensabit.

Re-

P R A E F A T I O.

*Respondi breuiter vituperatori-
bus. Nunc ad vos redeo, iuuenes
lectissimi, quorum caussa opus hoc
taedii plenum suscepi, nec admodum
repugnanter suscepi: „ quod enim
„ munus, ut ait magnus ille Ro-
„ mani assertor imperii Tullius,
„ reipublicae adferre maius, meli-
„ usque possumus, quam si doce-
„ mus, atque erudimus iuuentu-
„ tem, his praesertim moribus,
„ atque temporibus? „ Erunt,
quae aures vestras purissima lati-
nitate imbutas offendant: sed ar-
tem philosophiam esse scitote, de
qua differens arripere verba de fo-
ro non potest. Dedimus tamen
qua*

P R A E F A T I O.

qua licuit, operam, ne horridi,
neue asperi adpareremus: et sicubi
commode potuimus, non verba mo-
do, sed etiam sententias integras
ex philosophia Tullii desumimus.
Nec nihil in eo elaborauimus, ut
in tanta rerum obscuritate abtru-
sum dicendi genus euitaremus:
quanquam id quidem licebit vobis,
quum legeritis, existimare. Sed
tamen paulo implicatior interdum
suscipienda contentio fuit: tum
quod res ipsae difficilem saepe ha-
bent enodationem; tum quod acu-
tissime, et abscondite a multis dis-
seruntur. Graeca latinis, tempo-
ra sequuti, interdum miscuimus:
quod

P R A E F A T I O.

quod non modo non offendet vos, qui anno superiore autores Atticos tanta omnium voluptate estis interpretati; sed etiam maiorem in modum delectabit, quando eas literas, tantisper dimissas, ex intervallo regustabitis. Valet, meumque bene de vobis merendi studium aequi, ac boni consulite.

PROLEGOMENON

I N

METAPHYSICAM.

§. I.

Tametsi res omnes, quaecunque existant, ^{Quid Me-} vsquequaque determinatae, atque adeo in- ^{taphysica?} diuiduae sint (Log. 29.) in notis tamen quibusdam conueniunt e. g. in eo, quod et omnes existant, et existere possint. Quum ergo has notas omnibus communes animo complectimur, notiones rerum vniuersales (Log. 32.) et abstractas mente informamus (Log. 31). Ea itaque disciplina, quae huiusmodi notiones rerum a rebus indiuiduis seiunctas contemplatur, ac distincte explicat, generali vocabulo *Metaphysica* adpellatur.

Scholion. Vis huius vocabuli, atque potestas fere in obscuro est. Libros quidem aliquot reliquit Aristoteles, quos posteri *τα μετα τα φυσικα* inscripserunt: in quibus tamen ad veram scientiam nihil inesse momenti Plutarchus contendit in vita Alexandri.
R. P. Mako *Metaphys.*

dri (α), quanquam fortasse censor ultra aequum acerbis. Illud palam est, retento deinceps metaphysicae nomine rem ipsam ab Auerroë, Auicenna, eorumque aequalibus, monstris, ac vocibus barbaris, nullosque explicatus habentibus eum in modum fuisse deformatam, ut scientia omnium pulcherrima in commune odium, atque inuidiam vocaretur.

2. Quum ad rerum exstantium genera animum aduertimus, primum quidem sentimus in nobis aliquid, quod sui ipsius conscientia polleat, quodque *animam* nuncupamus. Tum experimur extra nos quoque res quasdam extensas, figura, et magnitudine infinitis modis discrepantes; his vero *corporis* vocabulum imposuimus, earumque vniuersitatem verbo vno complectentes *mundum* vocamus. Denique attentâ horum omnium contemplatione facile adducimur, ut credamus esse quemdam rerum auctorem, et effectorem, quem *Deum* appellamus.

Quae eius partes?

3. Ex his perspicue intelligitis partes, quibus metaphysica omnis continetur. Sunt autem 1.) *Ontologia*, quae contemplatur, quidquid rebus omnibus, hoc est animae, corpori, et Deo (praec.) generatim conuenit. 3.) *Cosmologia* generalis, quae expendit notiones, quas haec rerum vniuersitas communes habet cum aliis mundis, qui possunt procreari. 3.) *Psychologia*, in qua explicantur, quae animarum sunt propria. 4.) *Theologia* denique naturalis, proponens quidquid in Deo ratione consequi mortali concessum est.

4. Igi-

(α) Ἀληθῶς γὰρ μετὰ φυσικὰ πραγματεῖα πρὸς διδασκαλίαν, καὶ μάθησιν εὐερέχιστα χρησιμὸν, ὑποδείγμα τοῖς πεπεδευμένοις ἀπ' ἀρχῆς γεγραπταί.

4. Igitur metaphysicam e quatuor his partibus in vnum corpus coagmentatam recte adpelles scientiam entis, et mundi generatim, rerumque a concretione corpora seiunctarum.

Scholion. Non est, cur disciplinae huius dignitas a nobis commendetur. In eam cumprimis valet praecleara illa Tullii laudatio „ Mater, inquit, omnium „ bonarum artium est sapientia, a cuius amore graeco vocabulo Philosophia nomen inuenit, qua nihil „ a diis immortalibus vberius, nihil florentius, nihil praestabilius hominum vitae datum est. Haec „ enim vna nos cum ceteras res omnes, tum, quod „ est difficillimum, docuit, vt nosmetipfos nosceremus. Cuius praecepti tanta vis, tanta sapientia „ est, vt ea non homini cuiquam, sed Delphico Deo „ tribueretur. Nam qui se ipsum nouit, primum aliquid se habere sentit diuinum, ingeniumque in se „ suum, sicut simulacrum aliquod dedicatum putabit, „ tantoque munere deorum semper aliquid dignum „ et faciet, et sentiet etc. Lib. 1. de Leg.

5. Partes disciplinae cuiusque eam deponunt explanandi rationem, vt praeceant, quae ceteris facem praefereunt, et principia suppeditant (Log. 10. 131.) cui quidem legi parere si velimus, (velle autem omnes debemus, ex iis, quae sequuntur, intelligemus principio quidem ontologiam; tum cosmologiam; deinde psychologiam; ac denique theologiam naturalem esse pertractandam.

Quo tractandae ordine?

PROLEGOMENON

I N

O N T O L O G I A M.

Quae entis
notio ?

6. Quando cogitationem in ea defigimus, quae omnibus omnino rebus communia sunt, maxime commune illud occurrit; quod *sunt*, aut *esse possint*. Si ergo in hanc proprietatem, missa aliarum contemplatione, animum intendimus, generalem *entis* ideam consequimur.

Quid Ontologia ?

7. *Ontologiam* voco scientiam entis generatim, seu quatenus ens est, in qua maxime communia humanae cognitionis principia explicantur (α).

8. Cogitationes quippe humanae aut verae, aut falsae sunt (Log. 94.): veritas autem earum e certis quibusdam iudiciis, atque indubitatis principiis conficitur (Log. 96. 101.): exstare igitur scientiam oportet, quae in his principiis distincte, ac explicite tradendis verifetur.

Et quotu-
plex ?

9. Homines vel rudissimi iudicia sua certis, et ipsis principiis moderantur, ad quae tanquam ad tribunal prouocare solent, siquidem eorum enunciata in dubium vocentur. Ita si quaeras e puero, vtrum aquam lac esse arbitretur,

(α) Eodem fere recidit illa Aristotelis definitio L. 3. Met. c. 3. *Επιστημη τις, ἡ θεωρεῖ οὐ, καὶ τὰ τε-
τῶ ὑπαρχόντων κατ' αὐτό.* Vnde ipsa quoque vocabuli eius etymologia intelligitur.

tretur, negabit: causam rogatus addet, aquam, quoniam aqua sit, lac esse haud posse. Confuse igitur animaduertit generale illud enunciatum, idem non posse esse, et non esse simul, tametsi distincte effari nequeat. Hos omnes, qui confusa id genus principia ipso rerum vsu sibi compararunt, ontologia quadam *naturali* valere dicimus: si ergo eadem distincte explicentur, et ex norma methodi pertractentur, ontologia *artificiosa* nascitur. Conf. Log. §§. 11. 12. 13.

10. Ontologia scientia est (7): suas adeo assertiones, nisi ipsa terminorum perspicuitate manifestae sint, accurata demonstratione confirmare debet (Log. 105.)

Qua tractanda methodo?

11. Cumque asserta tum demum demonstrantur, quando e certis, atque exploratis principiis complexione legitima colliguntur (Log. 100, et seq.), animaduertitis, propositiones in ontologia sic esse distribuendas, vt indubitata principia praestituantur; ex his cetera asserta deriuentur.

Coroll. Par est ergo ontologiam methodo geometrica tractari, atque adeo ad eiusdem leges accurate conformari (Log. 131, et seq.)

Scholion. Nemo, qui quidem in veterum Scholasticorum disciplina versatus sit, inficiabitur ontologiam ab iis confuse admodum fuisse perscriptam, propterea, quod cum ceteras methodi rationes, tum accuratas terminorum definitiones neglexissent. Nos proinde id cumprimis dabimus operam, vt certis definitionibus in subsidium vocatis, cuiusuis vocabuli vim, ac potestatem, prout ex vsu erit, et res ipsa patietur, nitide exponamus.

12. Ontologia omnis circa notiones maxime generales, et a rebus ipsis seiugatas versatur (7): quaecunque ergo in ea traduntur,

certissima esse possunt : de ideis enim nobis utique notissimis agitur, nec in singulares naturas, causasque effectorum peculiare inquiritur. Itaque tam parum hic controuersis relictus est locus, quam parum in pura geometria. Si quid ergo a nobis contentiosius disceptabitur, in eo non rerum naturae, aut nostro iudicio, sed tempori seruiemus.

Quae eius
utilitas ?

13. Quoniam ontologia cognitionis humanae principia, maximeque communes rerum notiones explicat (7), ceterae disciplinae ex illa robur, ac firmitatem suam obtinent. Certe qui eius subsidio diffidit, iudicia sua, et ratiocinationes ad principia extra omnem dubitationem posita reuocare non possunt. Constat igitur, sine ontologia cognitionem solidam, et certam haberi non posse (Log. 97.).

Coroll. Vfus ergo ontologiae per omnes philosophiae partes, imo per ceteras etiam disciplinas latissime funditur. Sane in cosmologia ne mundi quidem definitio intelligitur, si ignorentur notiones entis successiui, simultanei, finiti, mutabilis, quae in ontologia explicantur. Doctrinam de rerum nexu, quae per omnem pertinet philosophiam, nemo perspiciet, nisi quid causa sit, quid effectus, quid relatio, ex ontologia ante didicerit. Iam vero de Deo, de anima, quis aliquid sani commentabitur, sine theorematis generalibus entis simplicis, necessarii, contingentis, finiti, infiniti etc.

C A P V T I.

De cognitionis humanae principiis.

Quid Prin-
cipium ?

14. **N**omine *principii* venit hoc loco enunciatum, ad quod tanquam vltimum tribunal omnis humanae cognitionis veritas exi-

exigitur, et in quo tanquam fundamento firmissimo innititur.

15. Et quoniam omnis veritas vel necessaria, vel contingens est (Log. 94. 95.), duo principia conatuimus; alterum scilicet veritatis necessariae, alterum contingentis. Illud principium contradictionis, hoc principium rationis sufficientis nominabimus. Et quotu-
plex?

16. Quicumque ratione utitur, nullo negotio inducit in animum, fieri haud posse, ut idem sit, ac simul non sit: est ergo perspicua huius enunciati veritas: Nequit res eadem esse, et simul non esse. Atque istuc est, quod *principium contradictionis* vocamus, quod scilicet eo labefactato pugnancia euidenter ponerentur. (Log. 77). Quid prin-
cipium
contradi-
ctionis?

17. Principium istud primum plane est, neque prius statui vllum potest. Eo enim nondum constituto, quodcunque aliud posuerimus, illud eodem prorsus iure falsum, quo verum esse ponetur, atque adeo firma illi veritas non constabit. Quare nullum certum ante istud licet ponere: hoc itaque primum est.

18. Principium hoc demonstrari non potest. Quidquid enim demonstratur, id e prioribus, magisque notis principiis deducitur (Log. 100): hoc autem principium primum est (praec.): e prioribus ergo deduci, hoc est, demonstrari, non potest.

19. Veritas omnis ad hoc idem principium denique reducitur. Eo quippe conuulso, quidquid vspiam in compertis habemus, nutabit; cum fieri possit, ut idem et sit, et simul non sit, adeoque veris perinde, ac falsis accenseatur.

Videtur e. g. lucere solem: nisi principium contradictionis, tanquam tribunal incorruptum, praestituatur, merito de hoc ipso dubitetis, cum fieri possit, ut sol non luceat.

Diluuntur
obiecta.

Scholion. At sunt, quae cum superioribus pugnare videantur. Et 1) quidem principium contradictionis pendet utique ab ipso mentis lumine, seu, ut vocant, euidencia: igitur ex illo deduci, ac demonstrari potest, atque adeo primum non est. Verum dum illud primum esse dicimus, id volumus, primum esse inter principia, seu effata lumine rationis nota; lumen autem rationis, seu euidencia non est principium, seu effatum eiusmodi, sed ipse fons omnium principiorum. Qui Adamum ait primum fuisse hominem, sane contendit primum fuisse inter homines, non vero inter creata omnia, quorum nonnulla Adamo priora condita sunt.

2.) Sed reponi posse videtur, principium hoc nostrum non modo ex euidencia, quae non est principium, sed etiam ex alio principio demonstrari, idque hunc in modum. Quidquid lumen rationis perspicue docet, illud verum est; atqui non posse idem esse simul, et non esse, lumen rationis perspicue docet: verum ergo est, non posse idem esse simul, et non esse. Sed haec demonstratio omnino vitiosa est; si enim iam supponit veritatem principii nostri, supponit id, quod demonstrat; si non supponit, hunc sensum continet; quid quid lumen rationis perspicue docet, illud verum est, simulque falsum esse potest; atqui etc.

3.) At primum quidem certe vocari hoc principium non potest, cum aliis alia principia prima ingenerentur, quando primum rationis usum adipiscuntur. Verum ea, quae hic de primo principio tradimus, minime sunt sic accipienda, quasi vero omnis veritatum cognitio ex isto principio, veluti fonte, propageretur. Eadem illa perspicuitas, ad quam huius ipsius principii veritas denique recidit, in effatis quam plurimis locum perinde habet. Imo cum cognitiones nostrae a rebus indiuiduis ducantur, et inde primum abstractione generalia id genus pronuntiata orientur, aperte conficitur, ante nobis persuasam esse rerum singularium veritatem, quam de communibus principii cogitemus. Vis ergo, vsusque principii nostri

in

in hoc situs est, vt omnem, quam vnde consequuti sumus, certitudinem, ad illud, tanquam ad vltimum coterem exigere, eiusque praesidio aduersariorum pertinaciam expugnare possimus. Nempe communicandae potius, quam comparandae scientiae inferuit.

20. Id, ex quo intelligitur, cur aliquid sit ^{Quid ratio sufficiens?} potius, quam non sit; et cur hoc potius, quam alio modo sit, *ratio sufficiens* dicitur.

e. g. quum oculorum vsus quempiam destituit, debet subesse aliquid, cur coecus fiat potius, quam non fiat. Ponamus igitur humores vitari, atque idcirco visum labefactari: id vitium erit ratio sufficiens coecitatis.

21. Ex quo intelligitur, cur esse aliquid ^{Et quotu-plex?} possit, illud vocatur *ratio sufficiens possibilitatis*: ex quo autem intelligitur, cur aliquid sit, id est *ratio sufficiens actualitatis*: ex quo demum intelligitur, cur aliquid cognoscatur, *ratio sufficiens cognitionis* adpellatur.

22. Est ergo *principium rationis sufficientis* ^{Quod eius principium?} hoc effatum: Nihil est sine ratione sufficiente: hoc est, si quidquam ponatur esse, erit semper aliquid, vnde intelligi possit, cur illud sit.

Hac autem ratione conclusionis eius veritas efficitur. Ad hoc, vt A sit potius quam non sit, vtique requiritur aliquid, alias eodem iure non esset, quo esset: ergo A absque eo non est; atqui id, quod requiritur, vt A sit potius, quam non sit, est illud ipsum, ex quo intelligitur, cur potius sit, quam non sit: ergo A non est absque eo, ex quo intelligitur, cur sit potius, quam non sit. Est vero id eius ratio sufficiens (20): ergo A (idem de re quavis valebit) non est absque ratione sufficiente.

e. g. vt improbus ad frugem rediisse censendus sit, aliquid profecto requiritur, quod ipsum erit ratio sufficiens, ex qua rediisse ad frugem intelligi possit.

Coroll. 1. Quidquid ergo ratione sufficiente destituitur, id neque est, neque esse potest.

Coroll. 2. Et quidquid rationem habet sufficientem, eam vel in semetipso, vel in alio extra se habeat necesse est.

Scholion. Verum nihil est, quod principii huius veritatem evidentius patefaciat, atque infita illa, et in animis omnium ingenita opinio. Sic enim natura comparati sumus, ut nihil quidquam sine ratione sufficienti admittamus. Hinc illa quaerendi vel in pueris consuetudo, cur hoc, illudue? hinc illa miratio, si quid eueniat, cuius ratio non continuo eluceat. Est haec sine dubio tacita quaedam naturae vox, et admonitio. Audin, ut impugnet Tullius Epicurum L. de Fato c. 20. „ Quae ergo, inquit, noua caussa
 „ in natura est, quae declinet atomum? aut num
 „ sortiuntur inter se, quae declinet, quae non?
 „ aut cur minimo declinent interuallo, maiore
 „ non? aut cur declinent vno minimo, non
 „ declinent duobus, aut tribus? optare hoc
 „ quidem est, non disputare. Nam neque ex-
 „ trinfecus impulsam atomum loco moueri, et decli-
 „ nare dicis: neque in illo inani, per quod feratur
 „ atomus, quidquam fuisse caussae, cur ea non e-
 „ regione ferretur: nec in ipsa atomo mutationis ali-
 „ quid factum est, quamobrem naturalem sui pon-
 „ deris motum non teneret. Ita cum attulisset nul-
 „ lam caussam, quae istam declinationem efficeret,
 „ tamen aliquid sibi dicere videtur, cum id dicat,
 „ quod omnium mentes aspernentur; et respuant “
 (a).

23. Posita ratione sufficienti, ponitur id quoque, quod propter eam dicitur esse potius, quam non esse. Si enim non poneretur, iam ratio (contra quam sumtum est) non foret sufficiens, sed accedere alia praeter ea deberet tum, quum res deinde poneretur.

Coroll.

(a) Idem principium agnouit Plato, quum sic in Timaeo loquitur. Παν το γινόμενον ὑπ' αἰτίῃ τινος ἐξ ἀνάγκης γίγνεται. παντὶ γὰρ ἄδυνατον χωρὶς αἰτίῃ γενέσθαι σκεῖν.

Coroll. Facile id quoque intelligitur, re quapiam posita, rationem quoque eius sufficientem positam esse oportere.

Scholion. Vsum principii huius, mirum est, quantum hodie commendent philosophi. Duo tamen hic erunt diligenter animaduertenda. Primum, id nos vnum contendere, nihil vsquam esse, cuius reapse non subsit ratio aliqua sufficiens, tametsi ea perspicientiae nostrae haud raro subducatur. Deinde principium istuc nolle nos haecenus pertinere, vt ipsam etiam Dei, hominumque liberam voluntatem externa praeterea ratione sufficienti adstringi arbitremur. „ Motus enim voluntarius, vt ait Cicero de fato „ c. 1. eam naturam in se ipso continet, vt sit in „ nostra potestate, nobisque pareat: nec id sine „ causa; eius enim rei causa ipsa natura est“. Quae de re est nobis relictus in psychologia disceptandi locus.

Quomodo
coarctan-
dum?

Leibnitzius ultra aequos limites, mea quidem sententia, illud porrexit Princ. Phil. §. 55. et seq. vbi contendit: „ ex infinitis mundis possibilibus, qui „ sunt in ideis Dei, nonnisi vnum posse existere, „ esseque necesse dari rationem sufficientem electio- „ nis diuinae, quae Deum ad vnum potius, quam „ ad alterum determinet: hanc rationem non posse „ esse sitam nisi in gradibus perfectionis, quam hi „ mundi continent“. Ex hoc autem principio profectus duo vir acutus efficit: mundum hunc esse omnium perfectissimum, atque optimum; ne bina quidem materiae corpuscula posse vsquequaque sibi esse simillima. Vtrumque alias viderimus; nunc fundamentum ipsum, quod huius est loci, breui expendemus.

Negamus igitur Deum in procreanda hac rerum vniuersitate externa quapiam ratione sufficiente impulsam debuisse sequi id, quod sit optimum. Validissima nobis in eam rem argumenta suppetunt. Et quidem 1.) nulla creata bonitas absolute infinita est: qualibet ergo bonitate creata maior, et maior alia possibilis est: quare si Deus in procreando deberet sequi optimum, nihil quidquam posset condere, cum quouis condito sit aliud possibile melius.

2. Sicuti finitae quantitates collatae cum infinita quapiam omnes aequales, id est: nihil sunt, ita per-

perfectiones omnes creatae comparate ad diuinas perfectiones pro aequalibus, aut potius pro nihilo habendae sunt: qui ergo potest fieri, vt altera prae altera cogat veluti Deum ad sui effectiōem? Quia nimirum, inquit Leibnitzius, „ quoduis possibile habet ius praetendendi existentiā pro ratione perfectionis, quam inuoluit “. Sed cur tandem huic possibilitium *praetensionis* gerere Deum morem debeat? propter suam bonitatem scilicet. At enim Deus seipso est vtique beatissimus, tametsi nihil extra se moliat: non igitur postulat eius bonitas, vt quidquam condat: ergo neque postulat, vt siquidem condere quidpiam decreuerit, id condat, quod in se sit perfectissimum. Verum si Deus, inquit aduersarii, quidpiam condat, debet operari modo perfectissimo: ergo etiam debet efficere opus suo in genere perfectissimum. Nihili haec quidem est argumentatio. Nonne cum Deus aliquid cognoscit, debet cognoscere modo perfectissimo? vtrum hinc efficiunt omnia, quae Deus cognoscit, oportere esse perfectissima? Nempe sicuti cognoscendi, ita operandi modus Deo est intrinsecus, ac proinde perfectissimus; ipsum autem obiectum cognitionis, et effectiōis Deo extrinsecum est, et hinc ad eiusdem perfectiones nequaquam pertinet.

3.) Si Leibnitzi sententia obtinet, putamus inde manifeste consequi Deum voluntate libera destitutum, atque necessitate quadam fatali deinctum, istuc vniuersum condidisse. Cum enim Deus perfectionem huius vniuersi ex omni aeternitate necessario cognouerit, dabatur in mente Dei ex omni aeternitate necessario ratio sufficiens condendi huius vniuersi, ea autem ratione posita, poni debet rationatum: condi ergo necessario debuit hoc vniuersum. Sed missa verborum concertatione illud scire peruelim, an mundi huius perfectio a Deo necessario cognita necessario impulerit Deum ad hunc prae ceteris efficiendum, an non necessario: quidquid horum tetigeris, vlcus est; ita male instituta ratio exitum reperire non potest. Si non necessario, liberum erat Deo non sequi, quod vidit esse optimum, atque adeo illud deligendo suo duntaxat egit arbitrato, quod non vult Leibnitzius. Si necessario, quonam pacto liberum,

rum, et nullius egentem dicemus Deum? cur non procreauit illum mille annis citius, vel ferius? quae huius fingi ratio sufficiens potest? Urbem profecto philosophiae prodit Leibnitzius, dum castella defendit: nam cum principium rationis sufficientis ultra aequos limites pertinere vult, totam psychologiam, et theologiam peruertit. Baumeisterus vno velut icturnodum recidit. „ Quasi vero, inquit, electio optima, mi non stare posset cum libertate. Caio offeruntur, tur plures libri diuersi pretii: eligit illum, quem optimum iudicat. Num putas libertatem ita Caii, dum eligit optimum, cadere“. Non sane puto, si quidem Caius ita comparatus sit, vt electionem libri etiam postquam cognorit esse optimum, suo arbitratu missam facere, aut etiam minus bonum eligere possit. At enim e Leibnitzii sententia Deus ita comparatus est, vt mundum hunc, quem optimum esse necessario cognouit, non condere non potuerit, nisi ratio sufficiens eius condendi non mundi perfectio, sed sola Dei voluntas fuisse dicatur, quod iterum minime vult Leibnitzius.

4.) Denique et illud luculente sequitur, ceteros omnes mundos esse absolute impossibiles. Cum enim iste, qui iam conditus est, ponatur esse omnium perfectissimus, pro hoc solo condendo adest vere sufficiens ratio, non item pro ceteris, qui proinde sunt omnino impossibiles. At at „ Infinita sunt vniuersa, possibilia in ideis Dei, et eorum non nisi vnum, potest existere“. Quae, malum! est haec ceterorum possibilitas, quae sine euidenti repugnantia nequeunt existere? Nam repugnat eos existere sine creatione; repugnat creatio sine ratione sufficiente; rationem sufficientem creationis non habent: repugnat igitur eosdem existere. At sunt, inquis, etiam alii vniuersis in idea Dei comprehensis suae rationes sufficientes; verum nostro huic validior quaedam suffragatur. Bene habet: haec itaque validior ratio necessario impulit Deum ad hoc prae ceteris efficiendum, alias in superiorem argumentationem relabemur; nequit ergo Deus cetera procreare, quae proinde sunt absolute impossibilia: quis enim non videt omnimodis pugnare, vt existat id, quod ille non potest efficere, in quo omnis rerum exstantium ratio continetur?

Propositis igitur pluribus obiectis perfectione ut-
cunque inaequalibus, stat in arbitrio Dei, imo et
creaturae cuiusuis libertate praeditae hoc illudue
eligere, ac etiam minus bonum meliori praeferre;
cuius quidem electionis si quis rationem sufficientem
a nobis petat, reponemus peruagatum illud: stat pro
ratione voluntas. Certe huc confugere ipsi quoque
Leibnitziani debent, si quis eosdem tali argumento ad-
grediatur: Entia complura vndequaque simillima, ut
duo soles nullo plane perfectionis gradu differentes,
intrinsecus, et suapte natura nullam inuoluunt re-
pugnantiam: potuit ergo Deus eadem efficere; atqui
e pluribus nulla re differentibus nonnisi vnum effecit
(nihil enim putant in rerum natura esse alteri simil-
limum); ergo praeter vnam arbitrii libertatem nul-
la praeterea suppetit sufficiens ratio, cur Deus in re-
rum molitione hoc potius ens, quam aliud elegerit,
cum finibus eius, et consiliis singula ex aequo re-
spondissent. (a).

CAPVT

(a) Nec mihi se contra ratio hic, quae sufficit,

ipsa

Efferat, et mentis moderandae frena rece-
ptet

Multi illam cunctis ponunt fundamenta re-
bus,

Vnde etiam veri in mentem fons defluat
almus:

Hac sine quandoquidem nil prorsum exsi-
stere posse,

Nil fieri a nobis, diuina aut mente faten-
tur.

Nonne ubi libertas dominatur, multa ne-
cesse est,

Arbitrio fiant ut nostro, nullaque constet
Multarum ratio rerum, nisi sola voluntas?

Ipsa mouet se mens, contraque mouenti-
bus ire

Quit caussis, caussis nec quoquam impelli-
tur vllis

Interdum: quid Numen enim cum conde-
ret orbem,

Impulit, ut spatii solem in regione loca-
ret

Hac

CAPVT II.

De Ente, et Non-ente.

24 **I**d quod inuoluit pugnantia, seu vnde consequens sit idem esse simul, et non esse, Graecis ἀδυνατον, Latinis (si parere vocabula liceat), *impossibile* dicitur: *possibile* autem, quod sine repugnantia existere potest.

e. g. honestum, quod turpe sit, inhonestum, quod vtile, est impossibile: vt enim quod turpe est, quamuis occultetur, tamen honestum fieri nullo modo potest: sic quod honestum non est, id vtile, vt sit, effici non potest, aduersante, et repugnante natura, inquit Cicero. At vitium, quod felix sit, possibile est.

Quid possibile, et impossibile?

25. Si quid natura sua pugnantia continet, id *absolute* impossibile vocatur: quod vero propter certa solum adiuncta, e. g. propter imbecillitatem causae efficientis, propter rationes loci, temporis etc. effici nequit, id *hypothetice* duntaxat est impossibile.

Quae impossibilium genera?

e. g.

Hac ipsa, non qua fulget cynosura, vel
ardens

Sirius, aut in corde furit qua flamma leonis,

Perstarent tamen hoc tunc ordine vt omnia
eodem?

Cur neque, ab exortu rerum numerentur
vt anni

Tum plures, voluit, vel contra? quidue
coegit,

Vt faceret non pulcra magis, melioraque
multo

Quae fecit? tantis faciundis summa Potes-
tas

Rebus an exhausta est? maius, meliusque
nec vltra est?

Stay Phil. Recent. l. i. p. 14.

e. g. circulus quadratus absolute est impossibilis : at rosa in campis gelu adstrictis solum hypothetice , ob adiuncta scilicet regentis brumae.

Coroll. 1. Quod absolute est impossibile , id fieri possibile nullo pacto potest , et contra : quod autem hypothetice tantum est impossibile , id reddi possibile potest , nisi etiam comparate ad Dei potentiam tale sit.

Coroll. 2. Quidquid natura sua repugnat , id etiam spectata causa repugnat ; aliter enim dari posset causa efficiens , cui sufficerent vires ad efficiendum , atque adeo possibile reddendum id , quod natura sua pugnat cum sui effectione : hoc vero absurdum est (cor. praec.).

Coroll. 3. Vel me tacente intelligitis , omnia , quae existunt , esse possible ; ac proinde ab esse ad esse posse legitimam duci conclusionem.

26. Quae natura sua repugnant , dicuntur etiam *metaphysice* impossibilia. Quae viribus duntaxat naturae nequeunt effici , vocantur *physice* impossibilia. Quorum denique effectio- ni vel ingens aliqua difficultas , vel leges mo- rales aduersantur , *moraliter* impossibilia nun- cupantur.

e. g. lapis ratione praeditus est metaphysice , lu- nae a motu cessatio physice , diurna culpa mediis in periculis declinatio est moraliter impossibilis.

Quae possi- bilitatis di- iudicandae leges ?

Scholion. 1. Sunt , quae philosophus noster in tra- ctatione possibilium prae oculis habebit. Et quidem vt vnuerse cognoscat , an aliquid possibile sit , dili- genter videbit 1) An eius notae essentiales , vel at- tributa inter se pugnent. 2) An pugnent cum re qua- piam iam existente : et siquidem pugnent , 3) An res illa possit non existere. 4) An detur , aut dari possit vis capax tum eius efficiendi , tum alterius , quacum pugnat , de medio tollendi. His accurate expensis , si notae essentiales , et attributa cuiuspiam rei neque inter se pugnent , neque cum re alia iam existente , causaque par eidem efficiendae in promptu sit , erit ea vsquequaque possibilis. Si eius praedicata , tam etsi inter se consentanea , pugnent cum re quapiam , quae absoluta necessitate existat , erit ea omni ex parte

parte impossibilis: si autem pugnent cum re non necessario existente, erit hypothetice possibilis, si nempe res illa altera de medio tollatur. Si res neque alteri repugnet quidem, causa tamen eiusdem effectrix dari haud possit, erit ea extrinsecus impossibilis: si vero dari causa possit, erit hypothetice possibilis. Siquid idcirco duntaxat nequeat existere, quod causa libertate pollens in partem contrariam sese flexerit, dicetur res *consequenter* solum, et *pro sensu composito* huius voluntatis impossibilis. Denique censetur res absolute impossibilis, si Deus illius efficiendae potestate careat, cum nulla omnino subsit ratio, cur Deus non eam posset efficere, si quidem interne non repugnet.

Scholion. 2. Quidam omnem rerum possibilitatem An detur in sola causae efficientis potestate reponunt: quibus interna? et illud concedendum erit, impossibilitatem a defectu id genus potestatis esse repetendam; quod quidem defendi nullo modo potest, nisi potentiam Dei absque vlla ratione velimus limitibus circumscribere. Ecce enim ille circulum quadratum efficere nequeat, si is natura sua non repugnat? quia sine dubio vim habet certis terminis definitam. Si ergo in impossibilibus interna impossibilitas praeter externam dari debeat, etiam in possibilibus interna possibilitas praeter externam admittenda est. Nec vero, quae contra disputare solent, multum habent ponderis.

Aiunt 1) Sublata causae e. g. Dei efficacitate, omnem rerum possibilitatem funditus tolli: atque inde colligunt, eam in sola causae impotentia esse constitutam; sicuti essentia hominis in anima, et corpore sita est, cum hisce sublati homo tollatur. Sed reponimus, in casu illo possibilitatem, siquidem tollatur, non *formaliter*, ut dici solet, sed *consequenter* duntaxat tolli, quatenus scilicet nequit in Deo poni defectio vis effectricis, quamdiu res natura sua ad existendum aptae sunt, quemadmodum ante adnotauimus (Sch. praec.) At sublata anima, et corpore homo formaliter tollitur, cum per ista constituatur.

2) Rem esse possibilem idem plane sonare volunt, quod rem a Deo posse effici: atqui huius tota ratio vna Dei potentia continetur: igitur et illius. Verum posse rem a Deo effici plus omnino significat, quam esse eandem possibilem, tamen alterum

ex altero recte colligatur: illud enim et rei ad existendum habilitatem, et Dei ad procreandum efficientiam; hoc vero illam duntaxat, non item hanc denotat.

3) Si possibilitas rebus ipsis interna fanciatur, dicunt eam fore, et aeternam, et necessariam, et immutabilem: videri autem nihil tale praeter vnum Deum posse intelligi. Ita sane: internae possibilitati isthaec omnia conueniunt, at non re ipsa, quasi vero quidquam praeter Deum in natura rerum tale existat; sed logice solum, quatenus ab omni aeternitate necessario possibile fuit; quidquid est possibile. Conf. Sch. §. 35.

4) At vrgent responsonem. Nonne, inquit, ne logice quidem potest esse quidquam praeter Deum omnipotens, omniscium, immensum? igitur neque potest esse aeternum, necessarium, immutabile: certe posteriora haec perinde diuina attributa sunt, ac illa priora. Verum discrimen in aperto est; si enim praeter Deum quidquam esset logice, seu in statu possibilitatis omnipotens, omniscium, immensum, illud si produceretur (produci autem posset, cum ponatur esse possibile) hoc ipso etiam physice esset omnipotens, omniscium, immensum, vti per sese patet; ac proinde consequens esset posse praeter Deum haberi aliud physice omnipotens, omniscium, immensum: at cum res possibilis producitur, tametsi logice fuerit aeterna, necessaria, immutabilis, physice tamen habet existendi initium, est contingens, ac mutabilis.

5) Denique ex hac nostra sententia putant fore consequens, vt Deus ad res procreandas interna earum possibilitate opus habeat. Sed nonne Deus etiam ad res cognoscendas opus habet cognitionum suarum obiecto? nec tamen propterea vlla in eum redundat imbecillitas. Nempe non eget his Deus tanquam causis molitiones rerum adiuuantibus; sed tanquam terminis, quibuscum operatio Dei effectrix connectatur.

Quid Ens,
et quotu-
plex?

27. Auidquid vel existit, vel potest existere, communi *entis* nomine continetur.

Coroll. Est ergo ens aliud *actuale*, siue existens: aliud *potentiale*, siue possibile.

Scholion. Alii proprietatem Graeci, Latinique vocabuli sequentes το ον, seu ens pro eo solum vsurpant, quod existit. Verum idea omnium latissime pertinens profecto non est *existere*, sed *posse existere*: quare si entis vocabulo maxime communis notio designari debeat, ut sane debet, allata a nobis definitio magis consentanea esse videtur.

28. Si quid solo mentis nostrae commento existit, *ens rationis* dicitur, ut sunt notae rerum essentiales, ab indiuiduis abstractae; genera videlicet, ac species (Log. 33. 34.).

29. *Ens positivum* illud est, quod reapse est, aut esse potest aliquid, ut sol, luna. *Priuationum* autem dicitur, quum inopia entis instar entis concipitur, ut ignorantia, immortalitas.

Scholion. Quidam *priuationem* vocant absentiam rei de subiecto eiusdem capaci, qualis est insipientia in homine, qui sapientiae utique capax est. Absentiam vero rei de subiecto, quod capax eiusdem non sit, adpellant *negationem*, ut cum lapidem inanimatum dicimus. Alii haec habent omnino promiscua.

30. *Non-ens* illud vocamus, quod nec est, ^{Quid Non-ens?} nec esse potest, ut triangulum duobus angulis rectis praeditum (α).

Coroll. Quemadmodum igitur ens est, quidquid est possibile: sic quidquid est impossibile non ens est (24.).

B 2

CAPVT

(α) Plato τα μη οντα, seu non entia solebat adpellare omnia, quae a perpetuitate, et constantia abessent, quaeque orirentur, auferentur, minuerentur, occiderent. „ *Nihil* Plato putat esse, inquit Cicero, quod oriatur, et intereat: idque „ solum esse, quod semper tale fit, qualem ideam, am adpellat ille, nos speciem “ L. 1. Tusc. qu. cap. 24.

CAPVT III.

*De entis Essentia, Attributis, Modis, et
Exsistentia.*

31. **I**nsunt in ente quouis notae nonnullae, quarum ope id ab aliis internoscatur, et ad peculiarem aliquam entium classem conferatur (Log. 20). Earum quaedam primae concipiuntur, a quibus ratio ceterarum pendet (Log. 22.).

QuidEssen-
tia ?

32. Primum itaque, quod in ente concipitur, et vnde ceterorum, quae ei vel insunt, vel inesse possunt, ratio redditur, *essentia* dicitur, quod scilicet per illud ens sit id, quod re ipsa est. Si plura sint in re, e quibus cetera profluunt, ipsa vero per se inuicem non determinentur, ea omnia ad *essentiam* pertinent, et idcirco *essentialia* vocantur (α).

e. g. hominis *essentiam* ex vi sentiendi, et ratiocinandi, tanquam *essentialibus* confieri dicimus; neque enim ex vi sentiendi vis ratiocinandi, neque ex hac illa determinatur, seu necessario consequitur.

Coroll. Qui ergo *essentiam* rei cuiuspiam perspetam habet, rationem eorum, quae eidem insunt, vel inesse possunt, reddere valet.

Scholion. Cartesiani *essentias* rerum omnium confiterunt in vnica tantum proprietate, ex qua reliquae promanare intelligerentur, ipsa vero e nulla priore deri-

(α) Si cui stomachum mouet harum vocum barbaries, audiat Quintilianum, idoneum, opinor, Latini sermonis iudicem. „ Multa, inquit, ex Graeco formata noua, ac plurima a Sergio Flauio, quorum dura quaedam admodum videntur, vt *ens*, et *essentia*, quae cur tantopere aspernemur, non video, nisi quod iniqui iudices aduersus nos sumus, ideoque paupertate sermonis laboramus “ . L. 8. c. 3. §. 33.

deriuaretur. Sed perperam id quidem vniuerse: quanquam enim res quaedam sint fortasse ita simplices, vt earum essentia vnica aliqua proprietate definiri possit; multas tamen satis compositas esse, pluribusque gaudere essentialibus nemo non videt. Hinc iidem essentiam corporis in sola materiae explanatione inscite posuerunt.

33. Quod primum in ente concipitur, id eius essentia est (praec.): nihil autem possibilitate (vltra quam cognitione progredi non datur) prius in ente concipitur: essentia ergo rei cuiusuis, quatenus ens est, eius possibilitate continetur.

Coroll. 1. Quare cum quoduis ens, quatenus ens est, possibile sit (30. cor.), palam est, ens vnumquodque sua gaudere essentia.

Coroll. 2. Nullum adeo ens essentia sua priuari potest, nisi possibilitate ipsa spoliatur, quod fieri nequit (25. cor. 1.).

Scholion. Diligenter aduertat philosophus sermonem hic esse de rei essentia, quatenus ens est. Si enim res in propria quadam entis specie considerentur, in confesso est, diuersas in iis essentias obtinere. Ita homo aliam habet essentiam, quatenus ens est; aliam, quatenus animal; aliam, quatenus res creata etc. Quanquam si recte loqui velimus, hae non sunt vera diuersae, sed vna potius, eademque essentia modo pluribus, modo paucioribus notis determinantibus comprehensa.

34. Siquid est possibile, id reddi nequit impossibile (25. cor. 1.): necessario igitur est possibile. Est autem possibilitas essentia entis, quatenus ens est (33.): entis ergo essentia est omnino necessaria.

e. g. cum circulus non possit existere, nisi linea in se redeunte, et aequas vbique a centro distantias obtinente conclusus, eius essentia est spatium eiusmodi linea comprehensum. Necessesse ergo est, vt quiuis circulus sit spatium id genus linea circumseptum.

Coroll. Rerum igitur essentia aliter, atque est, esse non potest; est adeo immutabilis.

Sic ne Deus quidem potest commutare essentiam circuli, hoc est, efficere, ut et circulus sit, et tamen linea curva seipsam complectente inclusus non sit.

35. Si rerum possibilitas aut coepisset aliquando esse, aut desineret, id, quod nunc possibile est, aut fuisset, aut futurum esset impossibile: quod quoniam absurdum est (25. cor. 1.), rerum possibilitas, atque adeo essentia (33.) aeterna sit, oportet.

Scholion. Cum rerum essentias aeternas dicimus, minime contendimus res cum suis essentiis aut ex omni aeternitate fuisse, aut in omnem aeternitatem fore existentes. Hoc sensu rem accipi volumus: Deum infinita sua intelligentia rerum omnium essentias ex omni aeternitate comprehendisse, atque adeo si res, quae iam existunt, semper existissent, non aliter, atque nunc sunt, fuisse possibles.

36. Nullius rei essentia potest augeri, vel minui, cum sit immutabilis (34. cor.): naturam proinde numeri aemulatur, cui nihil potest addi, demive, quin continuo numerus idem esse desinat.

37. Cetera, quae enti praeter essentiam insunt, vel determinantur, promanantque necessario ex ipsa essentia, vel aliunde: illa *attributa*, haec *modi* nuncupantur.

Quid Attributa, et Modi?

e. g. tres anguli sunt attributa trianguli; ater vero laterum color eiusdem modus est.

Coroll. Quaecunque igitur in ente insunt, ea vel ad essentialia, vel ad attributa, vel denique ad modos referuntur.

Scholion. Saepe difficile est essentialia ab attributis internoscere, quod sicut haec ex illis, ita illa ex his necessario manare videantur: sic in triangulo quemadmodum e tribus lateribus tres anguli, ita e tribus angulis totidem latera necessario consequuntur. Verum amborum notionem sedulo perlustranti patebit, non lineas ex angulis, sed hos ex illis determinari, illas proinde solas in essentialibus, hos

in

in attributis trianguli habendos esse. Vniuerse autem vnaquaque in re attenta meditatio patefaciet, quid prius, quid posterius; quid essentiale, quid attributum sit.

38. *Attributa ex essentia necessario profluunt (praec.): ratio ergo sufficiens attributorum continetur in essentia (20). Quare posita essentia, attributa quoque poni necesse est (23.)*

Coroll. Attributa igitur seiungi ab essentia non possunt. Sunt adeo necessaria (34), immutabilia (cit. cor.), aeterna (35).

39. *Quodlibet ens possibile est (27): nequit ergo ei inesse modus, qui pugnet cum eiusdem essentia (24). Itaque ex essentia intelligitur, quinam modi enti inesse possint. Possibilitas igitur modorum ex essentia, tanquam e ratione sufficiente intelligitur (20).*

e. g. hominem posse eruditum reddi ipsa eiusdem declarat essentia.

Coroll. 1. *Modorum itaque possibilitas est entis attributum (37. 38.), ac proinde necessaria, immutabilis, aeterna (38. cor.).*

Coroll. 2. *Modi pugnantes cum entis attributis, pugnant cum essentia (cit.): quare inesse enti nequeunt.*

40. *Cum modi ex entis essentia non deriuentur (37), neque deriuentur ex eius attributis (cit.); nihil autem praeter modos, attributa, et essentiam in ente deprehenditur (cit. cor.): consequens igitur est, modos saltem remote ex alio ente dimanare.*

41. *Ratio itaque sufficiens, cur insint in ente modi, in alio quopiam continetur (20.40.): existunt igitur duntaxat hypothetice, si nempe aliud quodpiam ens existat (23). Enimvero vnumquodque ens est hoc ens suapte essentia (32), atque adeo siue existat ens aliud, siue*

non existat. Videtis ergo modos posse enti et inesse, et non inesse, ac proinde esse fluxos, et mutabiles.

e. g. quoniam scientia geometriae ex hominis essentia nequaquam manat, seiungi ab eodem potest.

Scholion. Sunt quaedam modorum ἀναλογα, entibus libera voluntate praeditis propria, quae tametsi non ab externo quopiam ente, sed ex ipsa intima natura promanent, quia tamen non necessario, sed libere oriuntur, naturam modorum aemulantur: talia sunt liberrima Dei decreta.

Quid Existentia?

42. Essentia entis vna possibilitate absoluitur (33), ad hanc vero aliud non requiritur, quam vt omnis absit repugnancia (24): cuiusmodi igitur est ad entis essentiam minime pertinere eius existentiam. Quare vt ens existere intelligatur, accedere praeterea essentiae debet quidam quasi status, quo id, quod tantum possibile erat, aptum sit ad agendum quidpiam, vel patiendum. Status hic *complementum possibilitatis*, seu *existentia* adpellatur.

Scholion. Fateor praestitutam existentiae notionem perinde fere confusam esse, atque vim ipsius verbi existendi, nec posse dilucide explicari, nisi iam ante rem existere, hoc est, in natura rerum quasi extare concipiamus. Interea tamen eam adhibebimus, cum nonnulla in sequentibus adferat adiumenta.

Et quotuplex?

43. Quod ita existit, vt ipsa eius essentia sit ratio sufficiens, quare existat, *a se existere* dicitur. Id vero, cuius existendi sufficiens ratio in eius essentia nequaquam includitur, *ab alio existit*.

Sic Deus a se existit; non quod seipsum effecerit, sed quod ipsa eiusdem essentia totam existendi rationem in sese contineat. Cetera omnia existunt ab alio.

Scholion.

Scholion. Quaeri a quibusdam hoc loco solet, vtrum essentia ab existentia, seu a complemento illo possibilitatis re vera, vtrum cogitatione duntaxat nostra distinguatur. Arbitror re vera non distingui, idque duplici ex capite. Inprimis enim creata praecise rei cuiusdam essentia, iam res illa existit; atqui non existit per quiddam ab essentia ipsa distinctum, cum praeter essentiam nihil aliud creatumuisse supponamus. Deinde si existentia ab essentia reapse distincta sit, ipsa illa existentia, vel existit per suam propriam essentiam, vel per quiddam aliud: si per suam essentiam, eodem plane iure quaelibet alia res existet per suam essentiam, neque erit opus distincta aliqua existentia; si per aliud, de illo alio eadem redibit quaestio, atque ita cogemur infinite progredi.

Sunt nihilominus, quae contra adferri posse videntur. Ac 1) quidem si existentia rerum effectarum sit ipsa earum essentia, consequens erit, vt ea per essentiam, atque adeo inexsuperabili necessitate existant, quemadmodum existit Deus hoc ipso, quod per suam essentiam existat. Verum euanescet scrupulus, si diligenter animaduertatur aliud sonare per essentiam existere sic, vt tota existendi ratio in vna essentia contineatur, sicuti existit Deus: aliud existere per essentiam sic, vt forma quidem existendi sit ipsa essentia, ratio tamen tota existendi in eadem non includatur, sed etiam sita sit in ipsa caussae producentis efficientia. Nimirum Deus, quum sit ens a se, rationem existendi habet tantum formalem, in ipsa eius essentia sitam; at creatura, quae est ens ab alio, praeter rationem existendi formalem in eius essentia positam, eget etiam ratione existendi causali, quae non in eius essentia, sed in efficientia caussae producentis sita est.

2) At nonne de essentia dici ex vero potest, quod sit necessaria, aeterna, immutabilis? Nihil autem conuenit horum in existentiam: igitur duo haec non modo nostra cogitatione, sed re etiam vera distingui necesse est. Facilis hic quidem est enodatio. Nimirum si essentia, et existentia, in eodem vtraque statu, vel possibilitatis, vel actualitatis sumatur, tunc enim vero quidquid de vna adfirmatur, aut negatur, id ex vero etiam de altera adfirmari, negariue poterit; ita pro statu possibilitatis tam essentia, quam exsi-

existentia est necessaria, aeterna, immutabilis: profatu vero actualitatis neutra est necessaria, neutra aeterna, neutra immutabilis. Nunquam ergo cadunt in essentiam, et existentiam praedicata pugnancia, nisi cum altera in statu possibilitatis, altera in statu actualitatis sumitur; et tunc tam parum inest absurdi in ea praedicatorum pugna, quam parum in eo, quod idem equus currat, et non currat distinctis temporibus.

CAPUT IV.

*De entis Vnitate, Ordine, Veritate, Perfectio-
ne, et Bonitate.*

Quid Vni-
tas entis?

44. **O**mnium eorum collectio, per quae res quaequam est haec indiuidua res, et non alia, constituit rei cuiusuis vnitatem. Est itaque *vnitas* eorum omnium congestus, quae rei essentiam componunt, quaeque cum eadem nexu necessario deuincta sunt: per ea enim omnia pariter, ac simul sumta res quaeuis est haec res potius, quam alia.

Scholion. Quanquam quid sit entis vnitas, non tam definitione, qua sum vsus, intelligi potest (tametsi aliquantum potest), quam communi omnium sensu, et iudicio. Cum enim notionem comprehendat simplicissimam, multo sentitur lucidius, quam declarari oratione possit. Quiuis certe clarissime sentit se esse, ac vnum, non duos esse. Idem est iudicium de idea *multitudinis*, quae vnitati est contraria.

45. Quodlibet ens vnum est. Quodlibet enim ens habet essentiam vni sibi propriam (33. cor. I.), ac proinde etiam attributa, nexu indissolubili cum essentia copulata (38): in horum autem coaceruatione notio vnitatis sita est (praec.); ens igitur quoduis vnum est.

Et quotu-
plex?

Scholion. Vnitatis vocabulum plures vulgo explicatus obtinet. Et quidem 1) res dicitur vna, quum in partes, quibus constat, distracta, ac diremta non est,

est, vt pomum. 2) Quum ne diuidi quidem potest, vt anima. 3) Vocatur *vnum per se*, quod coalescit partibus natura ipsa ad eam coagmentationem ordinatis, vt homo anima constans, et corpore. 4) Huic ex aduerso respondet *vnum per accidens*, qualis est temere congestus lapidum aceruus.

46. Cum res iuxta sese ita collocantur, aut ita se inuicem consequuntur, vt in ratione collocationis, aut consequutionis quaedam reluceat similitudo, ea rationis similitudo *ordo* nuncupatur. Hoc idem volebant Stoici, dum ordinem, Tullio teste, definirent compositionem rerum aptis, et accommodatis locis.

e. g. ordinem elucere in bibliotheca dicimus, cum libri sic disponuntur, vt quaedam emineat aequabilitas, et similitudo in modo, quo sese excipiunt, vt si in iis distribuendis ratio formae, argumenti, editionis etc. habita sit.

Coroll. Si ergo in rerum collocatione adpareat dissimilitudo, tum enim vero *confusio*, siue *inordinatio* locum obtinebit. Quid Confusio?

Scholion. Doctrina de ordine maius, quam vulgo videri possit, habet momentum. Vt enim taceam id, quod in prouerbio dicitur, ordinem esse animam rerum, ordinis diligens contemplatio luculentum diuinitatis suggerit argumentum. „Esse praestantem, „aliquam, aeternamque naturam, et suspiciendam, „admirandamque hominum generi, pulchritudo mundi, di, ordoque rerum coelestium cogit confiteri “ inquit Cicero. Sane quum ordinem, quem huius vniuersi partes obtinent, contemplamur, eumque ad certos fines accommodatissimum esse animaduertimus, grauissimum summae cuiusdam intelligentiae habemus testimonium. Nonne in superbo aliquo palatio, aut in Maronis Aeneide adeo aperte elucent insignis cuiusdam sapientiae veluti impressa vestigia, vt qui muros illos, aut voces has casu fortuito coaluisse contenderet, insanire merito videretur? Sus rostro si humi A literam impresserit, num propterea suspicari poteris, inquit Cicero, Andromacham Ennii ab ea posse describi? Multo vero magis adparet intelligentia in ordine rerum sibi succedentium, vt in motibus horologii complures per annos aequabilitate

te admirabili menses, atque horas indicantis. Quia hic respondeas, si quis adurgeat, ut eam machinam intelligentia quadam, et non fortuito casu, conformatam esse demonstres? medico, opinor, non philosopho, opus ei esse putabis.

Quid Regula ordinis?

47. Quoniam ordo est similitudo quaedam elucens in modo, quo res collocantur, aut sibi succedunt (praec.), in quouis rerum ordine habetur quiddam, in quo res illae sibi consentiant, seu in quo ratio sufficiens ordinis constituta sit. Id vero *regula ordinis* nuncupatur.

e. g. si libri in eadem arca repositi forma externa conueniant, ea erit regula ordinis, seu ratio sufficiens, cur bibliotheca ordinata esse censeatur.

Quotuplex ordo?

48. Vbi vnica duntaxat est ordinis regula, illic *ordo simplex*: vbi vero plures id genus regulae adsunt, ibi *ordo est compositus*.

e. g. ordo compositus erit in bibliotheca, si in collocandis libris, et formae externae, et argumenti, et editionis ratio habeatur.

Coroll. Quanto ergo plures adsunt eiusmodi regulae, tanto maior, et concinnior efflorescit ordo.

49. In omni hac rerum vniuersitate ordo quidam elucet. Cum enim nihil sit absque ratione sufficiente (22), cuncta in eo consentiunt, quod huic principio conformata sint: habent adeo regulam quamdam ordinis (47), ac proinde ordinem (α).

Scholion. Atque ordo iste, quo efficitur, ut omnia, quae existunt, rationem habeant sui sufficientem, est praecipuum illud κριτηριον, cuius ope interno-
scun-

(α) Rerum mundanarum nexum in cosmologia demum persequemur. Est enim admirabilis quaedam continuatio, seriesque rerum, ut aliae ex aliis nexae, et omnes inter se aptae, colligataeque videantur, ut ait Cicero L. I. de nat. Deor. c. 4.

scuntur somnia ab iis rebus, quae nobis vigilantibus reapse eueniunt. Inde enim negamus gesta esse, quae geri per somnium nobis videbantur, quod nexus ille, ordoque hiet, nec vlla sit ratio sufficiens, cur haec post illa consequantur, e. g. cur colores subito commutentur, praesentes momento dispareant, facies loci in aliam vertatur etc. Sin autem *φαινομενα* eiusmodi sint, vt antecedentia semper in se rationem habeant consequentium, ea enimvero non somni ludibria, sed certa euenta ex vero iudicamus. At plura de hoc in collegiis.

50. Quum ordines plures eadem gaudent *Quid Pro-*
regula, nascitur *portio?* *portio?*

e. g. si binae series constituentur, circulorum nempe, et triangulorum, eadem continuo lege decrescentium, circuli triangulis erunt *proportionales*.

51. *Verum* dicitur, quod principiis contra- *Quid Ve-*
dictionis, et rationis sufficientis est consenta- *rum, et*
neum. Haec autem veri consensus *veritas me-* *Veritas?*
taphysica nuncupatur.

52. Ens omne verum est. Cum enim ens omne possibile sit (30. cor.), ac proinde a contradictione liberum (24), consentit principio contradictionis (16). Ens item quodlibet sua instructum est essentia (33. cor. I.), in qua continetur ratio sufficiens tum attributorum (28), tum possibilitatis modorum (39): ipsi vero modi rationem habent sufficientem in ente alio (41): ens ergo quodlibet etiam cum principio rationis sufficientis congruit: atque idcirco verum est (praec.).

Coroll. Cum itaque nullum ens aut sibi ipsi repugnet (30. cor.), aut ratione sufficiente destituatur (22), nullum quoque metaphysice falsum est.

53. Quando in re quapiam plura occurrunt, *Quid Per-*
quae ita consentire, et quasi conspirare depre- *fectio?*
henduntur, vt assequendo fini praestituto suf-
ficiant,

ficiant, habetur *perfectio*: quae proinde est consensus, seu harmonia plurium ad eundem finem obtinendum.

e. g. perfectam dicimus formam ciuitatis, in qua variae magistratum, et ciuium actiones ad communem felicitatem obtinendam, et conseruandam contendunt.

Coroll. Vbi ergo varia ita comparata fuerint, vt fini communi aduersentur, illic *imperfectio* dominabitur.

Sic imperfectum dicimus horologium, si quae in eodem indicandis accurate horis impedimentum offerunt.

Et quotu-
plex?

Scholion. Tribus praeterea modis res perfecta vulgo dicitur. 1) Si proprietatibus, et multis, et praesstantibus sit praedita, quo modo aurum ferro habetur perfectius. 2) Si vel nullis, vel paucissimis membris sit coagmentata. Sic machinae eo censentur perfectiores, quo minore partium adparatu effectus eodem consequuntur. 3) Si exemplari vsquequaque conformata sit. Ita perfectam dicimus Principis Eugenii statuam, vultum ipsius accurate referentem; res item creatas omnes, ideis diuinis plenissime consentientes. Verum haec non tam absolutam, quam comparatiuam perfectionem significant.

54. In omni adeo perfectione tria quaedamprehendimus. 1) *Principium perfectionis*, seu finem communem, ad quem varia, quae in re adsunt, dirigantur. 2) Plura, saltem cogitatione nostra diuersa. 3) Consensionem plurium ad communem finem consequendum.

e. g. in horologio principium perfectionis est accurata horarum designatio: varia ad finem hunc conspirantia sunt elateres, rotulae, axiculi etc. consensus est mutua eorundem coniugatio.

55. Si principium perfectionis vnicum duntaxat adfuerit, tum perfectio dicitur *simplex*; *composita* vero, si plura id genus principia, atque adeo plures perfectiones simplices agglomerentur.

Sic horologium horis duntaxat indicandis destinatum perfectione pollet simplici: sin autem praeter horas diem quoque mensis, et minuta designet, perfectionem habebit compositam.

Coroll. Quanto ergo plures perfectiones simplices in ente quopiam copulantur, et quanto accuratius plura cum principio perfectionis consentiunt, tanto maior confurgit perfectio.

56. Vsu interdum venit, vt perfectiones simplices in ente aliquo concurrentes, itemque earum principia inter se pugnent. Pugna haec adpellatur *collisio* regularum perfectionis.

Quid Perfectionum Collisio?

e. g. opes partas tueri, et vitam conseruare, sunt perfectiones: sic tamen nonnunquam cadit, vt vita defendi nequeat, sine iactura opum: pugnant ergo tunc, atque colliduntur hae perfectiones.

57. Quoniam perfectiones inter se pugnantes simul obtineri nequeunt (16), necesse est, vt vel ambae mutua quadam decessione temperentur; vel altera prorsus neglecta, altera praeferatur. Ea alterius neglectio dicitur *exceptio a regula perfectionis*.

Quid Exceptio?

e. g. cum quis, vt vitam tueatur, fauciatum crus recidendum curat, exceptionem facit ab ea regula, quae feris ipsis praescripsit integritatem membrorum esse conseruandam.

Scholion. In adhibenda exceptione, siquidem rationem sequi velimus, id dabimus operam, vt maxime totius perfectioni studeamus. Quare cum conseruare vitam perfectius sit, quam tueri diuitias, insipienter agat mercator, si tempestate maritima deprehensus malit vitam, quam merces proiicere.

58. Quando regula perfectionis vnica duntaxat suppetit, locum non habet exceptio. Exceptio enim e mutua regularum collisione oritur (praec.), quae collisio vtique haberi nequit, quum vnica tantum adest regula.

Coroll. In simplici adeo perfectione, quae vnicam habet regulam (55), non datur exceptio.

59. Consensus essentialium dicitur perfectio *essentialis*: consensus autem notarum mutabilium est perfectio *accidentalis*.

e. g. vis sentiendi, et ratiocinandi essentialem conciliant homini perfectionem: at eruditio, et virtus tantummodo accidentalem.

60. Quodlibet ens praeditum est perfectione essentiali. Quodlibet enim ens sua gaudet essentia (33. cor. 1.), suisque attributis (38): haec autem omnia in id consentiunt, ut ens sit praecise ens, et quidem hoc, non aliud ens; in quo perfectio essentialis est constituta (praec.).

Scholion. Perfectiones rerum vel a priori, ut aiunt, vel a posteriori patefiunt. A priori quidem, quum in iis regula quaedam, aut principium perfectionis deprehenditur, ex quo deinde determinatur, quoniam modo varia debeant esse comparata, ut cum perfectionis regula consentiant: a posteriori autem, cum iis, quae in re insunt, diligenter expensis, ac inter se collocatis, in cognitionem regulae perfectionis deducimur. A priori solemus inquirere in arte factorum; a posteriori in rerum naturalium perfectiones, quemadmodum coram exemplis declarabimus.

Quid Bonitas?

61. Perfectio, quam adpellauimus essentialem (59), vocatur *bonitas metaphysica*.

Coroll. Quoniam ergo ens omne perfectione essentiali praeditum est (praec.), vel me tacente intelligitis, nullum esse ens bonitate metaphysica omnino destitutum.

CAPVT V.

De ente Absoluto, et Relatiuo.

62. **E**ns dicimus *absolutum*, cum illud concipere possumus, quin aliud quoddam eo ipso debeamus concipere: *relatiuum* vero, quin eo concepto aliud praeterea concipi necesse est.

Quid Absolutum, et Relatiuum?

e. g. lapis ens absolutum est, quatenus citra notionem vllius alterius entis consideratur: at filius ens est relatiuum; eius enim consideratio notionem patris vna inuoluit.

63. Itaque relatio, seu mutua relatiuorum ad sese habitudo, tria complectitur: duo scilicet entia relatiua, quae *relata* adpellantur; et relationem, propter quam alterum sine altero concipi nequit, quaeque *ratio fundandi*, vel *fundamentum* relationis vocatur. Speciatim autem ens, quod concipitur referri ad alterum, dicitur *subiectum*, illud vero alterum *terminus* relationis. Relata denique, quorum quodlibet alterius terminus esse potest, *correlata* audiunt. Exempla promemus in collegio.

Quae partes Relationis?

64. Quando ens alterum sine altero idcirco nequit concipi, quod in illo insit quidpiam, cuius ratio sufficiens in isto continetur, illud ab hoc *dependere* dicitur. *Dependentia* igitur in eo sita est, quod intelligi ex altero possit, cur alteri quidpiam insit.

Quid Dependentia?

e. g. res creatae omnes dependent a Deo, cum existentiae, quam obtinent, ratio in Deo contineatur.

65. Alterum ab altero dependet *intrinsecus*, si hoc ad eius essentiam; *extrinsecus* autem, si

Et quotuplex?

R.P. Mako Metaphys.

C

si

si ad existentiam solum, aut ad qualitatem aliquam requiratur.

e. g. triangulum a tribus lateribus, ens quoduis a suis essentialibus intrinsicis pendet: mundus contra a Deo, effectus quivis a sua causa extrinsecus tantum dependet.

Scholion. Haec probe tenenda sunt aduersus perniciosam Spinozae sententiam, qui illud contendit a nullo pendere intrinsicis, quod in se existit, et in suo, non alterius rei conceptu intelligitur, vti est quaelibet substantia. Quod vero existit in alio, et per conceptum alterius intelligitur, id vult intrinsicis pendere ab alio, vt sunt substantiarum affectiones. Quorsum haec doctrina euadat, alias ostendemus, et facile per sese videt, qui aliquid omnino videt.

Quid Connexa?

66. Entia, quorum vnum dependet ab altero, *connexa*; ipsa vero eorum dependentia *nexus* adpellatur.

Scholion. Caue confundas connexa cum dependentibus: ista enim non recipiuntur. Deus cum creatis rebus connexus, non item ab iis dependens est; res creatae, et connexae cum Deo sunt, et ab eodem dependentes.

67. Si entia quaeuis ad se mutuo contenderitis, ea vel eadem, vel diuersa, vel similia, vel dissimilia, vel opposita, vel denique disparata esse deprehendetis. Quare notiones horum accurate iam euoluendae veniunt.

Quid idem, et Diuersum?

68. *Eadem* dicuntur, quae sibi ita surrogari possunt, vt nulla propterea inducatur mutatio: quae autem citra mutationem sibi substitui nequeunt, *diuersa* nuncupantur.

e. g. cum duo duobus absque vlla mutatione suffici possint, eadem sunt: non item duo, et tria.

Scholion. Vt constituere certo possitis, an entia eadem, an diuersa sint, tot enunciationes de vno eorum conformabitis, quot de eodem, tanquam subiecto, enunciari praedicata possunt. Tum diligenter vide-

videbitis, vtrum alterum in singulis illis propositionibus subiecti vice salua veritate substitui possit: et si quidem possit, id erit indicii entia illa omnino, siue *adaequate* esse eadem; sin autem in quibusdam duntaxat possit, concludetis ea non vsquequaque, sed solum *inadaequate*, vt dici solet, esse eadem.

69. Affectio illa entium, qua eadem, aut diuersa sunt, receptis vocabulis *identitas*, aut *distinctio* nominatur. Quid Identitas, et Distinctio?

70. *Eadem numero* sunt, quae omnes omnino determinationes, seu ipsum *esse hoc* commune habent: quibus vero illud commune non est, *numero distincta* sunt.

Scholion. Patet adeo identitatem, et distinctionem entium indiuiduam a loci, vel temporis vnitate, aut multitudine non esse repetendam, posseque distincta entia in eodem, et idem ens in pluribus locis eodem temporis momento consistere. Sed ridet nos nimirum Antonius Genuensis, qui putemus duas substantias formaliter, vt ait, extensas, ac sese intime penetrantes, duas numero substantias permanere, neque propterea in vnam veluti concreescere: censet nos minime intelligere, quanam vocabulo distinctionis subiecta sit notio. Ego vero magnopere cuperem, vt irrisor ille genuinam eius verbi significationem nos edoceret: nam quod idem, ac diuersum comparate ad locum, et tempus explicat, id omnino nihil est. Nam 1) loca ipsa, et tempora inter se vtique distincta sunt: vnde ergo distinctionem horum arcessemus? vnde est, quod locus A secum ipso idem, a loco autem B sit diuersus? si haec *identitas*, et *distinctio* per alium locum explicanda sit, infinite progrediemur: sin autem locus A idcirco est idem secum ipso, quod omnes omnino determinationes, seu ipsum *esse hoc* secum ipso commune habeat; et a loco B idcirco distinctus est, quod ipsum *esse hoc* cum loco B commune non habeat, nonne hoc idem de quibusuis aliis rebus eodem iure dicemus?

2) Deinde esse in loco quopiam duo inuoluit, nempe ipsum esse rei, quae est in loco, et respectum ad ordinem, quem res cum aliis simul existentibus

rebus obtinet; atqui prius est rem esse hanc determinatam rem, quam habere respectum hunc, vel illum ad alias simul existentes res, nec respectu hoc multiplicato ipsum esse rei euadit multiplex, ergo rei identitas vel distinctio per locum minime constituitur. Sane si quis materiam, et spiritum eodem omnino contineri loco, et tempore concipiat, nullaque opinione anticipata implicatus sit, non idcirco duas illas tam dissimiles naturas in vnam quasi cohaesisse arbitrabitur.

3) Eadem materiae particula potest vtique eodem in loco persistere innumeris punctis temporis, quin alia esse debeat vno, alia alio temporis articulo: quid prohibet igitur, quo minus eadem illa particula eodem puncto temporis in pluribus existat locis, quin propter locorum discrimen alia, atque alia esse debeat? certe et locus, et tempus essentis rerum penitus externa sunt: entium itaque identitas, aut distinctio sicut non e tempore, ita nec e loco aestimanda est. Deus idem, et simplicissimus existit in omnibus locis, quemadmodum alibi demonstrabimus: id ergo rationi entis non repugnat; vnde autem nouimus repugnare indoli materiae, cuius nullam habemus ideam, nisi ope sensuum comparatam? an vero hi possunt naturam materiae nobis exhibere, atque definire illud in ipsa potissimum repugnare, quod in aliis entibus non repugnat? Quam parum sit in rebus huiusmodi sensuum testimonio acquiescendum, vel illud indicio est, quod eorum ope ne id quidem liceat definire, vtrum in rerum natura existet materia proprie continua: vtrum vel duo eiusdem puncta sese contingant vnquam: validis certe argumentis euinci contrarium arbitror.

Et quotu-
plex?

71. Siqua communi specie continentur, sunt *specie eadem*: quorum autem species diuersa est, ipsa quoque *specie diuersa* sunt.

e. g. Cicero, et Pompeius erant iidem specie humana: Alexander vero, eiusque Bucephalus specie diuersi fuerunt.

72. Quum omni mentis consideratione seclusa vnum non est aliud, eorum distinctio *realis* vocatur: quum vero in vna, eademque

que re plura concipiuntur, quae reapse vnum, idemque sunt, tum *distinctio rationis* existit.

e. g. solem inter, et lunam realis est distinctio: vis autem ratiocinandi a vi sentiendi in eodem homine nonnisi cogitatione nostra secernitur.

Coroll. Quoniam distinctio contra respondet identitas (69), patet allatam diuisionem in hanc quoque valere.

Scholion. Vocabulum identitatis in communi vitae consuetudine saepe minus proprie vsurpamus. Res eadem perseuerare vulgo censetur, tametsi aliae, atque aliae re vera succedant, modo ea successio continenter fiat, ac sensui nostro subducatur. Sic eundem dicimus Danubium ad moenia nostra hodie alabi, qui heri allapsus fuit: idem nos habere corpus, quod ex matris utero extulimus, tametsi haec proprie vera esse non possint. „Nemo nostrum idem „ est in senectute, qui fuit iuuenis: nemo est ma- „ ne, qui fuit pridie. Corpora nostra rapiuntur flu- „ minum more“. Sen. ep. 58.

73. Notae rebus internae vel sine assumpto alio intelligi; vel dari tantum, non item intelligi possunt. Illae *qualitatis*, hae *quantitatis* appellatione gaudent.

Quid Qua-
litas, et
Quantitas?

Sic mel proprio genere saporis, vt ait Cato, non comparatione cum aliis, dulce esse sentitur. Quaerenti, qualisnam sit globus aliquis, quum respondetur esse rotundum, grauem, calidum, notae hae internae sunt qualitates: auditis enim vocabulis continuo intelliguntur sine vlla ad aliud quidpiam collatione. Sin autem ex me quaeras, quanam sit globi grauitas, aut diameter, notionem, quam petis, verbis tibi declarare nequeo, nisi aut globum ipsum experiendum in manus tibi tradidero, vel ostendero; aut pondus eius ad libram, diametrum ad lineam aliquam tibi iam perspectam exegero. Quare magnitudo ponderis, aut diametri inter quantitates refertur.

Coroll. Igitur essentiae, attributa, et modi in censum qualitatum veniunt. (Log. 22. 23.).

Quid Simi-
le, et Diffi-
mille ?

Quid Ae-
quale, et
Inaequale ?

74. Quae iisdem gaudent qualitatibus, *similia*; quae diuersis, *dissimilia* nuncupantur.

75. Quorum eadem est quantitas, *aequalia*; quorum diuersa, *inaequalia* esse dicuntur.

Coroll. Quae ergo aequalia sunt, non sunt idcirco etiam similia; et contra (74).

Scholion. Facile iam ex his deducetis theoremata, quibus erit vsus in sequentibus. 1) Quatenus duo cum tertio conueniunt: vtrumque enim eidem illi tertio absque vlla mutatione surrogari potest (68), ac proinde etiam alterum alteri. 2) Quorum ratio sufficiens in eodem tertio continetur, illa eatenus sunt eadem. In eo quippe inter se conueniunt, quod rationem sui sufficientem in eodem tertio habeant ex hyp. sunt igitur eatenus eadem (n. praec.). 3) Sicubi eadem sunt essentiae, eadem esse attributa quoque necesse est. Cum enim attributa rationem sui sufficientem habeant in essentiis (33), essentiae autem eadem ponantur, in confesso est, rationem sufficientem attributorum in eodem tertio contineri: sunt ergo attributa eadem (n. praec.). Facile hinc id quoque efficitur, e diuersis essentiis diuersa permanere attributa. 4) Quae eandem essentiam, attributa, aut modos habent, sunt sibi similia. Haec enim omnia nomine qualitatum veniunt (73. cor.): quae ergo haec eadem habent, iisdem gaudent qualitatibus, hoc est, similia sunt (74). Non minus manifestum est dissimilia esse, quorum essentiae, attributa, et modi diuersa sunt. 5) Quae sunt eidem tertio similia, sunt quoque inter se similia. Nam si eidem tertio similia sunt, cum eodem qualitatibus conueniunt (74): conueniunt igitur etiam inter se (n. 1.), atque adeo sibi similia sunt (74). 6) Cuncta, quae in rerum natura exstant, aliquam inter se obtinent similitudinem. Omnia enim inter se conueniunt in existendi potentia (23. cor. 3), adeoque in essentia (33): sunt ergo sibi similia (n. 4). 7) Quae sunt eidem tertio aequalia, sunt quoque inter se aequalia. Sunt enim hoc ipso quantitate vni tertio eadem (75), proinde etiam inter se (n. 1.): sunt ergo inter se aequalia (75.). 8) Quae aequalia sunt aequalibus, sibi quoque ipsis sunt aequalia.

lia. Sit enim $A=C$, et $B=D$, et $C=D$; erunt C et D ratione quantitatis eadem (75): ergo A et B sunt aequalia eidem tertio, atque adeo etiam sibi-
metipsis (n. praec.).

76. Quum duo diuersa sunt, tum posito vno vel tollitur alterum, vel non tollitur (16). Si tollitur, duo illa diuersa vocantur *opposita*: si non tollitur, dicuntur *disparata*. Quid Oposita, et Disparata?

e. g. odium, et amor eiusdem rei sunt opposita: amor, et tristitia disparata sunt.

77. Si posito A tollitur B, tum sublato B vel vicissim ponitur A, vel non ponitur (16). Si ponitur, opposita erunt *contradictoria*; si non ponitur, *contraria*. Conf. Log. §. 77. Quotuplex Oppositio?

e. g. lux, et tenebrae sunt contradictoria, quia illa posita hae tolluntur, et his sublatis illa ponitur. Amor vero, et odium eiusdem rei contraria sunt: licet enim illo posito istuc tollatur, non tamen isto sublato illum poni necesse est.

CAPVT VI.

De Toto, et Parte.

78. Plura, quae simul collecta ens vnum efficiunt, *partes* adpellantur: ens autem e pluribus conflatum nuncupatur *totum*. Quid Pars, et Totum?

Scholion. Spectamus hic totum, vt parti contrarium: nam si consideretur, quatenus *nutilo* opponitur, *integrum* proprie dicitur. Quaedam totius genera in Logica tradidimus (53): quae proinde isthic non repetemus.

79. Quando plura corpora in vnum coalescunt, *totum* efficiunt *integrale*, cuius *partes integrantes* vocantur. Quotuplices partes?

Tale totum est corpus hominis e diuersis membris coagmentatum.

80. Pars, quae identidem accumulata aequat totum, dicitur *aliquota*: quae autem saepius repetita nunquam euadit aequalis toti, *aliquanta* est.

e. g. binarius numerus pars est aliquota senarii, aliquanta vero septenarii.

81. Multitudo partium totum aliquod efficientium est eiusdem massa, ac vera *magnitudo*. Nullo ergo negotio intelligitis, quid *magnum*, quid *paruum* sit.

Quid Magnitudo?

82. Totum est altero *maius*, quando pars eius illi alteri aequalis est. Quando vero ipsum parti totius alterius coaequatur, comparate ad illud *minus* dicitur.

Scholion. Libuit has descriptiones adferre, non definitiones accumulandi libidine, quam alias reprehendimus (Log. 51. cor. 2.); verum idcirco solum, ut propositiones, quas iam subnectemus, plenius intelligantur. 1) Totum, et partes simul sumtae idem sunt. Cum enim partes simul sumtae constituent totum (78), citra ullam mutationem eidem suffici possunt: idem ergo sunt (68). 2) Posito toto ponuntur omnes partes, et contra: idem enim sunt (n. praec.). 3) Partem alicuius partis esse quoque totius partem, sola animi attentione perspicuum est. 4) Quaelibet pars toto suo minor est. Fac enim quamlibet totius partem esse nouum totum: erit nouum hoc totum sibi ipsi, atque adeo totius prioris parti aequale, ac proinde eodem minus (82). Patet vicissim totum quauis sua parte maius esse.

C A P V T VII.

De ente Composito, et Simplici.

Quid ens Compositum?

83. **E**ns *compositum* dicitur, quod ex partibus certa quadam ratione iunctis coalescit.

e. g.

e. g. palatium e membris apte concinnatis exstru-
tum est ens compositum.

Coroll. Omne igitur ens compositum est totum (78).

Scholion. Discrimen tamen aliquod inter vtrumque probe aduertendum est. In composito nexus potissimum, et iunctura partium consideratur, sine qua non potest intelligi compositio. In toto autem nexus iste minime attenditur, sed ratio duntaxat identitatis inter totum, et partes respicitur.

84. Essentia compositi sita est in modo, quo partes eius inuicem conferuntur. Rei enim cuiusuis essentia in eo est posita, per quod res est haec, et non alia res (32); atqui per mutuam partium conseruacionem compositum quoduis est hoc, et non aliud compositum (praec. sch.): itaque in ea reponenda est compositi cuiusuis essentia.

e. g. horologium a mola fecernitur interna partium coniunctione, et structura, quae vna in causa est, cur istud mola, illud horologium esse censeatur.

Coroll. 1. Ratio ergo eorum, quae in quouis composito insunt, vel inesse possunt, in partium natura, et mutua coniugatione continetur (38. 39. cor. 1.).

Coroll. 2. Essentiam cuiusuis compositi ille demum perspectam habet, qui et partes omnes, et modum, quo eae conseruae sunt, peruidet.

85. *Oriri* dicitur, quod cum ante non es-
set, esse incipit; speciatim vero *oriri de nihi-* Quid Ori-
lo, siue *creari*, si nihil eius ante omnino existit: tus, et
interire autem, quod, cum antea existeret, ex- Interitus?
istere desinit; et speciatim *annihilari*, si sic
desinat existere, vt nihil eius deinde superfit.

86. Compositum et oriri potest, quin fiat de nihilo, et interire, quin abeat in nihilum. Fieri enim potest, vt partes iam exstantes, at dissociatae, certo quodam modo ad ens compositum efficiendum coalescant: id autem cum

fit, compositum, quod ante non existit, existere incipit (84): ergo oritur (praec.). Eodem plane modo licebit de interitu eiusdem ratiocinari.

Quid ens.
Simplex? 87. Ens partibus prorsus deslitutum, *simplex* est; quod proinde opponitur composito (83).

Coroll. Omne ergo ens vel compositum, vel simplex est (16).

Scholion. Quanquam definitionibus negantibus abstinendum esse alias dixerimus (Log. 48. cor. 2.); eam tamen isthic adhibuimus, cum positiva non sit in potestate. Neque ea propter metuendum est, ne de ente simplici nihil a priori liceat demonstrare. Imprimis enim hoc ipso, quod ens simplex contrariam enti composito habeat essentiam (87), contrarias quoque obtinebit affectiones. Deinde habebit praedicata communia entis, cui tanquam generi subiicitur.

An existet? 88. Si existant entia composita, consequens est, ut existant etiam simplicia. Si enim existant entia composita, existant entia e partibus certa quadam ratione iunctis coagmentata (83). Hae autem partes vel sunt entia simplicia, vel composita (praec. cor.). Si sunt composita, suis iterum gaudent partibus (83), de quibus eadem redibit argumentatio. Quamdiu ergo assignantur partes aliae minores, e quibus maiores coalescant, quaestio continuo redibit; vnde eae ipsae componantur, atque adeo nondum intelligetur, vnde tandem orientur minima composita. Quare in compositi notione non continetur ratio sufficiens, cur aliquid sit compositum, sine qua tamen haberi compositum non potest (22). Ratio itaque sufficiens compositi non in composito, sed in ente simplici quaerenda est (87. cor.). Si ergo

go

go exstet ens compositum, ens quoque simplex exstare necesse est.

Scholion. Vis demonstrationis exemplo numeri apte illustratur. Numerus quivis minorum accumulatione componi potest. Si minores denuo ex aliis minoribus conflentur, nondum adparebit ratio sufficiens, cur dentur numeri; quod quidem perspicuum erit, si numerum rationalem definire velis non suppositis, nisi numeris continenter minoribus: cogaris enim dicere, numerum rationalem esse minorum numerorum multitudinem, quae definitio utique vitiosa est. Quemadmodum ergo, ut ratio sufficiens numeri detur, deveniri tandem ad unitatem debet, quae omnis multitudinis experta sit, quamque omnis numerus complectatur: ita intelligi fati non potest compositum, quamdiu illud ponitur constare aliis compositis minoribus; sed deveniendum denique est ad aliquid omni carens compositione, quod Epicurei *atomum*, Pythagoraei *monadem* dixerunt.

89. Ens simplex e composito oriri nequit. Quidquid enim e composito oritur, id oritur nova partium coniugatione, translatione, aut dissolutione (aliter enim compositum idem perseveraret absque vlla mutatione): ens autem simplex nullo horum modo oritur. Si enim partes aliter coniungantur, aut transferantur, palam est inde novum enasci compositum (84). Sin autem dissolutione partium ens simplex prodit, relinquitur, quod iam aderat (praec.), adeoque non oritur (85).

90. Ens simplex e simplici oriri nequit. Ens enim simplex caret partibus (87): nihil ergo ab eo potest auelli, quod seorsim deinceps existeret.

Scholion. Non negamus ab ente simplici tanquam causa efficiente posse ens simplex procreari: id vnum defendimus, ens simplex ex alio simplice tanquam materia oriri haudquaquam posse.

91. Ens simplex in aliud simplex non potest transformari. Vel enim transformaretur ablatiis suis essentialibus, vel relictis (16). Si primum, ens simplex plane interiret, eiusque loco nouum procrearetur (33. cor.). Si alterum, non nouum ens, sed nouus tantum prioris modus oriretur, cum essentia perseverante etiam perseverent attributa (38. cor.), nec quidquam praeterea, nisi modi, in ente insit (37. cor.).

92. Ens simplex quum oritur, de nihilo oritur. Non enim oritur ex ente aut simplici (90), aut composito (89); praeter haec autem nihil omnino datur (37. cor.).

93. Ens simplex quum oritur, totum momento citra ullam temporis successionem oritur. Cum enim partibus destituatur (87), atque ex nihilo prodeat (praec.), in eius ortu plura sibi inuicem succedentia non licet concipere.

Coroll. 1. Causam ergo videtis, cur distinctam ortus huius notionem nequeat mens nostra informare (Log. 26.).

Coroll. 2. Hinc item patet, ortum compositi, dum ex ente existente fit, sensim, et cum successione confieri. Omnis enim partium colligatio, in qua compositi essentia sita est (84), pedetentim fit. Imo tamen de nihilo oriatur, sensim tamen oriri potest; cum possint partes prius oriri, ac deinde primum coagmentari.

94. Ens simplex, quum interit, in nihilum abit. Nisi enim abiret in nihilum, sic esse desineret, ut de eo quiddam supersit, ac proinde simplex non esset (87).

Coroll. Non ergo sensim, sed momento interit. Conf. §. praec.

CAPVT VIII.

De Substantia, et Accidente.

95. Quaecunque in ente insunt, ea vel ad ^{Quid Mo-} essentialia, vel ad attributa, vel de- ^{dificatio?} dificatione ad modos referuntur (37. cor.): essentialia autem, et attributa sunt immutabilia (34. cor. 38. cor.): modi ergo duntaxat mutari in ente possunt. Quare mutatio entis est modorum variatio, quae *modificatio* dicitur: id vero, in quo modi mutantur, *subiectum modificationis* adpellatur.

96. Dum in ente quopiam modi, aut re- ^{Quid Status} lationes cum essentialibus, ac attributis, quae ^{entis?} fixa constanter manent, simul iuncta sunt, adest determinata quaedam mutabilium cum fixis consociatio, quae *status* entis solet nuncupari.

e. g. cum quis virtute exornatus est, in alio plane statu versari dicitur, quam is, qui vitiis, atque flagitiis est coopertus. Virtus nimirum in homine est quiddam mutabile: praesto enim esse, et non esse potest. Si ergo adsit, certo quodam modo cum iis, quae in homine perpetuo insunt, iungitur, quae coniunctio statum hominis virtute praediti efficit.

97. Status entis, quem modi cum essentia, ^{Et quotu-} et attributis iuncti constituunt, ^{plex?} *internus* vocatur: quem vero efficiunt relationes, *externus* nominatur. Conf. Log. §. 23.

e. g. status eruditionis homini est internus: status autem regiae dignitatis externus.

Coroll. Igitur non erit difficile constituere, quandonam status entis mutetur, quando idem, vel dispersus fit.

98. Mutatio status, cuius ratio ^{Quid Actio,} sufficiens ^{et Passio?} continetur in subiecto, in quo fit mutatio, ^{nomi-}

nomine *actionis* venit: mutatio contra, cuius ratio sufficiens extra ipsum subiectum mutatumprehenditur, *passionis* vocabulo consignatur.

e. g. dum scientia quapiam animus imbuitur, subit status sui mutationem, cuius ratio sufficiens in ipso est: agit ergo animus. At lignum, cum igne vri-tur, non agit, sed patitur.

Scholion. Probe aduertat philosophus, definitionem hanc ab exemplis indiuiduis rerum creatarum esse abstractam, atque adeo nonnisi agentibus creatis conuenire. De modo agendi Dei hic quidem non loquimur. Haec eadem admonitio erit habenda prae oculis in multis aliis ontologicis definitionibus.

Quid Potentia?

99. Agendi potentia, siue facultas tribuitur enti, quatenus per ea, quae in eodem insunt, actio est possibilis: potentia vero patiendi, quatenus per eadem passionis capax est. Quare *potentia actiua* est agendi, *potentia passiuua* patiendi possibilitas.

Coroll. Ex sola ergo agendi, vel patiendi potentia actio, vel passio nequaquam consequitur (42).

Scholion. E notione actiuae potentiae perspicuum est, inesse in subiectis ea, per quae eorum actiones distincte explicari queant, vt dilucide adpareat, quam ratione peragantur. Sic potentia calefaciendi in igne distincte intelligitur, si per ea, quae igni insunt, explicari possit, quomodo alia corpora calefaciat. Similiter notio potentiae passiuuae ostendit, inesse in subiectis ea, per quae passionis eorum distincte explanari queant, vt peruideatur, quomodo a causis externis mutatio iisdem induci possit. Exemplis vtrumque coram illustrabimus.

Quid Vis?

100. *Vis* est id, in quo inuenitur ratio sufficiens, cur actio ad existentiam perueniat, actuque adsit.

Coroll. 1. Quoniam posita ratione sufficienti ponitur etiam id, quod per eam est potius, quam non est (23), posita vi ponitur actio, nisi adsit impedimentum.

Coroll.

Coroll. 2. Vis adeo sic debet concipi, vt ex ea continuo intelligatur actio sequi, quamprimum ipsa in agente ponitur, et abest impedimentum.

e. g. si in globo A vis mouendi praesto esse concipitur, mouo quoque ipsa sequi intelligitur, nisi quid impediatur. Nisi enim inter vim, et actionem nexus ponatur necessarius, alio praeterea opus erit principio, vt actio re ipsa consequatur.

Coroll. 3. Si ergo datur in ente vis, mutatur perpetuo illius status, nisi quid obstat; actio enim sita est in subiecti agentis mutatione. (98).

101. Vis obstaculo impedita, atque adeo *Et quotu-
plex?* in solo mouendi conatu sita, *vis mortua* dicitur: vt quum subiecto plano grauitatis efficacia impeditur. Vis autem cum ipsa motione coniuncta *vis viua* adpellatur: vt si plano subducto corpus graue libere delabatur.

Scholion. Inter Cartesii, et Leibnitzii sectatores non leuis est de virium harum mensura contentio. Priores vtrasque eadem mensura metiendas esse contendunt, celeritate scilicet in massam ducta. Posteriores in viribus viuis non ipsas celeritates, sed earum quadrata putant esse adhibenda. Optime, mea quidem sententia, composuit litem P. Boscouich tum alibi, tum vel maxime in dissert. de vir. viu. Romanis primum, tum Vindobonensibus typis edita a 1752.

102. *Resistentia* est impedimentum actionis, *Quid Resi-
stentia?* in quo continetur ratio sufficiens, cur posita vi ad agendum sufficiente actio non sequatur.

Scholion. Quae ad leges virium, et resistentiae corporum attinent, ea, quatenus nostri sunt instituti, in cosmologia explicabimus.

103. In quouis ente simplici debet inesse quiddam *perdurabile*, seu quod per tempus aliquod duret. Cum enim ens simplex interire nequeat, quin abeat in nihilum (94), essentiam eius naturaliter continuari in comperito est. Est ergo in illo aliquid, quod muta-

to identidem statu idem perseveret, et cui modi mutabiles insint.

Quid Substantia, et Accidens? 104. Subiectum id genus perdurabile, diuersarum modificationum capax, vocamus *substantiam*: determinationes vero omnes, quae in tali subiecto perdurabili deprehenduntur, *accidentia* adpellamus.

Scholion. 1. Notio vulgaris, qua substantiam concipimus, tanquam accidentium sustentaculum, est imaginaria. Cum enim omnia, quae in rebus corporeis sensui obuertantur, inesse iis dicantur, neque extra eas existere posse concipiuntur, omnia accidentium nomine designantur. Quoniam vero id, cui haec insunt, nihil esse non possit, animo informatur aliquid, quod ita existat, ut ipsum quidem non insit alteri, ei vero insint accidentia: atque receptaculum istud vulgo substantia dicitur, quod dum cogitatione iustramus, nihil ei possumus tribuere; omnes enim qualitates ab eo semouimus, et in censum accidentium retulimus: unde nihil plane, quod ad illud proprie pertineat, deprehendimus, atque idcirco substantias rerum abstrusas, et a natura inuolutas esse querimus.

Scholion. 2. Benedictus Spinoza non impie minus, quam inscite de substantia loquitur. In parte 1. Eth. defin. 3. substantiam vocat id, quod in se est, et per se concipitur, hoc est: id, cuius conceptus non indiget conceptu alterius rei, a quo formari debeat. Catus homo per verba *quod in se est* nequaquam intelligit id, quod per se subsistit, atque alteri tanquam sustentaculo non inhaeret; neque enim ex hac notione eius theoremata villo modo consequuntur. Sed *in se esse* tantundem illi sonat, atque a se esse: ac proinde, quum ex sua definitione nititur concludere, vnam substantiam non posse ab altera effici, circulum in demonstrando committit, ut consideranti patet. Similiter, cum ait substantiam esse, cuius conceptus non egeat conceptu alterius rei, a quo formari debeat, non istuc vult, in conceptu substantiae non includi explicate conceptum alterius rei, ut in conceptu statuae conceptum artificis; hinc enim nullam suarum conclusionum deducet: verum contendit, in conceptu substantiae nunquam includi vllam

Iam notionem comparatiuam: nullam esse relationem inter substantiam, et ens quoddam aliud, ac proinde id, quod ad aliud quoquo modo referatur, non posse esse substantiam. Quis autem ista Spinozae dabit absque vlla probatione contra sensum omnium asserenti? Et tamen ex hoc veluti fundamento deprimit sua illa oracula: substantiam non posse effici: vnicam extare; spectabilem hanc rerum vniuersitatem Deum ipsum esse:

Demens, qui seipse, Deumque

Confudit ranis, ac muribus; et proprium nil
Sensit inesse sibi, vel cum se scire videret
Ignorante alio, atque alio laetante doleret.
Egregium Numen, cultro quod scindere possis!
Non scindetur, ait, quamuis quae membra vi-
dentur

Corporis immensi, forte in diuersa locorum
Transtulerim; quod sciadit enim, et quod scin-
ditur, vnum est.

Insulse: si carnificem, gladiumque necato
Distingui nolit, nec progenitore creatum,
Nec pastore lupos, nec viuis luce carentes.
Nam varios res vna modos assumere quamuis
Temporibus possit variis; pugnantia nunquam,
Vt mortem, vitamque, assumet tempore in vno,
Nec simul esse potest quadrata, simulque rotunda,
Et capere aduersas cum simplicitate figuras.
Vel si quadratur partim, partimque rotunda est,
Non iam indiuidua, aut simplex, aut vna pu-
retur.

Vnius multas generis res esse fatebor:

At rem vnam dici, quae res complectitur
omnes

Non modo distinctas, sed tot rationibus in se
Diuersas, quarum semper negat haecce, quod
illa

Adfruit, ac totum sine partibus esse, repu-
gnat (a).

Anti-Lucr. L. 3.

105.

(a) Impium hoc dogma iam olim tenuit Xenophanes, qui, Tullio teste, vnum dixit esse omnia,
R. P. Mako *Metaphys.* D neque

105. Accidentia extra substantiam esse nequeunt. Cum enim accidentia sint subiecti determinationes (praec.), exigunt subiectum per sese durans, siue substantiam, cui insint: ratio ergo sufficiens cur existant, continetur etiam in substantia (20): atqui sine ratione sufficiente nihil est (22): igitur ne accidentia quidem sine substantia.

106. Essentia entis compositi meris constat accidentibus. Entis enim compositi essentia sita est in modo, quo certae partes inuicem conferuntur (84), atque adeo non inuoluit, nisi partium magnitudinem, qualitates, ac determinatam coniunctionem, quae omnia mera sunt accidentia (104).

107. In ente composito nihil inest substantiae praeter substantias simplices. Nam cum ipsa essentia entis compositi meris constet accidentibus (praec.), cetera etiam, quae ei conueniunt, sunt mera accidentia, cum aut modi sint, aut attributa ex essentia promanantia. Quia tamen accidentia esse absque substantia nequeunt (105), adest praeter essentiam in ente composito aliqua substantia. Quare cum sine entibus simplicibus dari composita non possint (88), entia simplicia sunt illa substantia, quae in composito deprehenditur.

108.

neque id esse mutabile, et id esse Deum, neque natum vsquam, et sempiternum, conglobata figura. In Lucul. c. 34.

In eodem errore fuit Zeno. οὐσίαν δε θεῶν Ζηνοῦν μεν φησι τον ὅλον κοσμον, και τον ουρανου Diog. Laert in Zen.

Quaerit item princeps Lyricorum Pindarus, τι θεος; et respondet ὅτι το παν.

108. Non dantur substantiae nisi simplices. Omne quippe ens vel simplex, vel compositum est (87. cor.), in composito vero nihil est substantiae praeter substantias simplices (praec.): non ergo dantur substantiae nisi simplices.

Coroll. Quare entia composita sunt substantiarum coagmentationes.

Scholion. Composita quaedam vulgo dicuntur *substantialia*, non quod insit in iis aliquid substantiae praeter entia simplicia, sed quia haec ipsa entia simplicia natura operante citra industriam artis mirabiliter coalescunt, certarumque effectuum naturalium principia constituuntur.

109. Dantur substantiae vi agendi praeditae. Teste enim experientia continuas in naturis existentibus deprehendimus mutationes: earum ergo mutationum ratio sufficiens vel continetur in illis ipsis substantiis, quae mutationem subeunt, vel in aliis: si in illis ipsis, habebitur in illis actio (98), atque adeo vis (100): si in aliis substantiis, eas vi agendi gaudere facile intelligi potest.

Scholion. Quamlibet substantiam esse vi agendi praeditam deinceps adparebit, quanquam vel inde satis euinci possit, quod substantia existens a possibili nequeat fecerni, nisi vi, et agendi conatu (42). Ita cum florem quempiam admodum viuida cogitatione nobis effingimus, aut ope caui speculi imaginem eius in libero aere efformamus, inde conuincimur eum re vera non existere, quod naribus adhibitis odorem spargi non sentiamus, quod resistantiam tactione non experiamur, quod denique tametsi praesto sint cetera, nullum in eo agendi conatum deprehendamus. Imo ex ipsa passione non aliter conuincimur de rerum existentia, nisi quia patiendi reagent, atque adeo vi agendi instructae sunt.

CAPVT IX.

De Extensione, Spatio, Loco, et Tempore.

Quid Ex-
tensum?

110. *Extensum* voco, quod constat partibus extra sese positis, saltem iudicio sensuum coniunctis.

e. g. libri huius theca extensa est; habet enim partes alias extra alias oculorum iudicio coniunctas.

Coroll. 1. Non ergo sufficit ad extensionem, vt plura extra se inuicem sita sint, sed coniungi praeterea saltem sensu nostro, vnumque efficere debent. Quare globi plures simul existentes, neque tamen sibi adstricti, vnum extensum minime constituunt: at si liquefacti in massam vnā coalescant, ea extensa erit.

Coroll. 2. Quodlibet ens compositum est extensum: constat enim partibus sibi inuicem deuinctis (83).

Quid Figu-
ra?

111. Limes extensionis, seu extremus terminus *figura* nuncupatur.

e. g. quadrata huius mensae figura confurgit ex his limitibus extensionis, quae in eadem reperiuntur.

Corol. 1. Quoniam omne ens compositum est extensum (praec.), omne ens compositum definitum figura est praeditum.

Coroll. 2. Mutatis limitibus extensionis mutari figuram necesse est, quod fit vel accessione, vel ablatione, vel commutatione partium.

112. Si dantur entia extensa, dari quoque debent inextensa. Demonstratur eadem plane rationis conclusione, qua ens compositum simplicibus constare probauimus (88)

Scholion. At enim hic nodus, hic saltus est, vt explicetur, quonam pacto ex inextensis oriri extensa possint. Sunt, qui principio rationis sufficientis constricti, negent extensionem e coniunctione partium nasci; at vereor, vt hi seipsos intelligant: in
difficul-

difficultates certe inenodabiles sese induunt. Ego ea de re quid sentiam, infra insinuabo: sed paucis, ne in septa physicae irrupisse videar.

113. Compositum, cuius partes sic continuantur, vt aliae iisdem interferi nequeant, *continuum* vocatur: *interruptum* autem, si inter eius partes locum aliae habere possint. Sin autem duo composita sic fuerint consociata, vt eorum superficies sese attingant, ipsa tamen maneant plura, nec vnum extensum efficiant, haec dicentur *contigua*.

Quid Continuum, et Interruptum?

Quid Contiguum?

e. g. tabula marmorea est continua, cum eius partes sibimetipsis sic adstrictae sint, vt nulla alia materia iisdem queat interponi. Via interrupta dicitur, si fossis, riuus, agris, pratis interiectis veluti amputetur. Globi duo sese contingentes, neque tamen in extensum vnum conflati, sunt contigui.

114. Pars, quae propriis suis terminis continetur, *actualis* est: cui vero termini pro arbitrio possunt constitui, *possibilis* dicitur.

Quotuplices eorum partes?

Scholion. Nempe vbi partes duntaxat possibiles sunt, nulla ibi adest interna ratio, cur possis ex vero dicere, partem primam hic potius, quam illic definire, et secundam inchoari: sed definit illa, inchoatur haec, vbicunque volueris. Sic partium tabulae marmoreae termini statui possunt pro arbitrio, neque pars vlla suos re ipsa habet terminos citra nostram designationem. At vero partes horologii actuales, et suis quaeque terminis definitae sunt, absque vlla nostra determinatione.

115. Quodsi continuum abstracte, ac a subiecta materia separatim spectetur, partes habet duntaxat possibiles. Sint enim eius partes, si fieri possit, actuales: gaudebit suis vnaquaeque terminis (praec.); sibi ergo consertae sese contingent solummodo, nec vnum extensum efficient: erunt adeo contiguae (113), quod assumptioni repugnat.

116. In serie continua contiguorum partes sunt actuales. Quodlibet enim contiguorum sua gaudet superficie, qua contingit alterum (113): quaelibet ergo seriei pars suos habet terminos, hoc est, actualis est (114).

117. Extensa continua communem habere terminum debent. Si enim partes ultra, citraque positae distinctis praeditae sint terminis, quorum alter finis partis praecedentis fit, alter initium consequentis, partes illae actuales sunt (117), ac proinde, contra quam assumptum est, continuae esse non possunt (115).

118. Terminus extensi continui, quatenus terminus est, caret partibus. Si enim haberet partes, non iam totus esset terminus, sed quaedam eius partes ad anterius, quaedam ad posterius continuum pertinerent.

e. g. habeat in fig. 5. recta DC duas partes continuas: evidens est, communem earum terminum oportere esse punctum indiuiduum, nec posse esse rectam diuiduam vtut minimam AB: pars enim ipsius AB media pertinebit ad partem continuam rectae DC versus D, altera ad partem versus C iacentem.

119. Duo termini in continuo nequeunt esse contigui. Vel enim nullum esset continuum ipsis interiectum, cuius essent termini: vel si eorum alter esset partis praecedentis finis, alter sequentis initium, partes eae non forent continuae (117). Adde, quod si ii termini sibi contigui essent, ac proinde sese tangere (113), quoniam sunt indiuidui (praec.), omnino penetrarentur, atque in vnum coalescerent.

Scholion. „ Sibi ipsi vim inferat oportet, ait P. „ Boschouich, qui punctum puncto contiguum concipiat, et tamen extra ipsum positum, nec com- „ penetratum. Concipit globulos quosdam extensos, „ qui globuli ex vna parte se contingant, ex alia a se „ inuicem recedant, vbi partes eiusdem puncti ad- „ mittet, et indiuisibilitatis, ac extensionis ideam „ destruet. Est id sane vetustissimum argumentum, „ quo semper Zenonis sententia continuum extensum „ componentis ex punctis penitus inextensis, consu- „ tata est, cuius solutionem aptam nemo hucusque „ exhibere potuit, nemo profecto exhibebit in poste- „ rum, cum absolutissimae demonstrationis, atque „ euidetiae vim habeat “.

120. Quaeuis continui pars, terminis interiecta, diuidua est. Si enim non esset diuidua, non posset vtrilibet termino indiuiduo esse contigua, sed cum eodem penetraretur (praec.): congruerent adeo termini ipsi, forentque vnicus, non plures termini. Quod argumentum cum factis quocumque diuisionibus identidem recurrat, perspicuum est, nullam esse continui partem, quae diuidi porro nequeat.

Scholion. Euoluimus notionem continui, et contigui, qualis vulgo formari solet. Superest enim vero etiamnum ille scrupulus, quoniam pacto ex inextensis possit confieri continuum extensum, aut contiguum. Illud cum Boschouichio omnino existimo, nullum in rerum natura extare continuum, quale iam descripsimus, nullam simplicium tactionem veram. Argumentum in hanc rem validissimum insinuabo in cosmologia: nunc quod commoneam istuc est: sensus nostros perfectae continuitatis, aut contiguitatis testes idoneos esse non posse, quibus interualla minima subducuntur. Eam certe continuitatem, quam in plerisque corporibus sensus nostri attestantur, nequaquam obtinere, tum diuersa eorum grauitas specifica, tum fluidorum penetrationes, satis manifeste loquuntur. At enim cuiusmodi futura est haec extensio, et continuitas, quae constet pun-

ctis penitus inextensis, et interiecto inani, quod sit merum nihil? Futura nempe est extensio physice, non mathematice continua, constans non solis punctis simplicibus, sed insuper certis eorundem ad se inuicem relationibus, iisque pro distantiarum varietate diuersis. Verum haec attigisse hic quidem sufficiat.

Quid distantia?

121. Duo extensa, inter quae tertium quoddam extensum vel reapse interponitur, vel iis immotis interponi potest, *distare* dicuntur ab inuicem: distantiam vero metitur linea breuissima inter illa duo intercepta.

e. g. duae arbores in horto distant ab inuicem, si inter eas vna, vel plures aliae interiaceant, aut saltem iis non motis interferi queant.

Coroll. Partes ergo continui, et contigui non distant ab inuicem (113).

Scholion. Quoniam inter duo extensa complures, eaeque diuersae longitudinis lineae duci possunt, quarum vnica tantummodo sit breuissima, idcirco distantia per eam exhibetur, vt fixa, ac determinata eius notio vbique, et semper haberi possit.

Quid Cohae-
sio, et
Vnio?

122. Coniunctio partium actualium *cohaesio*: partium vero possibilium *vnio* adpellatur.

e. g. duo marmora sibi intrita cohaerent: partes tabulae marmoreae, si esset continua, vnirentur.

Coroll. Cum igitur partes extensi vniantur (110), inter eas, nisi vnione sublata, interponi nihil potest: extensum igitur est continuum (113).

Quid entia
Simultanea,
et Successiua?

123. Si vno existente alterum quoque existat, duo illa erunt *simultanea*: sin autem vno existente non existat alterum, illo tamen desinente incipiat existere, erunt *successiua*.

e. g. plagulae huius libri sunt simultaneae; horae contra, et dies sunt successiuae.

124. Vnumquodque ens per determinationes suas essentiales est hoc potius, quam aliud ens (32). Igitur ens *permanens* dicetur, cuius

ius essentialis determinationes fuerint simultaneae, quale est horologium: *successuum* vero, quod determinationes essentialis habuerit successiuas, vt hora, dies, annus.

125. Quum animi attentionem ad statum rerum simultanearum conuertimus, modum, quo A coexistit τ_ω B, discernimus a modo, quo idem coexistit ceteris C, D, E etc. quatenus scilicet eum ad inuicem obtinent ordinem, vt distantia inter A et B diuersa sit a distantis eiusdem A a ceteris C, D, E etc. cum ergo ordinem hunc concipimus, qui in modo, quo res sibi coexistunt, positus est, ideam spatii nanciscimur. Est adeo *spatium* ordo simultaneorum, quatenus coexistunt.

Quid Spatium?

e. g. in foro academico Vindobonensi dicimus dari spatium quoddam, propterea, quod complura vndique aedificia simul existentia certam quamdam relationem, certumque in coexistendo habeant inter se ordinem.

Scholion. Maiorem in modum notanda hoc loco venit spatii *realis*, et *imaginarii* distinctio. Quando concipitur ordo duntaxat possibilis, quo entia pure possibilis extra sese poni, et coexistere possunt, spatium concipitur abstractum, atque imaginarium. Quum vero repraesentatur ordo, quo entia reapse exstantia coexistunt, formatur notio spatii *realis*. Vulgo spatium imaginarium concipimus tanquam receptaculum quoddam inane, vndique productum. Sed diligentissime animaduertendum est, aliam esse illam, cum veritas ipsa limatur in disputatione subtilitatem, vt ait Tullius: aliam, quum ad opinionem communem omnis accommodatur oratio. Vt autem vtriusque spatii notio magis dilucide intelligatur, considerabimus cum Boscouichio bina materiae puncta indiuidua. Pingamus ea certo a se disiungi interuallo: poterit semper aliud materiae punctum vltra vtrumque in eadem recta aequis collocari distantis, et vltra hoc rursus aliud, atque ita porro absque vlla fine. Similiter poterit inter vtrumque in medio po-

ni aliud punctum, quod neutrum attingat (aliter enim duo illa puncta assumpta non distarent, sed cum illo interposito compenetrata eundem locum occuparent): diuidi ergo interuallum illud poterit sine fine, ac proinde quouis interuallo dato aliud minus, maiusque haberi: eritque haec distantiae inter duo illa puncta comprehensae non tam partibilitas, quam punctorum realium, vt sic loquar, interferibilitas sine villo fine. Quotcunque autem puncta realia interponantur, semper definitus erit eorum numerus, itemque interuallorum ab ipsis interceptorum; at vero numerus punctorum, ac distantiarum possibilium finem habebit nullum: magnitudo priorum interuallorum certa semper erit, atque finita; magnitudo horum decrescet vltra quoscunque limites sine villo determinato hiatu, qui adiectis punctis intermediis immiui porro non possit.

Hinc vero existit spatii imaginarii infinitio, et continuitas. In rebus existentibus certus semper est numerus, certa interuallorum quantitas: nullus est terminus possibilium, quorum abstracta cognitio excludens limitem omnem, ac definitionem constituit infinitatem, et continuitatem lineae imaginariae, quae partibus constat duntaxat possibilibus. Cumque ea possibilitas et aeterna, et necessaria sit, spatium huiusmodi imaginarium est aeternum, atque necessarium, non actu existens, sed capax duntaxat existendi, atque a nobis sine definitione conceptum. Vnde geometria, quae circa spatium continuum versatur, tota imaginaria est; propositiones tamen hypotheticae, quae in ea demonstrantur, sunt verissimae: et siquidem existant conditiones ab eadem assumptae, existent vtique et conditiones erutae; ac relationes inter distantias punctorum imaginarias ope geometriae ex certis conditionibus deductae semper erunt reales, et tales, quales eas eruit geometria, vbi illae ipsae conditiones in realibus punctorum distantis existant. At de his coram pluribus.

126. Sublatis rebus simultaneis extra sese positis tollitur spatium reale: iisdem repositis redditur. Est enim spatium reale simultaneorum ordo (125): ordinem autem sublatis rebus

bus ordinatis tolli, et positis restitui in aperto est (46).

Ita plane sublatis rebus, quae numerentur, nullus amplius numerus re vera superest, sed possibilis tantum concipitur, quatenus rerum numerandarum existentia possibilis intelligitur: redditis contra iisdem rebus redditur numerus, qui ante solum possibilis erat.

Scholion. Quidam assertioni huic acriter refragantur, putantque spatium illud, quod imaginarium esse diximus, reapse exstare etiam re nulla existente. Horum argumenta paulo post refellemus: illud interea monemus, id spatium neque substantiam, neque accidens sine manifesto absurdo dici posse, ac proinde esse commentitium. Et siquidem re ipsa detur, periculum erit, ne sit ipse Spinozae Deus, cum eius proprietates nonnisi Deo posse conuenire videantur.

127. Spatium tamen reale a rebus simul existentibus diuersum est. Ordinem enim a rebus ordinatis secernendum esse nemo non videt.

128. Spatii partes actuales nullae sunt, nisi quae per res simul existentes actu designantur. Cum enim spatium sit ordo simultaneorum, quatenus coexistunt (125), nulla potest in spatio imaginario ei pars respondere, nisi quatenus aliquid existit, quod ceteris simul existentibus coexistere intelligatur.

Scholion. Si in fig. 1. inter puncta A et B in eadem recta aequis vtrinque distantis interiaceat punctum C, non erit re ipsa verum, binas distantias A C et B C esse partes distantiae A B punctorum A et B; sed erunt tres distinctae reales distantiae. Nempe relationem distantiae punctorum A et C constituent duo reales modi existendi ipsorum, quemadmodum et relationem distantiae punctorum B et C, A et B. Vltima haec relatio constat duobus modis realibus, tantummodo ad puncta A et B pertinentibus;

bus; summa vero priorum constat modis realibus omnium trium punctorum A, C, B. Igitur distantiae AC, et BC sunt partes interualli AB solum in statu imaginario, et geometrico: geometra enim concipit abstracte omnes possibiles intermedios existendi modos, interuallaque continua, ac eorum partes assignat, et ope id genus conceptuum ratiocinationes contextit ab assumtis conditionibus pendentes, quae vbi demum ad aliquid reale deducunt, non possint non ad verum deducere, sed quod verum sit tantummodo, si vocabula rite intelligantur.

129. Ens compositum implet spatium, non item simplex. Cum enim spatium sit ordo coexistentium (125), palam est, ab eo duntaxat ente impleri spatium, in quo reperitur ordo plurium sibi coexistentium; atqui huiusmodi ordo in ente composito inuenitur (83), non autem in simplici (87): illud ergo implet spatium, non item istud.

Quid Loc-
cus?

130. Cum res plures sibi inuicem coexistunt, quaelibet earum obtinet certum quemdam, ac determinatum ceteris coexistendi modum, quo fiat, vt ibi sit, vbi est, et qui existat tunc, dum res ibi est, pereat, cum ibi esse desinit. Modum hunc realem determinatum *locum* nominamus.

e. g. liber iste, quem coram vides, locum certum, atque definitum obtinet, quia et tibi, et aliis circumstantis rebus certo quodam modo coexistit.

Quid Situs?

131. *Situs* est ordo simultaneorum interruptorum quatenus coexistunt.

e. g. dum obtutu vno complures in horto quopiam statuas contueris, vnquamque earum tanquam primam designas, ceteris omnibus ad illam comparatis certum attribuis situm. Duabus contra eiusdem lineae rectae partibus nullum ad se inuicem assignas situm, quia continuae sunt.

132. Situs plurium ad vnum aliquod comparatorum per distantias determinatur. Ea enim, quibus comparate ad aliud situm assignamus, non sunt continua (praec.): inter illa ergo extensum aliquod interponi potest (113). Quare quae certum ad inuicem situm obtinent, inter se distant (121): situs proinde per eorum distantias determinatur.

Coroll. Eodem itaque situ gaudent, inter quae idem extensum interponi potest, seu quae aequis disiuncta sunt interuallis.

133. Cum plura interrupta coexistunt, modus, quo vnumquodque ceteris coexistit, constituitur per situm, quem comparate ad eadem obtinet. Si enim plura interrupta coexistunt, patet singulis ad reliqua comparatis certum conuenire situm (131). Perspicuum autem est fieri non posse, vt ens aliquod ab A diuersum, ac extra illud positum eosdem situs habeat ad reliqua B, C, D, etc. quos habet ipsum A: modus ergo, quo res vnaquaeque ceteris coexistit, per situm eiusdem constituitur.

134. Entis cuiusuis locus determinatur per distantias, quas habet a tribus, vel pluribus coexistentibus non in eadem linea recta positus. Locus enim est modus quidam determinatus, quo ens ceteris coexistit (130), modus autem iste in entibus disiunctis obtinetur per situm, quo ens ceteris coexistit (praec.), et situs per distantias determinatur (132): igitur et locus. Sufficere vero distantias a tribus eiusmodi coexistentibus tum res ipsa loquitur, tum exempla facile declarabunt.

135. Locus differt a re in loco posita. Nam locus est modus determinatus, quo vnum existens aliis simultaneis coexistit (130): modus autem a re vtique differt, in qua sola eius possibilitas continetur (39).

136. Locus instar puncti consideratur. Locus enim determinatur per distantias ab alijs coexistentibus (134); hae autem distantiae exhibentur lineis (121): quare cum extremum linearum concurrentium sit punctum, perspicuum est, locum instar puncti considerari.

Scholion. Locum hunc, cuius notionem explicauimus, vulgo adpellant *comparatiuum*, quem nos solum realem agnoscimus: locus *absolutus* est nobis omnino imaginarius. Sed iam locus ipse admonet, vt argumenta eorum, qui contra dicunt, paucis refellamus.

Aiunt igitur 1) Sublatis de medio rebus omnibus exstantibus adhuc superfore spatium mensuris capax: esse proinde spatium, et locum rem quamdam absolutam, per se consistentem. Cardo argumenti in vocabulo mensuris vertitur. Spatium itaque esse mensuris capax non aliud sonat, quam ordinem rerum posse per mensuram explicari; non autem significat in spatio inesse partes reapse productas, quibus mensura sensim adplicari possit. Spatium mensuramus, quatenus rerum ordinem per mensuras explicamus, seu quatenus terminis a rebus ipsis abstractis, et cogitatione designatis dicere possumus, quot e. g. hexapedae possint interponi.

2) Contendunt mundum hunc spectabilem fuisse in loco aliquo procreatum; locum ergo fuisse ante, quam res vlla conderetur. At si de reali spatio, de quo omnis haec est disputatio, sermo sit, coepit illud sane esse cum ipso mundo; est enim realis rerum exstantium modus. Verum itaque enunciatum illud est de spatio solum imaginario, quatenus abstracte concipimus ordinem etiam nondum procreatis rebus ordinandis, quemadmodum etiam nullo existente

stente globo figuram sphaericam animo comprehendimus.

3) Sed nonne spatium illud et quantum, et magnum, et paruum dicitur? Ita sane, siquidem eae notiones abstracte, et duntaxat mathematice, non item si compositae, et, ut aiunt, in concreto considerentur. Eatenus spatium est quantum, quatenus in eo concipiuntur termini, non quatenus dantur. Exemplum cape sis a numero, cui etiam a rebus ipsis se iuncto conuenit quantitas, at non realis, sed tantum mathematica.

4) Sunt qui e nostra sententia putent manifeste effici, mundum in eodem, in quo nunc est, loco fuisse futurum, tametsi seruato praesenti rerum ordine sic fuisset conditus, ut ibi sol esset, ubi nunc stella Sirius. Sed perperam: non enim tunc idem fuisset mundi locus absolutus, ac imaginarius. Fingamus enim omne vniuersum ita transferri, ut sol succedat in locum Sirii: erit corpus aliquod possibile, quod ante a sole abesset decem leucis, quodque ad vniuersum non pertineat, cum tantum possibile ponatur, atque adeo translato vniuerso immotum concipi possit. Facta ergo mundi translatione, utique hoc corpus non amplius eandem obtinebit a sole, ceterisque vniuersi partibus distantiam: locus ergo, spatiumque mundi imaginarium mutatum est, tametsi spatium reale idem omnino perseuerarit.

5) Videtur posse locus concipi, et tamen negari ullam in eo rem esse posse. Videtur item chimæra, si existeret, fore in loco: nulla ergo defendi ratione potest, locum esse ordinem quemdam a rebus exstantibus abstractum. At hic quidem nodus perfacilis est. Quanquam enim possit fortasse concipi locus, et tamen negari corpus aliquod determinatum in eo esse posse: negari tamen nunquam poterit, posse in eo esse corpus aliquod generatum. Id, quod de chimæra additur, hanc omnino sententiam continet; si res ordinis faciendi minime capax faceret ordinem, tum faceret ordinem cum aliis rebus simul existentibus.

6) Eulerus putat e corporum inertia effici, spatium non esse ordinem entium vna existentium. Corpus

pus enim, inquit, inertia sua tuetur locum, in quo conquieuit: si ergo spatium ordo ille dicendus esset, corpus inertia sua illum utique tueretur. Id autem non fieri tali exemplo probat. Quiescat globus in aqua stagnante, tum aqua illa incipiat fluere: globus inertia sua illam non sequetur; non igitur nititur conseruare ordinem, quem cum circumfusa aqua obtinebat, sed locum aliquem absolutum exstare necesse est, quem tueri conetur. Verum non recte vim inertiae Eulerus concipit: nec enim vis ea est quaedam quasi loci appetitio; sed conatus externae actioni resistens, ut alias explicabimus; quae notio absolutum illum locum profecto nec probat, nec refellit. At corpus, inquit, pulsioni externae reluctans, ipsa illa pertinacia nititur conseruare locum. Ita nos quidem colligimus, qui locum quemdam absolutum cogitatione fingimus. Similiter autem fingimus et lineas directionum, et motus aequabiles; quae cum reapse non exstent, sententiam nostram minime labefactant.

7) Fingamus, aiunt, Deum omnia, quae quidem sint possibilis, procreasse: fieri poterit, ut omnia versus plagam eandem moueantur, locumque mutant; atqui in hoc euentu nequit explicari locus per illum rerum exstantium ordinem, cum nullus possit definiiri terminus immobilis, a quo distantiae rerum mutarentur. Sed haec suppositio semetipsam iugulat. Qui enim ponit res omnes possibilis exsistere, ponit utique loca omnia possibilis expleta esse, omnibus autem locis expletis fieri non potest, ut alius, atque alius locus versus eandem plagam occupetur, hoc est, ut omnia, quae locum occupant, eodem moueantur.

8) Quaerunt ad extremum, an spiritus creati, an Deus in loco sint? Spiritus creatos in loco esse non est dubium: habent enim certum cum rebus aliis simul exsistendi modum. Non tamen implent spatium (229); neque magni, aut parui dici possunt, nisi forte extrinsecus, quatenus sint in loco, in quo posset esse corpus magnum, vel paruum. Quod ad Deum attinet, is in loco proprie non est: cum enim nullam a rebus existentibus habeat distantiam, nequit cum iis ordinem constituere.

137. Id quod in entibus sibi succedentibus actu praesto est, *praesens*; idem vero quum adesse desiit, *praeteritum* dicitur: quod autem aliquando aderit, *futurum* appellatur. In horum vero successione aequabilitas quaedam, et similitudo, atque adeo ordo deprehenditur (46): ordinem hunc rerum in continenti serie sibi succedentium *tempus* nuncupamus.

Quid Praesens, Praeteritum, et Futurum?

Quid Tempus?

Coroll. 1. Positis ergo rebus in continua serie succedentibus ponitur tempus; iisdem sublatis tollitur.

Coroll. 2. Quia tamen ordo, quo sese res excipiunt, a rebus ipsis differt, patet tempus quoque ab iis diuersum esse.

Scholion. Vetustam esse hanc temporis notionem testis est Lucretius, cum in Lib. 1. de nat. rer ait:

Tempus item per se non est, sed rebus ab
ipsis

Consequitur sensus, transactum quid sit in
aero:

Tum quae res instent, quid porro deinde se-
quatur.

Nec per se quemquam tempus sentire fatendum
est

Semotum ab rerum motu, placidaque quiete.

138. Entia successiua tametsi non existant, possibile sunt: concipi proinde tempus etiam abstracte potest, quatenus denotat ordinem possibilium in serie continenti sibi succedentium. Atque hinc est, quod tempus superstes esse vulgo putetur, tametsi aut sublatae sint, aut nondum conditae res ipsae successiuae.

Scholion. Notione imaginaria repraesentare tempus solemus tanquam continens quiddam aequabile, partibus sibi succedentibus constans, a rebus ipsis distinctum, cui tamen eae coexistant. Sic annum concipimus e diebus coalascentem tanquam e partibus successiuis, continuis, similibus. Quemadmodum ergo fluxio puncti continua, et directa lineam rectam

R. P. Mako *Metaphys.*

E

designat,

designat, ita momentum fluens fluxu continuo, directo, aequabili concipitur generare tempus, tanquam lineam, cuius punctis res cunctae existentes quasi *παράλληλως* respondeant, et coexistant. De hoc tempore imaginario sermo est Ciceroni L. 1. De Nat. Deor. c. 1. quum ait: „ Non enim, si mundus „ nullus erat, secula non erant. Secula nunc dico „ non ea, quae dierum, noctiumque numero annuis „ cursibus conficiuntur: nam fateor ea sine mundi „ conuersione effici non potuisse: sed fuit quaedam „ ab infinito tempore aeternitas, quam nulla tem- „ porum circumscriptio metiebatur; spatio tamen, „ qualis ea fuerit, intelligi potest “.

Quid Du-
ratio?

139. Dum ens pluribus continua serie sibi succedentibus coexistit, *durare* dicitur. Est ergo *duratio* existentia, qua ens pluribus successiuis coexistit.

Coroll. 1. Entis itaque duratio successionibus rerum sibi succedentium mensuratur.

Coroll. 2. Tempus ipsum metimur motu aequabili cuiusdam rei, cuius existentiae in singulis spatii punctis continuatae, omnia, quae in hac rerum vniuersitate exstant, coexistunt. Eum in finem concinnamus horologia *ἀπομάτα*, inque sole motum quemdam medium aequabilem fingimus, ad quem rerum durationes deinceps exigimus.

140. Tempus reale partes alias non continet, nisi quae per rerum existentias actu designantur. Tempus enim reale est ordo rerum serie continua sibi succedentium (137): nullum ergo concipi tempusculum potest, nisi quatenus aliquid existit, dum idem quasi fluere intelligitur. Quare si dato tempore plura sibi succedant, portiones temporis interea decurrentis per eorum existentias vnice determinantur.

Coroll. Quam parum ergo successiua possumus ab se inuicem distinguere, tam minuta temporis interualla, seu momenta valemus concipere.

Scholion. Eadem fere est temporis ad res successiuas comparatio, quae numeri ad res numeratas. Numero a rebus abstracto tribui non potest existentia, tanquam enti a rebus ipsis diuerso: eundem tamen concipimus quasi commune quoddam receptaculum, et mensuram rerum omnium mensurandi capacium: ita plane tempus consideramus tanquam ens absolutum, aequabiliter fluens, constans partibus similibus, quemadmodum numerus unitatibus.

141. Quoniam spatium imaginarium, et tempus sunt continua, spatium omne duobus terminis, e.g. duobus punctis, lineis, superficiebus interiectum: et omne tempus duobus quibusuis momentis terminatum est diuiduum (120). Quare punctum puncto, linea lineae, superficies superficiei, momentum momento contiguum esse non potest.

Coroll. In quouis ergo continuo tempore habetur quidem primum, et vltimum momentum, non item secundum, aut penultimum.

Scholion. Vnumquodque spatium, ac tempus imaginarium posse absque vilo fine diuidi, innumeris constat exemplis geometricis, quorum praecipua in collegiis promemus: nunc duo adnotabimus. Ac imprimis quidem illud perspicuum est, duo quaeuis corpora ad aequabilitatem in veste venire, ac proinde massas, et velocitates eorum reciprocari posse. Quoniam igitur massa corporis augeri sine fine potest, euidens est, posse velocitatem eiusdem minui, atque adeo tempus crescere, spatium decrescere sine fine. Deinde, si linea punctis, tempus indiuiduis momentis constet, quorum alia aliis continenter succedant, manifeste sequitur, omnes continuos motus aequae veloces esse: singulis enim temporis momentis singula spatii puncta respondebunt, neque diuersa obtineri velocitas poterit nisi mobile, vel idem spatii punctum cum pluribus momentis temporis, vel idem momentum cum pluribus spatii punctis coniungat, quorum alterum continuitatis abruptionem, alterum puncti indiuidui extensionem aperitissime inducit. At vero apud nos ratio diuersae velocitatis perfacilis est, si diligenter animaduertatur,

cuius tempusculo, utcumque exiguo, suum respondere spatiolum, et contra; nec haberi tempusculum, vel spatiolum minimum. Ex his nullo negotio diluemus sophismata, quae contra adferri solent, ut peraugatum illud de Achille, et testudine.

CAPUT X.

De ente Finito, et Infinito.

Quid Limes?

142. *Limitem* vel *terminum* illud adpello, ultra quod nihil est in re, quod quidem ad eam pertineat.

e. g. cum libri huius partes desinunt, limites incipiunt, ultra quos nihil concipere possumus, quod ad librum tanquam pars pertineat.

Coroll. Quoniam limes est, ubi entis reales partes deficiunt, facile intelligitis, cur limitem nonnulli vocent ulterioris realitatis defectum.

Quid Gradus?

143. *Gradus* est internum earundem qualitatum discrimen, quod scilicet solum salva identitate in eadem cadit.

e. g. calor duorum corporum est eadem specie qualitas, soloque gradu in vno, et in altero differre potest: illud ergo discrimen, quo duo illi calores discernuntur, gradus eorundem vocatur.

Coroll. 1. Gradus ergo est qualitatum quantitas (73). Sic determinatum aliquem caloris gradum explicare alteri non potes, nisi in subsidium voces alium caloris gradum eidem iam cognitum.

Coroll. 2. Quilibet adeo gradus concipi potest veluti coalescens ex aliis minoribus tanquam partibus; cum gradus sint quantitates, ac proinde eam ad sese comparationem habeant, quam linea ad lineam.

Quid Intensio?

144. Si ergo plures id genus partes imaginarias accumulari, hoc est, quantitatem gradus augeri concipiamus, tum gradus qualitatis *intendi* dicitur. Quare *intensio* est quasi graduum multiplicatio.

145. Quemadmodum limites extensorum sunt termini ipsius extensionis, quos figuras vocauimus (III): ita limites entium simplicium sunt limites intensiois, hoc est, gradus determinati, ac vltioris intensiois defectus (142).

146. Id, quod limitibus definitum est, non habet ea omnia, quae in ipso concipi possunt, siue omnes possibiles realitates. Eo enim ipso, quod limitibus definitum sit, habet realitatis, aut intensiois vltioris defectum, seu terminum, vltra quem eius realitas, vel intensio non pertineat (142. cor.).

Coroll. Similiter id, quod non habet omnia ea, quae in ipso concipi possunt, limitibus definitum esse nemo non videt.

147. Quouis ente limitibus determinato potest maius quiddam concipi. Cum enim non habeat possibiles omnes realitates, vel intensioes (praec.) potest aliud ens concipi, in quo plus insit realitatis, vel intensiois, quodque eapropter maius sit (81).

Coroll. Patet vicissim omne id, quo maius aliud possit concipi, limitibus circumseptum esse oportere.

148. Id, quod limitibus circumscriptum est, alios, atque alios status nancisci potest. Cum enim omnia, quae in eo concipi possunt, non obtineat (146), possunt ei alia, atque alia sensim aduenire: potest ergo alios, atque alios nancisci status (96).

149. Ens, quod limitibus certis continetur, *finitum*: quod vero iisdem destituitur; *infinitum* vulgo nominatur. Quid Finitum, et Infinitum?

Coroll. Ens ergo omne vel finitum est, vel infinitum (16).

Scholion. Tametsi praesentem finiti definitionem tanquam vitiosam reprehenderimus (Log. 51. Sch.) ea tamen hic vtimur: postquam enim notionem limitis accurate euoluimus, censeri vitiosa non debet.

150. Ens finitum non habet actu omnia, quae in eo concipi possunt (praec. 146): quare et maius quiddam eo concipi potest (147), et ipsum diuersos status sensim obtinere (148).

Coroll. Facile vicissim efficitur in ente infinito omnes actu inesse realitates absque vllò gradu: nullam in eo crescendi accessionem, nullam status mutationem esse posse.

151. Duo entia infinita nequeunt existere. Sint enim, si fieri possit, A et B duo entia infinita. Vel erunt ea similia, vel dissimilia (16). Si dissimilia, inerunt in vno qualitates, quae non insunt in altero (74), quod absurdum est (praec. cor.). Si sunt similia, aut erunt, praeterea aequalia, aut inaequalia (16). Si inaequalia, maior erit in vno realitatum quantitas, quam in altero (75), quod rursus absurdum est (praec. cor.): si aequalia, aut different numero, aut non different: si non different, erunt non duo, sed vnum idemque infinitum (68): si different numero, erit ratio aliqua sufficiens, cur A non sit B (22); ea autem ratio aut est in A, aut in B. Si in B, tunc A rei alicuius in se existentis rationem habet in altero, a quo proinde dependet (64), qui perfectionis defectus non cadit in infinitum: sin autem illa ratio est in A, vel ea est perfectio quaedam, vel imperfectio: non imperfectio; quia ens infinitum gaudet omnibus realitatibus, seu perfectionibus: neque est perfectio: aliter enim.

enim erit in A perfectio aliqua, qua carebit B, quod absurdum (praec. cor.): A ergo et B nequeunt esse duo infinita entia.

152. Extensio infinita haberi nequit. Sit enim, si fieri possit, in fig. 2. spatium aliquod a C versus plagas A et E infinite extensum, in quo concipiatur angulus ACE lateribus CA, CE rectis, infinite protensis, quem secet bifariam recta CD pariter infinita. Quoniam anguli ACD, ECD sibi impositi congruerent, palam est areas infinitas, lateribus angulorum horum comprehensas, fore aequales. Ex puncto quolibet B agatur BG parallela ipsi CA, occurrens rectae CD in F, ita ut FG fiat dupla ipsius BF, et ducatur ex C per punctum G recta infinita CH. Erit triangulum GCF duplum trianguli FCB ob duplam basim. Eodem pacto ductis quotcunque parallelis *bfg*, semper triangulum *gCf* erit duplum trianguli *fCb*: unde et area Gf erit dupla areae Fb: ergo et summa infinitarum arearum Gf erit dupla summae arearum infinitarum Fb, hoc est, tota area infinita HCD erit dupla areae infinitae DCE: atqui $DCE = ACD$: igitur area HCD est etiam dupla areae ACD, seu pars totius, quod absurdum.

Scholion. Est haec demonstratio Bosconichii, in qua absurdum enasci ex ipsa spatiorum infinitate manifestum est. Si enim sumatur spatium aliquod finitum interceptum rectis finitis aequalibus CB et CM, aut Cb et Cm, seu clausum triangulo isoscele BCM, vel *bCm*, erit triangulum MCR aequale triangulo BCR, et triangulum GCF duplum trianguli FCB. Quamdiu versamur in finitis quantitibus, nihil absurdi consequitur; quia GCF non est pars ipsius MCR, sicut HCD est pars ipsius ACD, nec RCB et

FCB sunt vnum idemque, sicut DCE est vnum infinitum absolutum, comprehensum truribus, CD, CE, infinitis. Absurdum adeo oritur, quum sublati limitibus, a quibus nascerentur discrimina spatiorum inclusorum aequalibus ad C angulis, infinita extensio ponitur.

153. Tempus reale praeteritum nequit esse infinitum. A quouis enim momento, quod propterea quasi medium quiddam concipi potest, tantum est antrorsum in infinito, quantum retrorsum, saltem eo sensu, quod siue huc, siue illuc temet verteris, nuspiam eo peruenias, vt nequeas porro progredi. Quemadmodum ergo a momento hoc medio praesente series, quae sequitur, nunquam potest peragrari, ne ad finem veniatur in infinito; ita series, quae praeterit, nunquam potest peragrari, atque adeo ad medium istuc momentum perueniri: atqui huc quidem iam peruentum est: series ergo temporis praeteriti infinita esse non potest.

Scholion. Extensiones, quas geometrae sine fine diuiduas considerant, extra eorum cogitationem non existunt, sed sunt tantummodo imaginariae. Neque tamen conclusionibus demonstrationum aliquid idcirco detrahitur, quemadmodum ostendit Wolffius ontol. P. 2. Sect. 2. c. 3. Certe tametsi numeri, a rebus ipsis abstracti, sint infinite diuidui, id tamen de numeris realibus, seu concretis verum non est; vt si detur societas septem spirituum, quo pacto hunc numerum bifariam diuides? Quod ad infinite paruas mathematicorum quantitates attinet, audite Boscouichium in Transf. loc. geom. „ Infnitesimae, inquit, „ dicuntur eae, quas nos indifinite concipimus, quarum nimirum magnitudinem non desinimus, sed ita paruum accipimus, vt ad nostrum libitum immi- nui possit sine vlllo fine a nobis determinato, quo nimirum liceat demonstrationem deinde reducere, si opus sit, ad absurdum. Ea acceptione infinite- „ simo-

„simorum habita, et rite confirmata, solidissimae
 „totius methodi demonstrationes obveniunt“.

CAPVT XI.

De ente necessario, et contingente.

154. *Necessarium* dicitur, quod nequit non esse, seu cuius oppositum est impossibile (24). Quid Necessarium?

e. g. necessarium est, vt alicubi sit, quidquid in natura rerum est.

155. Id, cuius oppositum est absolute impossibile (25), *absolute* necessarium; cuius vero oppositum hypothetice solum est impossibile (cit.) id *hypothetice* necessarium adpellatur. Et quotuplex?

e. g. absolute necessarium est, vt pars sit minor toto: vt autem dies sit, est tantum hypothetice necessarium, si nimirum sol supra horizontem verferetur.

156. Si conditio, qua posita ens est necessarium, sit ipsa absolute necessaria, erit etiam ens absolute necessarium. Cum enim absolute sit impossibile, vt talis conditio non existat (praec.), euidens est, absolute quoque esse impossibile, vt tale ens non existat: est adeo absolute necessarium (cit.).

157. Conditio, qua posita aliquid est necessarium, triplex haberi potest: nempe vel *antecedens*, vel *concomitans*, vel *consequens*; vnde et necessitas hypothetica in totidem genera tribuitur.

e. g. posita causa ponitur effectus necessitate antecedente. Quidlibet est quando est necessitate concomitante. Quod factum est, necesse est, vt factum sit necessitate consequente.

158. Conditio antecedens interdum influit in effectum, eumque absoluta necessitate cogit, vt solis splendor diem: interdum non influit, vt aeterna in Deo rerum futurarum prouisio.

159. Necessitas rursus vel *determinata*, vel *vaga* est. Illa habetur, quum altero posito, vel sublato, alterum necessario tollitur, vel ponitur, id quod obtinet in contradictoriis (77): haec datur, quum in nullo determinato adest necessitas, ac proinde altero sublato alterum non ponitur. Sic potest negari aliquid esse in loco A, quin sit necessario consequens esse illud in loco B: vnde necessitas existendi in loco vaga est.

160. Denique necessitas alia est *metaphysica*, alia *physica*, alia *moralis*. Conf. §. 26.

Quid Contingens?

161. *Contingens* nuncupatur, quod esse, et non esse; aut aliter, atque est, esse potest. Pugnat adeo cum eo, quod est necessarium (154).

e. g. contingens est haec mea lucubratio, qua superfedere vtique poteram.

162. Si ratio sufficiens existendi in entis cuiuspiam essentia continetur, illud absoluta necessitate existit. Attributa enim sunt enti absolute necessaria (38. cor.), existentia autem huiusmodi entis est eiusdem attributum, cum eius ratio per hypothesim in ipsa essentia contineatur (37): quare existentia id genus entis est absolute necessaria.

Coroll. 1. Facile hinc vicissim efficitur rationem sufficientem existentiae entis absolute necessarii in essentia comprehendendi.

Coroll. 2. Vti et illud, rationem sufficientem existentiae entis contingentis non esse sitam in eiusdem essentia, sed in alio quopiam ente: nec proinde eius existentiam esse attributum, sed modum duntaxat (37).

163. In serie rerum contingentium, quarum altera alteram ad existendum determinat, non continetur sufficiens ratio, cur earum quaelibet existat potius, quam non existat. Sit enim ratio existendi τ_8 A in B, et huius in C, et ita porro. B non existet, nisi existente C (22): ergo nec A existet, nisi existat C: ratio igitur sufficiens τ_8 A non erit B: eodem plane modo ostendes nec fore in C, D, E etc. Itaque sufficiens ratio, cur existat A, non continetur in hac serie.

Coroll. Neque ergo series ipsa continet in se rationem sufficientem suae existentiae: atque adeo contingenter existit. (praec. cor. 2.). Cum enim habere rationem existendi in alio sit praedicatum, quod cuius entis contingentis seorsim conuenit sine ceterorum exclusione, seu sine vlla ad cetera relatione, valebit argumentatio a sensu, vt aiunt, distributio ad collectiuum, seu a singulis entibus contingentibus ad ipsam seriem.

164. Ratio sufficiens seriei superioris continetur in ente alio extra seriem, eoque necessario. Primum patet (praec. cor. et 22. cor. 2.). Alterum efficitur hunc in modum. Sit illud ens extra seriem positum, et contingens $= Z$, ens seriei primum $= A$. Quoniam ratio sufficiens τ_8 A continetur in Z per hypoth. et hoc est contingens, pertinebit ad datam seriem contingentium, in qua alterum determinat alterum ad existendum, quod pugnat cum assumpta hypothesi, et cor. praec.

Coroll. Si ergo existant entia, quae contingenter existant, necesse est existare quoque ens necessarium.

Scholion. Sed ne laqueis demonstrationis sese explicare possint, qui ad necessitatem vagam confugiunt, lubet idem paulo aliter demonstrare. Quaecunque ad entis cuiusdam contingentis existentiam vaga necessitate requiruntur, ea neque simul, neque singulatim, neque disiunctim sumta necessario existunt: sublato enim illo contingente, perspicuum est tolli omnem illorum existendi necessitatem. Hoc posito, in serie superiori non potest ostendi vlla necessitas vaga, nisi facta, vt dixi, hypothesi cuiusdam entis contingentis, ad cuius existentiam ens aliquod ponitur vage esse necessarium: cum ergo ens contingens possit non existere, fieri potest, vt illa etiam, in quibus vaga ea necessitas ponitur, non existant, neque simul, neque seorsim, neque disiunctim sumta: igitur et horum sufficiens existendi ratio constituenda est, quae vtique in alio ente contingente haud continebitur, cum extra contingentia simul sumta aliud ens contingens dari repugnet: continebitur ergo in ente aliquo necessario.

165. Ens absolute necessarium existit a se. Illud enim a se existere dicitur, cuius ipsa essentia est ratio sufficiens, cur existat (43); atqui ratio sufficiens, cur ens absolute necessarium existat, in eius essentia comprehenditur (162. cor. 1.): ens ergo absolute necessarium existit a se.

Coroll. Existit ergo, tametsi ens aliud ab eo diuersum non existat, atque adeo entis alterius ope ad existendum non eget.

166. Ens absolute necessarium est aeternum. Sic enim existit, vt oppositum eius existentiae sit impossibile (154): non ergo habet existendi initium; aliter enim aliquando non existisset, nec esset necessarium. Eodem modo ostendas ens eiusmodi nunquam esse habiturum existendi finem: vnde aperte conficitur illud esse aeternum.

167. Ens absolute necessarium est simplex. Aut enim simplex, aut compositum sit oportet (87. cor.). Non esse compositum, facile efficitur. Ens enim huiusmodi aeternum est (praec.), atque adeo nec oriri, nec interire potest (85); atqui ens compositum et oriri potest partium coniugatione, et interire earundem dissolutione. Cum enim quaelibet eius pars possit alium, atque alium locum occupare, perspicuum est, posse eius partes distrahi, ac separari. Ens ergo absolute necessarium, quoniam compositum esse non potest, simplex est.

168. *Mutabile* dicimus, quod progressu temporis alios, atque alios status obtinere potest (96): id autem, quod status sui mutationem pati non potest, vocamus *immutabile*. Quid Mutabile, et Immutabile?

169. Quodlibet ens contingens mutabile est. Ens enim contingens illud est, quod esse, et non esse, aut etiam aliter, atque est, esse potest (161), quod autem tale est, diversorum sensim statuum capax est (96): igitur et mutabile (praec.)

170. Omne ens finitum contingens, et mutabile est. Alios enim, atque alios status progressu temporis nancisci potest (148).

Coroll. Ex aduerso pronum est colligere, ens infinitum esse absolute necessarium, atque immutabile (150. cor.).

171. Ens absolute necessarium est infinitum. Omne enim ens vel finitum, vel infinitum est (149. cor.): ens autem eiusmodi finitum esse non

non potest, cum omne finitum sit contingens (270): infinitum ergo est.

172. Ens absolute necessarium omnes perfectiones possibles complecti debet. Ens enim tale infinitum est (praec.), in infinito autem omnes possibles realitates, siue perfectiones actu inesse debent (150. cor.).

Coroll. Nullo negotio id quoque ostenditur, in tali ente perfectiones sine vlllo gradu contineri; nihil eo maius posse concipi (cit.).

173. Ens absolute necessarium, quoad suas perfectiones, immensum est. Nam propter suam infinitatem perfectiones omnes possibles actu citra vlllos limites in sese complectitur, nec eo maius quidquam potest concipi (praec.): nequit ergo illi in hoc genere certa quaedam, ac definita magnitudo tribui. Id autem, quod certa caret magnitudine, ad datam mensuram exigi nequaquam potest, ac proinde immensum est.

174. Ens absolute necessarium existit in omni loco, seu etiam quoad locum immensum est. Si enim in vno duntaxat derminato loco existeret, vel existeret contingenter, vel necessario. Si contingenter, posset mutare locum (161), ac proinde non foret immutabile, quod absurdum est (171. 170. cor.). Si necessario, non foret perfectissimum, contra quam ostensum est (praec.), cum perfectius sit praesto vbique esse, quam certo cuiuspiam loco affigi.

175. Denique ens absolute necessarium vnicum est. Tale quippe ens est infinitum (171), plura autem infinita esse repugnat (151).

Scholion. Non posse duo esse entia necessaria, hac quoque argumenti conclusione ostenditur. Si duo essent entia necessaria, forent ambo perfectissima (173), atque adeo efficacissima, inque agendo liberrima: possent ergo, quae vellent; et velle pugnantia possent: aut ergo efficerent repugnantia, aut alterutrum non obtineret, quod vellet. At idem, inquis, semper omnino vellent: esto; sed tamen libere vellent: quare posset fieri, ut velint pugnantia, amborumque voluntas cadat irrita, quod quidem naturis perfectissimis conuenire haud potest.

CAPVT XII.

De Motu, et Quiete.

176. *Motus* est continua loci mutatio in ente, Quid Motus, et Quies?
in quo eius mutationis ratio continetur, quod propterea *mobile* audit. Continua vero entis in eodem loco permansio *quies* nominatur.

177. Quum ea, quae in ente quopiam insunt, situm comparate ad se inuicem mutant, *motus* habetur *intestinus*.

e. g. cum in corpore feruente partes veluti ebulliunt, situmque continenter mutant, illud motu intestino cieri dicitur.

Coroll. Quoniam omnis coagmentatio corporis vel calore, vel frigore, vel aliqua impulsione vehementi labefactatur, et frangitur, ut ait Cicero, liquet in ente composito motum intestinum haberi posse: in ente autem simplici propter inopiam partium locum ei motioni non esse.

178. Si ordo consistendi plurium entium mutatur, ut scilicet diuersis temporibus non idem deprehendatur, fueritque ratio mutationis in vnico, illud mouetur, cetera quiescunt. In solo enim illo adest mutatio loci cum sua ratio-

ratione sufficienti per hyp. ergo et motus in solo illo est (176).

179. Omnis motus tempore perficitur. Est enim motus continua loci mutatio (176): mobile ergo, quum mouetur, continenter in alio, atque alio loco versatur, eiusque existientiae in hoc loco continuo succedit existientia in alio loco. Quare cum detur tempus, quamprimum habetur continens rerum successio (137), palam est, tempore motum omnem perfici.

180. In quouis mobili sola mutatio loci consideratur, semota magnitudine, et quibuscunque qualitatibus: mobile ergo instar puncti habetur.

Coroll. Quare motu suo lineam describit.

181. Itaque spatium a mobili decursum est linea, quam illud puncti instar consideratum, et in centro suae grauitatis collectum durante motu suo describit: quae quidem linea complectitur loca omnia, in quibus mobile toto motu tempore versatur.

182. Si spatium idem inaequali tempore decurratur, mobile dicitur *celerius* moueri, quod minori; *tardius*, quod maiori temporis intervallo idem emetitur. Similiter *celerius* mouetur, quod intra idem tempus maius spatium; *tardius*, quod minus conficit.

Coroll. Celeritatem adeo e tempore, et spatio metiendam esse res ipsa loquitur.

Quid Celeritas?

183. Igitur *celeritatem* recte adpelles id, quo mobile aptum redditur ad datum spatium dato tempore decurrendum. Alii definiunt, esse rationem temporis ad spatium.

Coroll.

Coroll. Mobile ergo intra idem tempus eadem celeritate spatia absoluit aequalia.

184. Si mobile intra aequalia tempora spatia aequalia percurrit, hoc est, si spatia temporibus proportione respondent (50), motus dicitur *aequabilis*: si vero spatia temporibus non responderint, erit tunc motus *inaequalis*. Quotuplex motus?

Coroll. In motu ergo aequabili constanter eadem est celeritas.

185. Si duo mobilia aequabili motu ferantur, et decursa spatia fuerint aequalia, celeritates erunt reciproce vt tempora. Sin autem tempora fuerint aequalia, celeritates erunt directe vt spatia. Patet vtrumque (182).

186. Si vero et spatia, et tempora fuerint inaequalia, erunt celeritates in ratione composita ex directa spatiorum, et reciproca temporum. Feratur enim mobile M celeritate C , et intra tempus T percurrat spatium S : alterum mobile m celeritate c , et tempore t percurrat spatium s ; demonstrandum est fore $C : c = S t : s T$. Feratur igitur etiam tertium quoddam mobile μ , et celeritate κ intra tempus T percurrat spatium s , erit conferendo M et μ , $S : s = C : \kappa$; et conferendo m et μ , erit $t : T = \kappa : c$ (praec.). Vnde multiplicatis proportionibus habebitur $S t : s T = C \kappa : \kappa c = C : c$.

Coroll. Multiplicatione extremorum, et mediorum nascitur haec aequatio $S t c = s T C$, ex qua facillime omnes motus aequabilis leges deducuntur. Sed haec in collegiis.

187. *Quantitas motus* est mobile ipsum celeritate sua multiplicatum. Quid quantitas motus?

e. g. si mobile dicatur M , eius celeritas C , quantitas motus Q , erit $Q = MC$.

Coroll. Quemadmodum $Q = MC$, ita quodlibet aliud $q = mc$. Habemus ergo $Q : q = MC : mc$, vnde oritur aequatio $Qmc = qMC$, ex qua omnes quantitatis motuum regulae suapte consequuntur. Quodsi in proportione numeri praecedentis loco rationis $C : c$ substituatur ratio $Qm : qM$, erit $St : sT = Qm : qM$, et hinc $St qM = sT Qm$; vnde rursus complures fluunt motus aequabilis regulae.

188. Motus est ens successiuum. Est enim motus continua loci mutatio (176), hinc mobile, quod mouetur, continenter de loco in locum transit: essentiales ergo motus determinationes successivae sunt: igitur et motus ens successiuum est (124).

189. Omnis mutatio, quae in ente composito accidit, motu perficitur. Ens enim compositum est, quod constat partibus extra sese positis, et coniunctis (83): quod si ergo eadem numero partes, eadem partium multitudine, idem modus, quo sibi copulantur, siue idem earum inter se locus perseveret, cuncta, quae in ente composito fuere, etiamnum adsunt, ac proinde ipsum ens compositum prorsus idem manet. Quare si diuersum fieri, hoc est, mutari debeat, necesse est, vt vel partium inter se locus, vel numerus accessione, aut ablatione varietur: haec autem sine motu contingere nequeunt (176); omnis adeo mutatio in ente composito motu perficitur.

190. Si minimae corporum particulae in sese agant, admodum est probabile nullum materiae punctum vnquam conuiescere. Sit enim aliquod materiae punctum momento A in certo spatii puncto, et quaeratur pro momento aliquo

aliquo sequente, quanto sit probabilius ipsum esse alibi, quam ibidem. Tanto sane erit illud, quam hoc probabilius, quanto plura sunt spatii puncta, quam illud vnicum: ea vero in quavis linea sunt infinita, lineae in quouis plano infinitae, plana in toto spatio infinita: est ergo numerus aliorum spatii punctorum, in quibus sequenti aliquo momento illud materiae punctum esse potest, infinitus infinitate tertii generis: igitur eadem infinitate probabilius est punctum illud materiae momento sequenti fore in alio potius puncto spatii, quam in priore. Cumque numerus punctorum materiae finitus sit, eadem manet probabilitas pro omnibus materiae punctis simul sumtis. Quia tamen momenta, in quorum saltem aliquo posset materiae punctum manere in priore loco, sunt infinita, decrescit prior illa probabilitas vno infiniti gradu: erit ergo adhuc infinitate secundi generis probabilius quoduis materiae punctum pro quouis momento temporis loco suo esse dimotum.

191. Facta eadem hypothese, admodum probabile est, nullum vnquam materiae punctum reuerti ad locum, quem iam aliquando occupauerit. Positis enim superioribus, tametsi omnia materiae puncta ponantur infinito tempore existere, tamen puncta spatii ab iis occupata non erunt, nisi infinita infinitate primi ordinis, cuius nempe ordinis sunt momenta infinita temporis: quare probabilitas contra regressionem ad aliquod ex iis, decrescens tum in ratione momentorum infinitorum, in quorum aliquo ad idem spatii punctum regressio haberi posset, tum in ratione

punctorum spatii iam alias occupatorum, pariterque infinitorum, adhuc erit infinita infinitate primi ordinis.

Scholion. Eodem genere ratiocinandi haec insuper concludit Boscouichius. 1) Nullum vnquam materiae punctum venire in locum ab alio iam aliquando occupatum. 2) Ne bina quidem vnquam materiae puncta accurate moueri in eadem linea recta, sibi que aduersa occurrere, aut sese insequi. Theoremata superiora alio praeterea argumento confirmari possunt. Cum enim omnia materiae puncta, vt dicemus in sequentibus, vires quasdam mutuas habeant, ad distantias vtcunque magnas pertinentes, nullum potest moueri punctum, quin omnium ceterorum vires mutantur: vnde singula describunt curuas nusquam interruptas.

CAPVT XIII.

De Principio, et Caussa.

Quid Principium, et Principiatum?

192. *Principium* generatim omne illud est, vnde aliquid quoquo modo pendet.

Coroll. 1. Quare Principium rationem sufficientem alterius, quod *principiatum* in scholis audit, in se continet (64).

Coroll. 2. Posito itaque principio poni principiatum necesse est (23).

193. Principium prius est principiato. Principium enim rationem in se principiatum continet (praec. cor. I.), principiatum vero propter istam rationem est potius, quam non est (20); atqui ratio ante ponenda est, quam ponatur id, quod per eam potius est, quam non est: igitur principium prius est principiato.

Scholion. Dupliciter potest alterum prius esse altero, natura scilicet, ac tempore. *Natura prius est, quod*

quod concipi potest, quin aliud, quod posterius dicitur, concipiatur: atque sic est principium prius principiatio. *Tempore prius* est, quod existit altero nondum existente, id quod principio non necessario conuenit.

194. Inter principium, et principiatum nexus intercedit. Pendet enim a principio principiatum (192): inter ea vero, quorum alterum pendet ab altero, nexus intercedit (66).

195. Id, quod rationem in se continet, cur alterum sit, *principium essendi*; id autem, in quo continetur ratio, cur alterum cognoscatur, *principium cognoscendi* dicitur. Quotuplex principium?

196. Principium, a quo existentia alterius pendet, siue quod rationem in se continet, cur alterum in rerum natura existet, *caussa* vocatur; illud autem alterum *effectus*, vel *caussatum* adpellatur. Quid Causa, et Effectus?

Coroll. Hinc vero vtique facile colligitis, 1) latius pertinere principii, quam causae notionem. 2) Causam effectum priorem esse (193). 3) Inter causam, et effectum nexum intercedere (194).

Scholion. Theologi ad causae notionem requirunt, vt haec ab effectu natura distinguatur. Vnde tametsi Dei filius in Patre rationem existendi habeat, quia tamen ab illo natura, seu diuinitate non distinguitur, Patrem non causam Filii, sed principium duntaxat vocant. Graeci tamen utroque vocabulo etiam in diuinis promiscue vtuntur.

197. *Causalitatem* dicunt illam ipsam rationem, propter quam caussati existentia pendere a causa intelligitur. Quid Causa-
litas?

e. g. causalitas in architecto palatium aliquod exstruente est ipsa illa molitio, qua palatium ad existendum perducit.

198. Vt res quaequam consequatur existentiam, complura, teste experientia, solent concurrere. Quaedam scilicet ad rei effectiōnem aliquid conferunt per veram actionem: quaedam per bonitatem repraesentatam: quaedam per necessarias determinationes: quaedam denique per harum determinationum receptionem. Quare causae sunt genere quatuor, inquit Tullius, partibus plures.

Quid causa efficiens? 199. Causa *efficiens*, quae sola proprie causa est, illa dicitur, quae actione sua continet rationem effectus existentis, seu quae vi sua illum efficit.

e. g. Deus vniuersitatis huius est causa efficiens,

Scholion. Effectricem causam vocat Cicero, quae id efficit, cuius est causa, vt vulnus mortis, cruditas morbi, ignis ardoris. Itaque non sic causa intelligi debet, vt, quod cuique antecedit, id ei causa sit; sed quod cuique efficienter antecedit. De Fato. c. 15. Causam autem a *ratione* cuiuspiam rei diligenter secernere conuenit. Quis enim Deum mundi huius rationem nuncupauerit? Quare diuersa est subiecta sententia his duobus enunciatis: Nihil est sine causa. Nihil est sine ratione sufficiente.

200. Nihil potest esse causa efficiens sui ipsius. Dum enim quidpiam est causa efficiens, tum agit (praec.): ergo iam existit. Atqui ratio eius existentiae, si sui causa efficiens esset, tunc primum poneretur, quum agit: ergo tunc primum inciperet existere, cum agit, seu cum iam existit, quod absurdum est.

Quae eius diuisiones? 201. Si causa efficiens effectum producendo sic agat, vt actionem possit pro arbitrio omittere, *libera* dicitur; *necessaria* vero, si
ad

ad agendum vnde demum cunque compulsa nequeat non agere.

e. g. quoniam libri huius elucubratione poteram abstinere, sum eiusdem causa libera: cum autem fieri non possit, vt ignis pulveri nitrato admotus actionem sustineat pro arbitrio, est causa incendii necessaria.

202. Quum causa efficiens propria sua efficacitate producit effectum, nec in actione sua a re alia creata pendet, *principalis* appellatur. Sin autem eius actio vi aliena efficiatur, *instrumentalis* vocatur.

e. g. scriptionis huius ego quidem sum causa principalis: at calamus, quo vtor, causa est instrumentalis.

Coroll. Est ergo instrumentum, quod potentia agendi instructum, vi effectrice destituitur (99. 100).

Sic inest in ense potentia infligendi vulnus; sed vi, qua potentia haec ad actionem deducatur, nequaquam pollet.

203. Causa efficiens *physica* est, quae effectum vera, ac reali actione proxime efficit: quae vero alieno ministerio quidpiam facit, sic tamen, vt actio communi hominum opinione eidem assignetur, causa *moralis* est.

e. g. qui manu sua hominem iugulat, causa homicidii physica dicitur: qui alienam caedem vel cohortatione, vel imperio, vel ope adiuuat, vel denique cum deberet, non auertit, causa eiusdem moralis esse censetur.

204. Causa *per se* est, quae gignit effectum vel animo designatum, si quidem intelligens sit, vel cui efficiendo natura sua destinatur, si quidem intelligentia careat: quae vero agit quidpiam praeter designationem animi, vel naturae, est causa *per accidens*.

e. g. qui alteri mortem designatam adfert, per se est causa mortis: at causa per accidens fuit ille iuuenis apud Plutarchum, qui, quum lapide canem peteret, infestam sibi nouercam interemit, falsoque rifu adiecit, lapidem ne sic quidem male cecidisse.

205. Effectus a causa proficiscitur interdum caussis aliis intercedentibus, interdum nulla intercedente. In casu priore causa vocatur *remota*, et *mediata*: in pesteriore *proxima*, et *immediata*. Causae proximae ad remotiores comparatae, *subordinatae* quoque dicuntur.

206. Adaequatam effectus cuiuspiam notionem adipiscimur, si caussarum subordinaciones distincte cognoscimus. Dum enim has distincte cognoscimus, singulatim explicare possumus, quomodo causa proxima pendeat a remota, remota a remotiori, et ita porro, dum ad eam perueniatur denique, in qua acquiescere liceat (Log. 26). Hac autem ratione actionem causae proximae resolvimus in actionem remotae, et huius actionem in actionem remotioris etc. hoc est rationem reddimus effectus, quae petitur a causa proxima tum rationem rationis, quae petitur a causa remota, et sic deinceps: ergo notionem modi, quo effectus fuit determinatus, adaequatam consequimur (Log 28).

e. g. causam insidii vulneris repetimus a globo machina excusso; causam excussi globi ab elaterio pulveris nitrati, causam elaterii a viribus quibusdam repellentibus, certa naturae lege agentibus.

207. Quidquid contingenter existit, causam habere effectricem debet. Eiusmodi enim rei existentia est ipsius modus (162. cor. 2.), cuius ratio sufficiens in ente extraneo continetur (40). Quando ergo existentiam sortitur,

tur, subit mutationem (97. cor.), cuius ratio sufficiens in alio quopiam ente sita est: ens ergo illud agit, suaque actione rationem eius existentiae in se continet: est adeo causa eiusdem efficiens. (199).

208. Nequit plus esse in effectu, quam sit in causa. Illud enim *plus* aut dependeret a causa, aut non. Si dependeret, iam omnino fuisset in causa eius rationem sufficientem, seu, vt sic dicam, *sufficienciam* continente. Si non dependeret, tum effectus id aut haberet a semetipso, aut ab alia quopiam causa; non autem haberet a semetipso (200): ergo ab alia quopiam causa: tum vero id ad effectum prioris causae non pertinebit, cum id eatenus solum sit eius causae effectus, quatenus ab eadem dependet (196).

Scholion. Minime contendimus effectum in causa *formaliter*, vt aiunt, contineri; aliter enim effectus non foret nouus: sed *eminenter* duntaxat, quatenus videlicet eius ratio sufficiens, seu tota existendi sufficientia in causa comprehenditur. Alii *per eminentiam* inesse dicunt id, quod quidem proprie non inest, adest tamen aliud vicem eius abunde supplens: sic inest Deo, quidquid in rebus creatis reale est: quidquid vero in his defectus est, in illo non inest. Quum videmus, audimus, eas vtique facultates a Deo accepimus, ac proinde videt etiam, auditque Deus, seu animaduertit, quidquid nos oculis, auribusque vsurpamus, quamuis careat sensuum organis, nec a rebus corporeis adficiatur, quod defectum redolet. Videt igitur, auditque multo nobiliore modo, et quidem omnia, quae vbiq̄ue sunt, fiunt, aut sonum edunt, quam tamen videndi, atque audiendi rationem nos cogitatione consequi non valemus.

209. Causa efficiens *in actu primo* consideratur, quum praecise agendi potestas in ea

concipitur: cum vero caussatum ipsum reapse efficere intelligitur, tum *in actu secundo* spectatur.

210. Rursum actus primus caussae vel *remotus* est, vel *proximus*. Remotus, cum sola agendi potentia gaudere intelligitur: proximus, cum adesse praeterea concipiuntur omnia, quae ad effectum producendum requiruntur.

Scholion. 1. Ea, quae praeter potentiam caussae actum eiusdem primum proximum constituunt, *conditiones sine quibus non* vulgo adpellantur, suntque aliae, vt vocant, positivae, aliae negativae, absentiae scilicet eorum, quae actionem quoquo modo impedire possent. In eiusmodi conditionibus numeratur etiam conveniens caussae adplicatio ad subiectam materiam, in qua aliquid efficiendum est. At vero non levis hic sese obiicit controuersia, an scilicet caussis proxime agentibus debeat materia subiecta sic esse adiuncta, vt nihil intersit: an vero possint eaedem agere, tametsi ab illa absint certis interuallis, quibus earum efficacitas circumscribatur. Imo ne illud quidem inter philosophos conuenit, vtrum creatae caussae ipsae vere omnino agant; et non potius earum occasione, variaque dispositione Deus, aut alia quaedam potestas cunctas in natura rerum molitiones, atque mutationes efficiat.

Atque vt a postremo exordiar, illud indubitatum esse arbitror mentem humanam earum actionum, quarum intra se habet conscientiam, vere, ac proprie efficacem esse, quemadmodum in psychologia explicabimus. Quod ad corpora attinet, perdifficilis, et perobscura quaestio est: is enim nexus inter corporeas caussas, et effectus non ita euidenter cernitur, quanquam vires quasdam iis inesse admodum sit verisimile. Exploratum habemus equidem, corpore impulso id quoque, in quod incidit commoueri: vix tamen hinc manifeste efficitur corpora esse veras earum motionum caussas: fieri enim fortasse posset, vt occasiones duntaxat essent, quibus positis alia quae-
piam

piam caussa, per omnem rerum vniuersitatem perti-
nens, ageret, vt olim cecinit Virgilius:

Coelum, ac terras, camposque liquentes,
Lucentemque globum lunae, Titaniaque astra
Spiritus intus alit, totamque infusa per ar-
tus

Mens agitat molem, et magno se corpore
miscet. Aeneid. 6.

Fieri itidem posset, vt corporibus motis insint facul-
tates quaedam ignotae, de quibus constituere nihil
tuto liceat. Latent ista tenebris, et obscuritate na-
turae inuoluta. Quare nihil sane in obscurissima hac
quaestione decernendum arbitror; indignum est enim
grauitate philosophi, atque constantia, id, quod non
fatis explorate perceptum sit, et cognitum, sine vlla
dubitatione defendere.

Si tamen coniectura aliqua depromenda sit, puto
eam sententiam esse ad veritatem propensioem, quae
veram efficientiam rebus corporeis tribuit. Est enim
ea et communi hominum sensui, et statim naturae
legibus magis consentanea. Nam imprimis quidem
homines tacita quadam naturae admonitione eas
efficientiones vere caussis corporeis adsignant; quae
ab iis proficisci videntur: e. g. vere arbitrantur vni-
uerse omnes a globo tormento excusso crura frangi,
a ventorum impetu tecta deturbari, ab aquarum
vi pontes saepe abripi, et his affinia alia. Deinde
constans naturae lex est, vt effectus caussarum hu-
iusmodi semper caussis ipsis proportionem respondeant,
e. g. vt ictus, quo corpus aliquod feritur, constan-
ter respondeat corporis ferientis massae, et celeri-
tati; atqui legis huius nulla videtur posse ratio ad-
signari, si caussae huiusmodi vere non agant, sed
ad earum praesentiam alia quaedam potestas omnia
efficiat; quaeremus enim, cur semper massae, et ce-
leritati respondeat ictus? cur non ad praesentiam
minoris massae vel maioris maior, vel minor ictus sal-
tem aliquando consequatur? Facilius ista intelligun-
tur, si caussis huiusmodi vera efficientia tribuatur.
Neque argumenta, quae opponi solent, eiusmodi
sunt, vt non satis probabiles habeant explicatus.

Quaerunt 1) Cartesii discipuli, an caussae corpo-
reae agant tanquam instrumenta, vi scilicet aliunde ac-
cepta,

cepta, vt hic calamus, quo ista scribimus; an tanquam causae principes vi propria. Nos vero ostendemus in cosmologia minimis corporum elementis inesse vim agendi propriam, ac proinde corpora esse multarum rerum causas principes. Sed nonne corpora omnia sunt inertia, hoc est, ad motum, et quietem ex aequo indifferentia; quoniam ergo pacto agunt in se inuicem, cum pleraeque actiones eorum in motione sint positae? sunt nempe inertia hoc sensu, quod sese, vel aliud commouere nequeant, nisi extrinsecus determinentur: si autem extrinsecus determinentur, siue si ad certas distantias deueniant ab inuicem (nam ad contactum nunquam posse venire in sequentibus demonstrabimus) tunc eniuero alterum in alterum agere ex vero poterit, vt suo loco docebimus.

2) Viuent ergo, inquiunt, minima corporum elementa, si in certis distantis posita sese suis viribus appetere, vel fugere possint. Minime id quidem: imprimis enim nullum elementum poterit suapte sese loco mouere, nisi ab altero in certa distantia posito determinetur, carebitque motibus spontaneis. Deinde vitales actiones eas vtique esse dicimus, quae ab anima efficiuntur, neque aliter ex motu deducimus vitam, nisi quatenus ex motu animae, atque adeo etiam actionum vitalium praesentiam concludimus: at motiones omnes in elementis nostris absque omni animae officio peraguntur, vti fit e. g. in particulis ignis aestuantis, in efferuescentiis chymicis etc.

3) At si vnum elementum loco moueat alterum, conseruabit illud in diuersis successiue locis; nam cum elementum aliquod mouebitur, hoc ipso in diuersis successiue locis conseruabitur. Sophisma istud quidem est. Dum elementum mouetur, in diuersis equidem locis conseruatur, sed non conseruatur per illam ipsam actionem, per quam mouetur; nempe Dei actione efficitur, vt elementum illud in rerum natura sit, quod sonat conseruatio: causae mouentis actione fit, vt idem elementum in rerum natura existans potius diuersa successiue loca, quam eundem constanter occupet. Quare conseruare aliquid in diuersis successiue locis ambas illas actiones inuoluit; mouere vero inuoluit solam posteriorem: quo rite anim-

animaduerso etiam alia his affinia sophismata, seu verborum lusus facile expedientur.

Scholion. 2. Qi inter caussam, et materiam aëioni subiectam attactum requirunt, duo haec suo quasi iure postulant: omnes scilicet corporum effectiões in motu consistere; motum autem nonnisi impulsione conciliari: quorum neutrum tam facile, quam hi arbitrantur, conceditur: postremum quidem certe paulo acutiores physici nunquam dabunt. Satis hodie exploratum est, corpora etiam certis interuallis disiuncta citra omnem impulsione[m] sese percire. Imo demonstrabimus in sequentibus, nunquam posse venire corpora ad attactum, adeoque motiones absque impulsione peragi. Neque iuuat, quod solent regere, eum agendi modum comprehendi a nobis non posse: an enim comprehendimus aëionem impulsu excitatam? „ Illud a Cartesianis petimus, cur tandem per impulsu[m] communicatur motus? cur, vbi „ globus globu[m] impellit, motus quieto globo comunicatur? Dicent sane impenetrabilitatem esse „ in caussa; si enim bina corpora idem spatium occupare possent, non esset, cur alterum ab altero retineretur. Vrgebimus: quid autem est impenetrabilitas ista? vnde fit, vt idem spatium bina „ corpora occupare non possint? Dicent sane eam „ esse vel naturam corporum, vt alterum alterius „ locum non occupet, vel liberam Dei legem; vel „ ignotum aliquid: et si quidquam aliud reponant, „ semper vrgebimus, donec eodem recidant. Sinant „ igitur nos quoque eadem responsione vti, nimirum eam esse vel corporum naturam, vel liberam „ Dei legem, vt alterum ad alterum in quibusdam „ distantis accedere, in aliis recedere debeat “. Boscou. in Diff. de vir. viu.

Sed iuuat audire argumenta, quae confertim agglomerant. 1) Negant hanc agendi rationem fore *mechanicam*. At nonne ii ipsi contendunt, motum non esse qualitatem corporibus internam, sed externam duntaxat ad locu[m] comparationem? Secundum ipsos corpus vnum incurrens in alteru[m] nullam in illud vim exferit, nec quidquam de suo impertit; tangit id solummodo, et continuo Deus vtrumque pari transfert celeritate, idque non necessario; fieri enim

enim poterat, vt corpus impingens absque vlla celeritatis suae communicatione resiliret: vt celeritatem omnem vel communicando, vel sine vlla communicatione perderet. Si ergo nunc res secus euenit, fit hoc vi legis, quam Deus libere sanxit, estque contactus mera occasio, qua lex haec applicatur. Atqui certa duorum corporum ab sese distantia perinde sane poterat assumi in occasionem motus eorundem ad inuicem: quid enim habet praerogatiuae contactus prae quouis alio coexistendi modo? Est ergo et vna, et altera agendi ratio perinde mechanica. Certe constituta etiam corporum soliditate, praesentes motuum regulae non fuerunt necessariae, nisi lex virium inertiae accessisset: vt adeo etiam Cartesianis fatendum sit, leges communicandi motus pendere a lege quadam Dei libera, nostraeque cognitioni penitus imperuia. Sin autem defendant causas corporeas impulsione vere agere, an ea agendi ratio magis mechanica erit, quam haec nostra? vtrum leges mechanices, ac theorematata huic tandem impulsioni innituntur? Nonne ea, quae Archimedes de aequilibrata, Galilaeus de lapsu, et projectione grauium, Hugenius de viribus centralibus, Newtonus de astrorum motibus tradiderunt, ex vero mechanica sunt? ecquis tamen horum theoriam suam impulsioni tanquam fundamento superstruxit? Sane motus impulsione materiae cuiusdam subtilis communicatus, cuius ope Cartesiani omnia faciunt, tantum abest, vt mechanicus sit, vt potius totam euertat mechanicam, sicuti patebit in physica.

2) Experimur vtique actiones corporum tunc primum effici, cum eadem ad mutuas tactiones deueniant, vt exemplis quotidianis patet: videntur ergo citra contactum nihil quidquam posse agere. At primum tactiones illas esse duntaxat adparentes propter minima interualla sensus nostros eludentia alibi ostendemus: deinde in actionibus plurimis corporum nequidem adparens illa tactio deprehenditur, vt vel magnetis actiones, ac mutuas astrorum vires expendenti patebit.

3) Poterunt ergo corpora sese percipere ad quaeuis interualla: poterit gladius Viennae vibratus hominem Parisiis interimere. Minime gentium. Nam

aciones quaedam minima, quaedam maiora requirunt interualla, vt in sensus possint incurrere: vires tamen omnes corporum sequuntur rationem aliquam reciprocam distantiarum, habentque certos efficacitatis limites, quemadmodum explicabimus in physica. Certe ne ipsi quidem aduersarii concedunt eam impulsione, quae ferrum in certa distantia adducit ad magnetem, posse adducere in quavis alia distantia, e. g. ad viginti passuum millia.

4) Fieri non potest, inquit, vt agat caussa aliqua in momento temporis, a quo distet: igitur neque potest fieri, vt agat in puncto spatii, a quo disiuncta sit. Sed quae est in collatione ista similitudo? Nam 1) in arguentes ipsos retorqueri potest hoc modo: caussa nequit agere in momento B, in quo non existit, tametsi extiterit in momento praecedente A: ergo neque potest agere in loco B, in quo non existit, tametsi existat in loco vicino continente A: atque ita caussa subiectae materiae non vicina modo, sed in eodem omnino loco esse debet, id quod ne aduersarii quidem requirunt. Sicut ergo sufficit, vt caussa coexistat momento, quo agit; ita sufficit, vt coexistat rei subiectae, in quam agit. 2) Longe diuersa est temporis, et loci, hoc est, entis successiui, et simultanei ratio. Nonne fieri apud Cartesianos potest, vt ens coniungat idem spatii punctum cum pluribus momentis temporis? neque tamen iidem dabunt posse vicissim fieri, vt idem temporis momentum cum pluribus loci punctis coniungat. 3) Dissimilitudo igitur in hoc sita est: quando caussa in momento praesente, quo deberet agere, non est, simpliciter in rerum natura non est: contra tametsi absit a loco, in quo subiecta materia est, existit tamen simpliciter in natura rerum, illique materiae certo quodam malo coexistit, atque adeo vi agendi pollere potest.

5) Reponunt: compare ad illum locum, in quo subiecta materia est, perinde caussam sese habere, ac si nusquam existeret; atqui tunc agere non posset: ergo ne nunc quidem. At id quidem primo falsum est; nam si caussa in aliquo loco disiuncto est, iam vere in rerum natura est, subiectaeque materiae certa ratione coexistit, adeoque vi in eam agendi gaudet. Deinde argumentum idem rursus in aduersarios retor-

retorqueri potest, vt patet consideranti. Denique cum duo corpora in distantia aliqua sese attrahere, vel repellere dicuntur, fieri sane potest, vt alterum reapse non agat in alterum: sed vnumquodque vi sibi insita in se ipso producat motum, cuius magnitudo, et directio pendeat a mutua eorundem distantia, et positione. Nimirum vis eiusmodi, qualis soliditatem efficit, efficere poterit in quouis corpore motum, cuius quantitas, et directio determinetur ab alterius situ, et distantia: nec magis intelligitur, quomodo ea determinatio fiat in nulla, quam in aliqua distantia: si ergo illud concoquunt Cartesiani, non est cur huic tantopere refragentur.

Quid causa Finalis?

211. Id, cuius gratia causa efficiens agit, siue quod agendo consequi cupit, *finis*, aut *causa finalis* nominatur.

e. g. belli gerendi finis est victoria.

Scholion. Finem inter causas recte referri e causae ipsius notione perspicuum est. „ An non enim putas, „ inquit Seneca, inter causas facti operis numerandum, quo remoto factum non esset, „? Finis hic semper est boni cuiusdam veri, vel adparentis consequutio, quae speratur actione posita.

Quae eius diuisiones?

212. Finis *proximus* ille dicitur, qui nullo alio intermedio intenditur: *remotus* vero, qui nonnisi alio, vel aliis finibus intermediis obtinetur. Finis, ad quem intermediis omnes referuntur, *ultimus* nuncupatur.

e. g. quum coemendorum librorum gratia tabernam librariam quis ingreditur, eam emtionem pro fine suo proximo, eruditionem e libris hauriendam pro remoto, gloriam Conditoris, ad quam eruditionem suam denique refert, pro ultimo habet.

213. Cum finis eiusmodi est propositus, vt propter illum solum, tametsi abessent ceteri, actio poneretur, tum ille vocatur *principalis*: ex aduerso finis, propter quem sic agitur, vt si alius praeterea non foret propositus, actio omitteretur, est *secundarius*, vel *minus principalis*.

e. g. voti exsoluendi caussa Romam iter fuscipis, simulque vrbis visendae studio: voti exsolutio finis tuus principalis est; vrbis visitatio secundarius.

214. *Medium* adpellatur, quod rationem in se continet, cur finis existentiam consequatur. Id vero, quod in caussa est, ne finis obtineatur, *impedimentum* vocatur. Quid Medium, et Impedimentum?

215. Qui finem serio vult, velle quoque debet media. Velle enim debet id, sine quo finis existere non potest; atqui finis sine ratione sufficiente (22), atque adeo sine mediis existere non potest (praec.): igitur velle debet media.

216. Id quod propter finem agit, intelligentia polleat necesse est. Est enim finis id, quod caussa efficiens actione sua cupit consequi (211): qui autem consequi aliquid cupit, intelligentia instructus sit oportet (ignoti enim nulla est cupido): id ergo, quod propter finem agit, intelligentia polleat necesse est.

Coroll. Probari adeo non potest vllum vsquam finem haberi, nisi ante demonstratum sit extare ens aliquod vi intelligendi praeditum.

Scholion. Sunt, qui causas omnes finales e tractatione rerum naturalium exturbandas contendant. Sed male id quidem vniuerse. Si enim Deus sit natura quaedam intelligens, vt certe est, et quaedam eorum, quae fecerit, aptissima sint ad effectum aliquem luculentum edendum, eumque mechanica sua conformatione necessario edant, quis neget Deo hunc finem fuisse propositum in iis condendis, vt effectum eum producant, e. g. vt oculus videat? Inscite igitur pronunciauit Spinoza tanquam e tripode: „ Omnes „ causas finales nihil, nisi humana esse figmenta: „ hanc de fine doctrinam naturam omnem euertere; „ nam id, quod reuera caussa est, vt effectum confiderat, et contra: deinde id, quod natura prius est, „ facit posterius “. Quasi verò pugnet vnam, eandemque rem diuersa comparatione, et causam, et effectum,

R. P. Mako *Metaphys.* G et

et priorem, et posteriorem esse. Peccant nihilominus, qui fines Dei non ex operibus colligunt, sed e finibus pro lubitu constitutis ad ipsam operum dispositionem argumentum ducunt, ut cum solem, stellasque inerrantes telluris causa conditas sumunt, ac inde concludunt eas circa terram, tanquam centrum suum, torqueri.

Quid causa Materialis?

217. *Materia*, siue *caussa materialis* est id, ex quo constat ens compositum.

e. g. marmor est materia columnae, aut statuae.

Et quotuplex?

Scholion. Materia haec solet adpellari materia, *ex qua*, ut secernatur a materia, *in qua* aliquid recipitur, et quae propterea *subiectum inhaesionis* dicitur: item a materia, *circa quam* actio quaequam versatur, quo sensu marmor est materia statuarii.

Quid causa Formalis?

218. *Forma*, vel *caussa formalis* est, qua accedente materia sic disponitur, ut res forma sua indiuidua ab omnibus aliis, communem materiam habentibus, distinguatur. Unde vetus illud verbum:

Forma dat esse rei.

FINIS ONTOLOGIAE.

PROLEGOMENON
IN
COSMOLOGIAM.

§. CCXIX.

Mundos complures posse ab autore natu- Quid Cos-
rae procreari deinceps elucebit, qui tam- mologia ?
etsi multis inter se modis discrepent, com-
muni tamen vniuersi notione censeantur. Qua-
re si affectiones ab hoc, qui iam exstat, mun-
do abstractae generatim expendantur, *Cosmo-*
logia nascitur, seu scientia mundi tanquam
entis compositi, et mutationibus obnoxii.

220. Cosmologia aequissimo iure refertur
ad metaphysicam. Notiones enim a rebus in-
diuiduis seiugatas, iisdemque communes di-
stincte explicare officium est metaphysicae (1):
cosmologia autem expendit affectiones ab in-
diuidua hac rerum vniuersitate abstractas, et
mundo generatim conuenientes (praec.): non
est ergo dubium, quin optimo iure partibus
metaphysicae adnumeretur. Conf. §§. 2. 3.

221. Eandem ontologiae postponi necesse Quo loco
est. Quum enim cosmologia scientia sit (219), tractanda ?

demonstrationes requirit (Log. 105.): utitur adeo in demonstrando principiis, in definiendo terminis ontologicis. Mundum item contemplatur tanquam ens, idque compositum (219): exposcit ergo cognitionem eorum, quae de ente generatim, et de ente composito speciatim in ontologia explicantur. Conf. §. 13.

Et quotu-
plex?

222. Quoniam indiuidua haec rerum vniuersitas sensibus nostris exposita est, quaecunque ex ontologicis principiis de ea demonstrantur, sensuum iudicio constabiliri possunt. Duplex proinde existit cosmologia: alia *theoretica*, quae mundi proprietates e principiis ontologicis generatim demonstrat: alia *empirica*, quae easdem obseruationibus adfirmat.

Scholion. Permagni refert sensuum quoque testimonio fidem iis addere, quae a priori de mundo demonstrantur, ut luculentius emineat eorum cum veritate consensio. Quare cosmologia empirica theoreticae perpetua societate iungenda est. Sane alteram ab altera disiungi haud posse vel astronomiae, ac physicae disciplina loquitur, vbi facile quisque intelligit, neque obseruationes sine theoria recte suscipi; neque hanc sine illis cum fructu explanari.

223. In cosmologia explicandum est, quomodo e naturis simplicibus mundus coalescat. Spectatur enim in ea mundus tanquam ens compositum (219): adplicari igitur ad mundum debent, quae de principiis entis compositi generatim dicta sunt. Quare, cum ens compositum confurgat e simplicibus (88), doceri par est in cosmologia, quomodo vniuersum e naturis simplicibus coagmentetur.

Scholion. Videtis, opinor, in cosmologia constituenda esse vera naturarum corporearum elementa: vnde insignis ex ea in disciplinam physicam redundat

dat utilitas. Quanquam enim in explicatione effectorum sensibus obseruantium intra compositorum limites consistatur, ad profligandas tamen e naturae tractatione quamplurimas futilitates necesse omnino est, in cosmologia certa corporum elementa constabilire.

224. In eadem euolui debent principia generalia mutationum, quae corporibus accidunt. Mundus enim in ea consideratur tanquam ens mutationibus obnoxium (219): quare expendi in eadem debet, vnde rationes earum mutationum sint arcessendae.

Coroll. Cum ergo omnes mutationes motionum opere perficiantur in ente composito (188), patet generales motuum leges in cosmologia esse pertractandas.

Scholion. Atque ita in aperto demum est, quibus Quae utilitatem de rebus in cosmologia instituenda tractatio sit. tas eius? Emolumenta porro huius scientiae a Wolffio primum adoptatae pertinent latissime. „ Qui cum fructu, inquit Baumeisterus, physicam volunt pertractare, in peruidenda, expendendaque hac rerum vniuersitate occupati eo vel maxime debent conniti, vt generalem sibi de mundo conceptum forment, lesque, quibus corporum mutationes conformantur, rite perspectas habeant“. Verum utilitas vel maxima illa est, quod e mundi contemplatione eiusdem effector, ac molitor Deus quam euidentissime demonstratur, qui omni e philosophia est fructus vberimus.

C A P V T I.

De Notione Mundi generatim.

225. **V**t ideam mundi generatim sumti distinctam conformemus, necesse est in contemplationem vocare hunc, qui iam existat, indiuiduum, quique mundum vniuersale, tanquam suam speciem, in se continet:

hoc enim pacto abstractionis ope eruemus aptam vniuersi definitionem.

226. Quum oculorum aciem in immensa hac rerum vniuersitate circumferimus, innumera ei obuersantur corpora, terra, coelum, stellae errantes, et inerrantes, montes, siluae, animantes, fluiui, quae omnia simul consistunt, atque adeo entia simultanea sunt (123). Quare in comperto est, existare hoc in mundo res simultaneas.

227. Sed non minus patet eorum, quae sensibus in mundo vsurpamus, alia oriri, alia interire, atque ex hoc theatro quasi dilabi: noctem diei succedere: anni tempestates stabili quadam vicissitudine velut in orbem redire: solem, lunam, aliaque sidera non easdem constanter coeli plagas tenere. „ Videmus, „ inquit Tullius, speciem primum, cando- „ remque coeli: deinde conuersionis celeri- „ tatem tantam, quantam cogitare non possu- „ mus: tum vicissitudines dierum, atque no- „ ctium, commutationesque temporum quad- „ ripartitas, ad maturitatem frugum, et ad „ temperationem corporum aptas, eorumque „ omnium moderatorem, et ducem solem, „ lunamque accretione, et diminutione lumi- „ nis, quasi fastorum notantem, et significan- „ tem dies: tum in eodem orbe in duodecim „ partes distributo quinque stellas ferri, eos- „ dem cursus constantissime seruantes, dispa- „ ribus inter se motibus “. Quaecumque au- „ tem sese consequuntur entia, ea adpellantur successiua (123): quis igitur dubitet esse in hoc mundo res successiuas?

228. Porro attenta mentis, atque oculorum contentione deprehendimus omnia haec entia aliter, atque nunc sunt, esse posse, variisque mutationibus subiacerere. De corporibus quidem his terrestribus quotidiana testatur experientia: de coelestibus astronomorum obseruationes fidem faciunt. Et quid, quae-so, prohibet, quominus plures, vel pauciores, quam nunc sint, condi stellae potuerint? maior, minorue plantarum, atque animalium exstet multitudo etc.

229. Denique solers meditatio, et illud luculenter ostendit: eam esse rerum mundanarum ad sese inuicem comparisonem, vt vel alterae efficiant alteras: vel alterae sint propter alteras. Sic tempestiuus imber telluri faecunditatem impertitur; sol idcirco cum terra, ceterisque planetis existit, vt eosdem luce, et calore foueat: idem in reliquis rebus obtinere inductione amplissima palam faciemus; cuncta ergo in hoc vniuerso sic sunt comparata, vt alia aliorum contineant rationem sufficientem: hoc est, omnia inter se connectuntur (66. 64.).

230. Pronum iam est ex his notionem mundi distinctam conformare. Est igitur *mundus* ^{Quid Mundus?} series rerum omnium simultanearum, successuarum, mutabilium, ac inter se connexarum (a).

G 4

Coroll.

(a) Aristoteli mundus est *συστημα ἐξ ἄρχης, καὶ γῆς, καὶ τῶν ἐν ταῖς περιεχομένων φύσεων.* Lib. de mundo c. 2. Plato autem in Timaeo eundem ita describit: *ὁ κόσμος ζῶν ὄρατον τὰ ὄρατα περιέχον, ἔκων τὰ νοῦτα θεῶν, ἀϊσθητός,*

Coroll. Mundus adeo est ens compositum (83.) quod supra (219.) sumebamus.

Scholion. Definitionem rite esse conceptam e sequentibus magis elucebit. Cum autem mundum vocamus seriem rerum omnium mutabilium, et connexarum, primum e mundo excludimus Deum, mutationi nequaquam obnoxium: deinde innuimus notionem mundi pertinere eatenus, quoad res connexae porriguntur. Non ergo valebunt in nos argumenta Langii, quibus definitionem Wolffianam impugnat.

231. Entia successiua sic constituta, vt vnum rationem in se contineat, cur alterum ei succedat, dicuntur *connexa ratione temporis* (137): quae autem sic comparata sunt, vt in vno insit ratio, cur alterum ei coexistat, vocantur *connexa ratione spatii* (125.).

Quae in eo entium connexiones?

e. g. diurnae corporis exercitationes, somnusque superueniens sunt *connexa ratione temporis*: somni enim superuenientis ratio ex iis exercitationibus intelligitur. At sol, et tellus connectuntur *ratione spatii*: ratio enim, cur ille huic coexistat, in hac continetur.

Scholion. Rerum duntaxat corporearum hic persequimur connexiones, ac proinde de eo mundo nobis sermo est, qui cernitur, et tangitur, et est vndique corporatus. De nexu, quem spiritus siue inter se, siue cum corporibus habent, tractationem instituere non est huius loci.

232. Ea, quae *connexa* sunt *ratione temporis*, connectuntur per causas efficientes. Quae enim *ratione temporis* connectuntur, ita constituta sunt, vt vnum rationem in se contineat,

τος, μεγιστος, και ἀριστος. Vbi per τον νοητον θεον sine dubio signat mundum, vt vocant intelligibilem, e speciebus, siue ideis conflatum, cuius simulacrum esse vult mundum hunc sensibus obuersantem.

tineat, cur alterum ei succedat (praec.): atqui hic nexus caussae efficienti, et effectui est proprius (199): patet igitur propositum.

233. Est in vniuerso nexus per causas efficientes. Cum enim, quod deinceps videbimus, res mundanae aeternae non sint, habere omnes debent causam aliquam sui effectricem (200.).

Scholion. Res sibi succedentes connexionione causarum efficientium esse denictas vel obseruatione manifeste colligitur. Vt enim plantas, atque animantes taceam, in quibus nusquam interrupta procreationum series conspicua est, nonne videmus frondes arborum e gemmis verno tempore sese explicantibus nasci? Eam autem gemmarum explicationem quae efficiunt? ista nimirum: succus in truncum sublatus, ac per ramos arboris apte distributus; calor aeris, radiique solares nascentem surculum ferientes: venti auram tepidam aduehentes, ac varios in atmosphaeram status inducentes. Quare in aperto est, succum arboris nutritium, atmosphaeram, solem, ventos, pluuiam etc. cum ea gemmarum expansione connecti. Sexcenta licet eiusmodi proferri, vt distantium rerum cognatio naturalis adpareat.

234. Ea, quae connexa sunt ratione spatii, connectuntur per causas finales. Quae enim ratione spatii sunt connexa, ita comparata sunt, vt in vno insit ratio, cur alterum ei coexistat (231.): enimvero id connexionionis genus causis finalibus conuenit (211.): constat ergo veritas enunciato.

235. Est in vniuerso nexus per causas finales. Eorum enim, quae in mundo sunt, alia aliis praestare vsu in confesso est: ipsos autem hos vsus fuisse fines, cur naturae autor ea simul esse voluerit, ex iis, quae in Theologia naturali dicuntur, facile adparebit: est ergo in vniuerso nexus per causas finales.

Scholion. Idem inductione iterum efficitur. Imprimis enim sol, et terra, vasta duo mundi corpora, inmutuum inter se nexum satis aperte significant. Nam si perconteris, cur globus hic noster statis tempestatum vicissitudinibus sit obnoxius, quae certa quadam lege velut in orbem redeant, patebit id prouenire a solis in ecliptica reuolutione. „ Inflexens „ autem sol cursum, inquit Cicero, tum ad septentrionem, tum ad meridiem, aestates, et hiemes, efficit, et ea duo tempora, quorum alterum „ hiemi senescenti adiunctum est, alterum aestati. „ Ita ex quatuor temporum mutationibus omnium, „ quae terra, marique gignuntur, initia, causaeque, „ que ducuntur “. Finge solem moueri constanter in aequatore; nulla erit tempestatum vicissitudo: finge insistere; nulla dierum, et noctium variatio: finge immenso interuallo a tellure disiungi; gelu, ac frigus perpetuum terram obtinebit, cunctaque animalia, et plantas interimet: nullae rerum erunt procreationes, sed omnia frigore quodam adamantino deuincta obrigescent. Ratio igitur, cur praesens naturae cursus locum in tellure habeat, a sole petenda est. Docetur autem a Physicis in ceteris quoque planetis eiusdem solis beneficio easdem tempestatum vices, alternosque status haberi; et cum his ergo sol conueni, illorumque causa conditus censeridebet. Quodsi iam stellae inerrantes, soli huic nostrorum quam simillimae, suis et ipsae planetis gaudeant, eodem plane argumento efficietur mutua eorum connexio, ut adeo de nexu siderum, quae sunt maiora mundi corpora, nulla superesse dubitatio videatur. Non minus autem elucet minorum corporum inter se colligatio. Ut vel una planta gignatur de semine, nonne terra, aqua, aer, ignis suam velut symbolam conferre debent? Iam ut corpus nostrum nutriatur, quot non rebus indiget? Verum vniuersum nihil demonstrat luculentius naturalem rerum omnium corporearum vincionem, atque vires illae minimis corporum elementis insitae, ac interuallo quouis agentes, de quibus infra disseremus: hinc enim fieri necesse est, ut vel saltum pulicis omne vniuersum persentiscat.

236. Per indiuidua haec, et non alia entia simultanea, ac successiua, hac, et non alia ratione connexa, mundus quilibet est hic, et non alius mundus (84). Quare constituto alio rerum earundem ordine, ac nexu, alius emergit mundus.

e. g. concipe seriem *a, b, c, d, e*, in qua singula entia per causas effectrices, et finales inter se copulentur: tum finge eadem entia sic commutari, vt nouus hic confurgat ordo, *d, a, e, c, b*: sane haec series, entiumque connexio multum dissidabit a priore.

Coroll. Si ergo aliae causae efficientes, et finales, aliaque earundem ponatur coniugatio, alius vtique ponetur mundus.

237. Mundi cuiusuis essentia sita est in modo, quo res simultaneae, et successiuae inter se sociantur. Rei enim cuiusuis essentia illud est, quo res aliqua est haec, et non alia res (32): mundus autem quiuis per indiuiduam hanc simultaneorum, et successiuorum connexionem est hic mundus (praec.): asserti ergo veritas manifesta est.

Coroll. Eorum ergo ratio, quae mundo conueniunt, aut conuenire possunt, a modo, quo partes eius connectuntur, arcessenda est.

238. E nexu mundanorum entium intelli- An detur
gitur nihil in natura *per saltum* effici. Per ^{in mundo} saltum enim effici quidpiam dicitur, cum fieri ^{saltus?}
sine ratione sufficienti concipitur, seu cum effectus ita contingit, vt non praecedant omnia illa adiuncta, et mutationes, quae praestando ei effectui sunt necessaria; atqui nexu rerum posito nihil fit sine ratione sufficiente (66. 64): ergo nec per saltum.

Scholion. Sunt, qui saltum tunc haberi dicant, cum ab vno extremo ad alterum, non transitis intermediis, fit transitio. Et quidem *saltum* absolutum vocant, cum effectus absque omni omnino causa, et ratione produci fingitur, qualis esset defectio solis neque a Deo, neque a causis naturalibus proveniens. *Respectiuum saltum* adpellant, cum mutatio quaedam cum ratione quidem sufficienti, breuiori tamen tempore peragitur, quam natura postulet, vt quum Apostoli linguarum peritiam repente consequuti sunt. Neutrum hunc saltum haberi in natura validissimis argumentis propugnat Boscouichius. Nos abstinet operi proposita breuitas, ne eam quaestionem vniuersae propugnandam suscipiamus: saltum tamen in mutationibus velocitatum admitti non posse, infra speciatim ostendemus.

An casus,
feu fortuna?

239. Ex eodem nexu omnis e natura *casus*, et *fortuna* submouetur. Nam casu, et fortuito euenire dicitur, quod omni prorsus ratione praeuia destituitur; atqui constabilito rerum mundanarum nexu res quaelibet habet rationem sui sufficientem (66. 64.): nihil ergo casu, et fortuito euenit.

Scholion. Dum casu quiddam euenisse vulgo dicimus, id solum intelligi volumus, rationem, quae esse vtique aliqua debet, perspicientiae nostrae haud patere. „ Fortunam adpellant, ait Cicero, quod „ efficiat multa improuisa haec, nec opinata nobis „ propter obscuritatem, ignorationemque causa- „ rum “. Vnde sapienter Iuuenalis:

Sed te

Nos facimus fortuna Deam, coeloque locamus.
Sat. 10.

240. Ex eodem elucet admirabilis quaedam auctoris sapientia. Partes enim sapientiae cum primis sunt media ad finem apte ordinare: constituto autem rerum mundanarum nexu, datur apta mediorum ad finem ordinatio (235): indubitata est ergo assertio.

241. Nullae obseruantur hoc in vniuerso mutationes, quae non motu aliquo perficiantur. Nam quaecunque in mundo sub sensu cadunt, composita sunt (simplicia quippe iisdem subducuntur): non ergo obseruantur mutationes, nisi quae compositis accidant. Enimvero in compositis mutatio omnis motione fit (188): igitur et in mundo.

242. Motus, qui in mundo obtinet, certis continetur legibus. Cum enim absque sufficiente ratione nihil sit (22), adesse debet ratio, cur motus hujus potius, quam alius modi sit: cur hac potius, quam alia directione, et celeritate gaudeat. Quoniam itaque in casu quouis e rationis huius praescripto motus determinatur (23), patet suis illum legibus contineri.

243. *Machinam* hoc loco adpello ens compositum, cuius mutationes beneficio motus secundum naturam compositionis, ac legibus certis peraguntur. Quid Machina?

344. Mundus vera quaedam machina est. An mundus sit machina?
Est enim ens compositum (230), in quo omnes mutationes secundum naturam compositionis (237), et secundum certas motus leges eueniunt (241. 242.). Mundus igitur est vera machina (praec.).

Coroll. Hi ergo mechanice de rebus in mundo exstantibus philosophantur, qui mutationes, quae corporibus accidunt, e conformatione, et iunctura partium secundum regulas motus intelligenter explanant. Quare iniuria obiici Newtonianis quasi mechanice non philosophentur, facile quisque videt, qui in eo philosophiae genere versatus sit.

Scholion. Wolffius vniuersum comparatione sane ludentia horologio *αὐτομάτω* confert. Si enim partes

tes horologii referant corpora mundi stabilia, motus vero earundem exhibeant mutationes in mundo euenientes, eadem in mundo, atque horologio pleraque obtinebunt. Imprimis enim quemadmodum in hoc quilibet rotarum situs, quem certo quouis tempore habent, et quaeuis positio indicis in orbe horarum determinatur a conformatione partium, motuque rotarum, quae adpenso pondere impelluntur, quamdiu scilicet eadem structura, idem pondus manet: ita plane in mundo mutationes omnes ex indole compositionis, et motus, cuius ope eueniunt, determinantur, quamdiu a causa quapiam extranea nihil de structura mundi, motuue corporum immutatur. Deinde sicut non repugnat, vt in conformatione horologii, inque motione rotarum, ac praefertim indicis, mutatio quaedam a causa externa inducatur, cum et ea conformatio, et motus sit mutabilis: sic fieri profecto potest, vt in structura mundi, et corporum, inque eorum motionibus causa extranea quidpiam demutet; vnde tam ab horologio, tum a mundo absoluta euentorum necessitas omnino exulat. Praeterea sicut indicis, et rotarum situs per omne tempus consequens alius plane futurus est, si causa externa indicem retro agat, aut promoueat, vel in conformatione interna quidpiam commutet, quam fuisset nulla interueniente mutatione: ita consequens mundi status longe futurus est alius, quam fuisset, si a causa extranea quidpiam mutetur: vt si tempore patientis Christi solis defectio idcirco euenisset, quod luna motu miraculoso adducta fuerit ad conjunctionem, eademque deinceps sibi relicta fuisset, plenilunia, et nouilunia ad hodiernum vsque diem aliis contigissent temporibus, quam si facta ea mutatio non esset. Denique sicut in horologio omnes consequentes indicis positiones a prima pendent, prima autem non a structura horologii, quae cum quouis eiusdem situ cohaeret, sed a causa extranea determinatur, ab artifice scilicet, qui sic indicem dirigit, vt ii deinceps situs in eodem sequantur, quos postulat finis horologio praestitutus; ita prorsus in mundo rem sese habere facile quisque intelliget. Atque istuc sane est, cur primus Pythagoras, teste Plutarcho, mundum hunc κόσμον adpellauerit: a perfecta nimirum, absolutaque elegantia,

tia, quae magis in eodem elucet, quam in quavis alia machina.

CAPVT II.

De Mundi Existentia, Fatoque multiplici.

145. **S**eries caussarum efficientium, et sub-
 ordinatarum absque vlla prima dici-
 tur *progressus in infinitum*: estque vel *rectili-*
neus, si nempe a quocunque termino in ea-
 dem assumpto perpetua fiat digressio; vel *cir-*
cularis, si confecto circuitu iterum ad termi-
 num veniatur, vnde facta digressio est.

Quid, et
 quotuplex
 Progressus
 in infini-
 tum?

e. g. qui contenderet homines ab hominibus abs-
 que generis autore Deo procreari, progressum de-
 fenderet rectilineum: qui vero ouum de gallina, gal-
 linam de ouo, idque sine fine generari diceret, pro-
 gressum admitteret circularem.

246. Progressus in infinitum secum ipso *An dari*
 pugnat. Cum enim tota series caussarum in *possit?*
 progressu illo subordinatarum sit contingens
 (146. cor.), habeat, necesse est caussam a se
 distinctam (200). Ea porro causa vel con-
 tingens est, vel necessaria. Si contingens, ha-
 bet vtique et ipsa caussam a se distinctam (cit.);
 pertinet proinde ad seriem progressum consti-
 tuentem, nec ab eadem distincta est. Sin autem
 est necessaria, est a se ipsa (162. cor. I.), nec
 habet rationem suae existentiae in alio, atque
 adeo caret causa, cui subordinetur: prima
 ergo est, quod absurdum (praec.).

Coroll. Nequit ergo admitti progressus in infinitum
 in constituenda huius vniuersi origine. Quare cum
 mundus sit series entium mutabilium (230), atque
 adeo contingentium (168. 161.), a causa quapiam
 prima, atque necessaria effectus sit oportet.

Scholion. Boscouichius mundum a necessitate abso-
 luta hunc in modum vindicat. „ Nimirum materia
 licet

„ licet ponatur eiusmodi , vt habeat necessariam , et
 „ sibi essentialem vim inertiae , et virium actiuarum
 „ legem , adhuc , vt quouis dato tempore posteriore
 „ habeat determinatum statum , quem habet , debet
 „ determinari ad ipsium a statu praecedenti , qui si
 „ fuisset diuersus , diuersus esset et subsequens ; ne-
 „ que enim lapis , qui sequenti tempore est in tel-
 „ lure , ibi esset , si immediate antecedenti fuisset
 „ in luna . Quare status ille , qui habetur tempore
 „ sequenti , nec a se ipso , nec a materia , nec ab
 „ vllò ente materiali tum existente habet determi-
 „ nationem ad existendum , et proprietates , quas
 „ habet materia perennes , indifferentiam per sese
 „ continent , nec vllam determinationem inducunt .
 „ Determinationem igitur , quam habet ille status
 „ ad existendum , accipit a statu praecedenti . Por-
 „ ro status praecedens non potest determinare statum
 „ sequentem , nisi quatenus ipse determinate existi-
 „ t . Ipse autem nullam itidem in se habet determi-
 „ nationem ad existendum , sed illam accipit a praee-
 „ dente . Ergo nihil habemus adhuc in ipso secundum
 „ se considerato determinationis ad existendum po-
 „ stremo illi statui . Quod de secundo diximus , dicen-
 „ dum de tertio praecedente , qui determinationem
 „ debet accipere a quarto , adeoque in se nullam
 „ ; habet determinationem pro existentia sui , nec
 „ idcirco vllam pro existentia postremi . Verum
 „ eodem pacto progrediendo in infinitum , habemus
 „ infinitam seriem statuum , in quorum singulis ha-
 „ bemus merum nihil in ordine ad determinatam ex-
 „ sistentiam postremi status . Summa autem omnium
 „ nihilorum , vtcunque numero infinitorum , est ni-
 „ hil : iam diu enim constitit , illum Guidonis Gran-
 „ di , vt vt summi geometrae , paralogismum fuisse ,
 „ quo ex expressione seriei parallelae , ortae per
 „ diuisionem $\frac{1}{1+1}$, intulit summam infinitorum zero
 „ esse reuera aequalem dimidio . Non potest igitur
 „ illa series per se determinare existentiam cuius-
 „ cunque certi sui termini , adeoque nec tota ipsa
 „ potest determinate existere , nisi ab ente extra
 „ ipsam posito determinetur “ . Phil. Nat. §. 539 .

247. Mundus nequit esse aeternus. Effectus An possit enim cum sit (praec. cor.), vtique necesse est, esse mundus aeternus ? vt ab aliquo temporis principatu ortus sit. Sane si aeternus ponatur mundus, series sibi succedentes semper erant in mundo, adeoque tempus nunquam non fuit (137.), quod absurdum est (153.).

Scholion. Perspicuum ergo est, nullam haberi necessitatem, vt hoc vniuersum e successiuis rerum simultaneouser seriebus connexis resultans exstet, seu vt haec simultanea in has series, hae series successiuae in hoc vniuersum conflatas sint: proinde plures mundos, siue plures rerum connexiones esse omnino possibiles.

248. Sed neque materia ipsa, ex qua corporeus hic mundus coaluit, aeterna est. Eam enim diuersissimis coniugari modis, variisque motibus percieri posse, et constat per sese, et ex iis, quae dicemus, adparebit: statum ergo materia mutare potest (168.): non igitur continet in se rationem suae existentiae, sed ab ente alio procreata est. Si enim ex se haberet, vt sit, ex se profecto etiam haberet, vt certo quodam, atque immutabili modo sit. Praeterea si a se existeret materia, foret ens absolute necessarium, infinitum, perfectissimum, quemadmodum ex iis, quae de ente necessario diximus, est manifestum.

Scholion. 1. Multa sunt alia, quae contra aeternitatem materiae adferri possunt, vt illud: si materia cum his virium legibus iam ex omni aeternitate exstisset, fuissent motus aeterni, et lineae a singulis materiae punctis percurfae iam forent in infinitum protensa (191.): linea autem infinite producta haberi nequit (152.). Praeterea cum extensio esse infinita non possit (cit.), finitam esse oportet materiae existentis massam; vt quae finito spatio reali contineri debeat. Quamobrem, cur haec potius massae quantitas

titas in rerum natura exstet, quam alia, nulla profecto ratio proferri potest, praeter arbitrium eius, qui illam condiderit. Quis enim, qui quidem sanus sit, serio inducat in animum, in quadam determinata massae quantitate inesse existendi necessitatem potius, quam in quavis alia? Eleganter concinit Eminentissimus poeta:

Materies porro, seu massam intelligis omnem,
Seu varias eius partes, consistere nunquam
Absque modis potuit, non hunc, aliumue re-
quirens

Per se, naturamque suam (quia quos semel
olim

Per se, naturamque suam tenuisset ab aeuo,
Nunquam hos ex vlla posset deponere causa)
Ast aliquem semper, nempe hunc, aliumue,
perinde est.

Ergo quos habuit primos, seruatque tenaces,
Vel quos deponit semper, semperque resumit;
Hos cum non habeat per sese, habuisse neces-
se est

Ex alio. Et quoniam reuera tempore nullo
Stare potest informis, et omni causa figura
Materies, sequitur per se consistere nullam
Materiem: atque ab eo totum hoc sumfisse,
quod esset,

A quo etiam sumfit, talis, vel talis vt esset.
Propterea quidquid per se est variabile, non
est

Aeternum: at pendere aliquo ex moderante ne-
cèsse est

Talis materies: nequit ergo aeterna vocari.
At si materies non est aeterna, creari
Debuit e nihilo: per sese non fuit vnquam,
Est tamen: e nihilo semel ergo existere coepit.

Anti-Lucr. L. 3.

Scholion. 2. Quaedam tamen occurrunt, quae fauere materiae aeternitati videri possunt: ea hic paucis enodabimus; quaedam tamen collegiis studio breuitatis reseruamus.

1.) Mundi effector Deus sicut necessitate naturae suae cognouit omnia, quae possent effici; ita eadem necessitate velle debuit omnia: non enim minus

nus voluntas, quam intelligentia Dei aeterna est, eidemque absolute necessaria. Voluit igitur omnia ex aeternitate: exstiterunt ergo ab aeterno omnia, cum eius voluntas infinitae sit efficientiae, atque potestatis. Verum dispar sane est ratio intelligentiae, et voluntatis diuinae. 1) Equidem vtriusque primum, et necessarium obiectum ipsa Dei substantia est: eadem naturae necessitate et cognoscit, et amat semetipsum. At vero res extraneas longe aliter complectitur eius voluntas: cum enim sit seipso beatissimus, et perfectissimus, nulla compellitur necessitate ad res procreandas, e quarum effectione nihil ei accrescit felicitatis, aut voluptatis. Voluntas ergo Dei tametsi aeterna, liberrima tamen est. Ex aduerso autem cum Deus necessitate naturae sese cognoscit, cognoscit quoque in se tanquam in *ἐνεργεια* quadam omnia, quae efficere potest: neque vlllo pacto comprehenderet suam omnipotentiam, nisi peruideret ea etiam, quorum illa est effectrix potentia, cum cuiusvis potentiae mensura ab iis, quae potest; sit desumenda. 2) Praeterea nisi ea omnia cognosceret, et ignoratione rerum laborare, et nouae cognitionis accessione mutari posset. Sicuti ergo naturae necessitate seipsum cognoscit: ita cognoscit omnia in sua potentia comprehensa: at voluntas eius necessarium alium terminum habere nequit, quam eam bonitatem, quae in vno ipso deprehenditur.

2.) Quid igitur? non potuit mundus condi ab aeterno? Captiosum genus interrogandi! Potuit equidem, si istuc intelligas, ex omni aeternitate fuisse in Deo potestatem eius condendi, et in mundo habitatem existendi; non autem potuit, si ita accipias, quasi et Deus efficere, et mundus effici poterit absque initio existendi. Potuit nempe Deus mundum ab aeterno condere pro aeterno tempore, non pro aeterno.

3.) Sed nonne poterit mundus extare in omnem aeternitatem? potuit ergo etiam extare ex omni aeternitate. Potebit utique extare semper; nam ad naturam effectus iam creati nullo pacto pertinet, ut breui, vel longo tempore persistat; ut finem existendi habeat, vel non habeat: at ad eam profecto vehementer pertinet, ut ex nihilo condi-

tus sit, ac proinde vt existendi initium aliquando habuerit. Sed non requiritur, inquis, vt creatura aliquando nihil fuerit; satis est, quod aliquando nihil esse potuerit: ego vero aio talem creaturam potuisse duntaxat esse creaturam, reapse non esse: vt creatura reapse creatura sit, requiri, vt reapse e nihilo condita sit, atque adeo vt aliquando reapse nihil fuerit.

4) Mutari ergo Deum necesse fuit, vt qui conditor esse coeperit, cum antea non esset. Minime id quidem. Illud enim voluntatis decretum, quo mundus effectus est, non tempore aliquo accessit Deo, sed eadem plane ratione ex omni retro aeternitate fuit in eodem, qua tunc, dum esse mundus reapse coepit: ac proinde Deo intus accessit nihil. Decreuit scilicet ex aeternitate, vt designato tempore mundus initium caperet, quemadmodum decreuit, vt Homerus, et Virgilius in hanc lucem venirent; sed hic ferius, ac ille; neque id decernere vnquam incepit, tametsi alius post alium tanta annorum intercapedine esse coeperit. Videtis ergo e rerum consequutionibus nullam in diuina voluntate consequi mutationem. Quare si Virgilius potuit existere tanto post Homerum interuallo, tametsi vt esset, ex aeternitate fuerit apud Deum constitutum, quid vetat idem dici de toto vniuerso? cur hoc aeternum esse debeat idcirco, quod Dei voluntas aeterna sit? Sunt, qui nodum hunc ita dissoluant, vt consequutionem quamdam nouarum in Deo voluntatum admittant, nec inde absurdi quidquam redundare in Deum putent, quod nihil substantiae ei accedat, sed noua duntaxat aeternae naturae determinatio. Verum si noua accedit determinatio, noua quoque occurrant oportet incitamenta, quae adeo non omnia simul, neque aeterna sint. Id vero quum sit absurdum, nemo non videt: tota quippe ratio diuinam voluntatem excitans est eiusdem intelligentia, et bonitas, quae vtique et semper eadem, et aeterna esse debent. Sin autem ea voluntatum consequutio ex ignorance quorundam futurorum oritur; tum enim uero vitium naturae perfectissimae aduersans Deo attribuitur. Qua in re facem Socinianis quibusdam praetulisse videtur Cicero, quum ait: „Nihil enim
„ est

„ est tam contrarium rationi, et constantiae, quam
 „ fortuna: vt mihi ne in Deum quidem cadere videamur,
 „ vt sciat, quid casu, et fortuito futurum sit.
 „ Si enim scit, certe illud eueniet: si certe eueniet,
 „ nulla fortuna est: est autem fortuna; rerum
 „ igitur nulla est praesensio“. L. 2. de Diuin. c. 7.

5.) Hos, qui materiam idcirco aeternam arbitrantur, quod eius de nihilo procreationem nequeunt ingenio consequi, hunc fere in modum alloquitur Lockius. Neesse est, inquis, materiam aeternam esse. Eccurnam? cedo. Concipi enim haud potest, vt de nihilo emerferit. Acute! cur non ergo te quoque ipsum aeternum arbitraris? Quia non dubito, inquis, me ante videnos, aut tricenos annos esse primum coepisse. At quid, inquam, sonat hoc tu? neque enim id ad materiam referes, quam aeternam putas, quaeque non potest esse illud cogitans, quod *tui* nomine compellas. Quando ergo coepit natura haec cogitans in te existere? si nunquam, eras tu ex omni aeternitate natura cogitans; quod vsque adeo absurdum est, vt egere confutatione non videatur. Si autem de nihilo esse procreatam fatearis, cur neges eadem vi, atque virtute materiam quoque potuisse de nihilo effici? vtrum maiorem agendi efficacitatem haec, quam illa postulet?

6.) An ergo Deus in aeterno praeteriti temporis spatio re, an potestate duntaxat mundi fuit opifex? Quod si rationem opificis Deo internam spectes, propter quam est, et dicitur mundi opifex, fuit sane ex omni aeternitate re eiusdem opifex: non item si spectes rationem Deo externam. Ratio illa interna est ipsissima voluntas re ab aeterno illi indita: haec vero extrema est mundus ipse efficacitate illius voluntatis de nihilo existens. Quare quum Deus noui quiddam molitur, noui duntaxat aliquid extra Deum ponitur, cuius deinde respectu noui quidpiam de ipso dicitur, vt ait Aug. An mutatur interne turris S. Stephani, quod nouis palatiis in dies emergentibus coexistere incipiat, quibus antea non coexistit? Pergis argutari. Mundum continuo existitisse, quamprimum Deus eum existere voluit: voluit autem, vt concessum est, absque villo temporis initio. Nugae; non continuo existit, quamprimum

num voluntas eius existentiae in Deo fuit: sed existit eo momento, vnde eius exordium duci Deus ab aeterno voluit. Qui refellendis huius generis sophismatis delectatur, adeat Pererium L. 15. de commun. Princ. Mihi in enodandis id genus inaniis operam collocare nec licet, nec si liceat, libet.

Scholion. 3. Quid iam iis facias, qui mundum hunc corporeum omnino exstare inficiantur, suisque, et hominum omnium sensibus fidem detrahunt, propterea, quod putent easdem impulsiones, ac rerum ideas excitari in nobis posse, quas iam experimur, tametsi extra nos nihil quidquam sit? Hi ab insaniam nil abesse mihi quidem videntur: nec proinde multis confutandos arbitror. Quod si sanioris mentis capaces etiamnum sint, attente considerent, velim, quid intersit inter eas animi affectiones, quae praesentibus corporibus, et inter eas, quae absentibus intra nos oriuntur, verbi causa, inter dolorem vrente, ut putamus, igne illatum, et inter dolorem absente omni igne sola cogitatione adumbratum. Vna haec meditatio affectatum illum errorem euellere poterit. Sed nec Spinozam moror, qui rebus ineptissimis, quemadmodum ille accenso Dianae fano, nomen suum posteritati transcribere voluit.

Quid Fatum generatum?

249. *Fatum* a fando dictum inexpressabilem ordinem, seriemque causarum sonat, e quarum nexu omnia necessario consequuntur.

Scholion. „Fatum autem id adpello, inquit Tullius, quod Graeci εἰμαρμεννυ, id est ordinem, seriemque causarum, cum causa causae nexa rem ex se gignat: ea est ex omni aeternitate fluens, veritas sempiterna“. Multa fatorum, praesertim apud veteres, occurrunt genera. Nos hic eorum praecipua breui expendemus, ad quae cetera etiam reuocari facile poterunt.

Quid Fatum Muhamedanum?

250. *Fatum Muhamedanum* est immutabilis necessitas cogens effectum etiam quum causae, et media desiderantur.

Scholion. Feruntur scilicet Muhamedani ea esse animi inductione, ut, si mors fato ipsis destinata sit, non

non possint non mori, quiduis demum egerint. Idcirco in quaeuis se pericula audacter induunt, locaque pestilentia sine horrore adeunt. Eandem obstinationem apud Caluini sectatores ipse expertus fui, quum An. 1739. lues Vngariam popularetur: nullis enim minis poterant abstineri ab eorum consortio, quos contagio iam attigerat, quod putarent nulla cautione posse vitari destinatam moriendi necessitatem.

251. *Fatum Muhamedanum* pugnat cum rerum nexu. Constituto enim rerum mundanarum nexu, quidlibet in hoc mundo causam sui efficientem habere debet (233): nullus ergo effectus sine causis intermediis, ac proinde nullus finis sine mediis obtinetur (212. 214). Quod cum aduersetur fato Muhamedano (praec.), perspicuum est, fatum illud pugnare cum rerum nexu. An detur?

252. *Fatum Democriti* est indissolubilis necessitas ex aeterno, et ineluctabili atomorum motu, quae per infinitum inane concursantes inter se cohaerescant, atque omnia, quae sint, quaeque cernantur, efficiant. Idem fatum defendit Epicurus, tametsi declinatione atomorum videri velit casum induxisse. „Hanc „ autem rationem, vt ait Cicero, Epicurus „ induxit ob eam rem, quod veritus est, ne „ si semper atomus grauitate ferretur naturali, „ ac necessaria, nihil liberum nobis esset, cum „ ita moueretur animus, vt atomorum motu „ cogeretur. Hinc Democritus autor atomorum accipere maluit, necessitate omnia „ fieri, quam a corporibus indiuiduis naturaleis motus auellere“. De Fato c. 10. Quid Fatum Democriti?

253. Sustineri fatum Democriti non potest. Nam imprimis materiam aeternam, atque in-

fectam statuit: tum libertatem animorum prorsus submouet, quam tamen et conscientia nobis attestatur, et grauibus deinceps argumentis propugnabimus. Conf. etiam §. 22. Sch.

Scholion. Commentitias esse eiusmodi atomos, totamque Democriti, atque Epicuri disciplinam vehementer claudicare ostendit Tullius L. 2. de Nat. Deor. c. 37. „ Hic ego non mirer esse quemquam, qui „ sibi persuadeat, corpora quaedam solida, atque „ indiuidua, vi, et grauitate ferri, mundumque effici ornatissimum, et pulcherrimum ex eorum corporum concursione fortuita? Hoc qui existimat fieri potuisse, non intelligo, cur non idem putet, si innumerabiles vnus, et viginti formae literarum vel aureae, vel quales libet, aliquo conficiantur, posse ex his in terram excussis annaleis Ennii, vt deinceps legi possint, effici; quod nescio, anne in vno quidem versu possit tantum valere fortuna. Isti autem quemadmodum asseuerant, ex corpusculis non colore, non qualitate aliqua, quam ποιότητα Graeci vocant, non sensu praeditis, sed concurrentibus temere, atque casu mundum esse perfectum, vel innumerabileis potius in omni puncto temporis alios nasci, alios interire? Quodsi mundum efficere potest concursus atomorum, cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non potest, quae sunt minus operosa, et multo quidem facilia? certe ita temere de mundo effutiunt, vt mihi quidem nunquam hunc admirabilem coeli ornatum, qui locus est proximus, suspensisse videantur “.

Qui caecum illum, ac fortuitum mundi exortum ratione tueri volunt, hunc fere in modum solent argutari. Conformationes rerum finitarum iisdem finitas esse: hinc vero sequi, per totam infinitam aeternitatem quamlibet atomorum conformationem debuisse iam in orbem redire vicibus infinitis, adeoque infinite maiorem pugnare probabilitatem pro reditu indiuiduae huius, quam habemus, conformationis, quocumque finito vicium numero redeuntis mero casu, quam pro non reditu. Addunt exemplum. Si literae, inquit, omnes, quibus Virgilii poema contin-

tinetur, temere confundantur, atque eiusmodi operatio infinite continuetur, redibit in ea serie ipsa conformatio Virgiliana numero vicium quemuis determinatum numerum exsuperante. Verum id, quod hi sumunt, omnino a vero alienum est. Quamuis enim conformationes particularum, e quibus mundus hic coaluit, finitae sint, si per eas intelligatur ordo quidam, quo termini alii post alios iacent, vt in superiore Aeneidis exemplo: conformationum tamen, quas habere potest mundana haec materia, est sane infinitus numerus infinitate altissimi ordinis. In mundi enim constitutione adest imprimis dispositio punctorum materiae in spatio mensura triplici patente, vnde iam enasci possunt conformationes infinitae tertii ordinis (conf. §. 190.). Accedunt praeterea infinitae varietates motuum, directionum, celeritatum, e quibus pendet mundi constitutio, atque euentorum series. His in considerationem rite vocatis, habebitur numerus conformationum possibilium infinitus, ea infinitate, vt eae, quae non redeunt etiam infinito tempore, sint infinitae infinitate altissimi ordinis: quo ipso in numero infinite plures sunt conformationes perturbatae, et massam punctorum temere, ac nulla lege volitantium exhibentes, quam quae efficiant mundum ordinatum, legibusque certis administratum. Quare nullo modo est probabile mundum hunc ornatissimum fortuita atomorum concursione fuisse conformatum.

254. *Fatum Stoicorum* est series rerum necessaria, et immobilis a voluntate Dei immutabili oriunda, sine vlla ad propensiones, et voluntates hominum accommodatione. Cum enim Stoici statuerent omnia prouidentem, et animaduertentem Deum, censebant ex immutabili eius voluntate euenta omnia necessario promanare. „Hinc vobis existit, ait Cicero „L. I. de Nat. Deor. c. 20. primum illa fatalis necessitas, quam *ἐπιμαρμενην* dicitis, vt „quidquid accidat, id ex aeterna veritate, „causarumque continuatione fluxisse dicatis.

Quid Fatum Stoicorum?

„ Quanti autem haec philosophia aestimanda
 „ est, cui tanquam aniculis, et iis quidem
 „ indoctis, fato fieri videantur omnia “.

An admit-
 tendum?

255. Nequit defendi fatum Stoicorum. Nam et hoc fatum omnem Dei, hominumque libertatem funditus tollit (α), quam tamen vtramque alias asseremus.

Scholion. Sunt et hac aetate non pauci, quorum alii e Dei providentia, alii e praenotione, alii e bonitate fatum quoddam Stoicum videantur extundero. Certe dilemma Tullianum alias a nobis commemoratum (Log. 89.) ex eorum sententia facile conficitur; licet enim immutare, vt fati nomen ne adiungas, et eandem tamen teneas sententiam hoc modo: Si ex aeternitate Deus praestituit, (vel praenouit) vt ex hoc morbo conualescas, siue medicum adhibueris, siue non adhibueris conualesces: item, si Deus praestituit, (vel praenouit) vt ex hoc morbo non conualescas: siue medicum adhibueris, siue non adhibueris, non conualesces; et alterutrum praestituit, (vel praenouit): medicum ergo adhibere nihil attinet. Idem eruitur e dogmate Leibnitzii: Si in se melius est, vt conualescas, Deus id praenouit, et bonitate sua praestituit, ac proinde conualesces, siue medicum adhibueris, siue non adhibueris: item, si in se melius est, vt non conualescas etc. Quod iam ad sententiam Leibnitzii attinet, alibi ostendimus, nullam inesse in Deo eligendi optimi necessitatem. Sed nec providentia, aut praenotio Dei fatum inducit: non enim, quae erunt, idcirco futura sunt, quia Deus futura praenouerit, et prouiderit: sed idcirco praenouit, quia reuera futura sunt, quamuis cur sint, rationem sufficientem in sua contineat omnipotentia. Audite Aug. L. 5. de Ciuit. Dei c. 9.
 „ Non

(α) Voces nimirum Stoicorum sunt illae:

Non illa Deo vertisse licet,

Quae nexa suis currunt caussis. Sen. in Oedip.

Hoc idem significat Graecus ille in eam sententiam versus:

Quod fore paratum est, id summum exsuperat Iouem. Cic. de Diuin. L. 2. c. 10.

„ Non est consequens, vt si Deo certus est causa-
 „ rum omnium ordo, ideo nihil fit in nostrae vo-
 „ luntatis arbitrio. Et ipsae quippe nostrae volun-
 „ tates in causarum ordine sunt, qui certus est DEO,
 „ cuiusque scientia continetur: quoniam et humanae
 „ voluntates humanorum operum causae sunt, at-
 „ que ita, qui omnes rerum causas praesciuit, pro-
 „ fecto in eis causis etiam nostras voluntates igno-
 „ rare non potuit, quas nostrorum operum causas
 „ esse praesciuit. Quomodo ergo ordo causarum,
 „ qui praescienti Deo certus est, efficit, vt nihil
 „ fit in nostra voluntate, cum in ipso causarum or-
 „ dine magnum habeant locum nostrae voluntates? “.
 Geminum est huic, quod ait Cicero de Fato c. 12.
 „ Nec si omne enunciatum aut verum, aut falsum
 „ est, sequitur illico esse causas immutabiles, eas-
 „ que aeternas, quae prohibeant, quidquam secus
 „ cadere, atque casurum sit: fortuitae sunt causae,
 „ quae ita dicuntur. Veniet Cato in senatum; non
 „ inclusae in rerum natura, atque mundo. Et ta-
 „ men tam est immutabile venturum, cum est ve-
 „ rum, quam venisse: nec ob eam causam fatum,
 „ aut necessitas extimescenda est “. Nempè non
 ideo fiunt liberae huiusmodi actiones, quia verum
 fuerit, aut Deus praenouerit esse futuras; sed ideo
 verum id fuit, ideoque Deus praenouit, quia libere
 aliquando erant ponendae. Quare tempore tantum-
 modo, non natura antecedit praenotio Dei liberae
 id genus actiones, impediri proinde per easdem pot-
 est. Sed haec penitus enucleare theologorum est.

256. *Fatum Astrologicum* est omnium euen- Quid Fa-
 torum necessitas promanans ab immutabili tum Astro-
 astrorum actione. „ Principio Assyrii, vt ab logicum ?
 „ vltimis auctoritatem repetam, propter pla-
 „ nitiam, magnitudinemque regionum, quas
 „ incolebant, cum coelum ex omni par-
 „ te patens, atque apertum intuerentur, tra-
 „ iectiones, motusque stellarum obseruaue-
 „ runt; quibus notatis, quid cuique signifi-
 „ caretur, memoriae prodiderunt. Qua in

„ na-

„ natione Caldae non ex artis, sed ex gentis
 „ vocabulo nominati, diuturna obseruatione
 „ siderum scientiam putantur effecisse, vt
 „ praedici posset, quid cuique euenturum,
 „ et quo quisque fato natus esset“. Cic. L.
 I. de Diuin. c. I.

An exstet
 in natura
 rerum?

257. Nullum est fatum astrologicum. Quid enim siderum motus, et positiones ad ea praefertim, quae ex voluntariis animorum inclinationibus proficiscuntur? sane cum eorum, quae in terra fiunt, quaeque hominibus accidunt, rationem deprehendamus sufficientem in caussis aliis antecedentibus in tellure occurrentibus, non est, cur ad coelum, et astrorum efficacitatem confugiamus.

Scholion. Fatum hoc, quod mireris etiamnum in tanta scientiarum luce a nonnullis admitti, multis passim argumentis confutauit Tullius. Insignem eius locum referam, depromptum ex Libr. 2. de Diuin. c. 45.
 „ Quid, quod vno, et eodem temporis puncto nati
 „ dissimileis et naturas, et casus habent, parumne
 „ declarant, nihil ad agendam vitam nascendi tem-
 „ pus pertinere? nisi forte putamus neminem eodem
 „ tempore ipso et conceptum, et natum, quo Afri-
 „ canum: num quis igitur talis fuit? Quid? illud ne
 „ dubium est, quin multi, cum ita nati essent, vt
 „ quaedam contra naturam deprauata haberent, re-
 „ stituerentur, et corrigérentur ab natura, cum se
 „ ipsa reuocasset, aut arte, aut medicina? aut
 „ quorum linguae sic inhaerent, vt loqui non pos-
 „ sent, eae scalpello resectae liberarentur? Multi
 „ etiam naturae vitium meditatione, atque exerci-
 „ tatione sustulerunt: vt Demosthenem scribit Pha-
 „ lereus, cum ρ dicere nequiret, exercitatione fe-
 „ cisse, vt planissime diceret. Quod si haec astro-
 „ ingenerata, et tradita essent, nulla res ea mutare
 „ potuisset. Quid dissimilitudo locorum, nonne dissi-
 „ mileis hominum procreationes habet? quas quidem
 „ percurrere oratione facile est: quid inter Indos,
 „ et Persas, Aethiopes, et Syros differat corporibus,
 „ ani-

„ animis ; vt incredibilis varietas , dissimilitudoque
 „ fit. Ex quo intelligitur , plus terrarum situs , quam
 „ lunae tractus ad nascendum valere “.

258. *Fatum Spinozae* est infinita rerum series, inexpugnabili necessitate ex Dei natura manans. Docet nimirum Spinoza, vt antea meminimus, vnicam tantummodo in rerum natura existare substantiam : eandem esse aeternam, indiuiduam, ex infinita cogitatione, et extensione conflatam, Deum : res alias omnes esse diuinorum attributorum, hoc est, cogitationis, et extensionis modos, fierique eas ex necessitate naturae Dei secundum necessarias eiusdem leges.

Quid Fatum Spinozae ?

Scholion. Fatuum hoc fatum confutatione egere non arbitror. Quis enim ferat vnicam in hoc vniuerso substantiam, eamque extensam, et tamen indiuiduam ? Vniuerse impii huius profelyti (neque enim nomine philosophi dignus est) placita sic secum ipsis pugnant, vt operam profundere mihi videantur, qui in iis confutandis otium terunt : neque enim seipso valentiorum aduersarium potest nancisci. Et quam absurdum ?

C A P Y T III.

De Natura, et Affectionibus Corporis.

259. **E**ntia haec composita, e quibus tantamquam partibus mundus aspectabilis coalescit, *corpora* adpellamus.

Quid Corpora ?

Scholion. Plura tamen complectitur corporis, quam entis compositi notio. Ens enim compositum sola partium extra se positarum connexionem definitur (83) : patebit vero paulo post ad indolem corporis quaedam praeterea requiri, quae hic generatim iam persequemur, tum vt natura mundi corporei luculentius perspici possit ; tum vt de proprietatibus Dei,

Dei, ac humanae mentis certius deinde liceat consistuere.

260. Quoniam corpora sunt entia composita (praec.), quaecunque de ente composito vniuerse demonstrata sunt (Ont. c. 7.) iis etiam aptari possunt. Sunt igitur extensione, magnitudine, ac figuris praedita: possunt oriri, et interire, quin fiant de nihilo, aut abeant in nihilum; omnis eorum mutatio ope motionum perficitur etc.

261. Omne corpus motioni suae resistit. Videmus enim vim minori corpori emouendo aptam saepe impellendo maiori non sufficere: vi eadem adhibita non eandem omnibus corporibus velocitatem conciliari: ex vi impellentis in conflictu semper aliquid decerpi. Quae omnia resistantiam corporum satis manifeste loquuntur, quam obtinere tunc quoque, dum corpus naturali grauitate deorsum fertur, senties, si illud manu celerrime consequaris.

Scholion. Qui principio rationis sufficientis vtuntur, hanc huius enunciati adferunt demonstrationem. Detur, inquit, corpus aliquod, quod suae non resistat motioni: nulla erit ratio sufficiens, cur motus in eo non sequatur, si vi quacunque minima impellatur: cur item non omnis mouentis celeritas in illud transferatur: motus ergo communicatio fiet absque omni ratione sufficiente, quod absurdum est (22).

Quid Vis
Inertiae?

262. Ex his intelligitur in quouis corpore inesse quiddam, quod motioni suae repugnat, seu causae mouenti aduersatur: id vero deinceps recepto vocabulo *vim inertiae* adpellabimus.

Coroll. Cum ergo omnis, quae in corpore fit mutatio motu peragatur (260.), corpus vi inertiae omni mutationi resistit, vnde et nomen vis ipsa trahit.

Scho-

Scholion. Videte diligenter, ne commentitia notione decepti putetis vim inertiae esse veluti appetitionem quamdam, qua corpus erga motum, vel quietem, quam iam obtinet, feratur, Quanquam enim eiusdem ope statum, in quo est, quasi tueatur; id tamen non fit propter quamdam eiusdem status appetitionem, sed propterea, quod vis inertiae actioni causae mutationem inducere nitentis aduersetur. Quare vis ea sita est in efficacitate, qua corpus agit in alterum, a quo patitur. An autem eadem sit distincta a ceteris corporis proprietates, erit in physica disceptandi locus.

263. Vis inertiae non pendet ab extensione corporis, sed ante iam intelligi debet. Est enim extensio coexistentia plurium extra se positorum, ac vnitorum (110): atqui propterea, quod plura vnita coexistent, non omnino intelligitur, cur motioni resistat corpus, seu cur vi inertiae polleat: vis ergo inertiae non pendet a corporis extensione. Quoniam tamen praesto est in corpore (praec.), ratio eius sufficiens in coexistentibus, quibus extensum constat, quaeque ante omnem extensionem intelliguntur, quaerenda est.

Et vnde-
nam pen-
deat?

Scholion. Idem demonstrat experientia. Si enim vis inertiae ab extensione proficisceretur, huic proportionem responderet utique; id autem longissime abest a veritate: nam plagula chartae non magis resistit motioni, quam globulus aureus, tametsi extensione maiore sit praedita.

264. Omne corpus diuiduum, ac mobile est. Ex compositione enim sectilitas, ex hac mobilitas aperte consequitur, cum partium distractio intelligi sine motu non possit.

Quae aliae
corporum
proprietates?

265. Omne corpus habet soliditatem, qua fiat, vt vna eius pars alteram e loco, quem occupat, arceat. Loquuntur id omnia ex-

peri-

perimenta, et ex vi repellente, quam infra constituemus, euidenter deducitur.

266. Corpora vi motrice gaudent. Teste enim experientia corpus vnum ad motum determinat alterum: oritur ergo in altero loci mutatio (176), cuius ratio in priore continetur: patitur igitur alterum a priore, adeoque hoc in illud agit: vim itaque motricem habet (100).

267. Vis haec sita est in continuo conatu mutandi loci. Omnis enim vis continenter tendit ad mutationem status (100. Sch.): ergo et vis motrix. Atqui per motum non alia fit mutatio, quam loci (176): igitur vis motrix continenter tendit ad mutationem loci, atque adeo sita est in continuo conatu mutandi loci.

Scholion. Vim corporum non tunc primum aduenire, cum agit, sed iam ante adesse, amplissima patet inductione, quam pluribus coram persequemur. Quamprimum scilicet adest determinatio ad agendum requisita; habetur vis, tametsi deinde propter impedimentum actio non sequatur: si autem desit ea determinatio, sola relinquitur agendi potentia. Quae nam autem ea sit determinatio, e naturalibus rerum phaenomenis, et experimentis eruere solent physici.

268. Omnes, quae corpori accidunt, mutationes explicari possunt per affectiones hactenus percensitas, vt adparet ex physica: vt adeo iis, tanquam suis notis corpus definiiri possit.

Scholion. Cognitionem eorum, quae in corpore deprehendimus, sensuum denique adminiculo comparamus: hi autem ad intimam rerum naturam non peruadunt, sed externum tantummodo corticem, hoc est, eas proprietates animo repraesentant, quae ad motiones in nobis excitandas valent. Quare plenam
COR-

corporis scientiam nunquam licebit consequi. Huc accedit sensuum eorundem paucitas; quorum si copia maiore instrueremur, ut instrui sane possemus, plures utique detegeremus in corpore affectiones, quarum ne tenuem quidem habemus suspensionem, longeque diuersam de natura corporis indueremus opinionem. Id nobis eueniret scilicet, quod caeco lumen oculorum repente consequuto, tantamque colorum varietatem, quorum informatam notionem antea non habuit, demiranti. Sed et eorum, quibus iam instructi sumus, imbecillitas non paruum adfert impedimentum. Si acies oculorum exacueretur, possent fortasse nouas quasdam, et adhuc latentes corporum formas exhibere. Denique in corporibus sensum afficientibus nihil comperimus aliud, quam vim, et motiones, quibus neruos nostros impellant, ex qua deinde impulsione in mente nostra nascantur ideae caloris, soni, odoris, coloris, et id genus aliae, plurimum discrepantes ab iis ipsis motionibus, per quas excitantur, multo autem magis a natura corporis eas motiones efficientis.

Vtrum autem affectiones, quas hic percensuimus, An eae ad essentiam corporis pertineant, an ab eadem seiuncti corpori possint, an a sola Conditoris lege pendeant, non essentiales? est facile definire: ideae quippe nostrae eadem semper forent, quiduis horum esse poneretur. Quod autem prae aliis proprietatibus soliditatem, et extensionem putemus ad essentiam corporis referri, inde fieri existimo, quod multorum interuallo mensium materno in utero primas corporis ideas vnius tactionis ope hauserimus, quae proinde animo sic insederunt, ut ceterarum, quas iam in lucem editi sensim collegimus, tanquam bases, et sustentacula haberentur. Quod si corpora ante sensus alios oculis primum vsurpauissemus, colores profecto ad eorum essentiam in primis pertinere arbitraremur, et quemadmodum nunc cetera omnia ad extensionem, et soliditatem, tanquam commune eorum receptaculum referimus; ita tunc ad colorem haec ipsa retulissemus. Sed utcunque ista sint, illud certum est, tam arcto nexu cuncta haec in corpore inhaerere, ut corpus iis exspoliatum fingi nullo modo possit.

269. Corpus cum mutatur, mutatur ab alio. Corpus enim vi inertiae cuius mutationi resistit (262. cor.): si ergo mutari debeat, ab alio mutetur necesse est.

Scholion. Dum corporis cuiusvis mutationem ab alio proficisci aio, illud contendo rationem sufficientem mutationis non posse propter vim inertiae in mutato corpore residere, sed in alio esse debere, saltem ita, vt illud aliud sit causa determinans mutationem, tametsi deinde vis eandem reipsa efficiens sit in corpore ipso, quod mutatur, sicuti iam alias adnotavi (210. sch.), et nunc in animum alte demitti velim. Non me fugit equidem *παράδοξον* videri tironibus, posse vires eiusmodi inatas cum vi inertiae in eodem corpore conciliari, et consistere: difficile tamen haud foret ostendere vires has utcumque aduersantes ad vnam, eamque simplicissimam naturae legem pertinere, posseque vnica curua algebraica continua rite repraesentari. Verum his ad physicam reiectis, vtar exemplo familiari, ac tironum intelligentiae magis accommodato. Sit in fig. 3. elastrum quoddam chalybeum AB, quod in hoc situ quiescat. Si iam adprehensis extremis A et B aut magis distrahatur, aut magis comprimatur, in casu priore extrema A et B sibi deinde relicta versus medium C attrahentur, in posteriore repellentur; neque tamen effectus hi contrarii proueniunt a duabus distinctis, et sibimet aduersantibus viribus, sed ab vna, eaque simplicissima elasticitatis lege, pro varia particularum elastri dispositione varie determinata. Idem plane fit in omnibus viribus infitis: ex vnica simplici lege, pro diuersa corporum adplicatorum determinatione consequuntur diuersi illi effectus, qui aegre videntur posse conciliari. At de his plura in physica.

270. Celeritas est modus vis motricis. Cum enim vis motrix sita sit in conatu mutandi loci (267), per eam corpus est habile ad datum spatium dato tempore percurrendum. Haec autem habilitas dicitur celeritas (183): ergo celeritas vi motrici tanquam rei subiectae inhae-

haerens concipitur. Est autem, attestante experientia, celeritas mutabilis: est igitur vis motricis modus (37. 41).

Coroll. 1. Est nimirum celeritas comparate ad vim motricem, quod figura comparate ad extensum: sicut figura est id, quod in extenso est mutabile, atque adeo extensi modus; ita celeritas est id, quod in vi motrice est mutabile, ac proinde eiusdem modus.

Coroll. 2. Sicut ergo extensio per figuram, ita vis motrix per celeritatem modificatur (95).

271. *Directio* dicitur linea recta, iuxta ^{Quid Directio mobilis?} quam dato momento mobile progreditur, vel progredi nititur, quatenus ea positione datur.

272. Adest in conatu celeritas, et directio. Cum enim vis motrix sita sit in continenti conatu mutandi loci (267), ex vi autem, nisi subsit impedimentum, consequatur actio (100. cor. I.), posito conatu ponitur in mobili motus, nisi ei resistatur: atqui motus poni sine celeritate, et directione non potest, ut per sese manifestum est: in conatu igitur et celeritas, et directio praesto est.

e. g. in pondere de filo pendente adest conatus: adest quoque celeritas, qua descensum abrupto filo inchoat, et conatus respectu horizontis se exerit ad perpendiculum.

Scholion. Celeritatem, quae in conatu adest, alii *momentaneam*, alii *potentialem*, alii *initialem*, adpellant, cuius ope conatus ipse, seu vis motrix in mechanica determinatur.

Quid leges motus? 273. Quando vis motrix in corpore sese reapse exerit, ea determinatur, peculiaremque et celeritatem, et directionem nanciscitur secundum certas, ac stabiles leges, quae leges motus dicuntur.

Scholion. Ex legum harum tenore aequabili pro adiunctorum, et ὑποδεσσειν varietate oriuntur speciales motus regulae, quae explicari solent in mechanica. Nos hic earum regularum principia, seu leges duntaxat motus generales, quae ad metaphysicam proprie pertinent, expendemus.

274. Nullum corpus ad quietem redactum commouere seipsum potest. Omne enim corpus gaudet vi inertiae (262), qua suae motioni resistit (261): commouere adeo sese non potest, experientia quotidiana id ipsum confirmante.

Coroll. 1. Postquam ergo corpus conquieuit, perstabit in eodem situ tamdiu, dum a causa aliqua extranea depellatur.

Coroll. 2. Et si quidem commoueri debeat, a causa extranea concitetur, oportet. Recole identidem Schol. §. 269.

Scholion. Idem alii efficiunt hac conclusione rationis. Ponatur, inquit, corpus aliquod quiescens a semetipso moueri. Quoniam vi quietis in eodem loco perseuerat, vi motus autem locum continenter mutat (176), in statu quiescentis non continetur ratio sufficiens motus incipientis: qui proinde incipit absque ratione sufficiente, quod absurdum est (22). Nulla item est ratio sufficiens, cur nunc potius, quam ante, vel postea; cur hac, et non alia celeritate, atque directione motum suum inchoet.

275. Dum aliquod corpus mouetur, ratio, cur data celeritate, et directione feratur, continenter extranea est. Mouetur enim a causa extranea (praec. cor. 2.): ergo et celeritas eius, et directio pendet ab eadem (272).

Coroll. 1. Quod si ergo vel celeritas eius, vel directio mutari debeat, a causa quapiam extrinsecus agente id prouenire necesse est.

Coroll. 2. Corpus, quod mouetur, nequit ad quietem reduci, nisi a causa extranea, cum celeritatem eius mutari, immo extinguere oporteat.

Scholion. Quidam hoc quoque theorema e principio rationis sufficientis demonstrant. Diligentissime autem hic obseruet Philosophus illam Wolfii animaduersionem: „ Atque hinc adparet, inquit, non „ repugnare, quod motus sit a vi motrice corpori „ omni insita, et nullum tamen corpus moueatur sine „ causa externa, a qua ad motum concitatur. Et „ enim vis illa motrix, quae per celeritatem, et directionem modificatur, modificationis causam extrinsecam semper agnoscit. Vnde porro intelligitur, quomodo hypothesis virium insitarum cum „ principiis mechanicis concordet: etenim modificationes virium per leges mechanicas continuo intelligibili modo sunt explicabiles, nec vis insita in „ numerum qualitatum occultarum refertur, quem „ admodum ab illis fieri solet, qui vires insitas semetipsas modificantes admittunt “. Conf. schol. §§. 210. 269. et cor. §. 244.

276. Facile nunc intelligitis celeberrimam Newtoni legem, quae sic habet: Omne corpus perseverat in suo statu quiescendi, vel mouendi vniformiter in directum, nisi a causa extranea cogatur statum suum immutare.

Coroll. 1. Corpus ergo de se mouetur in linea recta. Conf. §. 275. cor. 1.

Coroll. 2. Mobile per infinitum inane eadem constanter et celeritate, et directione ferretur in omnem aeternitatem.

Scholion. „ Observationes obuiaae, et quotidianae,
 „ nec non ipsa natura iners corporum, facile equi-
 „ dem nobis persuadent corpus ex se in quiete per-
 „ stare: at illud haud aequae euidentia videtur; quod
 „ etiam, quantum ex se est, non secus in motu
 „ perseueret: ipsis philosophis subinde res conceptu
 „ non facilis habita est, cum causam *motus continuati*
 „ sibi exponi postularunt. Verum non minus ad na-
 „ turae legem hoc pertinere, quam alterum, pla-
 „ nissime intelligitur. Et quamuis motus omnis, quem
 „ in corporibus efficitur, paulo post langueat, tan-
 „ demque exstinguatur (id quod vulgo persuasit mo-
 „ tum per sese continuo imminui, ac ad quietem ten-
 „ dere) huius tamen rei causa non difficulter perspi-
 „ citur, vtpote cum corporibus in motu constitutis
 „ tot, tamque varia obstacula obiiciantur, maxime
 „ vero attritus ad alia corpora, et frictionis. Quodsi
 „ enim quauis demum arte haec minuatur, motum
 „ longe diutius perdurare aduertimus. Sic dum at-
 „ tritus axis rotae, suppositis minoribus trochleis,
 „ quae in eandem voluantur partem, minor reddi-
 „ tur, rota maior nonnunquam etiam dimidiae ho-
 „ rae spatio moueri pergit, vbi semel impulsus est.
 „ Turbo cupreus, si axe in cuspidem desinente in-
 „ structus sit, super tabula vitrea multis minutis ho-
 „ rariis circummagi videtur. Pendulum dextre suspen-
 „ sum oscillationes longo tempore peragit, licet aer
 „ ei perpetuo resistat. Ex his vero satis adparet,
 „ quod, si attritus, aliaque impedimenta ex integro
 „ tolli possent, motus futurus esset perpetuus. Sed
 „ maior adhuc euidentia huic veritati accedet, si
 „ perpendatur corpus in foris nauis alicuius colloca-
 „ tum quietum persistere, quamdiu nauis motu ae-
 „ quabili fertur: idem autem est, seu corpus ab al-
 „ tero delatum moueatur, seu per se motum in re-
 „ cta linea recipiat, atque spatium quodpiam percur-
 „ rat. Quodsi corpus in motu constitutum ex se ad
 „ quietem redire conaretur, sequeretur sane etiam
 „ in nauis aequabiliter delatum debere versus guber-
 „ naculum recedere; quod non minus mirabile vide-
 „ retur, quam si corpus ex quiete per se ad mo-
 „ tum transiret. Atque hinc est, quod motus tellu-
 „ ris circa axem suum nulla ratione afficiat motus
 „ corporum in eius superficie constitutorum: hinc mo-

„ tus naus aquis currentibus abreptae ab iis non
 „ sentitur, qui in naui sunt, nisi attentione ad res
 „ alias, quas immotas esse sciunt, vti sunt littora,
 „ ac fundus maris, aut per obseruationes astrono-
 „ micas de eo se reddant certos; hinc denique mo-
 „ tus planetarum, et cometarum in spatii coelesti-
 „ bus liberis a medio resistente opus non habent no-
 „ uis impulsibus, vt perpetui sint“. Mac-Laurin.
 expof. Phil. Newton. L. 2. C. 2. edit. Vindobon.

277. Si mobile linea curua incedat, dupli-
 ci vi vrgeatur necesse est, quarum altera in li-
 nea recta curuam tangente progredi nitatur,
 altera a motu recto continenter retrahatur.
 Etenim dato quouis momento nititur progre-
 di in linea recta, et, nisi quid obftet, reapfe
 progreditur (praec. cor. 1.): quare cum in
 curua incedendo directionem in fingulis eius-
 dem punctis mutet, caussa quaepiam extranea
 adesse praeterea debet eam mutationem effi-
 ciens (275. cor. 1.): duplici proinde illa vi
 vrgeatur oportet.

e. g. globus ad horizontem parallele excuffus, vi
 nitratu pulueris progredetur linea recta tamdiu, do-
 nec ab aere eius progressionibus perpetuo aduersante
 fisteretur. At vi grauitatis interea femper vrgetur
 deorfum: quamobrem centro fuo describit curuam
 fere parabolicam.

278. Celeritas mobilis per saltum mutari
 nequit, ita vt e gradu determinato transeat ad
 alium, non tranfeundo per omnes gradus in-
 termedios. Feratur enim mobile certo aliquo
 continuo tempore celeritate 12, tum momen-
 to aliquo transeat per saltum ad celeritatem
 9: alterutrum absurdum confequitur: vel du-
 plex eodem indiuiduo momento celeritas, ni-
 mirum 12, et 9; vel nulla tempore aliquo
 continuo celeritas, adeoque motus interruptio.

An per sal-
 tum mute-
 tur celeri-
 tas?

Vt enim illud momentum, quo saltus fieri concipitur, est limes indiuiduus temporis continui praecedentis, et subsequenter: ita celeritas illo momento est limes indiuiduus seriei celeritatum praecedentium 12, et seriei sequentium 9, adeoque eo momento haberi celeritas vtraque debet. Sin autem dicatur, aliud esse momentum, quo habetur celeritas vltima 12, et aliud, quo habetur celeritas prima 9; inter bina illa momenta necessario interiacet tempus continuum, in quo momenta infinita sunt (141), quo tempore intermedio mobile omni celeritate careret. Eodem argumento excluditur saltus in loci mutatione (a).

Scholion. 1. Idem confirmatur etiam tali argumento, Sit celeritas mobilis = c tempus = t , spatium = s , erit c in ratione $\frac{s}{t}$ (186): ergo celeritas in eadem ratione mutatur, in qua mutatur $\frac{s}{t}$; atqui $\frac{s}{t}$ mutari nequit, nisi mutato vel numeratore, vel denominatore, vel vtroque: in confesso autem est neque numeratorem, seu spatium, neque denominatorem, seu tempus posse mutari per saltum: ergo neque $\frac{s}{t}$, ac proinde neque c potest mutari per saltum.

Scholion. 2. Eodem, quo vsi fuimus argumento, id quoque efficitur, nunquam ex quiete (quam quidem exstare in natura non putamus) momento gradum fieri ad velocitatem aliquam finitam. Neque hic opponat

(a) Huc respexisse mihi quidem videtur Tullius, quum ait: „ Non enimvero illa, quae futura sunt, subito existunt: sed est quasi rudentis explicatio, sic traductio temporis “. Lib. 1. de Diuinis. c. 55.

ponat quispiam illud iam a Boscouichio solide refutatum, hic fore consequens nihil posse ex nihilo momento oriri, cum eodem illo momento *esse*, et *non esse* coniungi oporteret. Nam *non esse* rei est merum nihil, non status quidam realis, qui connectatur cum statu reali sequenti, ac ab ipsa rei creatione incipiente: hinc momentum creationis est quidem limes indiuiduus temporis praecedentis, et sequentis; at nullus ei respondet terminus status realis praecedentis, et sequentis, cum status praecedens, vt dixi, sit merum nihil, adeoque nequeat habere terminum communem realem cum statu reali sequente. Contra vero quies non est merum nihil, sed est status quidam vere realis, seu certus existendi modus, sicut ipse motus: quare si e quiete momento transfiretur ad finitam quampiam velocitatem, momento illi responderet limes indiuiduus realis status praecedentis, et sequentis, ac proinde eodem momento status vterque haberetur. Apud nos inter statum quietis, et quemcunque celeritatis gradum semper infiniti alii intercedunt; quare absurdum eius modi nullum sequitur.

Scholion. 3. Est, quod hic aduersus legem continuitatis opponi possit. Si enim aliquod materiae punctum cadat in sphaeram homogeneam perforatam, antequam ad sphaeram perueniat, attrahitur in ratione reciproca duplicata distantiarum a centro sphaerae, postquam in sphaerae foramen subit, attrahitur in ratione directa distantiarum a centro, vt docetur in physica: lex ergo prior momento temporis abruptitur, ac proinde velocitas per saltum mutatur. Sed multiplex responsio in promptu est. 1) Leges illae in natura non accurate, sed tantum quam proxime obtinent, cum in minimis distantis plurimum mutantur, vt videbimus. 2) Tametsi obtinerent, locum non haberent, nisi in sphaera perfecte continua, qualis in natura nusquam est, neque esse potest. 3) Non potest haberi vnicum materiae punctum, quod per foramen illud descendat, sed corpusculum quoddam, cuius particulae sicuti successiue subibunt in foramen, ita transitus e priore lege ad posteriorem fiet pedetentim per omnes rationes intermedias continuitate retenta. 4) Sphaerae in natura rerum exstantes, e. g. tellus, montibus, ac
15 valli

vallibus exasperatae sunt; hinc lex prima tametsi accurate obtineret in maioribus a sphaera distantis, in accessu ad sphaerae superficiem intra montes plurimum turbaretur, ac ita variaretur, vt infra superficiem non nisi in ea distantia, respectu cuius montium altitudines ad sensum euanescunt, inciperet transire in secundam legem seruata continuitate. „ Solum „ igitur, inquit Boscouichius, si concipiatur accurata sphaera homogenea continua, et verum punctum, quod descendat, et immergatur intra ipsam, compenetratum cum omnibus punctis lineae rectae, quam intra globum percurrit, abrumperetur lex in ipso adpulsu ad superficiem; sed eo pacto laeditur continuitas geometrica, non physica“.

An se vnquam, attingant corpora?

279. Corpora ad attactum mutuum peruenire nequeunt. Ferantur enim duo corpora versus eandem plagam, quorum primum habeat celeritatem 6, secundum 12: si hoc illud assequatur, et contingat, momento attactus vtriusque celeritas per saltum mutabitur; nempe si corpora fuerint aequalia eodem momento, amborum celeritas reducetur ad 9 per legem infra demonstrandam (292). Fieri enim nequit, vt celeritatum mutatio veluti gradatim fiat, secus, si secundum cum maiori celeritate pergeret adhuc moueri post attactum tempusculeo vtcunque exiguo, plus percurreret spatii, quam primum, atque adeo cum illo penetraretur, vt patebit rem serio considerantibus. Quare excessus celeritatis in mobili secundo debuit momento, ac per saltum auferri, quod absurdum est (praec.). Demonstrationem vniuerse valere patebit ex sequente Scholio 2.

Scholion. 1. Neque effugies dicendo mollia, vel elastica esse corpora omnia, proinde facto confictu partes sensim, ac gradatim cedere, et dum corporis figura mutatur, celeritatum discrimen pedetentim

tim sine saltu exstingui. Saltus enim omnino contingit in primis superficiebus sese contingentibus, aliter ea penetrarentur. Adde negari non posse, omnia corpora partes aliquas postremas circa superficiem habere penitus solidas, quae idcirco comprimi omnino non possint. Sed de his coram.

Scholion. 2. Adscribemus iam consecraria, quae ex propositis assertionibus deducit Boscouichius in Diff. de cont. Leg. §. 163. „ Euidens igitur inquit, est, „ saltum in ipsis superficiebus, salua impenetrabili- „ tate, euitare non posse, si cum illo velocitatum „ discrimine ad contactum deuenitur: adeoque de- „ bent omnino, antequam deueniatur ad contactum, „ mutari paulatim, et per gradus velocitates illae „ corporum, retardata altera, altera accelerata. „ Quare debet haberi causa, quaecunque ea sit, „ quae retardationem, et accelerationem inducat, quae „ quoniam mutat statum corporum in ordine ad de- „ terminationem motus, et quietis, dicenda est vis: „ et quoniam tendit ad remouendum corpus alterum „ ab altero, dicenda erit *vis repulsua*, quo nomine „ intelligenda erit determinatio, quam habebit quae- „ uis materiae particula recedendi ab alia quauis par- „ ticula, dum ad eam accedere cogitur, etiam an- „ te contactum. Ea autem determinatio sine actio- „ ne in distans, et sine vlllo impulsu, poterit ha- „ beri vel in natura ipsa materiae requirentis recessum illum sub conditione illius determinatae distantiae ab alia materia; vel per liberam legem Dei sancientis eum recessum in illa distantia, quo utroque modo etiam vis attractiua in maioribus distantibus ab ipsis distantibus pendens aequae bene explicari potest sine vlla actione in distans, et sine vlllo impulsu. Idea eiusmodi determinationis distinctissima est, et clarissima. Miramur autem tantam difficultatem apud nonnullos haberi in admissione huiusmodi determinatione assumente pro conditione certam distantiam, cum ii omnes admit- tant similem prorsus determinationem mutandi statum, vbi distantia sit nulla, ortam ex impenetrabilitate, quam censent agere in immediato contactu. Num est captu facilior, praecudiciis sepositis, determinatio siue a materiae natura profluens, siue a libera Dei voluntate, assumens pro condi-

Quid, et an
detur vis
repulsua?

„ tione potius distantiam zero , quam distantiam de-
 „ terminatam quamcunque ? “

„ Porro ea vis repulsua , imminutis distantis in
 „ infinitum debet augeri in infinitum ita , vt sit
 „ par exstinguendae cuilibet velocitati vtcunque ma-
 „ gnae. Si enim in vno casu , vt in allato , ex-
 „ stingeretur discrimen velocitatis in ipso contactu ,
 „ vbi in alio casu corpus secundum maiori veloci-
 „ tate praeditum esset , deberet peruenire ad conta-
 „ ctum ante , quam totum discrimen velocitatum
 „ exstingeretur : videmus enim vires omnes breuior-
 „ ri tempore minorem velocitatem gignere , vel ex-
 „ stinguere , et maiori differentiae velocitatis re-
 „ sponderet tempus breuius vsque ad contactum.
 „ Quare ne in posteriore casu habeatur in ipso con-
 „ tactu differentia velocitatum , et saltus , debet in
 „ priore exstingui totum discrimen , antequam ad con-
 „ tactum immediatum deueniatur , vt nimirum in po-
 „ steriore casu , per vim repulsuam , in vltiore
 „ illo accessu exercitam , maius illud discrimen ex-
 „ stinguatur totum. Cumque idem discursus redeat
 „ pro quauis vtcunque magna velocitatum differen-
 „ tia , patet eiusmodi debere esse vim repulsuam ,
 „ vt corpora nunquam ad immediatum contactum
 „ deueniant , et ipsa sit par exstinguendae veloci-
 „ tati vtcunque magna , adeoque vt imminutis in
 „ infinitum distantis , crescat vltra quoscunque limi-
 „ tes in infinitum “ . Et certe , si in minimis inter-
 „ uallis ad ipsum vsque attactum solae habeantur vi-
 „ res attractiuae , vt Newtoniani vulgo contendunt ,
 „ manifesta inde cosequentur absurda , vt idem neruo-
 „ se ostendit in Diss. de Vir. in nat. exist. a N. 59. et
 „ nos in physica.

Quid Rea-
 ctio , et
 Consiictus
 corporum ?

280. Actio patientis in agens dicitur *reactio* :
 status vero corporum , dum in se agunt , *con-*
sistit nuncupatur.

281. Quando vnum corpus agit in aliud ,
 hoc vicissim in illud per vim inertiae reagit.
 Nam cum prius agit in posterius id ad mo-
 tum sollicitando , hoc ei resistit (261) , adeo-
 que

que motum ipsius, seu actionem impedit (214), id est, resistendo in se continet rationem sufficientem mutationis, quae in priore contingit, ac proinde prius patitur a posteriore (98): hoc ergo in illud agit.

Coroll. Et quoniam corpus vnum non agit in alterum, nisi illud ad motum sollicitando (260), palam est, nullam haberi in corporibus actionem sine reactione.

Scholion. Idem theorema euincunt experimenta. Pendeat in Fig. 4. globus ligneus A de filo AB; de filo altero CB eiusdem longitudinis pendeat alius globus ex argilla molli conflatus, adducaturque ad aliquam altitudinem, e. g. D. tum dimittatur: celeritate labendo acquisita incurret in globum ligneum A, latusque eius eidem obuersum complanabitur. Ea complanatio fieri nequit, quin partes quaedam moueantur directione IG, quae ante cum ceteris ferebantur directione communi DA: mutatur igitur earum directio in conflictu. Quare cum directio mutari nequeat, nisi a causa quapiam extranea (275. cor. 1), causa eius mutationis est globus quiescens A, qui restituendo alteri mouit quasdam eius partes directione contraria, hoc est, in illud agit. Patet idem luculentius, si globum libere cadentem asserculo argilla molli inducto consequaris: adparebit enim in argilla cavititas, quam globus resistendo imprimit. Eadem haec ostendunt reactionem corporis patientis eo maiorem esse, quo agentis actio fuerit vehementior.

282. *Actiones* dicuntur *contrariae*, si fiant aduersis directionibus, seu tendentibus in plagas oppositas. Quid actiones contrariae?

283. *Reactio* contraria est actioni. Agat in fig. 5. corpus A in B directione AD: aio reactionem corporis B fore directione BC, quae contraria positione priori AD iungatur. Reagat enim corpus B in A, si fieri potest, directione BE, quae ipsi BC oblique iuncta sit. Quae reactionum theorema?

fit. Nulla sane erit ratio, cur directio reactionis ab ipsa BC declinet potius versus sinistram BE , quam versus dextram BF : et cur declinet potius sub angulo EBC , quam sub quouis alio: nihil autem est sine ratione sufficiente (22): ergo directio reactionis non declinat, sed in BC incidit.

e. g. si alteri funis extremo pondus alligatum sit, alterum extremum manu adducatur, funis tendetur directione trahentis: quare reactio ponderis actioni directe aduersatur.

284. Vis inertiae est nisus aduersus agentis nisum sese exerens. Vis enim motrix sita est in continuo nisu, seu conatu mutandi loci (267): ergo et vis inertiae (281). Enimvero corpus vi suae inertiae in alterum non reagit, nisi dum hoc in illud agit: (cit. cor.): nisus itaque ille, in quo vis inertiae sita est, se non exerit, nisi dum agens nisum pariter exerit. Conf. Sch. §. 262.

285. Si bina corpora A et B fig. 5. aequalibus viribus, et contrariis directionibus aduersus sese nitantur, neutrum eorum mouebitur. Cum enim vires in vtroque aequales ponantur, et directiones contrariae, nulla adparet ratio, cur A potius moueatur directione BC cedens vi ipsius B , quam B directione AD cedens vi ipsius A .

Scholion. Archimedaea haec demonstratio non in solo rationis sufficientis defectu innititur; sed imprimis ponuntur corpora vi inertiae statum eorum conseruante praedita; ponuntur deinde aequis pollentia viribus, quarum altera elidat alteram: ponitur denique nihil adesse, quod praeterea in illa agat. Quare ponitur aequilibratae causa realis, simulque omnis alia causa excluditur.

286. Sin autem vires eorum fuerint inaequales, motus existet secundum directionem fortioris. Sit enim vis minor $= V$, quoniam ea parti maioris exaequatur (82), erit vis maior $= V + v$: cum ergo corpus A vrgeat alterum B vi V , directione AD, et hoc illud vi $V + v$, directione BC, nullus autem sequatur motus, quatenus viribus V et v sese vrgent (praec.), perinde prorsus est, ac si corpus A sola vi v , directione BC vrgeretur. Quare cum ponatur nihil adesse, quod motui vi v efficiendo resistat, motus directione BC existat necesse est.

287. Corpora A, et B durante conflictu in eodem spatio veluti immota detinentur. In conflictu enim corpus B comprimit partes quasdam ipsius A reagendo; adeoque vrget ipsum A directione BC, quod cum contrariis directionibus simul moueri nequeat, ulterius progredi nequit directione AD. Sed nec B secundum eandem directionem valet progredi, quamdiu directione BC reagit in A, propter eandem rationem: ambo ergo veluti immota manent.

288. Actioni aequalis est reactio in conflictu corporum. Corpora enim in conflictu sese veluti immota continent (praec.): iisdem ergo viribus sese in partes contrarias vrgent (285).

Coroll. Hinc autem facile efficitur, vires repulsivas corporum esse mutuas.

Scholion. Quidam hanc legem e principio rationis sufficientis sic demonstrant. Quoniam nihil est sine ratione sufficiente (22), debet adesse ratio, cur vnum corpus agat in alterum; nulla autem est eiusmodi ratio,

ratio, quamdiu corpus libere mouetur, nec quidquam ei obstat: quum ergo nulla adest resistentia, ratio actionis, ac proinde actio ipsa cessat. Enimvero cum corpus vi inertiae resistat (262), vis autem inertiae sit nisus aduersus agentis nisum sese exerens (284), resistentia tolli nequit, nisi quatenus vterque nisus aequalis est; (286): ergo alterum in alterum eadem vi agit, qua hoc ei obstat. Legis huius veritas etiam inductione confirmari potest: e. g. dum equus loro trahit currum, lorum vtrinque distentum eodem sese relaxandi conatu vrget currum versus equum, et hunc versus currum, ac si fortuito rumpatur, partes abruptae versus vtrumque pari vi resiliunt. Verum hoc ipsum tironibus facessit negotium, putantibus hinc fore consequens, vt nullus existat motus (285). Itaque diligenter obseruandum est, non totam vim impendi ab equo in currus resistentiam, sed eam duntaxat partem, quae illi aequalis fit, currumque resistentia veluti exspoliet: reliquum adhiberi ad incedendum. Cum autem propter coniugationem incedere equus non possit, quin currus omni iam resistentia exutus consequatur, idcirco mouetur currus. Et quia fieri nequit, vt vis eadem eodem tempore duos distinctos effectus edat, equus tardius graditur cum curru, quam sine illo: loro autem seseo velocius ibit, tametsi eundem, quem ante, conatum duntaxat adhibeat. Bini scilicet in eo casu conflictus probe sunt fecernendi, in quorum singulis accurata actionum, et reactionum seruetur aequalitas. Vnus est conflictus equi cum tellure, quam ope musculorum connixus pedibus identidem pulsatur: alter est conflictus eiusdem equi cum curru per lorum expromptus. In priore equus in totam tellurem agit per musculos in partem vtramque aequae agentes, et tellus in ipsum vicissim reagit; in tellure tamen, mole quippe vastissima, celeritas perquam exigua, seu ad sensum nulla, in equo satis magna gignitur. Conflictus alter fit ope lori currum versus equum, et hunc versus currum trahentis, qui quantum velocitatis curru impertitur, tantum aufert ab equo, dum celeritas vtriusque aequetur. Remanet igitur in equo velocitatis primo conflictu acquisita, quam si non haberet,

beret, gressus moliri non omnino posset. At haec coram plenius.

289. Si vnum corpus in alterum quiescens, vel eadem directione delatum incurrat, nec motus incurrentis exstinguatur in conflictu, post conflictum ambo eadem celeritate, et directione feruntur. Cum enim duo illa corpora durante conflictu sese velut immota retineant (287), quasi cohaerere, atque vnum corpus constituere intelliguntur.

Scholion. Idem theorema sic quoque demonstratur. Cum corpus A incurrit in B quiescens, vel eadem directione progrediens, vrget ipsum B eadem directione, nec istud quoad hanc vllum experitur obstaculum: non est ergo ratio, cur non eandem sequatur. Quoniam vero corpus B obstaculum offert motui ipsius A quoad celeritatem, haec mutationem pati debet, si quidem motus continuandus sit. Enim vero corpus B tunc primum definit obstare motui ipsius A, cum eadem vtrumque celeritate mouetur: celeritas ergo ita distribuenda est per massam vtriusque, vt quiescenti, vel lentius moto tanta acquiratur, quanta incurrenti post conflictum relinquitur: hoc est, eadem ambo celeritate moueri debent.

290. Corpus perfecte *elasticum* dicimus, Quid corpus elasticum? quod ictu compressum cessante vi comprimente figuram priorem suapte, ac plene recuperat: corpus vero, quod vel ictu figuram non mutat, vel mutatam vi propria non recuperat, vocamus *non elasticum*.

291. Si massa M directe incurrat in alteram Leges conflictuum in corporibus non elasticis. m quiescentem, et neutra sit elastica, erit celeritas incurrentis C ante conflictum ad celeritatem communem x post conflictum, vt summa massarum vtriusque ad massam incurrentis. Cum enim in conflictu celeritas C sic distribui debeat per massas M et m, vt ambae X
R.P. Mako Metaphys. K deinde

deinceps eadem celeritate progrediantur (289) evidens est singularum celeritatem post conflictum, seu celeritatem communem x tanto minorem fore celeritate priore C , quanto summa massarum, in quas distributa est, maior est massa priore M : erit ergo $M + m$: $M = C : x$.

Coroll. Quare $x = \frac{MC}{M+m}$. Si ergo fuerit $M = m$,

$$\text{erit } x = \frac{MC}{2M} = \frac{1}{2} C.$$

292. Sin autem eadem illae massae in eandem plagam ferantur celeritatibus inaequalibus, sitque lentioris m celeritas $= c$, erit post conflictum celeritas communis $x = \frac{MC + mc}{M + m}$.

Evidens enim est, in hoc casu eundem prorsus fore conflictum, qui esset, si massa M incurreret in quiescentem m differentia celeritatum $C - c$; staret autem tunc haec proportio (291), $M + m : M = C - c : \frac{MC - Mc}{M + m}$; massa ergo m acquireret in con-

flictu celeritatem $\frac{MC - Mc}{M + m}$: si ergo huic

addatur celeritas c , quam ante iam habuit, erit tota eius celeritas post conflictum, seu cum ambae eadem celeritate ferri debeant

(289), erit celeritas communis $x = \frac{MC - Mc}{M + m}$

$$+ c = \frac{MC - Mc + Mc + mc}{M + m} = \frac{MC + mc}{M + m}.$$

Coroll.

Coroll. Eadem hæc formula exhibebit theorema §. 291, si ponatur $c = 0$; erit enim $mc = 0$, adeo-

$$\text{que } x = \frac{MC}{M+m}.$$

293. Si massa corporis quiescentis m admodum ingens fuerit, comparate ad massam incurrentis M , nec huius celeritas C prorsus magna, motus omnis per conflictum extinguitur. Erit enim tunc celeritas post confi-

$$\text{ctum} = \frac{MC}{M+m} \text{ (291): nisi ergo } C \text{ ingens po-}$$

natur, erit ea fractio, adeoque celeritas communis tam exigua, vt nequeat superare resistantiam vis inertiae, medii, aut affricus. Corpus ergo, in quod impactio fit, loco non mouebitur, et motus incurrentis extinguitur.

Coroll. Intelligitis adeo, cur ad arenulae lapsum globus terrestris non emoneatur.

294. Si duae massae non elasticae M et m , celeritatibus quibuscunque C et c in eadem recta in plagas oppositas motae configant, erit celeritas communis post conflictum aequalis differentiae factorum ex massis in suas celeritates, diuisae per summam massarum,

$$\text{seu erit} = \frac{MC - mc}{M + m}. \text{ Non alia re opus est,}$$

quam vt in formula §. 292 $\frac{MC + mc}{M + m}$, pro c

ponatur $-c$, seu celeritas in plagam contrariam.

295. Vis elastica aequatur vi comprimendi. Principia Si enim corpus elasticum comprimitur, vi elastica elasticis.

stica compressioni resistit (290): quare cum corpus vi maiore magis comprimatur, quam minore, vt per se patet; si vltcrius non comprimitur, vis elastica vi comprimenti aequatur, (286).

297. Corpora elastica in conflictu eandem acquirunt vim elasticam. Quantitas enim vis elasticae determinatur per actionem vnus in alterum, qua fit partium compressio (praec.); atqui actiones vtriusque aequales sunt (288): ergo vis elastica in vtroque eadem actione determinatur, ac proinde aequalis est (praec).

297. In conflictu elasticorum celeritas, quae alias aequalis esset (289), per vim elasticam augetur in praecedente, minuitur in insequente corpore. In omni enim conflictu corporum, quo motus non exstinguitur, semper eandem ambo celeritatem nanciscuntur (cit.); si autem simul elastica sint, eadem vis elastica vtriusque acquiritur (praec.) qua corpus vtrumque peracto conflictu figuram recuperat (290). At vero praecedens figuram recuperando sese expandere non potest, nisi insequens impellat directione motui ipsius contraria; nec insequens se potest expandere, nisi praecedens impellat eadem, qua fertur, directione: cum ergo impulsio facta contra corporis moti directionem celeritatem ipsius imminuat; et facta secundum ipsius directionem, celeritatem augeat, patet celeritatem praecedentis augeri, insequentis minui.

Coroll. Quanto ergo diutius mouentur post conflictum, tanto magis ab sese disiunguntur: si autem non forent elastica, eadem ambo ferrentur celeritate (286), semperque cohaerent. Quoniam igitur, teste experientia, nulla deprehenduntur corpora,
quae

quae per conflictum omnino cohaereant, consequens est, nulla haberi corpora elasticitate omni destituta.

298. Si globus perfecte elasticus in alium itidem perfecte elasticum, ac lentius motum directe incurrat, eadem erit celeritas relatiua, qua post conflictum a se recedent, quae ante conflictum fuit, qua ad se accedebant. Manifestum enim est, vim, qua configunt, esse differentiam virium absolutarum, quibus mouentur: atqui huic vi aequalis est vis, qua figuram conflictu amissam recuperant, hoc est, qua prior eorum vis eliditur: ergo post conflictum eandem habent vim relatiuam, quam ante habuerunt, ac proinde eadem vi, adeoque eadem celeritate relatiua a se recedunt, qua accedebant.

Coroll. Si ergo globum lentiozem m celeritate c praecedentem insequatur globus M celeritate C , erit celeritas relatiua, qua ad se accedunt $= C - c$, et quantitas motus $= M C + m c$ (187). Ponamus globum M post conflictum ferri celeritate x , feretur eadem directione et globus m celeritate aliqua maiore, quam sit x (pracc.), quae dicatur y : erit ergo celeritas relatiua, qua a se recedunt, $y - x$. Habemus adeo ex praesente theoremate $C - c = y - x$, adeoque $y = x + C - c$. Quare quantitas motus globi M post conflictum erit $M x$, globi autem m erit $m x + m C - m c$. Est vero propter actionis, et reactionis aequalitatem, dum globi in eandem plagam feruntur, eadem quantitas motus ante, et post conflictum: igitur $M x + m x + m C - m c = M C + m c$; hinc $x = \frac{M C + 2 m c - m C}{M + m}$, et $y =$

$\frac{2 M C + m c - M c}{M + m}$. Iam ex his formulis leges speciales conflictuum in globis perfecte elasticis facile deducuntur.

Scholion. More hic quidem iam comparatum est, vt speciales motuum leges in physica explicentur: quare iisdem persequendis abstinemus, contenti philosopho nostro aperuisse fontes communes, e quibus illas, subsidio geometriae adiutus, facile deriuabit. Id quod nos ipsi in physica cumulate praestabimus.

CAPVT V,

De Elementis Corporum.

Quid Elementa corporum?

299. **P**rima illa corporum initia, e quibus vltimo coalescunt, et ad quae in eorum resolutione cogitando denique deuenimus, dicuntur *Elementa Corporum*.

An simplicia?

300. Elementa Corporum sunt entia simplicia, Corpora enim sunt entia composita (259); atqui in resolutione entium compositorum deueniri debet ad entia simplicia, quae partibus destituta sint (88): igitur et in resolutione corporum,

Coroll. Quare elementa recte definias per entia simplicia, e quibus corpora coalescunt.

Scholion. Theorema istuc manifeste consequitur etiam e scholio 2. §. 269. Cum enim vis repulsiva illic insinuata non sit comparatiua, ad nostros videlicet sensus, nec a natura totius pendeat, debet omnibus materiae partibus tribui. Hinc vero consequens est, nullam materiae partem posse constare ex aliis particulis sibi proxime consociatis, vi illa repulsiva contactum omnem impediens. Quamobrem censuit Leibnitzius corpora esse consideranda tanquam numeros admodum compositos, et innumeris constantes unitatibus: atque ita quemadmodum omnis numerus ex unitatibus tanquam partibus suis vltimis consistat, inque eas vltimo resoluatur; sic plane aiebat, corpora quoque tandem resolui in prima sua, et vltima veluti stamina, quae idem sint, quod in numero unitates. Hinc elementa adpellabat *monades*, seu unitates,

tates, in quo Pythagoraeos est imitatus. Cum vero ex eius sententia monades hae forent entia simplicia, inde factum est, vt omnia entia simplicia vniuerse nuncuparet monades, haberetque *μονάδα* vocabula monadis, entisque simplicis; ac proinde Deum quoque, et animas hominum, vtpote simplicia entia, monades vocaret. Docuit autem has corporum monades gaudere vi quadam hocce vniuersum obscure repraesentandi, sine vlla tamen adperceptione; inesse iis principium quoddam internum, vnde omnes earum mutationes oriantur; alteras in alteras physice non posse influere; ne binas quidem esse sibi omni ex parte similes; pollere eadem appetitu, et id genus plurima; verum tam obscure, vt mihi quidem videatur ipse se interdum non intellexisse; aut certe ingenii excelsitatem, quam ceteroquin tot iam documentis testatum fecerat, venditare voluisse. (x).

301. Quoniam elementa sunt entia simplicia (praec.), facile intelligitur, omnia, quae de ente simplici generatim dicta sunt (87. et seq.), his quoque conuenire. Carent scilicet elementa extensione, figura, magnitudine determinata, motu intestino: nequeunt oriri, nisi de nihilo; neque interire, nisi abeant in nihilum.

Scholion. Sunt, qui aduersus elementorum simplicitatem acriter depugnant, aiuntque 1) ex elementis simplicibus non posse confieri extensa continua,

K 4

qua-

(a) Non est de nihilo haec mea suspicio. Eruditis certe viris videtur Leibnitzius systema suarum monadum aemulatione Newtoni excogitauisse, vt eius progressionem admirabiles, qua posset, retunderet. Imo scribit Gerdil Introd. ad stud. relig. p. 98. aegre tulisse Wolffium, quod vulgauerit Pfaffius quamdam Leibnitzii epistolam, in qua ille serio, an ioco scripserit, admirari se, nondum eruditos animaduertisse, opinionem ab se in Theodicea propositam aliud non esse, quam ludum quemdam ingenii venditandi caussa adornatum.

qualia sunt corpora, sicuti apud mathematicos nequeunt lineae e punctis, superficies e lineis, solida e superficiebus coalescere. Verum lineae, superficies, ac solida apud mathematicos sunt extensa continua stricte talia; damus proinde ea e simplicibus, et inextensis coagmentari non posse: at nostra haec corpora, de quorum elementis hoc loco disputamus, sunt solum physice, seu ad sensum continua, et consistunt e punctis elementorum in vacuo dispersis, sese minime contingentibus, viribus tamen mutuis inter se deuinctis; in qua compositione euanescent utique omnes illae difficultates, quae contra Zenonem, et Leibnitzium adferri solent, apud quos corpora sunt continua proprie talia, ac proinde elementa sese contingunt.

Aiunt 2) Posse traduci argumentum a minimis particulis corporum in sensum incurrentibus etiam ad elementa ipsa, e quibus particulae illae consistunt; cum ergo particulae huiusmodi extensae sint, et compositae, idem concedendum erit de ipsis elementis: certe simili argumentandi genere adsignamus elementis vim inertiae, et soliditatem. Verum distinctione accurata opus est in huiusmodi argumentatione. Valet ea in vi inertiae, et soliditate, cum hae sint proprietates corporum absolutae, in ipsa eorum substantia fundatae, et non e ratione totius vel compositi redundantes, at non valet de extensione, quae est proprietas comparatiua duntaxat, e ratione compositionis enascens; alias recte sic arguas: corpus in sensum incurrans est trium pedum, vnius librae: ergo quoduis eius elementum est trium pedum, vnius librae.

Aiunt 3) Quodlibet corpus posse in duas aequas partes diuidi; atqui si numerus elementorum in corpore impar sit, ea partitione necesse est elementum vnum diuidi: diuidua ergo sunt elementa. Equidem semper potest corpus diuidi in partes duas sensu nostro aequales, tametsi in parte vna interdum elementorum numerus vnitatem maior sit, quam in altera; at in partes duas mathematicae aequales diuidi non semper potest; tunc enim et numerum elementorum, et eorum mutuas distantias vtrinque oportet esse perfecte aequales, id quod negamus fieri posse in quolibet corpore physico, in quo semper
certus,

certus, ac definitus est tam elementorum, quam interuallorum inter eadem interceptorum numerus. Quare omnia, quae de huiusmodi partitionibus traduntur in geometria, et mechanica, verissima sunt de corpore mathematice spectato; at de eodem physice considerato, vera duntaxat sunt physice, seu comparate ad nostros sensus.

4) Scarella aduersus Bosconichium tale argumentum adfert. „Iam vero si plures substantiae inextensae possent componere corpora, quae in sensu incurrant, non video, quin etiam plures animae corporis elementa esse queant. Iis enim poterit eam vim impertiri, qua pro ratione distantiae ad se mutuo accedant, vel a se mutuo fugiant, ex quo vno omnium corporum proprietates ille dedit. Quare illud, quod ex pluribus animabus coalescet, erit verum corpus, vtpote donatum iis omnibus qualitatibus, quae in idem conueniunt. Ab hoc autem amplexando mens nimium abhorret: inde enim consequeretur, nullum esse substantiale, et absolutum discrimen inter corpus, et animam, et vnice positum esse in aliquo accidentali, et relativo, in coniunctione videlicet plurium animarum, quae suis viribus expultrici- bus, atque attractionibus donarentur“. Verum quid Scarella faciet, si easdem animas extensione, qua eius elementa simplicia gaudent, ac soliditate donari fingamus? eritne totum ex iis coalescens corpus? Si animae illae iis viribus, tum et inertia instrui ponantur, erit totum illud, si libet, corpus vi intelligendi, ac volendi praeditum, ac proinde a nostris his corporibus *substantiali*, et *absoluto* discrimine seiunctum. Sed audiat ipsum, quem impugnat, virum clarissimum. „At si substantiae capaces cogitationis, et voluntatis haberent eiusmodi virium legem, an non eosdem praestarent effectus respectu nostrorum sensuum, quos eiusmodi puncta? respondebo sane, me hic non quaerere, vtrum impenetrabilitas, et sensibilitas, quae ab iis viribus pendent, coniungi possint cum facultate cogitandi, et volendi, quae quidem quaestio eodem redit, ac in communi sententia de impenetrabilitate extensorum, ac compositorum, relate ad vim cogitandi, et volendi. Illud aio, notionem, quam habemus

„ bemus partim ex obseruationibus tam sensuum re-
 „ spectu corporum, quam intimae conscientiae re-
 „ spectu spiritus, vna cum reflexione; partim et
 „ vero etiam circa spiritus potissimum, ex principiis
 „ immediate reuelatis, vel connexis cum principiis
 „ reuelatis, continere pro materia impenetrabilita-
 „ tem, et sensibilitatem, vna cum incapacitate co-
 „ gitationis, et pro spiritu incapacitatem afficiendi
 „ per impenetrabilitatem nostros sensus, et poten-
 „ tiam cogitandi, ac volendi; quorum prima ego
 „ etiam in meis punctis admitto, secunda haec in
 „ spiritibus; vnde fit, vt mea ipsa puncta materia-
 „ lia sint, et eorum massae constituent corpora a
 „ spiritibus longissime discrepantia. Si possibile sit
 „ illud substantiae genus, quod et huiusmodi vires
 „ actiuas habeat cum inertia coniunctas, et simul co-
 „ gitare possit, ac velle, id quidem nec corpus
 „ erit, nec spiritus, sed tertium quid a corpore
 „ discrepans per capacitatem cogitationis, et volun-
 „ tatis; a spiritu per inertiam, et vires impenetra-
 „ bilitatem inducentes “.

An viribus
praedita?

302. Elementa gaudent viribus, e quibus
 vis corporum coalescit. Sunt enim corpora
 vi praedita (262. 266), vis autem inest sub-
 stantiae (109): quare cum in corporibus ni-
 hil sit substantiae praeter elementa simplicia,
 e quorum congestu resultant (107), vires in-
 sunt elementis, e quibus vis corporum oritur.

Coroll. Cum ergo puncta mathematica, itemque
 Zenonica praeter vnā simplicitatem nihil qualitatis,
 aut virium habeant, palam est elementa nostra non
 esse puncta mathematica, aut Zenonica.

303. Vnio elementorum mechanica non
 est. Vnio enim mechanica dicitur, quae per
 figuras, et implexiones partium explicari pot-
 est; atqui elementa figuris carent (301): vnio-
 nem ergo non habent mechanicam.

Coroll. Igitur in elementis eiusmodi tantum vnio
 habet locum, quae per ea, quae insunt elementis,
 possit

possit explicari, adeoque quae vi duntaxat intelligendi, non item imaginandi comprehendatur. Pendet nimirum ea vnio ab intimis elementorum determinationibus, et viribus; vnde ingens eius explicandae difficultas, quae iuncta vtilitati exiguae, scribenti mihi in vsum auditorum breuitatem commendat, vt sapienter ait Boehmius. Ceterum constitutis viribus repulsivis, imminutis distantis in imensum crescentibus, omnis ea difficultas submouetur.

304. Extensionem, et continuitatem corporum non nisi confuse percipimus, seu vt loquuntur alii, extensio, et continuitas φαινόμενα sunt. Cum enim corpora sint congestus quidam elementorum (298), ratio vltima extensionis in elementis debet contineri (II2): vt ergo extensionem, et continuitatem corporum dilucide percipiamus, ab se inuicem discernamus oportet, quaenam insint elementis corporum, vt iis accumulatis extensio, et continuitas oriatur (Log. 26.): haec autem a nobis haud discerni in confesso est: extensionem ergo, et continuitatem corporum non nisi confuse percipimus,

Scholion. Colorum exemplo rem illustrat Wolffius. Sicut enim non distinguimus reflexiones, ac refractiones luminis, quae vi figurae, et situs, atque adeo vi attractionum, et repulsionum in moleculis corporum superficiem constituentibus contingunt; atque idcirco ex earum confusione oritur in nobis confusa colorum perceptio: ita non distinguimus ea, quae elementis insunt, et per quae eorundem vnio determinatur, ac proinde ex horum confusione confusa emergit in nobis extensionis, et continuitatis notio.

305. *Corpuscula* sunt composita adeo minuta, vt sensibus etiam armatis subducantur: et *primitiua* quidem, si immediate resoluantur

Quid, et
quotuplicia
corpuscu-
la?

in

in elementa; *deriuatiua* autem, si resoluantur in primitiua; atque ex his demum conſiunt corpora in ſenſu incurrentia.

Scholion. Huc demum, vt toties iam diximus, omnis extensionis, et continuitatis difficultas recedit, quonam pacto gignantur ex elementis corpuscula primitiua. Quod ſi elementa viribus attrahentibus, ac repellentibus, certa quadam diſtantiarum lege agentibus praedita ponantur, oriri ſane ex iis poterunt corpuscula infinitam varietatem obtinentia, tum propter diuerſum elementorum ipſorum numerum, ac diſtributionem; tum propter diuerſas virium compositiones inde reſultantes, vt luculentiffime oſtendit ſaepe iam memoratus Boſcouichius in Phil. Nat. Theor. a N. 414. Nos iſta phyſicae reſeruaemus.

306. Quicumque corporis indolem pernoſſe cupit, iſ omnia, quae elementis inſunt, diſcernere; eorum item in corpuscula primitiua coaleſcendi modum peruidere; ac demum concipere debet, qua ratione e primitiuis deriuatiua, ex his ipſa corpora oriuntur. Cum enim et corpora (259), et corpuscula ſint entia composita (praec.), eorum eſſentia ſita eſt in indole partium, et compositionis modo (84).

Coroll. Videtis opinor, plenam eſſentiae corporis cognitionem ſupra vires humani ingenii eſſe conſtitutam.

Quid de
principio
Indiſcerni-
bilium?

Scholion. Leibnitzius, putauit ne bina quidem elementa eſſe ſibi omni ex parte ſimilia, ſeu iisdem internis determinationibus, et qualitatibus praedita. Argumenta autem, quae in eam ſententiam hominem impulerint, haec fere comperio. Censebat 1) Ex perfecta duorum entium ſimilitudine conſequi in potentiffimo, ac ſaecundiffimo Autore Deo defectum quemdam, et ſterilitatem. 2) Nullam fore rationem ſufficientem, cur vnum eorum eſſet in ſuo potius, quam alterius loco, 3) Nulla vnquam induſtria deprehendi vel duo corpora, e. g. duo eiusdem arboris folia vsquequaque ſibi ſimilia. Verum haec
eius

eius placitum omnino non euincunt. Nam vt de primo respondeam, si ad potentiam, et faecunditatem Dei pertinet, posse procreare aliquid, cur non ad eandem pariter pertineat posse procreare aliud, et plura priori perfecte similia? iane maioris videtur esse perfectionis non omnes modo perfectionum species, sed in quauis praeterea specie plura posse condere indiuidua. Cur autem ens vnum alteri omni ex parte simile existat hoc potius, quam alio loco, ratio erit voluntas Dei summo in res creatas iure vtentis, cuius rationes penetrare mortali concessum non est. Profecto absque vlla nobis quidem cognita ratione potuit Deus ex pluribus perfecte similibus quaedam prae aliis deligere, ac ex his, quae delegit, alia, e. g. in sole, alia in sirio collocare. Potuit item infinita sua perspicacitate discernere etiam simillima, peruidendo nimirum intimam illam cuiusque naturam, qua vnum quodlibet efficitur hoc, et non aliud indiuiduum.

Iam ex dissimilitudine eorum corporum, quae sensibus nostris exposita sunt, tam parum consequitur singulorum elementorum dissimilitudo, quam parum ex illa vocabulorum innumerabilitate infinitas vocalium, et consonantium. Certe constitutis viribus illis attrahentibus, et repellentibus omnis haec rerum existet varietas, tametsi elementa ponantur inter se simillima. Nec minus commendat potentiam, ac sapientiam diuinam effectio rerum dissimillarum ex elementis omnino similibus, quam ex dissimilibus; neque adferri vlla potest ratio, quae Deum compulerit ad constituenda elementa dissimilia potius, quam similia: neque Leibnitzius e contemplatione foliorum eiusdem arboris recte vniuerse intulit, nulla in natura rerum haberi phaenomena perfecte similia: an non enim, sicuti vrget Scherfferus noster, si idem prisma vitreum hodie, hac serenitate aeris adhibeatur, et fiat refractionis lucis, cras idem phaenomenon producet? aut quo sensu, vel ratione diuersitas isthic detegitur? quae dabitur sufficiens ratio, cur Deus maluerit per res dissimiles fieri effecta simillima, quam per res similes dissimilia? „Omnia dicis, inquit ad Lucillum Tullius, sui generis esse; nihil esse idem, quod sit aliud. Stoicum est quidem, nec admodum credibile, nullum esse pilum „ omni-

„ omnibus rebus talem, qualis sit pilus alius; nul-
 „ lum granum “. Sed iam quidem Leibnitzium di-
 „ mittamus.

CAPVT VI.

De Naturali, et Supernaturali.

Quid Natura generatim?

307. *Natura* generatim est principium actio-
 num, et passionum entis internum.

e. g. naturam corporis vocamus vim eius actiuam, agendi, patiendive potentiae iunctam, vnde omnis in eo mutatio proficiscitur. (a).

Quid Natura vniuersa?

Coroll. 1. *Natura* adeo vniuersa est principium mutationum in mundo eidem internum, seu collectio omniaum virium, quae in omnibus entibus mundum constituentibus simul sumtis insunt.

Coroll. 2. In natura igitur vniuersa continetur ratio, cur hae potius, quam aliae contingant in mundo mutationes. (100. 98.).

Scholion. Multi vniuersam naturam tanquam substantiam a rebus mundanis diuersam, perque eas fusam sibi effingunt, eamque ἀρχαίον, vel ἐντελεχειαν adpellant, ac instar animae mundanae habent: quemadmodum etiam recentiores Peripatetici formam
 cor-

(a) Adposite Tullius: „ Alii naturam censent esse vim quandam sine ratione, cientem motus in corporibus necessarios. „ De Nat. Deor. L. 2. c. 32.
 „ Natura graecis φύσις a φύω, gigno, inde di-
 „ eta est, vt obseruat Seruius, quod nasci aliquid
 „ faciat: atque in hanc originem vocis, quotquot
 „ a philosophis datae sunt naturae definitiones,
 „ variae licet, ac vehementer discrepantes, con-
 „ spirant; abiectis enim, quae ad propriam cuius-
 „ uis hypothesin pertinent, notis, eam omnes di-
 „ cunt vim cientem motus, seu principium actuo-
 „ rum, quod scilicet rationem continet operatio-
 „ num, entis internum “. Celeb. Martini de Nat.
 Statuque hom. mor. §. 1.

corporum substantialem, quae ipsa eorundem natura est, a materia distinxerunt. Id autem inde potissimum nascitur, quod vim actiuam omnem, quae a corporibus in conspectu exercetur, abstracte concipere soleamus. Conf. Sch. §. 210.

308. Effectus, cuius ratio continetur in vi ad naturam vniuersam pertinente, *naturalis* Quid Naturale, et Supernaturale? dicitur: cuius autem ratio in vi ad eam pertinente minime continetur, *supernaturalis* nuncupatur.

e. g. reductio ligni in cineres in ardente foco naturalis est, quippe in vi ignis rationem habens sufficientem: at Lazari in vitam reuocatio fuit supernaturalis; nulla enim in vniuersa natura est vis illi effectui praestando par.

Coroll. Quidquid ergo ex vi, et structura corporum, aut ex vi creatorum spirituum intelligi potest, id omne habendum est in naturalibus: quidquid vero ex his intelligi nequit, supernaturale putandum.

Scholion. Supernaturale promiscue vsurpari non debet pro eo, quod est praeter, aut contra naturam. Quod enim fieri praeter naturam vulgo dicimus, id reapse fit secundum leges vniuersae naturae, habetque causam in hac rerum vniuersitate sufficientem, tametsi huius, aut illius singularis corporis naturae aduersetur: sic venenum haustum agit in corpus secundum communem naturae ordinem, tametsi edat effectus illius corporis constitutione repugnantes. Contra naturam autem fieri quidpiam dicitur, cum rerum ordini, naturaeque vniuersae vis infertur ita, vt plane contrarium eueniat, atque euenire spectata vniuersa natura debuisset.

309. *Miraculum* proprie sumtum est quiuis Quid Miraculum? effectus supernaturalis.

Vt corporis humani in candente fornace integritas, peritia multarum linguarum momento acquisita.

Coroll. 1. Quae in ente fiunt per miraculum, ipsius essentiae non repugnant. Nihil enim potest esse in ente repugnans eiusdem essentiae.

Coroll.

Coroll. 2. Si quid ergo essentiae cuiusdam entis repugnat, id in eo ne per miraculum quidem potest fieri, e. g. conferri corpori vis cogitandi.

Scholion. Sunt, qui hanc miraculi definitionem contendunt definito suo esse latiore, velintque in censu miraculorum non quosuis effectus supernaturales, sed rariores duntaxat, atque insolitos esse habendos. Ego sic existimo, insolentiam, aut hominum admirationem ad internam miraculi naturam, quam hic definitio, nihil omnino pertinere, foreque semper vere, ac proprie miraculosam mortuorum ad vitam reuocationem, tametsi creberrime eueniret. Si quis tamen e numero miraculorum propter crebritatem eximere velit supernaturales diuinae gratiae operationes, non repugnabo: cum Spinoza, et Lockio omnis mihi dissensio est; quorum prior miraculum vocat effectum, cuius causas ignoramus, tametsi naturalis sit, inscieniter nimirum confundens *miraculum*, et *mirabile*. Hic autem miraculum ait esse sensibilem quamdam operationem, quae cum spectatoris captum transcendat, ipsiusque opinione cursui naturae constituto contraria sit, ab eo pro diuina habetur. His facem praetulisse videtur Tullius, qui L. 2. de Diu. c. 22. hunc in modum loquitur: „Causarum
 „enim ignoratio in re noua mirationem facit: ea-
 „dem ignoratio si in rebus vsitatis est, non mira-
 „mur: nam qui mulam peperisse miratur, is,
 „quomodo equa pariat, aut omnino quomodo na-
 „tura partum animantium faciat, ignorat. Sed quod
 „crebro videt, non miratur, etiam si, cur fiat, ne-
 „scit: quod ante non vidit, id si euenit, osten-
 „tum esse censet“.

310. Leges motus, secundum quas mutationes in mundo natura efficit, non sunt absolute necessariae, sed contingentes. Quod enim citra externam determinationem nullum corpus seipsum moueat, quod in suo statu motus, vel quietis perseveret, quod actioni contraria, et aequalis sit reactio, ac cetera, quae ex his pendent; id quidem ex corporum essentia nequaquam manat, poterantque
 aliae

aliae a Deo leges statui, tamen si hae sapientissime sint constitutae. Quis sibi serio inducat in animum, hanc vnam virium legem, quam punctum materiae A habet comparate ad punctum B, fuisse possibilem, ac necessariam, vt scilicet in hoc determinato interuallo se attrahant potius, quam repellant? Quaeenam est tanta connexio inter hanc distantiam, et huius generis vim, vt quaeuis alia illic esse non potuerit?

Scholion. Praeclare Boscouichius de vi inertiae in *Diff. de aest. mar.* „ Hic nisus abeundi per rectam
 „ tangentem in curuilineis motibus non ex ipsa rei
 „ natura oritur, nec rei natura postulat motum re-
 „ ctilineum potius, quam curuilineum cuiuscunque
 „ curuae; sed ea naturae lex est arbitraria, quam
 „ nihil obest, quo minus pro arbitrio suo mutare
 „ potuerit ipse supremus conditor, dum rerum fe-
 „ riem ordinaret. Status mouendi per rectam lineam
 „ est vnus e corporis statibus, vt sunt status mo-
 „ uendi per curuam lineam quamcunque: vnum ex
 „ hisce statibus prae alio eligere, et vnus nobis
 „ quam alterius clariorem ideam ingenerare, id ve-
 „ ro, nostra quidem sententia, supremi conditoris
 „ fuit. — — Non adest sufficiens ratio, cur corpus
 „ motu aliquo delatum ad dextram potius deflectat,
 „ quam ad sinistram: at nec adest sufficiens ratio,
 „ cur per rectam pergat; nec adest, cur ad centrum
 „ quodecunque accedat potius, quam recedat; nec
 „ adest, cur a curuae cuiusuis positione introrsum
 „ deflectat potius, quam extrorsum “.

„ Hinc en quo nos maxime in hisce omnibus pro-
 „ pendemus. Materiam natura sua putamus prorsus
 „ inertem, nimirum prorsus indifferentem ad motum,
 „ et ad quietem ita, vt et determinatio perseue-
 „ randi in eodem statu, et electio motus vniformis
 „ ac retilinei prae aliis, et reliquarum virium o-
 „ mnium impressio pendeant vnice a libera quadam
 „ voluntate supremi naturae opificis, qui vt mate-
 „ riam potuit pro liberrimo arbitrio suo creare, vt
 „ ipsi libuit, vel non creare, ita etiam potuerit
 R. P. Mako, *Metaphys.* L „ eandem

„ eandem creare cum his conditionibus, et proprie-
 „ tatibus, quas habet, vel cum oppositis prorsus,
 „ nulla iis illata vi, vtcunque deinde phylice ex-
 „ plicandae sint proprietates ipsae, quae ab vnico
 „ etiam ipsius nutu, et quadam pure extrinseca lege
 „ pendere possent: a quo proprietatum a D. O. M.
 „ pro libito suo inditarum numero ne impenetrabili-
 „ tatem quidem, atque extensionem excludimus,
 „ quas per vires quasdam in minimis distantis re-
 „ pulsivas exposuimus duobus ab hinc annis in Diss.
 „ de virib. vii. Atque hoc demum pacto materia erit
 „ substantia quaedam prorsus iners. — Natura erit
 „ aggregatum earum omnium legum, quas pro arbi-
 „ trio suo idem, dum orbem conderet, sanxit. Na-
 „ turae inuestigatio erit inquisitio in eiusdem leges
 „ ex phaenomenis eruendas, ex quibus cognitio il-
 „ lud vtilitatis profluet, vt huius veluti reipublicae
 „ cuiusdam leges, quibus nos etiam subiecti sumus,
 „ habeamus perspectas, ac noxia fugere, et salubria
 „ nobis sectari possimus; sed imprimis sapientiam il-
 „ lam infinitam, diuinumque Conditoris consilium
 „ suspiciamus assidue, ac veneremur. Nec hoc erit
 „ physicam paucis absoluere pro singulorum esse-
 „ ctuum caussis reponendo: *Quia Deus voluit*; vt
 „ nec pro caussis ipsis in aliorum sententia reponi
 „ debeat: *Quia rerum natura exigit*. Ipsa illa Con-
 „ ditoris voluntas inquirenda est, et illae ipsae,
 „ quamquam liberae leges, quibus haec ordinatissi-
 „ ma vniuersi compages tam apte inter se cohaeret,
 „ et, donec ipsi libuerit, cohaerebit“.

An possi-
bile?

311. Miraculum possibile est. Cum enim
 omnis corporum mutatio fiat per motum
 (260.), leges vero motus contingentes, ac
 mutabiles sint (praec.), perspicuum est, siqui-
 dem adsit caussa vi sufficiente instructa, posse
 effici quaedam in vniuersa natura haud funda-
 ta, posse suspendi motuum leges, posse euen-
 tum alias futurum immutari, hoc est, mira-
 culum patrari (309).

Scholion. Qui fieri posse miracula abnuunt, aiunt
 1) leges naturae fluere ex essentiis rerum mundana-
 rum;

rum; violari proinde, aut commutari non posse. Non equidem nego inde fluere: at fluunt duntaxat ὑποδετικῶς, si nempe naturae Autor velit res viribus sibi consentaneis agere: at vero id ipsum velle, aut nolle ipsius arbitrio stat. Quid enim vetat seriem earum, ac ordinem abrumpi, vel immutari? actiones ipsarum viribus congruentes impediri, augeri, vel minui?

Aiunt 2) leges naturae esse rerum essentiis conformatas. Sunt sane conformatae, quatenus iis non repugnant, imo admodum conuenientes sunt; non autem quasi ex iisdem inextuperabili necessitate promanent. Certe ex his, quae supra de legibus motus disputata sunt, luculenter elucet, eas esse omnino arbitrarías, neque cum intimis corporum essentiis nexu indissolubili deuinctas.

Aiunt 3) Si noui quidpiam in hoc vniuerso accidat, cuius caussa serie rerum creatarum non contineatur, consequens fore, vt naturae Autor mutetur, vt qui de re ante occulta tum primum cogitet, decernatque. Verum nulla inde sequitur in Autore naturae voluntatum consequutio, aut commutatio: is enim omnia ab aeterno mente complexus ita decreuit, vt ipsa temporaria rerum mutatio in immutabili eius consilio aeternum exstiterit, „Opera mutat, „ consilia non mutat, ait Augustinus. Confer. Sch. „ 2. §. 248. “.

312. Si quando patratum miraculum, patrari debet ab ente, quod a mundo plane diuersum sit. Cum enim miraculum sit effectus supernaturalis (309.), eius ratio non continetur in vi ad vniuersam naturam pertinente (307). Quare cum sine ratione sufficiente nihil sit (22), eius ratio contineri debet in ente, quod a mundo plane diuersum sit.

Coroll. Ineptit ergo Spinoza, cum in Tract. Theol. Polit. p. 72. ait: „Quamuis ex miraculis aliquid „ concludere possemus, nullo tamen modo Dei existentia inde posset concludi“. Quanquam refert venenum suum p. 74. dicens: „Miracula fa-

„ ciunt , vt homines concedant dari Numen omni-
 „ bus rebus ipsis notis potentius “.

313. Effectus alias naturalis miraculum est , si ita efficiatur , vt eius ratio sufficiens non contineatur in vi ad vniuersam naturam pertinente. Omnis enim supernaturalis effectus miraculum est (309); atqui effectus tametsi naturalis , est supernaturalis tunc , quando ratio eiusdem sufficiens non continetur in vi ad vniuersam naturam pertinente (308): patet ergo veritas theorematis. Miracula huiusmodi dicuntur *miracula quoad modum*.

e. g. naturaliter efflorescunt plantae in terra , quae calore solis , pluuiaque fouetur ; at si , ceteris iisdem permanentibus , nascerentur in arido , et exsiccato , aut gelu adstricto solo , esset sane effectus idem miraculosus.

Scholion. Cum ergo fieri possit , vt , quod plerumque naturaliter euenit , idem alio tempore prodigiosum sit , diligenter erit videndum , ne huiusmodi effecta in naturalibus habeantur propterea , quod exstent in mundo caussae iis praestandis pares , tametsi eae in posito casu defuerint. Neque enim amplectimur illorum sententiam , qui eos tantum effectus accensent miraculis , qui omnes naturae vires absolute exsuperant , quosque propterea *miracula quoad substantiam* vocant. Quis enim neget coturnices in castra Hebraeorum miraculo fuisse compulsas , quod tamen ipsum vis , et efficacia ventorum naturaliter praestare potest ? quis neget perduelles illos Hebraeos prodigiose fuisse a terra haustos , quae alias et vrbes , et vastissimos montes naturaliter absorbet ? quis neget portentosam fuisse ruinam murorum vrbis Ierichuntinae , quae tamen etiam arietibus effici poterat ? Deinde , si ea sententia valeat , vereor , vt vlli miraculo certa constet fides. Nemo enim vires totius naturae ita perspectas habet , vt quantum eae possint , diiudicet : nemo de creatorum spirituum efficientia definit , quid valeat , quid ferre recuset. Haberi tamen miracula etiam quoad substantiam , indubium est , vt cum sol stetit ,

stetisse, aqua in vinum versa, mortui ad vitam reuocati fuisse leguntur.

314. Miracula e defectu caussarum naturalium sufficientium dignoscuntur. Miracula enim quoad substantiam vires omnes caussarum naturalium exsuperant (sch. praec.), et effecta alias naturalia in miracula quoad modum abeunt, si causa naturalis sufficiens deficit (praec.): in aperto igitur est assertio.

Scholion. Hinc autem perspicue sequitur, accuratam naturae cognitionem, studiumque physicae effectibus admodum necessarium, qui ferre de miraculis sententiam debeant. Multa vulgus eius disciplinae ignorantia miraculis accenset, tametsi sint naturalia; cum enim causam ignorat, nullam esse facile inducit in animum.

315. Si quod in mundo miraculum fiat, nec vlla deinceps mutatio accidat, sequens mundi pars non erit amplius eadem, quae miraculo non patrato futura erat. Cum enim miraculum patratur, fit aliquid, quod naturaliter non fuisset (309.), atque adeo in rerum sibi succedentium seriem ingreditur quidpiam, quod per praecedentia non determinatur: id autem deinde connectitur cum sequentibus, si nulla deinceps mutatio accidat: alia igitur erit rerum series, hoc est, alius mundus (220.).

e. g. si postquam aetate Iosue sol constitit, nulla in eius, aut telluris motu facta mutatio esset, noctium, et dierum vicissitudo longe nunc alia toto terrarum orbe esset; alia omnia, quae ab ea pendunt vicissitudine, atque a primo illo die produciore.

Coroll. Si ergo patrato miraculo sequens mundi pars variari non debeat, nouo miraculo erunt restituendi effectus, qui in iis rebus, quae miraculo immutatae sunt, naturaliter consecuti fuissent.

Scholion. Vt his, quae de miraculo dicta sunt, lux maior adiundatur, iuuabit cum Wolffio miraculum conferre cursui indicis horologii ab externa quapiam causa immutato. Ponatur index a situ, quem hoc momento obtinet, decem minutis retorqueri. Primum, ea indicis reuersio structurae horologii non repugnat, atque adeo effici potest; ex structura tamen horologii, et vi elateris, aut ponderis, quo rotae ad motum impelluntur, minime consequitur, sed opus habet causa ab horologio ipso distincta. Deinde retorto eum in modum minorum indice, reflectetur et horarum index, et quaedam praeterea aliae contingent intra horologium mutationes. Quamprimum autem ea indicis reflexio facta est, momentis sequentibus omnibus alius est indicis vtriusque situs, quam nulla facta motione fuisset, vt taceam plurimas alias internas, quae inde pendent, mutationes. Denique, si eadem indicum positiones momentis singulis deinceps obtinere debeant, quae horologio sibi relicto fuissent, necesse erit, vt index minorum a causa quapiam extranea ad eam reducatur collocationem, in qua momento isto fuisset, si nulla causae externae actio interuenisset. Ita plane non repugnat miraculum essentiae illius rei, in qua contingit (309. cor. 1.), e rei tamen natura haud consequitur, (309): effici proinde debet a causa extra seriem rerum mundanarum existente (312). Postquam vero patratum miraculum est, pars mundi consequens non iam eadem erit, quae alias futura erat (315). Si ergo eadem tamen esse debeat, nouo miraculo restituendi sunt effectus, qui naturaliter euenissent in iis rebus, quae miraculo immutatae sunt (cit. cor.). Motus ergo indicis a structura, elatere, aut ponderibus pendentes in horologio, respondent mutationibus in mundo naturalibus: motus autem ab extranea illa causa dimanantes, miraculis.

Scholion. 2. Tametsi hic non disceptemus, an miracula reapse fiant, factaue sint; admonemus tamen, eorum veritatem infringi non posse propterea, quod vniuersae naturae efficacitatem ignoremus: scimus enim certe, et vniuersae naturae, et earum rerum, a quibus, vel in quibus miracula fiunt; vim esse limitibus certis definitam. Quare si effectum quodpiam infinitam potestatem exigat, vt rerum e nihilo

nihilo procreatio, nullum erit dubium esse id proprie miraculosum. Quid, quod sint quamplurima, quae constanti omnium temporum consensione portentosa habentur? quae proinde in dubium vocare non aliud est, quam vel praecipuum veri fundamentum commouere. Sed nec faliorum miraculorum vanitas obtendi potest: nam, vt Augustinus docet, quaedam eorum mera fuere sensuum ludibria; quaedam vel inde refelluntur, quod in confirmationem idololatriae facta sint; quaedam denique vires naturae non superabant. Apollonius quidem certe egregia, vt tunc erant tempora, rerum naturalium instructus scientia, mira quaedam patrauit, quae rumore demirantis vulgi in maius, vt solet, aucta, in miracula denique abierunt. Veterum ostenta pro merito ridet Cicero L. 2. de Diuinat. c. 27. „ Ante vero, inquit, Mar- „ sicum bellum, quod clypeos Lanuuii, vt a te „ est dictum, mures rosissent, maximum id porten- „ tum haruspices esse dixerunt: quasi vero quid- „ quam interfit, mures diem, noctemque aliquid „ rodentes, scuta, an cribra corroserint. Nam si „ ista sequimur, quod Platonis *Politiam* nuper apud „ me mures corroserint, de republica debui perti- „ mescere: aut si Epicuri de *Voluptate* liber rosus „ esset, putarem annonam in macello cariorem fo- „ re “. Quare diligenter, vt monet Hollmanus, dispiciendum est, in quibus personae adiunctis, quo item sine, et scopo fiat miraculum. Si homo sit, de cuius in Deum pietate constet; si idem suis actionibus vnā Dei gloriam, cultumque inter homines propagandum spectet; neque honores, famam, aut opes confectetur; si id vnice agat, vt mortales ad amandum Deum adducat, doctrinamque, quam tradit, confirmet; si denique placita propugnet rectae rationi haudquaquam aduersantia etc. tum enim vero nihil dubitationis superesse potest, quin peculiari Dei ope adiutus operetur. „ Cum videmus, inquit „ Genuensis, ab homine huiusmodi perfici miracula, „ quae et suas vires excedunt, et vires earum re- „ rum, quibus velut instrumentis, aut velut obie- „ ctis miraculorum vtitur, non dubitamus diuinā „ esse originis, praecipue si ea continenter fiant, et „ perpetuo: nam pugnat cum diuina prouidentia „ huiusmodi miraculis homines in errores induci. Et

„ sane nunquam falsa miracula in falsae doctrinae
 „ comprobationem facta, et quidem continenter, ac
 „ perpetuo facta legas, vt in eorum suspicionem
 „ venire homines nunquam potuerint. Prouidentiae
 „ enim diuinae illud est, quod hisce verbis enun-
 „ ciat Cicero: commenta delet dies “.

CAPVT VII.

De Perfectione, et Ordine mundi.

316. **P**erfectio postulat, vt adsint in ente
 perfecto varia: adsit finis, et scopus,
 ad quem ea collineent; adsit denique eorum
 consensus, et conspiratio ad finem illum con-
 sequendum (54). Quare si in hoc vniuerso
 varia entia simultanea, et successiua sic inter
 sese consentiant, vt finis quispiam, commu-
 neque bonum ea consensione obtineatur, pa-
 tet sine dubio perfectionem mundo esse attri-
 buendam.

Scholion. Non iam illud agimus, vt perfectionem
 mundi huius indiuidui hoc loco constituamus; nec
 enim res matura adhuc est, vt deinceps videbimus:
 sed e notionibus ontologicis, quas de perfectione
 entis generatim tradidimus, in examen duntaxat vo-
 cabimus, quonam pacto comparatus esse mundus de-
 beat, vt ei assignari ex vero perfectio possit, eius-
 demque gradus determinari.

317. In mundo perfecto datur aliquod per-
 fectionis principium. Omnis enim perfectio
 suum principium habere debet (54), ex quo
 intelligi possit, quonam pacto varia debeant
 esse comparata, vt cum regula perfectionis
 consentiant (60. sch.): ergo in mundo quo-
 que perfecto id genus principium dari est ne-
 cesse.

Scholion. Principium hoc, quoniam ex attributis diuinis demum eruitur, hoc loco stabiliri nondum potest. Qui vero de mundi huius perfectione in cosmologia disputant, fere precario sumunt, finem mundi huius conditi esse illustrationem gloriae, et attributorum Conditoris.

318. Nequit perfectio mundi a posteriori cognosci, seu per experientiam determinari. Mundi enim perfectio in eo sita est, vt omnia in eodem entia, tum simultanea, tum successiua ad communem quemdam finem conspicerent (316): quicumque ergo eius perfectionem per experientiam determinare velit, is omnia simultanea, et successiua, singulatim peruestigare, penitiusque scrutari debet, quoniam pacto cuncta ad finem praestitutum conspirent. Quis autem hominum omnia simultanea, et successiua, maxima, minima, mentis, aut oculorum acie peruadere, ac pertentare possit? quis implexissimam tot rerum connexionem peruidere? quis eo nexu perspecto determinare, vt omnia ad eundem communem finem contendant?

Scholion. Sapienter ad rem praesentem Boehmius:
 „ Innumerabilis est hominum, inquit, simul viuentium copia, at prorsus stupendus eorum prodit numerus, si ad eos attendimus etiam, qui inde ab Adamo vsque ad nostra tempora vixerunt, et in posterum viuent, donec consumetur seculum.
 „ Quam autem exigua est haec multitudo comparata brutorum omnium, plantarum, et quorumcunque reliquorum corporum multitudini? vt prorsus taceam de elementis haec omnia tandem constituentibus. Fac autem te ita haec omnia pernosse, vt in iis nihil sit, quod te lateat. Circa solem nostrum voluuntur sex planetae primarii, inter quos est terra nostra: Saturnum quinque, Iouem quatuor, Tellurem vnus, Veneremque vnus ambit planeta secundarius. Sunt igitur in systemate „ solari

„ solari septemdecim corpora terrae similia. Quid
 „ nosti de reliquis sedecim? Fac autem, rursus ni-
 „ hil iterum in his omnibus esse, quod te fugiat.
 „ Multae milliones stellarum fixarum existunt, quae
 „ singula corpora sunt soli simillima, et suos iterum
 „ satellites fouentia. Quid nosti demum de his? At
 „ omnium, maximorum, minimorum consensum de-
 „ beres perspicere, iudicium tibi sumturus de ea,
 „ quae est in mundo perfectione. Ita igitur vides,
 „ non nostrum tantum intellectum non sufficere, sed
 „ ne angelicum quidem cognoscendae perfectioni in-
 „ tegri mundi “. Non posse autem ex parte aliqua
 de toto vniuerso sententiam ferri, patebit ex iis,
 quae iam dicemus.

Quid im-
 perfectio
 vera? quid
 adparens?

319. *Imperfectio adparens* dicitur, quae rei
 quidem in se spectatae conuenit, imperfectio
 tamen non est, si res ad aliam quampiam re-
 feratur; seu quae in defectu solum adparente
 sita est. *Imperfectio vera* autem est, quae rei
 tam in se spectatae, quam ad alias comparatae
 conuenit; seu quae in defectu vero consistit.

e. g. quod oculus non ea polleat acie, quae in
 contemplandis per microscopia minutis obiectis de-
 prehenditur, est imperfectio eiusdem adparens. Si
 enim oculum ad corpus, et mentem corpori iunctam
 referamus, aciem istam non raro inutilem, et saepe
 noxiam fore deprehendemus: nam et exiguum
 spatium vno obtutu complecteretur, et multa in
 cibo, et potione nauseae conciliandae idonea exhi-
 beret etc. contra si index horologii tempus exacte
 non ostendat, vera laborat imperfectio.

Coroll. Imperfectio ergo adparens ab exceptione
 oritur (57):

320. Adparens in parte imperfectio non
 tollit in toto perfectionem. Adparens enim
 in parte imperfectio oritur ab exceptione
 (praec. cor.), atque adeo a collisione, quam
 habet regula perfectionis in parte cum re-
 gula

gula perfectionis in toto (56). Nascitur ergo adparens imperfectio ex iisdem fontibus, e quibus totius perfectio, quam proinde non tollit.

e. g. fieri humano in oculo potest, vt claritas visionis cum eiusdem distinctione consistere nequeat, ita vt si imago obiecti fiat clarior, eadem opera euadat minus distincta, et contra. Si ergo in eiusmodi oculi conformatione aliquid deprehenditur, quod maiori visionis claritati aduersetur, id veram in oculo imperfectionem nunquam adfert, si ad reddendam magis distinctam obiecti imaginem seruiat: cum spectatis animae officiis praestet imagines rerum esse distinctiores, quam clariores. Plura exempla promentur coram.

Scholion. Ex his elucet imperfectiones, quas in nonnullis mundi partibus obseruare licet, minime efficere, mundum vniuersum sua destitui perfectione. Quin imo facile intelligitur, partis imperfectionem saepe cum maiori totius perfectione esse coniunctam, vt quae stante ratione determinante totius perfectionis euitari nequeat.

321. In mundo perfecto habetur ordo. Cum enim in mundo habeatur entium nexus (233. 235.), habentur continuo rationes, cur hae potius res, quam aliae, cur hoc potius, quam alio modo coexistant, aut sese consequantur (64. 66.): si ergo mundus perfectus sit, omnes hae rationes speciales ad aliquam denique generalem reducuntur (53. 54): eadem est igitur ratio determinans in modo, quo res sibi coexistunt, aut sese consequantur. Ordo ergo habetur (47) Conf. §. 49.

Coroll. Habet ergo mundi ordo suas regulas, per quas corporum coexistentium, vel sibi succedentium locus determinetur. Quare si mundus hic noster perfectus sit, habebitur in eodem ordo, ac proinde

vna, vel plures regulae, per quas in solari systemate planetarum cuiusvis positio designari possit.

322. *Ordo naturae* est, quem natura agendo seruat.

e. g. cum luna plenae defectionem patitur, id iuxta naturae ordinem contingere dicimus.

323. *Ordo naturae* idem ille est, qui in modificationibus virium motricum deprehenditur. Est enim *ordo naturae* is, quem natura agendo seruat (praec.); natura vero est collectio omnium virium, quae in mundanis entibus simul sumtis insunt (306. cor. 1.): quare natura eatenus agit, quatenus vires illae, quae motrices sunt, varie modificantur, atque ex iis corporum motus enascuntur. *Ordo* ergo naturae idem ille est, qui in modificationibus virium motricum deprehenditur.

Coroll. 1. Igitur *ordo naturae* motus legibus continetur (873).

Coroll. 2. Cum ergo in corporibus mundum hunc indiuiduum constituentibus dari motus leges manifestum sit (242), datur quoque in eodem *ordo naturae*.

Coroll. 3. Et quia leges motus contingentes sunt (310), talem quoque ordinem naturae esse oportet.

324. *Ordo naturae* est pars ordinis mundi. Nam *ordo naturae* constringitur ad modificationes virium motricum (323), seu ad actiones naturae (322); adeoque in sola successione rerum mundanarum obtinet. At vero *ordo mundi* tam in successione, quam in coexistentia entium habet locum (321): *ordo* ergo naturae pars est ordinis mundi.

325. *Contra naturae ordinem* fieri dicitur, Quid contra, quid secundum naturae ordinem? quod naturae ordini aduersatur, quodque eo illaeso fieri non potest. *Secundum naturae ordinem* vero fit, quod cum eodem consentit, eoque illaeso euenire potest.

e. g. communicatio motus in conflictu corporum perageretur contra naturae ordinem, si corpus vnum alterum ad motum concitans nullum celeritatis suae caperet detrimentum: nunc vero cum partem velocitatis suae amittit, communicatio iuxta naturae ordinem fit.

326. Quaecunque in corporeo hoc vniuerso naturaliter fiunt, ea secundum ordinem naturae eueniunt. Naturales enim corporum omnium mutationes fiunt per motum (260), adeoque per eiusdem leges explicari possunt. Quare cum ordo naturae legibus motus contineatur (323. cor. I.), mutationes corporum naturales, seu quae naturaliter eueniunt, secundum ordinem naturae fiunt.

Coroll. Facillime vicissim efficietis, miracula naturae ordini aduersari.

327. *Cursus naturae* adpellatur consequutio euentuum essentiis, et naturae rerum consentanea. Quid cursus naturae?

Coroll. Quoniam igitur naturale est, cuius ratio in essentia, ac natura rerum inclusa est (308. cor.), supernaturale vero, adeoque miraculum (309), cuius ratio in his minime continetur; perspicuum est, naturale secundum naturae cursum, miraculum contra naturae cursum fieri.

e. g. defectio solis, quam in eiusdem cum luna coniunctione ante annum mense Iunio spectauimus, fuit secundum naturae cursum; at ea, quae moriente Christo in oppositione contigit, facta est contra naturae cursum.

FINIS COSMOLOGIAE.

PROLEGOMENON
 IN
 PSYCHOLOGIAM.

§. CCCXXVIII.

Psychologia, si Graeci vocabuli potestatem Quid Psy-
 spectes, sermonem de anima institutum; chologia?
 re autem ipsa scientiam animae significat (a).
 Quid vero sonet haec vox animae, deinceps
 videbimus.

329. Ea, quae nobis de animo comperta Et quotu-
 sunt, vel obseruatione, seu a posteriori; vel plex?
 rationis conclusione, seu a priori innotue-
 runt. Vnde duplex existit psychologia: *em-*
pirica scilicet, quae subsidio experientiae con-
 stabilit

(a) Componitur scilicet ψυχολογια e vocabulis
 ψυχη, quod animum, et λογος, quod sermo-
 nem valet: vt adeo sit λογος περι της ψυχης.

constabilit principia, e quibus eorum, quae animae insunt, probabilis ratio reddi possit: tum *rationalis*, quae ex ipsa indole, et natura humanae mentis ratiocinando elicit eorum principia, quae in eadem obseruantur.

e. g. sentimus in nobis nostri, rerumque extra nos positaram conscientiam: experimur nos res obiectas praesentes sensu, absentes imaginatione comprehendere: appetimus bonum, malum repudiamus etc. haec, et horum similia in psychologia empirica distincte explicantur. At vero animum esse natura indiuiduum, ac indissolubilem; concretionis corporeae expertem; vi sua immortalem etc. haec sane non experientiae magisterio, sed ratiocinationis adimiculo consequimur: quare, quae huius sunt generis, ad rationalem psychologiam reuocantur.

Vtraque
socianda.

330. Psychologia empirica rationali socianda est. Cum enim in rationali psychologia eorum, quae in anima deprehendimus, ratio reddenda sit; haec vero e principiis, quae in empirica constabiliuntur, eruatur, (praec.), palam est, psychologiam rationalem sine empirica non posse consistere. Sed neque empirica sine rationali recte pertractabitur. Imprimis enim perspecta animi indole, et plenius intelliguntur, quae eidem insunt, et clarius peruidentur limites, intra quos eadem coercentur. Deinde veritates a priori iam cognitae non solum nos eorum commonefaciunt, quae obseruari in anima debent, quaeque attentionem nostram aliter effugerent; sed etiam obseruandi rationes, modumque insnuant.

Coroll. Imitandi igitur sunt astronomi, qui ex obseruatis suis eruunt theoriam, et hanc ad illa vicissim exigunt, eiusque ope ad obseruationes insti-
tuen-

tuendas ducuntur, quarum in mentem aliter nunquam venisset. Conf. §. 222.

331. Psychologia facem theologiae naturali praefert. Naturalis enim theologia Dei attributa, quae ratione consequi mortali concessum est, persequitur (2), patebit autem nos attributorum diuinorum scientiam tum maxime consequi, cum notiones eorum, quae menti humanae insunt, a limitibus, intra quos consistunt, liberamus. Deinde, cum anima hominis, sicuti videbimus, ad naturae diuinae similitudinem proxime accedat, principia psychologica ad Deum quoque accommodari posse manifestum est. Quis igitur ambigat a psychologia lumen adfundi theologiae?

Psychologiae utilitates.

145 332. Vsus psychologiae in iure naturae est amplissimus. Ius enim naturae tradit leges naturales de rebus expetendis, ac fugiendis; docet proinde, quatenam actiones honestae, quatenam turpes sint (Log. 8. cor.): ex iis autem, quae illic explicantur, adparet rationem, cur honestae, turpescunt actiones humanae, a natura humana, atque adeo ab iis, quae menti humanae insita sunt, depro-mi. Adde libertatem voluntatis, quae in psychologia constabitur, esse iuris totius basis, ac fundamentum. Quid verbis opus? ecquis, obsecro, vel officia hominis erga seipsum rite conformabit, nisi principiis psychologicis apprime imbutus sit?

Scholion. Sed nec alia desunt, quae psychologiae dignitatem, ac emolumenta vehementer commendent. Ea certe explicat humanarum affectionum, et passionum initia, nexum, et ordinem, quem qui

R. P. Mako Metaphys.

M

per-

perspectum habet, nae is, vt inquit Baumeisterus, et in propriis affectibus compescendis, et in aliorum propensionibus vel excitandis, vel sedandis, vel refingendis erit felicissimus. „ Qui seipse nouit, ait „ Tullius, primum aliquid se habere sentit diuinum, „ ingeniumque in se suum, sicut simulacrum aliquod „ dedicatum putabit, tantoque munere Deorum semper aliquid dignum et faciet, et sentiet. Et cum se ipse perspexerit, totumque tentarit, intelliget, quemadmodum a natura subornatus in vitam uenerit, quantaque instrumenta habeat ad obtinendam, adipiscendamque sapientiam, quoniam principio rerum omnium quali adumbratas intelligentias animo, ac mente conceperit“. L. 1. de Leg. c. 19. (æ).

CAPVT I.

De existentia animae humanae, eiusque cognoscendi facultate generatim.

333. **I**psa naturae sensu, tacitaque admonitione comperimus, nos tum nosmetipsos a rebus extrinsecus positis, tum eas ab inuicem secernere, atque internoscere.

e. g. perspicuum tibi est, non esse te librum, quem iam in manu habes; nec librum esse mensam, cui affides: distinguis ergo et te ipsum a libro, et hunc a mensa.

334.

(a) Aristoteles in praefatione libelli, quem *περι της ψυχης* inscripsit, scientiam hanc ad omnem ueritatem plurimum conferre ait. *Δοκει δε προς αληθειαν απασαν η γνωσις αυτης (ψυχης) μεγαλα συμβαλλεσθαι.* Documento sunt, his praesertim temporibus, funesta eorum exempla, qui disciplinae huius ignoratione in tot, tamque absurdos errores prolabantur, vt omnem non rationis modo, sed etiam humanitatis sensum exuisse uideantur.

334. Discretio haec, qua siue nos ab exter-
nis rebus, siue has a seipsis discriminamus,
conscientia dicitur: conscii proinde eorum su-
mus, quorum discrimen animo nostro obuer-
satur.

e. g. cum te a libro tuo fecernis, tui tibi conscius
es: cum vero notionem libri a notione mensae di-
stinguis, conscientiam vtriusque habes.

Coroll. 1. Quatenus ergo id, quod percipimus, a
rebus aliis internoscimus, eatenus eius perceptionem
conscientia comprehendimus: quatenus vero id agno-
scere, atque a ceteris discernere nequimus, eatenus
eius conscientia destituimur.

e. g. qui inermi oculo papilionum alam contem-
platur, plumularum, quibus ea vndique consista est,
non habet conscientiam: quam tamen consequitur,
quum ope microscopii easdem internoscit.

Coroll. 2. Quoniam igitur, teste experientia, et
nosmetipsos a rebus extraneis, et eas ab inuicem
fecernimus (333), et nostri, et earum, quatenus in
mente nostra repraesentantur, pollemus conscientia.

335. Ens, quod in nobis sui, et rerum, Quid Ani-
mae extra nos sunt, conscium est, *anima* ma?
adpellaturr (a).

M 2

Scho-

(a) Animam definiuit Aristoteles L. 2. de Anima c. 1.

επιτελεθειαν την προτην σωματος φυσικη ζωην
εχοντος δυναμει. Sed hunc, quoniam intelli-
gendi noluit, omittimus. Triplicem autem veteres sta-
tuebant animam in viuentibus, nimirum qua vige-
rent, qua sentirent, qua cogitarent, quem mo-
dum Interp. comoed. tradit ex Arist. ιερον οτι
τρεις ψυχας φασι, την αυξηντικην, ητις εστι
κοινη των ανθρωπων, των αλογων ζωων, και
των φυτων. το αιμα, επερ εστι μονων των ζωων,
και των λογικην, ητις εστι μονων των ανθρωπων.
Sed haec, vt plurima veterum, hodie obsoleta
plane, atque antiquata sunt.

Scholion. Nondum in naturam animae hic inquiremus: definitionem duntaxat nominis adferimus, quam quidem ei conuenire philosophi omnes facile dabunt, tametsi in eiusdem indole constituenda in contrariis opiniones distracti plurimum dissentiant.

An exstet?

336. Inest in nobis anima. Si enim neges, fatendum erit posse ens quoddam sui, rerumque aliarum conscientia esse praeditum, tametsi ipsum actu non sit; atque adeo posse ei reuera inesse quiddam, antequam existat; id vero perabsurdum est. Ipsa certe de anima dubitatio, cum sine conscientia suscipi non possit, eius existentiam luculenter loquitur. » Si quis dubitet, inquit Aug. viuit: si dubitat, vnde dubitet meminit: si dubitat, dubitare se intelligit: si dubitat, certus esse vult: si dubitat, cogitat; si dubitat, scit se nescire: si dubitat, iudicat non se temere consentire oportere. De Ciu. L. 10. §. 10.

Scholion. Ex intima tamen ista conscientia neque alienorum animorum, neque vllius alterius omnino rei, sed animae duntaxat nostrae existentia nobis innotescit, idque, non quasi ea sit ratio, cur anima in rerum natura exstet (aliter dum somno consopita est, nusquam esset) sed quod eius existentiae id sit certissimum testimonium, quo cum in somnis caremus, scientiam quoque nostrae existentiae non habemus. Dicaearchum autem missum facimus, qui ne conduluisse quidem, vt ait Cicero, vnquam videtur, qui animam se habere non sentiat.

Quid Cognitio, et Facultas cognoscendi?

337. Dum nostri, rerumue aliarum conscientiam habemus, existit in nobis quaedam velut, imago, et repraesentatio. Actio, qua huiusmodi repraesentatio peragitur, *cognitio*, potentia vero eius actionis effectrix *facultas cognoscendi* adpellatur.

Scholion. Repraesentationem illam, seu perceptionem rerum, quae in mente nostra fit, notionem, vel ideam vocari alias diximus (Log. 17.), quamquam alii notionem obiectis communibus, ideam indiuiduis passim assignent. Attulimus etiam (loc. cit.) diuersa notionum genera, quae hic diligenter recolenda sunt. Leibnitzius actionem, qua mens suae perceptionis sibi met est conscia, *adperceptionem*; ipsam vero illam perceptionem, cuius praesto est in animo conscientia, *cogitationem* vocauit. Sunt, qui ipsam rerum perceptionem ideam; actionem vero, qua idea efficitur, perceptionem, vel cognitionem nuncupent: nos illud ipsum, quatenus ad rem obiectam refertur, ideam; quatenus autem ad mentem comparatur, perceptionem dicemus.

338. Cognoscendi facultatem duas quasi in partes tribuunt philosophi. Eam, qua ideas rerum obscuras, et confusas nobis conformamus, *inferiorem*; eam, qua notiones distinctas effingimus, *superiorem* solent nuncupare. Quotuplex?

Coroll. Igitur inferiorem facultatis cognoscendi partem communem habemus cum brutis animantibus, quibus conuenire ideas obscuras, et confusas deinceps viderimus.

339. Cuncta, quae animus noster sua repraesentatione amplecti potest, aut sunt indiuidua, aut abstracta (Log. 29. 31): rursus indiuidua aut nobis praesentia, aut absentia. Indiuidua praesentia *sensibus*, absentia *imaginatione*, res abstractas *intellectu*, et *ratione* complectimur.

Coroll. Sensum, imaginationem, ac memoriam communem habemus cum bestiis; quare haec ad partem facultatis cognoscendi inferiorem pertinent (praecor.), quae iam singillatim exequemur.

De Facultate Sentiendi.

Quid Senti-
tio, et Fa-
cultas sen-
tiendi?

340. Cum occasione mutationum, quae in corpore nostro eueniunt, res extra nos positas, nobisque praesentes percipimus, tum illas *sentire* dicimur: ipsa vero earum rerum repraesentatio *sensio*, vel *sensatio*, et potentia eiusdem effectrix *facultas sentiendi* adpellatur.

e. g. dum nuper oculis in solis disco defixis viderem transeuntem vidimus, eundem visione illa sensimus.

Scholion. Quidam inter sensationem, et sensationem aliquid, quo differrent, esse volunt; hanc nimirum vocant ipsam, quae in corpore nostro accidit, mutationem; illam vero adpellant cognitionem, qua mens eam mutationem persentiscit. Nos utroque vocabulo nullo discrimine ad designandam animae actionem utemur. Sumimus autem hic reapse exstare corpora, quae cum cernimus, naturae ipsius vocem videmur audire. Nec moramur paucos illos fanaticos, qui in eadem versantur animi obstinatione, in qua olim Anaxagoras, qui niuem albam esse non tantum negabat, sed sibi, quia sciret aquam nigram esse, vnde illa concreta esset, albam ipsam esse ne videri quidem aiebat. Qui sic comparati sunt, coercedi magis, quam dedocendi esse videntur.

341. Dum impulsione extrinsecus oblata res extra nos positas percipimus, experimur sane nos eas sic percipere, vt e mutationibus, quae in corpore nostro factae sint, intelligi possit, cur has, et non alias, cur hoc, et non alio modo percipiamus.

e. g. quod modo tubarum sonum, modo fidium, neruorumque concentum exaudire mihi videar, in causa est sine dubio dissimilitudo mutationum, quae
in

in auribus meis inducitur, quas diuersa illa muscae instrumenta aliter, atque aliter afficiunt.

342. *Αἰσθητικὰ*, seu *sensuum organa* sunt Quid Organa sensuum? eae corporis nostri partes, e quarum mutationibus conuenienter earum structurae excitationis intelligitur, cur has ipsas res, et cur hoc modo percipiamus.

Scholion. Partes, quae organorum functiones obtinent, illae sunt, in quibus nerui ex cerebro dimanantes terminantur, et quae ita conformatae sunt, ut quamprimum a rebus externis peruelluntur, per illos neruos commotio ad cerebrum deferatur. Illud autem isthic probe tenendum est, ex cerebro ad singulas fere corporis partes neruos, seu tubulos tenuissimis fibrillis inter se intextis compositos pertinere, quibus a re extra nos posita affectis animus eodem momento ideam rei afficientis informat. Quinque huiusmodi *αἰσθητικὰ* in corpore nostro deprehendimus, nimirum oculos, aures, nares, linguam cum papillis suis, et fibrillas nerueas toto corpore aequaliter fusas. Vnde et sensuum genera totidem oriuntur, visus scilicet, auditus, olfactus, gustus, et tactus. Est autem visus perceptio corporum, quae efficitur conuenienter mutationibus in oculo factis: quae definitio in alios quoque sensus paucis commutatis valet. Eadem porro vocabula et sensationes, et sentiendi facultates apud philosophos designant. Sensus hos quidam *externos* vocant, quod a corporibus extraneis oriuntur; adduntque *internos*, quos unico verbo nos iam conscientiam adpellauimus (334).

343. Mutationes, quae in organis sensuum Quae in iis mutationes? eueniunt, in varia eorundem motione consistunt. Organa enim sensuum sunt corpora, atque adeo entia composita (259): omnis autem compositi mutatio motione aliqua absoluitur (188): igitur et organorum.

e. g. lux e charta hac candida reueniens, ac in oculum subiens retinam impulsione sua afficit; tum

commotionem inde existentem animus persentiscit. Plura in eam rem coram adferemus.

Quae inde sensationum varietates? 344. Quoniam ratio sufficiens, cur corpora extrinsecus posita sentiamus, idque hoc, et non alio modo, e motionibus in organo factis intelligitur (341. 342. 343), sublato organo, vel ad pulsiones accipiendas obtorpente, sensio ab eodem dependens exstinguitur: eodem debilitato hebescit: instrumentis armato acuitur. Consentit experientia, de qua plura in collegiis.

345. Omnis motionum, et sensationum varietas pendet tum a varietate corporum organa impellentium, tum a varietate structurae organorum. Vtrumque testimonio experientiae exploratum est. Eundem oculum diuersi lucis radii diuersis pulsibus agitant, diuersam coloris sensationem excitant. Idem radius non easdem motiones, aut eosdem sensus efficit in oculo, fronte, auribus, propter dissimilem scilicet earum partium textum.

Scholion. Ex iis, quae haecenus dicta sunt, nullo negotio colligitis, in quaui sensione tria quaedam praesto esse oportere. 1) Corpus externum, quod impellat organum. 2) Agitationem ex impulsione illa enascentem. 3) Actionem animae hanc agitationem persentiscantis.

Vt se sensationes hebetent?

346. Sensio vehementior hebetat, ac retundit debiliorem pendentem ab eodem organo. Sua id cuius experientia attestabitur, si ad eius vocem aduertere animum voluerit. Obtutu oculorum in candentes niues aliquamdiu defixo, corpora obscuriora vix dein ceruimus. Fragor tubarum, vel tormentorum

voces

voce hominum exaudiri non finit. Idem de ceteris obtinet.

Coroll. Quare si sensationem eiusdem generis vehementiorem in nobis concitamus, prioris conscientiam depellimus. Ita grauitatem odoris incensis suffimentis confopire solemus.

347. Dum corpora extranea reapse afficiunt sensuum organa, non est in nostra potestate sensio. *Vtrum sine in nostra potestate?* Afferti praedem accipe experientiam quotidianam. Cum, verbi causa, radii e sole recta in oculum subeunt, ac retinam commouent, non est utique in nostra voluntate videre, aut non videre solem. Idem in functionibus aliorum sensuum vsu venit.

Coroll. Quando sensationes nostras a nostro pendere arbitrio dicimus, id duntaxat volumus, posse nos vnā sensationem alia viuidiore retundere (praec. cor.), aut impedire rerum externarum in organa nostra efficacitatem.

348. Sed ne illud quidem est in nostra voluntate positum, vt sensio huius potius, quam alius sit generis, aut vigoris. Nunquam profecto efficies, vt sonum oculis, colorem auribus percipias: vt sano palato, ac cerebro acetum vini generosi instar arrideat: vt clamor inconditus argutum, ac numerosum concentum referat.

Coroll. Ex quo efficitur, commotionibus organi respondere sensationis naturam, et vigorem, earumque ope posse intelligenter explicari.

349. *Regulae sensationum* sunt, quas anima *Quid sensationum regulae?* sentiendo obseruat, seu secundum quas sensus explicari possunt. Hae autem continentur §§. praecedentibus.

Quid species impressae, et ideae materiales?

350. Organorum motiones ope neruulorum ad cerebrum vsque propagantur, vt docent empirici, et innumeris experimentis confirmatum est. Motiones hae quamdiu consistunt in organis, *species impressae* audiunt: posteaquam vero ad cerebrum delatae sunt, *ideae materiales* nuncupantur.

Coroll. Itaque sensationum qualitates a qualitatibus specierum impressarum, atque idearum materialium pendere in comperto est (349. cor.).

Scholion. Non iam hic disputamus, vtrum ea motionum ad cerebrum vsque procursum peragatur oscillatione quadam fibrillarum, an progressionem fluidi cuiuspiam nerui; haec enim, sicuti alia quam plurima, ad sensuum tractationem pertinentia, constituto apud nos more in physiologia explicantur. Praeclare sane pro aetate sua Tullius. „ Nos inquit, ne „ nunc quidem oculis cernimus ea, quae videmus: „ neque enim est sensus vllus in corpore, sed, vt „ non solum physici docent, verum etiam medici, „ qui ista aperta, et patefacta viderunt, viae quasi „ quaedam sunt ad oculos, ad aureis, ad nareis a „ sede animae perforatae: itaque saepe aut cogitatione, aut aliqua vi morbi impediti apertis, atque integris et oculis, et auribus, nec videmus „ nec audimus: vt facile intelligi possit animum et „ videre, et audire, non eas partes, quae quasi „ fenestrae sunt animi: quibus tamen sentire nihil „ queat mens, nisi id agat, et adsit. Quid, quod „ eadem mente res dissimillimas comprehendimus, „ vt colorem, saporem, calorem, odorem, sonum? „ quae nunquam quinque nunciis animus cognosceret; nisi ad eum omnia referrentur, et is omnium „ iudex solus esset “. Tuscul. Quaest. L. 1. c. 20.

CAPVT III.

De Facultate Imaginandi.

351. **S**ua cuique experientia testis est, posse se non res modo praesentes, ac sensibus expositas percipere; sed eas quoque, quas aliquando sensu comprehenderit, quaeque nunc absentes sint, denuo tanquam praesentes contemplari. Pollet ergo animus nostro facultate refingendi ideas rerum iam aliquando sensu perceptarum, tametsi nunc eae absentes sint.

e. g. si interfuisti dramatio Vurcico, quod Augustis nuper exhibitum fuit, experiris certe posse te hodie quoque theatri illius, vestium, musicae, actionum etc. ideas replicare, cunctaque tibimet viuide repraesentare.

352. Vis ista mentis *facultas imaginandi* Quid facultas dicitur: ipsa autem actio, qua id a mente *imaginandi*, et efficitur, *imaginatio*, vel *phantasia*; res vero *imaginatio?* imaginatione reficta, ac veluti recreata *phantasia* nuncupatur.

353. Nihil potest mens nostra imaginatione Leges *Imaginationis?* effingere, quod non antea sensu aliquo usurpauerit. Facultas enim imaginandi est potestas quaedam redintegrandi ideas rerum iam alias sensu comprehensarum (352. 851): in aperto ergo est, nihil posse imaginando percipi, quod non ante sensu perceptum sit.

Scholion. Nihil opus est exemplis hoc longius facere, cum non possit esse quidquam manifestius. Quis enim Viennae, aut Lutetiae imaginem sibi exprimat in animo, qui eam neque viderit, neque descriptam legerit, vel audierit? concinit peruagatum

tum illud: Nihil est in intellectu, quod non ante fuerit in sensu.

354. Quanto aut clarius, aut crebrius, aut diutius, aut denique recentius rem quampiam sensibus accepimus, tanto facilius eandem absentem mente adumbramus. Loquitur quotidiana experientia. Si palatium quoddam aut minutatim et clare, aut saepe, aut diu, aut nuper admodum contemplatus es, nullo negotio id absens quoque tibi repraesentabis: at si fructum ananas semel duntaxat, idque multum ante tempus degustauisti, magnam in sapore eius reuocando senties difficultatem.

355. Quum sensus externi a suis functionibus conualescunt, viuidior est vis imaginandi. Res est per se se manifesta: hinc enim multo viuaciores in somno imagines, hinc siquid cogitatione paulo accuratius effingendum sit, tenebras, ac solitudinem consectamur.

356. Ratio sufficiens aliqua adesse debet, cur ex innumeris rebus, sensu iam perceptis, haec prae aliis redeant in animum, ac veluti redintegrentur (22). Experimur vero idea vna recurrente alias etiam plerumque exsuscitari, si vel similitudine quadam inter se conueniant, vel eodem tempore animo obuersatae sint: ratio ergo illa vel in idearum similitudine, vel in earundem coniunctione insita sit oportet.

Coroll. Ex his ergo fontibus oritur idearum consociatio, qua id efficitur, vt vna earum recurrente, ceterae quoque excitentur.

Scholion. Stabilis haec idearum recursio *lex imaginationis* merito dicitur, iuxta quam hominum, brutorumque animantium imaginationes communiter peraguntur. In hominibus quidem res est admodum
con-

conspicua, qui idcirco signa quoque, e. g. nodum in vestibus adhibent, vt eorum admonitu imaginatio excitetur. Sed neque in bestiis licet dubitare: canis certe ostentato fuste idcirco fugit, quod eius aspectu recurrant ideae verberum eidem inflictorum.

357. Hinc autem perspicue efficitur, imaginationes non semper in nostra esse potestate, nisi quatenus impedire ipsas sensationes possumus (347. cor.); quod ipsum rursus cum experientia mirifice congruit.

Quomodo
imaginatio-
nes sint in
nostra po-
testate?

Scholion. Saepe tamen in voluntate nostra repositum esse arbitror, vt ex rerum imaginibus vetustate obliterated has prae aliis exsuscitemus; idque in dubium reuocare neminem posse, qui intima animi sui sensa diligenter explicauerit, ac excusserit, nec anticipata aliqua sententia deuinctus teneatur. Vim ego quidem mihi adferam, oportet, si velim inficiari in meo verti arbitrio, vt hoc momento Caesaris, amici, parentum etc. vultum mihi praesentem sistam. Sed haec attigisse satis sit: erit enim iam ea de re proprius differendi locus.

358. Quoniam imaginatio a praeuia sensatione pendet (353), ac excitata vna idea aliae quoque eidem associatae renascuntur (336. cor.), effigies rerum tum denique refingit facultas imaginandi, quando adest aliqua idea, cui eae sint consociatae: prima igitur illa idea, quae phantasmatum veluti principium est, non imaginatione, sed sensu efficitur. Testem hic quoque habetis experientiam.

Scholion. Sic ista se habent quidem, cum extinctae rerum species citra voluntatis assensionem recurrunt. At si repetita earum effectio a nostro pendeat arbitrato, vt sane pendere potest, tum enim uero res tota confieri poterit sine subsidio id genus ideae consociatae. Conf. Schol. praec.

359. Quando sensationes clarae, ac viuidae conticescunt, atque eorum, quae intra nos gerun-

Quid So-
mnus, et
Vigilia?

geruntur, conscientia deslituimur, *dormire* dicimur: cum vero clarae sensationes cum conscientia redeunt, *euigilare*. Quare ille mentis ^{hinc} status nuncupatur *somnus*, hic autem *vigilia*,

Coroll. Videtis, opinor, quid sonet Tullianum illud: Somnus aufert sensus, actionemque tollit omnem. De Fin. L. 5. c. 19.

Quid Somnia?

360. Non raro res absentes, quas vigilantes sensibus accepimus, in somno iterum sentire clare nobis videmur, atque tunc quidem *somniare* dicimur: illae autem imagines rerum, quae tunc citra sensuum officium in nobis enascuntur, *somnia* adpellantur.

Coroll. Cum ergo omnis imaginatio circa res iam olim sensu perceptas versari debeat (353), somniare, nisi de rebus sensu aliquo usurpatis, non possumus. Fit enim fere, inquit Cicero, ut cogitationes, sermonesque nostri pariant aliquid in somno tale, quale de Homero scribit Ennius, de quo videlicet saepissime vigilans solebat cogitare, et loqui. Ita videntur plerumque

Causidici causas agere, et componere leges:
Induperatores pugnare, ac praelia obire:

Nautae contractum cum ventis degere bellum.
Lucr. L. 4.

Scholion. Ne cui forte iniiciat scrupulum, quod saepe somnus ea nobis offerat, quae ne sano quidem unquam acceperimus, diligenter advertat velim, posse nos ideas rerum imaginatione excitas innumeris plane modis iungere, vel iunctas distrahere; quam animae potestatem philosophi vulgo *facultatem fingendi* vocant, ex qua omnis illa infinita somniorum varietas existat. Tametsi autem plures id generis species possimus sic consociare, ut inde confurgat res, quam nullo unquam sensu comprehenderimus, ideas tamen singulas, quas coniungimus, sensibus aliquando haustas esse necesse est: ut humano capiti cervicem pictor equinam iungere si velit, eum profecto et humani capitis, et equinae cervicis ideas sensu accepisse oportuit. Atque ista est sententia sub-

subiicienda illi Ciceronis effato : „ Quae est enim
 „ forma tam inusitata, tam nulla, quam sibi ipse
 „ animus non possit effingere? ut quae nunquam vi-
 „ dimus, ea tamen informata habeamus, oppidorum
 „ situs, hominum figuras “. Diu. L. 2. c. 61.

361. Omne somnium a sensione aliqua, ^{Eorum origo.}
 tanquam a principio proficiscitur. / Adest enim
 in somnio plurium phantasmatum series, et
 colligatio, (praec.); atqui primum eius seriei
 phantasma sensu, non imaginatione efficitur
 (358): somnii ergo cuiusuis initium ducitur
 a quapiam sensione.

Scholion. Difficile fere est sensationem illam, quae
 somnio initium fecerit, a phantasmatis internoscere;
 est enim admodum imbecilla; nam aliter non dor-
 miendi, sed vigilandi dedisset initium. Fit tamen in-
 terdum, ut somno explicati eiusdem recordemur.

362. Si intra somnium noua quaequam sen- ^{Quid So-}
 sio animum sic afficiat, ut ad eam sese aduer- ^{mnium}
 tat, phantasmatum, quae somnium efficiunt, ^{composi-}
 series commutatur. / Accedente enim ea sen- ^{tum?}
 sione facultas imaginandi continuo refingit
 ideas cum eadem consociatas (356. cor.):
 noua ergo enascitur phantasmatum continua-
 tio. Somnium huiusmodi vocatur *composi-*
rum.

Exempla cumulare nihil attinet, quae sua cuius
 experientia abunde suppeditat.

363. Res, quae longissime absunt, viden- ^{Leges So-}
 tur somniantibus esse praesentes. Cum enim ^{mniorum.}
 sensationes, a quibus somniandi initium duci-
 tur, admodum imbecillae sint, a specie-
 bus phantasticis non satis internoscuntur:
 quare animus phantasmata illa nocturna pro
 sensationibus habet; atqui sensationes praesentia
 sistunt obiecta (340): igitur et somnia.

Scho-

Scholion. Cum res a phantasia menti sic exhibentur, ac si omnino praesentes essent, diligenter est animaduertendum, omne discrimen verti in solo idearum vigore, et claritudine: nisi enim diuersa earum claritudo nos admoneret de discrimine, res omnes, quas imaginando concipimus, constanter pro praesentibus haberemus; quod quidem furiosis interdum vsu venit, in quorum cerebro excitatae commotiones eam acquirunt celeritatem, quae actione corporum praesentium in organis conciliari solet (a). Iam vero omne illud claritudinis discrimen in somnio tollitur: mirum adeo esse non debet, si omnia praesentia esse videantur.

364. Si phantasmatum claritas sensim decrescat, eorum conscientia euanescit (334): igitur somnio *somnus profundus* finem imponit. Cum autem de somno expurgiscimur, sensationes clarae renascuntur (359), quibus proinde phantasmata debilitantur (355): illas ergo ab his internoscere incipimus, nec iam res absentes pro praesentibus habemus (346. 352.): quare somnium euigilando extinguitur (praec).

Leges
idearum
materialium.

365. Cum idea rei ante sensu perceptae renascitur quoque idea materialis, quae eidem adiuncta fuit. Cum enim concordi medicorum testimonio compertum sit, vim imaginandi morbo, cerebri potissimum, hebetari, inesse quiddam in cerebro debet, quod respondeat opera-

(a) Vide, ut alcmaeo ille incitato furore virginis, quam nusquam videt, fidem imploret:

Fer mi auxilium: pestem abige a me:

Flammiferam hanc vim, quae me excruciat,

Ceruleae incinctae igni incedunt:

Circumstant cum ardentibus taedis.

Num dubitas, inquit Tullius, quin sibi haec videre videatur? in Lucullo c. 28.

operationi, quam imaginandi facultas in anima exercet. Id enim uero sunt ideae materiales: hae quippe sensationibus respondent in cerebro (350): sensationibus itaque vi imaginandi redintegratis redintegrari et ipsae debent.

Coroll. 1. Cuius adeo phantasmati sua in cerebro respondet idea materialis, illi plane similis, quae cum sensatione praecua coniungebatur.

Coroll. 2. Eodem ergo pacto hebetatur, vel extinguitur vis imaginandi, quo vim sentiendi hebetari, aut extingui antea ostendimus (344).

Scholien. E diuersis ideae huius materialis affectionibus pendent omnes phantasmatum varietates. Diuersa nimirum illarum celeritas diuersam in his efficit claritudinem; quae quidem celeritas si tanta esset, quanta obiectis praesentibus, ac sensuum organa impellentibus esse solet, imaginationes a sensationibus discernere non possemus. Sed haec porro persequi non est instituti nostri.

366. Quanto saepius idea quaequam materialis excitatur, tanto maior eius excitandae nascitur in cerebro facilitas. Cum enim ideae illae sint cerebri commotiones (350), si saepius renouentur, saepius motiones eadem efficiuntur. Amplissima autem constat inductione naturam corporis nostri sic esse comparatam, ut saepius iteratis eiusdem generis motibus, promptitudo quaedam, et alacritas eorum deinceps instaurandorum contrahatur: quo quidem pacto habitus corporei omnes generantur.

367. Ideae materiales praeteritis nostris vel sensationibus, vel imaginationibus respondentes, non insunt cerebro actu, sed potestate duntaxat. Cum enim sitae sint in cerebri motibus

(350), per sese conseruari nequeunt, sed diminuta celeritate sensim elanguescunt: non ergo conseruantur, nisi continua quasi reparatione; igitur cessante vel corporis oblati, vel imaginationis actione, intereunt.

Scholion. Multi cerebrum tanquam idearum eiusmodi receptaculum, ac promptuarium sibimet fingunt, et difficultate inenodabili sese implicant, cum volunt expedire, quinam tot innumerabiles rerum obieciarum formae in tam exigua corporis portione queant concludi. Spinosa hac cura leuatur Philosophus, si ad ea, quae diximus, aciem ingenii diligenter aduertat. Sed ne in animo quidem idearum praeteritarum quaedam quasi impressa vestigia superare censenda sunt, in quibus facilitas, ac habitus mentis situs sit. „ Quid igitur? quaerit Cicero, vtrum capacitatem aliquam in animo putamus esse, quo „ tanquam in aliquod vas ea, quae meminimus, infundantur? absurdum id quidem: qui enim fundus, „ aut quae talis animi figura intelligi potest? aut „ quae tanta animo capacitas? An imprimi, quasi „ ceram, animum putamus, et memoriam esse fingatarum rerum in mente vestigium? Quae possunt „ verborum, quae rerum ipsarum esse vestigia? “
Tusc. Quaest. L. 1. c. 25.

368. Illa praeteritas ideas reuocandi facilitas sita est in quadam cerebri mutatione. Cum enim haec facilitas acquiratur crebra earundem idearum generatione (366), cerebro per sese non inest: quare, dum acquiritur, quiddam ei accedat necesse est, quod non ante inerat, hoc est, mutatio quaequam in eodem contingat (168). Itaque propositi veritas in aperto est.

Scholion. Nemo vero a me isthic exigit, vt mutationis huius indolem, aut proprietates dilucide explicem: nondum enim licuit reconditam cerebri structuram, et mirabilem coagmentationem sic peruidere, vt ea, quae inde pendent, intelligenter declarari queant:

queant: quid, quod res ad physiologiam potius pertinet, a qua cetera etiam erunt petenda, quae hic breuitatis studio praetermissa sunt.

CAPVT IV.

De Memoria, Obluione, et Reminiscentia.

369. **E**x iis, quae haecenus disseruimus, in-
telligi potest, inesse in humana men-
te facultatem ideas, quas aliquando concepe-
rit, denuo instaurandi. Illud praeterea testa-
tum facit experientia, inesse quoque eidem
facultatem ideas eiusmodi instauratas recogno-
scendi, siue, quod eadem sint, quas mens
iam alias habuerit, agnoscendi. Facultas ista
memoria dicitur.

e. g. cernis peregrinam quandam belluam in amphitheatro, tibi que conscius es eam te iam vidisse in Belli fontis viuario: agnoscis igitur ideam hanc belluae ipsissimam esse, quam ante habuisti.

Scholion. Qui facultatem ideas pristinas refingendi Quod eius
memoriam adpellant, duas res maxime discrepantes ab ima-
imperite confundunt; vim nimirum imaginandi, et natione dis-
memoriam. Profecto enim aliud est ideas praeteritas crimen?
veluti reuocare; aliud reuocatas recognoscere. Non-
ne vsu per saepe venit, vt primum illud sine isto al-
tero in nobis experiamur? vt si sententiam aliquam,
quam olim legimus in Terentio, vis imaginandi ex-
fufcitet, neque tamen recordemur eam nos in poeta
illo aliquando legisse. Idearum itaque in animum
reuocatio debetur vel sensui, vel imaginationi: ea-
rundem autem recognitio vnus est memoriae opus.

370. Si qua notio menti recurrit, excita-
tur continuo series idearum ei consociatarum <sup>Vt excite-
tur?</sup>
(376. cor.): sin autem notio, quae in ani-
mo exoritur, plane noua sit, nulla consequi-
tur id genus idearum associatarum colligatio:

si quam ergo ideam in mente enascentem consociatae rerum absentium species comitentur, id erit indicium nos ideam illam vna cum ceteris illis iam alias habuisse: vnde eas omnes recognoscimus.

e. g. hominem in foro occurrentem adpello perquam familiariter; impronisa salutatione attonito aio me ante annum Vindobonae eodem ex palatio, et fenestra pompam nuptialem Iosephi Principis spectauisse cum eo. Harum idearum, pompae scilicet palatii, fenestrae, etc. excitatio illum admonet, vt ideam mei recursantem agnoscat. Maxima autem vis admonitionis inest in locis, e quibus etiam augendae memoriae ducta est disciplina.

Coroll. Ideam itaque recognoscimus, cum ad duas motionum series, quarum alteri nunc est, alteri antea fuit consociata, animaduertimus.

e. g. belluam, quam in viuario Principum olim videras, nunc in amphitheatro recognoscis, quod nunc eam sensu percipis vna cum amphitheatro, aliisque adiunctis; simul autem vis imaginandi eiusdem ideam reuocat cum idea viuarii. Ipsa haec diuersa idearum coniugatio consciunt te reddit, belluam hanc a te iam fuisse alias visam.

Scholion. Similitudinem, quam praefens idea belluae cum praeterita habet, eidem recognoscendae minime sufficere, facile intelligitur. Sed nec sola idearum loci, ceterorumque adiunctorum, quibus ea copulatur, dissimilitudo sufficit; sed accedere praeterea debent actiones mentis super belluam in viuario sese reflectentis, quarum ope ea recognoscere-tur, tametsi pristino iterum loco cerneretur.

Eius cum
imagina-
tione affi-
nitas.

371. Memoriae magna est cum imaginatione affinitas. Ex eo enim, quod idea A cum certa idearum serie colligata fuerit, intelligitur, cur eadem recurrente series illa recurat (356): ex eo autem, quod illa recurrente haec recurat, memoria illam recognoscit. (praec. cor).

372. Si aut saepius, aut distinctius, aut Vnde eius recentius rem in certa idearum serie perce-
 pimus, notionem eius etiam post longius tem-
 pus facilius, et clarius recognoscimus. Nam
 ex eo, quod rei idea recurrente recurat series
 eidem associata memoria eandem recognoscit
 (370. cor.); atqui si vel saepius, vel distin-
 ctius, vel recentius rem in certa idearum se-
 rie percepimus, ideam seriei etiam post lon-
 gius tempus, et facilius, et clarius prouocat
 facultas imaginandi (354): propositi ergo ve-
 ritas obscura esse non potest.

Scholion. Quum facilitatem nobis comparamus, ideam Quid me-
 rei cuiuspiam renouandi, et recognoscendi, eam moriae
 memoriae mandare dicimur: quamdiu autem eam mandare,
 facilitatem exercitatione crebra conseruamus, rem et memoria
 ipsam memoria retinemus. Porro haec animi vis, siue retinere?
 quaedam naturae felicitate, siue adiutrice exercita-
 tione tanta interdum est, vt conditionem humanam
 superare videatur. Themistocles, si Tullio credi-
 mus, pollicenti cuidam se artem ei memoriae, quae
 tum primum proferebatur, traditurum, respondisse
 dicitur: obliuisci se malle discere: credo, quod
 haerebant in animo, quaecunque audierat, vel vi-
 derat. Tali ingenio praeditus Lucullus adiunxerat
 etiam illam, quam Themistocles spreuerat, discipli-
 nam. Itaque vt literis consignamus, quae monumen-
 tis mandare volumus; sic ille in animo res insculptas
 habebat. Quippe sciendum est, duplicem esse me-
 moriam; alteram naturalem, quae animis nostris in-
 sita est, et simul cum cogitatione nata; alteram
 artificiosam, quam confirmat inductio quaedam, et
 ratio praeceptionis, vt ait autor ad Herenn. L. 3.
 c. 16. qui et rationes augendae memoriae complu-
 res persequitur.

373. Memoria, quatenus in cerebro est, In quo sita
 consistit in facilitate reuocandi ideas materia- sit memo-
 les. Memoria quippe, vt in mente insita est, ria?
 in eo consistit, quod aduertamus ad duas idea-
 rum

rum series, quarum alteri nunc est, alteri alias fuit, associata idea illa, quam meminimus (370. cor.) id vero tunc vsuuenit, quum ea cum vtraque illa serie recurrit, id quod facilitatem excitandi in cerebro ideas materiales vtique postulat (365): in hac adeo memoria, quatenus in cerebro est, merito reponitur.

Scholion. Quaesitum erat apud Philosophos, quid reapse esset haec recordandi facultas, quatenus in mente insita est: putabant plerique languida quaedam idearum impressa vestigia inhaerere in animo, quorum deinde admonitione memoriam rerum praeteritarum veluti replicemus. Mihi tota ea res perobscura videtur, neque intelligentiae nostrae accommodatos habere explicatus. Conf. Sch. §. 367.

Quid memoria labi?

374. *Memoria labimur*, quum ideam, tametsi iam immutatam, multumque diuersam pro eadem putamus, quam ante in nobis existisse conscientia testis est.

e. g. legis in Tullio, Syracusis fuisse humatum Archimedem. Recurrit deinde eius viri sepulti idea, sed quae Agrigenti eundem humatum sistat. Si ergo illic sepultum putes, memoria laberis.

Vnde eius lapsus?

375. *Memoria nostra labitur*, cum ea, quae ad res diuersas olim perceptas referuntur, phantasia in vnum confundit, nec aduertit mens ideae vnus rei ex idea alterius quidpiam admisceri. Dum enim idea rei ante perceptae reuocatur, ac recognoscitur, animus sibi cconscious est, rem illam se olim iam percepisse (369). Quoniam vero imaginatio ex idea alterius rei ante item perceptae quidpiam ei admiscet, id quoque, quod admiscet, animus recognoscit (370. cor.): quia vero per hypothesein, non est sibi conscius id ei ex aliena idea admisceri, ad eam pertinere putat: hoc

hoc est, ideam vtut immutatam pro eadem putat, quam antea in se fuisse sibi est conscius. Memoria ergo labitur (praec.).

e. g. legisti Aeneam nube circumseptum intrasse Carthaginem: Vlysses item simili velamento contentum venisse in aulam Alcinoi; igitur memoria laboris, si ideis Aenae Virgilianae admisceas ideas Vlyssis Homericæ, aut contra, neque id te facere animaduertas.

376. Status animi, in quo perceptionem Quid obli- praeteritam refringere nequit, *obliuio* nuncu- uio? patur.

e. g. si perlecto Horatio aliquam eius sententiam reducere in animum nequeas, te oblitum aio.

Scholion. Diuersa sonant rem obliuisci, ac non meminisse. Qui rem oblitus est, scit quidem se eius ideam aliquando habuisse, at nunc eam refricare, atque in memoriam redigere haud potest. Qui autem rei non meminit, eam vel vltro oblatam, et recurrentem non recognoscit, putatque nunquam omnino sibi fuisse compertam.

377. Obliuio ex imbecillitate phantasiae na- Vnde ori- scitur. Quod enim ideam reuocare in animum atur? non possimus, in causa est, quod ideas con- sociatas instaurare nequeamus: hoc autem phantasiae imbecillitate euenire nemo non videt (352).

e. g. idcirco oblitus es sententiam Horatii, quia vis imaginandi non satis excitat ideas cum ea con- sociatas rerum scilicet antecedentium, consequentium etc.

Coroll. Quaecunque ergo phantasia a suis functionibus impediunt, aut in iis adiuuant, eadem et memoriae officiant, vel inferuiunt.

378. Cum ideam in mentem denuo voca- Quid Re- re, aut reuocatam agnoscere volumus, saepe miniscen- adiuncta personarum, loci, temporis etc. vo- tia?

camus in subsidium, vt eorum ope voto potiamur. Id vero efficere *reminisci* est.

e. g. si te a quopiam, quocum diu multa tibi fuit consuetudo, agnosci velis, nonne refricas ei quaedam temporis, loci etc. adiuncta, quorum vestigiis in tui memoriam redire, ac proinde *reminisci* possit?

Coroll. Cum ergo ideas nostras plerumque vocabulis affigamus, perspicuum est, ea esse praecipua *reminiscendi* instrumenta: quae autem nulla arte *reminisci* possumus, ea perpetua obliuione obruuntur.

C A P V T V.

De facultate Attendendi, Abstrahendi, et Reflectendi.

Quid facultas Attendendi?

379. **D**um plures ideae menti confertim obuersantur, sentimus inesse in nobis facultatem efficiendi, vt earum quaequam clarior reddatur ceteris: atque isthaec est, quam *facultatem attendendi* vocamus.

e. g. si oculo nostro theatrum integrum obiiciatur, possumus in eo statuam quamquam attentius, ac seorsim contemplari, ideamque eius multo clariorem nobis reddere, quam ceterarum rerum visui nostro sese simul offerentium; ad hanc ergo statuam attendere dicimur. Item in concentu musico exaudiendo perficere valeamus, vt certi cuiusdam instrumenti sonum longe clarius percipiamus, atque aliorum.

Quid facultas Abstrahendi?

380. Hoc autem ipso, quod attentionem in rem quamquam peculiarem defigimus, eam a reliquis simul occurrentibus, auocare, atque *abstrahere* dicimur.

e. g. quum obtutu in lunam conuerso formam eius globosam attente contemplamur, atque ab eiusdem magnitudine, splendore, maculis cogitationem abdu-

abducimus, ad illam quidem attendimus; ab his autem abstrahimus.

Coroll. Quanto ergo maior, ac viuidior fuerit attentio, tanto plenior, ac perfectior futura astractio est.

381. Si perceptio, ad quam attendere mentem volumus, per sese clara, ac viuida sit, ^{unde iuuatur attentio?} Sin autem ea fuerit viuacior, a qua cogitatio abstrahenda est, impeditur. Vigor enim ille perceptionis, in prioro casu conspirat, in posteriore pugnat cum attentione, quemadmodum est perspicuum.

Coroll. Cum ergo phantasmata imaginatione conformata debiliora sint, quam sensiones, attentio ad phantasmata sensionibus impeditur. Quare ipsa duce natura, si attentio in phantasma quoddam defigenda sit, a strepitu nosmet abdere, oculos occludere, aliaque generis eiusdem consecretari solemus. Huc facit illud, quod de Pythagoracis narrat Cicero: eos nimirum mentes suas a cogitationum intentione cantu, fidibusque ad tranquillitatem traducere solitos esse.

Scholion. Non eadem attendendi facultate pollere omnes in comperto est. Alii nullis, alii vel leuissimis sensionibus ab attentione auocantur. Archimedes dum in puluere quaedam describit attentius, ne patriam quidem captam esse sensit. Alii diu inhaerere attentioni possunt, alii non item. Sunt, quorum attentio ad plura, sunt, quorum ad pauciora pertinere potest; ut cum Caesar plures vno tempore dictaret epistolas. Quidam denique omnes promiscue res, quidam certum duntaxat genus versare cogitatione diuturna possunt: nimirum ut in expectendis, item in contemplandis rebus trahit suam quemque voluptas. Vniuersis autem vnusquisque eo magis valet attentione, quo diutius cogitationes suas in eadem re defixas tueri potest: quo pluribus simul complectendis par est: quo minus perturbatur a rebus sensum peruellentibus. Quae omnia vsu, ac exercitatione comparari, augerique posse nemo est, qui ignoret.

Quid facultas Reflexiendi?

382. Quum obiectum quodpiam compositum cogitatione expendendum sumimus; patet posse nos ita acrem in omnes eius partes aciem intendere, vt earum singulas seorsim attentione nostra lustremus; quod cum facimus, animum in illud *reflectere* dicimus.

e. g. si ad oblatum horologium mentem aduerte-
re, siue si illud reflexe, vt vulgo loquuntur, contem-
plari velitis, nonne omnes eius rotulas, elateres
catenulas, axiculos etc. attentione singillatim pertentatis? videtis igitur actione reflectendi per singulas
obiecti partes attentionem duci, et quasi continuari.

Coroll. Quaecunque ergo attentionem vel iuuant, vel impediunt, eadem iuuant quoque, vel impediunt reflexionem.

Scholion. Notionem reflexionis generatim hic expendimus: singulare eius exemplum, cum scilicet animus ad sua cogitata sese inflectit, ac replicat, alias attulimus (Log. 40), quod in praesente reflexionis definitione includi manifestum est: dum enim mens ad suas actiones sese conuertit, ad earum singulas minutatim attendit.

Vtilitas reflexionis.

383. Reflexionis adminiculo distinctas rerum notiones adipiscimur. Cum enim animum in rem quampiam reflectimus, in alias, atque alias eiusdem partes sensim conuertimus attentionem (praec.), atque ita notas, partesque seorsim singulas cognoscimus: notionem ergo obiecti distinctam consequimur (Log. 26).

Coroll. Qui ergo distinctas rerum cognitiones in votis habet, ei reflexionis vsus, et exercitatio cordi esse imprimis debet. Conf. Log. Schol. §. 28.

Leges attentionis.

384. Si obiectum, in quod attentionem defigimus, visui propositum sit, oculum eisdem directe obuertimus. Nam ideam eius
atten-

attentione clariorem conamur efficere (379); atqui e pluribus rebus oculo expositis illud, experientia teste, clarius percipitur, quod ei directe obuertitur: oculum ergo id genus obiecto directe obuertimus.

Coroll. 1. Oculus rei obiectae tunc directe obuertitur, cum radii lucis ab ea repercussi situ fere perpendiculari subeunt in pupillam: id vero nonnisi in exigua obiecti parte obtinet, vt notum est geometricis: quare oculus directe conuertitur, et attentio desigi nequit, nisi in exiguam eiusdem partem.

Coroll. 2. Cumque ea obiecti portio maxima gaudeat claritudine, a qua venientes radii subeunt in pupillam ad perpendicularum, et ea sit quam minima, quanto maiorem afferimus attentionem, tanto minorem obiecti partem complectimur.

385. Dum in phantasma rei, quae visu percipi possit, attentione ferimur, oculum quoque eidem directe conamur obuertere. Cum enim phantasma aliquod informamus, obiectum ipsum oculis obseruari, ac cerni videtur: quare cum attentionem in phantasma dirigimus, in obiectum ipsum videmur dirigere. Enimuero cum eam in obiectum dirigimus, oculum eidem directe obuertimus (praec.); igitur et phantasmati conamur directe obuertere. Asserti veritatem ipsa experientia contestabitur, si oculis clausis magnam ad phantasma quoddam adferre coneris attentionem.

De Intellectu.

Quid Intel-
lectus ?

386. **F**acultas animi, qua res distincte percipimus, *intellectus* dicitur.

Coroll. Cum ergo mens nostra polleat vi sese ad obiecta reflectendi (382), ac proinde reflexionis ope distinctas rerum notiones adipiscendi (383), eandem intellectu esse praeditam dubitari haud potest.

Scholion. Definitionem intellectus rite conformatam esse, ipse vulgaris eius verbi vsus confirmat. Intellegere enim quidpiam tum denique dicimur, cum id distincte, et cum suis notis repraesentamus; intelligenter item aliquid explicare, est eiusdem notas ob oculos audientis ponere. Veteres Philosophi hoc vocabulum latius porrexerunt; vniuerse enim facultates animae in duo genera tribuerunt: ac vim quidem omnem percipiendi intellectui, vim autem appetendi voluntati assignarunt. „ Motus animorum, in- „ quit Cicero, duplices sunt: alteri cogitationes, al- „ teri appetitus; cogitatio in vero exquirendo ma- „ xime versatur; appetitus impellit ad agendum “. Lib. 1. de off. c. 36.

Eiusdem
gradus ?

387. Hinc autem illud perfacile conficitur, tanto magis quemuis valere intellectu, quanto plura, et quanto distinctius potest cognoscere: qui autem possibile omnia simul distinctissime intuitu vnico complectitur, eum infinita vi intelligendi esse praeditum (149).

Coroll. Cum ergo intellectus noster, id, quod sentimus quotidie, neque omnia complecti, neque distinctissime peruidere queat, in aperto est, eum et comparatione obiecti sui, et comparatione modi repraesentandi finitum esse (cit.).

Quid intel-
lectus Pu-
rus? Quid
Impurus?

388. Quod si intellectus a confusis perceptionibus, quae ad sensum, et imaginandi facultatem pertinent, quasi depurgatus sit, pu-
rus

rus dicitur: si autem eius actionibus ideae confusae aspersae sint, *impurus* audit.

e. g. si quis veritatem axiomatum tam distincte sibi possit sistere, ut nullis vel sensuum, vel phantasiae ideis egeat, intellectu puro tunc quidem utitur; si vero notionem Dei, vel animae sine sensibili quippiam imagine informare nequeat, tum illud impuri intellectus argumentum est.

389. Quamdiu mens nostra corpori adiuncta est, intellectu puro non gaudemus. Nequit enim tamdiu intellectus noster obiecta sua distinctissime comprehendere (387. cor): igitur distinctis, quas habet, notionibus, multae confusae sunt intermixtae. Quare purus non omnino est (praec.).

An purus noster intellectus?

Scholion. Qui contemplationi veritatum a sensu maxime seiunctarum dediti sunt, tam distinctas rerum notiones interdum consequuntur, ut omnis plane confusio, et obscuritas abesse videatur: quod usu in primis venit iis, qui siderum cursus, et motus numeris persequuntur. Verum si omni ex parte res expendatur, patebit, id genus ideas confusas omnibus nostris contemplationibus esse adiunctas, propter arctissimam scilicet animae cum corpore obligationem. Quod experiri qui volet, resoluat pedetentim notiones suas, ac veluti dissuat, dum ad eas perueniat denique, quae porro resolui nequeant; sentiet sane his confusi quiddam a sensibus, et phantasia semper aspergi.

390. Si ad actiones intellectus nostri animi aciem intendamus, constabit primum informari ab eo ideas, siue notiones rerum. Tum earum coniunctione, aut seiunctione progigni iudicium. Denique legitima iudiciorum coniugatione ratiocinationem existere: omnes ergo intellectus operationes generibus tribus continentur, de quibus satis multa diximus in Logica.

Quae eius actiones?

391. Singulares rerum ideae sensu, vniuersales intellectu efficiuntur. Singulares enim ideae sunt imagines rerum indiuiduarum, ac praesentium: has autem sensibus percipimus (340): singulares ergo id modi ideae sensu efficiuntur. Quare cum his opponantur notiones vniuersales (Log. 32), facile colligitur, has ab intellectu promanare.

Coroll. Generum ergo, atque specierum notiones, vtpote vniuersales (Log. 33. 34), debentur intellectui.

Quae rerum signa?

392. Obiecta, quae abstractis respondent notionibus, in sensus incurrere, aliisque coram sibi, atque demonstrari nequeunt (Log. 120). Si igitur illa ab se distinguere, aliisque communicare oporteat, *signa* quaedam vicaria in subsidium vocamus, in quibus sunt imprimis vocabula (Log. 41); tum lineae, ac formae algebraicae.

Quid cognitio Intuitiua? quid Symbolica?

393. Cognitio, qua res nullo interueniente signo cognoscimus, sed coram veluti in se ipsis intuemur, *intuitiua*: qua vero signorum adiumento easdem repraesentamus, *symbolica* dicitur.

e. g. quum oculis in coelum conuersis lunam, ac venerem in eadem coeli plaga constitutas vides, coniunctionis earundem cognitionem habes intuitiuam: at cum eam signis duntaxat $\odot \text{ } \ominus \text{ } \text{D}$ expressam intueris, cognitionem obtines symbolicam.

Coroll. Cum signorum ope et ipsi res ab se inuicem discriminare, et aliis earum notitiam impertiri possimus, perspicuum est in cognitionibus symbolicis plurimum inesse adiumenti ad distinctas rerum ideas consequendas.

Quid intellectus Acumen, Pro-

394. Facultas in eodem obiecto multa distinguendi, *acumen*; facultas notiones componi-

positas in sua membra resoluendi, *profunditas*; funditas, et facultas denique distincte ratiocinandi, et ratiocinationum colligationes instituenti, *soliditas* intellectus adpellabatur. Soliditas?

Coroll. Plane, opinor, intelligitis, facilitatem omnem intelligentia recte utendi, eiusque operationes promte exercendi, in allatis affectionibus esse constitutam.

395. Omnis agendi facilitas exercitatione comparata generatim *habitus* nuncupatur. Quid Habitus?

e. g. habitum saltandi consequutus est, qui usu multo eam membrorum agilitatem comparauit, ut motiones omnes, quas saltatio deposcit, efficere ea dexteritate possit, ut ars in naturam vertisse videatur.

Coroll. Vel me tacente videtis, habitus exercitatione non acquiri modo, sed augeri etiam, et conservari: usque intermisso sensim deperdi: acumen item, profunditatem, et soliditatem, quando, experientia teste, assidua rerum tractatione comparantur, esse habitus intellectus.

C A P V T VII.

De Ingenio, et Ratione.

396. **Q**uum plura obiecta distincte percepta ad sese contendimus, peruidere utriusque possumus, quibusnam in notis conueniant, aut ab inuicem dissentiant, uti sua quemque docet experientia. Est adeo in nobis facultas quaedam rerum similitudines distincte percipiendi, quam *ingenium* vocamus. Quid Ingenium?

e. g. si ad nauis gubernatorem, reique publicae moderatorem animum aduertimus, complura utriusque communia deprehendimus. Quare cum hunc ad illum comparamus, ingenio id facere dicimur.

Coroll.

Coroll. *Ingeniosus* igitur ille dicetur, qui rerum similitudines promte, atque expedite peruidere potest.

Scholion. Notio ingenii, quam hic euoluimus, a vulgari eius vocabuli vsu non magnopere abhorret: nam et poetas vulgo ingeniosos dicimus, quod similitudines in rebus deprehendere, iisque commenta sua exornare, ac veluti animare norunt.

Eiusdem
Gradus.

397. Quanto quis maiori pollet acumine, profunditate, phantasia, ac memoria, tanto maius obtinet ingenium. Quanto enim et plura, et facilius potest in rebus deprehendere, tanto habilior est eruendae earum similitudini, ac proinde tanto magis valet ingenio (praec.): ad hoc ipsum autem acumen intellectus, et profunditas (394), memoria item (369), et phantasia (351) plurimum conducunt: quanto ergo haec maiora sunt, tanto maiorem esse oportet vigorem ingenii.

Coroll. Cumque haec exercitatione augeri in comperto sit, non est dubium ingenium quoque eadem adiuuari.

Quid Ratio?

398. Ipsa librorum dogmaticorum inspectio loquitur, veritates vniuersales ita esse comparatas, vt aliae ex aliis necti, atque demonstrari valeant. Vsu praeterea ipso manifestum est, inesse in animis nostris insitam facultatem, qua nexum eiusmodi distincte percipiamus. Ea facultas *ratio* nuncupatur.

Coroll. 1. Qui ergo nexum plurium veritatum peruidet, ille maiore; qui omnino omnium, ille infinita gaudet ratione.

Quid ratio-
ni confor-
me, quid
difforme?

Coroll. 2. Si rationem, obiectiue, vt aiunt, pro ipsa veritatum connexione accipias, patet, rationi *conforme* vocari, quidquid cum cognitis veritatibus connexum est: *difforme* autem, quidquid cum iis pugnat.

Scholion.

Scholion. Praestituta rationis definitio a communi usu non dissentit. Rationem enim sequi communiter dicitur, qui actiones suas ad felicitatem suam, tum publicam consequendam accommodat, atque adeo qui earum nexum cum futuris eventibus cognoscit. Isthoc plane sensu adhibuit Tullius id vocabulum L. 1. de off. c. 4. „ Homo autem, „ inquit, quod rationis est particeps, per quam consequentia cernit, causas rerum videt, earumque „ progressus, et quasi antecessiones non ignorat, similitudines comparat, et rebus praesentibus adiungit, atque adnectit futuras; facile totius vitae „ cursum videt, ad eamque degendam praeparat res „ necessarias“. Idem L. 1. de Leg. c. 3. rationem vocat, per quam coniectura valeamus, argumentamur, refellimus, differimus, conficimus aliquid, concludimus.

399. Experientia non est ratio. Est enim experientia cognitio comparata attentione ad res in sensum cadentes (Log. 117), paritque cognitionem rerum duntaxat singularium (ibid. 120.): eius ergo ope solum cognoscimus aliquid esse, vel fieri; veritates autem uniuersales, earumque connexiones minime perspiciamus: quare experientia non est ratio (praec.).

Vtrum experientia sit ratio?

Coroll. 1. Quod ergo ratione cognoscimus, id a priore, non vero sensuum experientia nouimus.

Coroll. 2. Tametsi belluis experientiam concedamus, non tamen continuo rationem quoque assignare cogimur.

400. Omnem cognitionem rationis usu comparatam ratiocinando consequimur. Quid enim a priore cognoscimus, id ratiocinando cognoscere dicimur: quod autem rationis adiumento nouimus, id omne a priori nouimus (praec. cor. 1.): omnem ergo

Ratio ratiocinando imprimis exercetur.

R.P. Mako Metaphys.

O

cogni-

cognitionem vsu rationis comparatam ratiocinando consequimur.

Coroll. 1. Rationis igitur vsus operationes mentis omnes requirit, cum ratiocinatio sine ideis, et iudiciis confieri haud possit.

Coroll. 2. Sicuti enti facultas desit ratiocinandi, ei rationem quoque deesse manifestum est.

An duce
ratione er-
retur?

401. Nemo ratione duce impelli in errorem potest. Qui enim ratione utitur, distincte peruidet nexum, quem veritas quaepiam cum aliis habet (398): cognoscit proinde eam ex illis legitime consequi. Atqui eiusmodi consequutio erronea esse non potest (Log. 79. Sch. I.): nemo ergo ratione duce errare potest.

Coroll. Quare qui experientia contendunt efficere, saepe nos rationis ductu in errorem prolabi, hi rationem confundunt aut cum opinionibus praepiudicatis, aut cum vitiosis ratiocinationibus, aut cum distortis, et deprauatis animi affectionibus.

402. Dum ratiocinationes alias ex aliis ita nectimus, ut principia iisdem sufficiant solae definitiones, axiomata, et postulata, ratione pura utimur: cum vero in earum principiis experientiae quoque locum obtinent, *impuram* adhibemus rationem.

Coroll. Demonstrationes ergo, quae a priori fluunt, ratione pura; quae a posteriori, ratione impura peraguntur.

Quid Ex-
spectatio
casuum si-
milium?

403. Vsus interdum venit, ut iis rerum adiunctis recurrentibus, quibus cum olim certa euenta connexa fuisse obseruauimus, eadem rursus euenta expectemus; id quod *expectationem casuum similium* adpellant philosophi.

e. g. obseruastis saepius, cum radii solis e nubium interuallis emicantes subito ardore exaestuarent, repentinam tempestatem maximis cum tonitribus fuisse coortam; nunc iisdem adiunctis recurrentibus vicina fulmina, procellamque praefagitis: casum igitur expectatis similem: id quod in bestiis ipsis obtinet.

404. Casuum similium expectatio etiam sine rationis usu haberi potest. Qui enim casum similem expectat, alia re opus non habet, quam ut percipiat praesentes rerum *περὶ σωτηρίας*, iisque adiunctos euentus: tum ut his similia alias percepta reducat in animum: denique ut agnoscat eadem nunc rerum esse adiuncta, quae tunc fuere. Atqui primum efficitur sensibus (340), alterum imaginatione (352), tertium memoria (369): similium ergo casuum expectatio absque rationis adminiculo haberi potest.

An rationem requirat?

405. Inest tamen in ea quiddam rationis vicarium. Dum enim casus similis expectatur, effectus e praesentibus adiunctis sequitur, ut confuse praeuidetur; scitur proinde cum iisdem esse connexus, tametsi vis ipsa, et modus connexionis minime perspiciatur. Quare in casuum similium expectatione quiddam praesto est, quod rationis vicarium iure adpelletis.

An quiddam eius vicarium?

406. In eadem quaedam quasi ratiocinationis umbra elucet. Postquam enim in casu quoquam aliquid euenisse sensu usurpauimus, casu iterum eodem recurrente eius euenti memoria vicem subit propositionis: eiusdem nunc recurrentis perceptio est instar assumptionis: opinio denique sequuturi denuo eiusdem euentus locum complexionis obtinet.

An ratiocinationem?

Igitur tacita haec ratiocinatio in ea expectatione quodam modo conclusa latet: in casu illo istuc euenit; atqui praesens casus idem est: istuc igitur iterum eueniet.

Scholion. Haec, quam dixi, ratiocinationis umbra a genuina ratiocinatione genere ipso discrepat, multoque est ignobilior. Neque enim enunciationem continet vniuersalem: sed facultas cognoscendi inferior casus duntaxat repraesentat singulares, praesentem scilicet, ac praeteritum; tum vis fingendi euentum eundem casui denuo recurrenti adiungit.

C A P V T VIII.

De Appetitu, et Auerfatione.

Quid Voluptas, et Taedium?

407. **E**a affectio animi, quae ex intuitiua perfectionis cognitione proficiscitur, *voluptas*; quae vero nascitur ex perceptione imperfectionis, *taedium* dici consuevit.

e. g. quum rem nostris designationibus, aut corporis perfectioni accommodatam apprehendimus, tum voluptate perfundimur: cum vero sonos ad concentum aurium minime conspirantes exaudire cogimur, taedio, ac molestia afficimur.

Coroll. Si ergo perfectio, quam animus contuetur, vera sit, vera quoque erit, quae inde dimanat voluptas; sin autem illa adparens solum fuerit, hanc etiam talem esse oportebit.

Scholion. Ex his perspicue ista colliguntur. 1) Tanto maiorem esse voluptatem, quanto maior, quanto certior, et, quanto viuidius repraesentata, fuerit perfectio. 2) In concursione perfectionum, ac imperfectionum, aut voluptatem, aut taedium tenere principatum, prout paribus ceteris illarum, aut harum cognitio fuerit viuacior. 3) Fieri posse, vt perfectiones eiusdem rei alius intime perspiciat, atque adeo suauissimam inde voluptatem capiat, alius non item. Sane videmus effectioibus artium plurimum dele-

delectari peritos eiusdem artificii, cum alii absque vlio voluptatis sensu easdem contuentur; vetus verbum est, suo quemque studio maxime duci. Sed et illud in aperto est, quare veritatis comprehensio, rerumque nouarum inuentio tanto nos opere afficiat, quod in Pythagora, atque Archymede olim patuit: haec enim intellectus nostri perfectionem maxime patefaciunt, nobisque velut intuendam repraesentant. Vnde et hoc adparet, non hic eam solum voluptatem intelligere, quae suauitate aliqua naturam ipsam mouet, et cum iucunditate quadam percipitur sensibus, quam in Epicuro tantopere reprehendit Tullius, quamque si speciatim adpelles, honos praefandus sit. Sunt et alii, magisque ingenui sensus iucunditatis: quis enim, verbi causa, contra studia naturae tam vehementer obdurauit, vt nullam e rerum coelestium cognitione capiat voluptatem.

408. Habitus animi neque voluptatem, neque taedium vllum perferentis *status indifferentiae* audit. Quid status Indifferentiae?

e. g. indifferens dicitur animus, cum occurso hominis ignoti nec voluptate, nec taedio afficitur.

Coroll. Siquis ergo ignoret, vtrum id, quod in se, aliaue quapiam re percipit, in censum perfectionum, ac imperfectionum referendum sit, nullam inde voluptatem, aut taedium capit: est adeo in statu indifferentiae constitutus.

409. Sensus, qui ex nervorum in corpore nostro solutione, aut violenta tensione nascitur, *dolor* adpellatur: sensus dolori contrarius *titillatio* vocatur. Quid Dolor, et Titillatio?

Coroll. Dolorem ad taedium, titillationem ad voluptatem referri me non monente intelligitis.

410. *Bonum* vocamus, quod perfectionem nobis aliquam conciliat, finibusque nostris conueniens est: *malum* vero dicimus, quod imperfectiores nos efficit, nostrisque propositis aduersatur. Quidquamne bonum est, quae- Quid Bonum, et Malum?

rit Cicero, quod non eum, qui possidet, meliorem facit? Parad. I.

e. g. cibum bonum dicimus, quod corporis nostri vires instaurat, ac perficit: ignorantiam in malis habemus, quod animi perfectioni repugnat.

Coroll. 1. Bonum ergo vel verum, vel adparens est, prout vel veram, vel adparentem adfert statui nostro perfectionem. Eadem in malo partitio obtinet.

Coroll. 2. Gradus boni, ac mali e gradibus perfectionis, ac imperfectionis, quam nobis conciliant, aestimandi sunt.

Coroll. 3. Quemadmodum cognitio perfectionis voluptatem, cognitio imperfectionis taedium animo generat (407); ita boni quoque repraesentatio voluptatem, mali que perceptio taedium gignit.

Quotuplex Voluptas? 411. Bonum, ac malum vel singulariter, et confuse ope sensuum (339. 338.); vel communiter, et distincte percipimus ope intellectus (391). Voluptas, quae hinc existit, in casu priore *sensualis*, in posteriore *mentalis* nuncupatur. Idem tenendum de taedio.

e. g. voluptas sensualis est, quam percipimus, cum cibo, et potu famem, sitimque depellimus. Voluptas illa, quam e suis inuentis Pythagoras cepit, mentalis fuit.

Quid appetitus, Auerfatio, et Facultas appetendi? 412. Quando bonum aliquod percipimus, ac voluptatem inde redundantem persentiscimus, experimur in nobis nisum quemdam aduersus illud, et inclinationem: cum vero malum quodpiam animo complectimur, ac taedio propterea afficimur, sentimus in nobis conatum quemdam id depellendi, et quamdam animi declinationem. Illa inclinatio *appetitus*, haec declinatio *auerfatio* dicitur; vis autem

autem ista efficiens *facultas appetendi* vocatur (a).

e. g. obiicitur oculis cibus, vel potio aliqua palato arridens, et viribus corporis instaurandis opportuna; continuo sentimus nos ipsa naturae vi ad eam inclinari; a veneno contra abstrahi; illa igitur appetimus, istuc auersamur. Vniuerse appetimus, quae naturae apta sentimus, et propulsamus contraria; et prius poterit a se quisque discere, quam appetitum earum rerum, quae sibi conducant, amittere.

413. Cuius appetitui voluptas, cuius auersationi taedium adiunctum est. Cuius enim appetitus fertur in bonum, quaeuis auersatio in malum opinatum (praec.): cuius ergo appetitui adiuncta est boni, cuius auersationi mali repraesentatio. Atqui repraesentationem boni voluptas, cognitionem mali taedium comitatur (410. cor. 3.): quare appetitio, et voluptas, auersatio, et taedium, inter se nexa, et iugata sunt. Eorum le-
ges.

Coroll. Pro varia ergo voluptatis, ac taedii efficacitate varia quoque est vis appetitionis, et auersationis.

414. Neque appetitus fertur in obiectum, nisi ratione boni; neque auersatio idem repudiat, nisi ratione mali. Vtrumque sensu intimo, hoc est, veritatis ipsius testimonio, manifestum est. Inest enim quasi naturalis, atque insita in animis nostris notio, ut bonum esse appetendum, malum aspernandum

O 4

sen-

(a) Aptissime Tullius: „Natura omnes ea, quae bona videntur, sequuntur, fugiuntque contraria. „ Quamobrem simul obiecta species cuiuspiam est, „ quod bonum videatur, ad id adipiscendum impellit ipsa natura “. Tusc. Quaest. L. 4. c. 6.

sentiamus. Nunquam certe adigere possumus animum, vt quidquam amplectatur, nisi latentis in eo bonitatis speciem quamdam veram, aut falsam deprehendat.

Scholion. Qui malum, sibi que noxium appetunt, omnino aliquam in eo boni speciem sequantur, necesse est. Elegans est hanc in rem iocus apud Tullium L. 5. de fin. c. 10. „ Qui potest intelligi, „ aut cogitari, esse aliquod animal, quod se odit? res enim concurrent contrariae: nam cum „ appetitus ille animi aliquid ad se trahere coeperit „ consulto, quod sibi oblit, quia sit sibi inimicus: „ cum id sua causa faciet, et oderit se, et simul „ diliget, quod fieri non potest: necesse est quidem, si quis sibi inimicus est, eum, quae bona „ sunt, mala putare; bona contra, quae mala: et „ quae appetenda, fugere; et quae fugienda, appetere. . . Quare quotiescunque dicetur male de „ se quis mereri, sibi que esse inimicus, atque hostis, vitam denique fugere, intelligatur aliquam „ subesse eiusmodi causam, vt ex eo ipso possit „ intelligi, sibi quemque esse carum “.

Quid Motiua?

415. Perceptio boni per se inuitans, et alliciens appetitum animi; tum species mali impellens ad auersandum, *motiua*, seu inuitamenta dicuntur.

e. g. cum aegrotus medicinam appetit, motiuum eius est cogitatio, comprehensioque sanitatis, quae appetitionem mouet.

Coroll. Cum ergo sine specie boni, aut mali nihil appetere, vel auersari possit animus (praec.), palam est neque appetitum, neque auersionem sine motiuis haberi posse; ac proinde et appetendi, et refugendi initia proficisci aut a voluptate, aut a taedio.

Quotuplex appetitus?

416. Bonum, et malum vel singulariter, et confuse ope sensuum, aut imaginationis: vel communiter, ac distincte ope intellectus, aut rationis comprehenditur (411). Appetitus, et auer-

auerfatio in casu priore *sensitiuus*, in posteriore *rationalis* adpellatur.

Coroll. Quare appetitui sensitiuo voluptas sensualis; rationali voluptas mentalis respondet (411). Idem esto de auersatione iudicium.

417. Interdum sensus, et phantasia instar mali exhibet, quod intelligentia, et ratio specie boni repraesentat, et contra: atque adeo id, quod appetitus sensituius auersatur, rationalis prosequitur, et contra. Haec appetitionum dissensio *pugna appetitus sensitui, et rationalis* nominatur. Quid Pugna appetituum?

e. g. pugnam hanc in animo experitur aegrotus, quando medicinam palato minime arridentem spe adipiscendae sanitatis sorbet. Eandem sensit apud Terentium Pamphilus, cum ait: Equidem cupio; et vix contineo: sed non minuam consilium; ex vsu, quod est, id persequare. Architas item, qui cum Villico factus esset iratior, quo te modo, inquit, accepissem, nisi iratus essem?

418. Appetitu sensitiuo in ea ferimur, quae titillant sensus, ac ad eos cum suauitate affluunt, et allabuntur: ea repudiamus, quae iis taedium, ac molestiam adferunt. Haec enim facultas fertur in obiecta sensu, aut phantasia repraesentata (praec.), ac proinde versatur in rebus indiuiduis (340. 321.). Quare cum appetitum sensituum sequimur, bonum metimur delectatione rerum singularium, et malum earundem taedio: rerum autem singularium ideae sensuum subsidio comparantur (391): ergo appetitu sensitiuo ea amplectimur, quae sensus suauiter afficiunt; ab iis abhorremus, quae his molestiam adhibent. Quod appetitus sensitui obiectum?

Quid Affe-
ctus?

419. Si appetitio, vel auersatio sensitua vehementior, et cum insolente sanguinis, fluidique neruei concitatione coniuncta sit, *affectus* vocabulo insignitur.

e. g. quum iniuria subita prouocati excandescimus, ardent oculi, inflammatur vultus, et sanguis concitatus corpus omne rapidissime peruadit: et tunc affectu irae incitari dicimur, qui quamdiu inhaeret in animo, nunquam finit respirare, nunquam acquiescere. Videtis, vt de se Horatius dicat:

vae, meum
Feruens difficili bile tumet iecur.
Tunc nec mens mihi, nec color
Certa sede manent, humor et in genas
Furtim labitur, arguens
Quam lentis penitus macerer ignibus. L. 1.
od. 13.

Et incensa amore Sappho:

Nam simul te
Cypria aspexi, nihil est super mi
Quod loquar amens.
Lingua sed torpet, tenues sub artus
Flamma demanat, sonitu suopte
Tinniunt aures, gemina et teguntur
Lumina nocte.
Manat et sudor gelidus, tremorque
Occupat totam, velut herba, pallent
Ora, spirandi neque compos, orco
Proxima credor.

Coroll. Cum ergo neque appetitio sine voluptate, neque auersatio sine taedio constare possit (413), cuius affectui voluptas, aut taedium comitetur oportet.

Quae eius
species?

420. Affectus, qui voluptatem adiunctam habet communi vocabulo *gaudium*: cui vero taedium consociatur, *tristitia* audit.

Scholion. Gaudium, et tristitia vulgo affectus primigenii vocantur, quod his omnes reliqui tanquam partes subiiciantur. Ratio instituti pluribus haec persequi nos non permittit: adeat, si cui est otium, aureum Ciceronis librum quartum Quaes. Tuscul. Sum-

Summa affectuum genera compendio dabimus. *Laetitia* est gaudium ex mali cessatione. *Amor* est gaudium ex aliena felicitate. *Acquiescentia* est gaudium ex iis, quae bene a nobis gesta putamus. *Gloria* est gaudium e bono aliorum de nobis iudicio. *Spes* est gaudium e bono futuro. Atque haec ad voluptatem referuntur. Ad taedium ista pertinent: *Pusillanimitas* est tristitia ex difficultate boni obtinendi. *Desiderium* est tristitia ex retardatione boni sperati. *Metus* est tristitia ex impendente malo, quod intolerabile videatur. *Poenitentia* est tristitia ex malo, quod patrauimus. *Pudor* est tristitia e sinistro aliorum de nobis iudicio. *Inuidia* est tristitia ex aliorum rebus secundis. *Ira* est tristitia ex iniuria nobis, aut aliis illata, cum auersatione personae eam inferentis; quae quidem ira si inueterauerit, et tanquam in venis, medullisque infederit, *odium* adpellatur.

CAPVT IX.

De Voluntate, et Noluntate.

421. **A**ppetitus rationalis *Voluntas* adpellatur: auersatio itidem rationalis *Noluntas* dicitur. Quid Voluntas, et Noluntas?

Coroll. 1. Eodem fere redit definitio Stoicorum, qui Tullio teste βελησιον voluntatem vocarunt, quae quid cum ratione desiderat.

Coroll. 2. Quaecunque ergo generatim de appetitu in superioribus demonstrata sunt, ad voluntatem quoque transferri, atque aptari possunt.

422. *Voluntas* ducem intellectum sequitur. Est enim voluntas appetitus rationalis (praec.), ac proinde nascitur e distincta boni repraesentatione (416), quam intellectus efficit (286): intellectus ergo boni repraesentatione facem voluntati praefert, et haec illum ducem sequitur.

Coroll.

Coroll. Quoniam itaque boni repraesentatio moti-
um nuncupatur (415), patet voluntatem sine moti-
uo nunquam inclinari. Hinc intelligi facile id quo-
que potest, quod iam tritum est vetustate prouer-
bium: Ignoti nulla cupido.

Scholion. Quum appetere quidpiam, vel aspernari
sine vlllo motiuo nobis videmur, animus attendi di-
ligenter debet non ad actionem praesentem, quam
ex consuetudine quadam iam exercemus; sed ad
primum illud tempus, quo rem eandem appetere, vel
auerfari coepimus: crebra enim eiusdem rei appe-
tentia, vel repudiatione habitus quidam voluntatis
enascitur, quo deinceps propter inuitamenta praete-
rita agimus, tametsi nunc ea distincte non expendi-
mus. Ita cibos, quos olim non sine deliberatione
primum degustauimus, nunc sola consuetudine sumi-
mus.

423. Voluntas ad prosequendum, noluntas
ad repellendum quidpiam vi extranea cogi
non potest. Cum enim sine motiuo (cor-
praec.) hoc est sine repraesentatione boni, aut
mali inflecti nequeat (415), cogi extrinsecus
non potest, nisi vis externa efficiat, vt intel-
lectus id, quod bonum ducit, in malis ha-
beat, et contra: quod fieri haud posse sen-
sus ipse intimus luculenter loquitur.

e. g. nullis vnquam minis, ac terroribus efficiet
carnifex, vt reus, quem ad supplicium rapit, cru-
cem appetat.

Scholion. Quando suppliciorum immanitate ad fal-
sam sceleris confessionem cogi quemquam vulgo di-
cimus, non est haec vera, et germana coactio:
tunc enim reus eam confessionem, tanquam finiendis
tormentis opportunam, instar boni apprehendit, ac
reapse vult. Eadem responsio in omnia id genus
exempla valet.

424. Anima seipsam determinat ad prose-
quendum, vel aspernandum obiectum. Cogi
quippe

quippe extrinsecus non potest (praec.); sed nec vlla illicia, aliudue quidpiam eam interne cogit, quando sensu intimo manifestum est, positis omnibus ad agendum requisitis posse ab ea actionem quamuis et suscipi, et negligi: reliquum est igitur, vt ipsa se determinet.

425. Facultas se ipsum determinandi *spontaneitas*: actiones autem ex ea determinatione oriundae *spontaneae* vocantur. Quid Spontaneitas, et Spontaneum

Coroll. Patet ergo animae humanae et spontaneitatem, et actiones spontaneas conuenire (praec.).

e. g. quotquot in hoc collegio praesentes sumus, sponte huc accessimus, cum nemo vi extranea huc raptatus sit, sed quisque se ad adeundum determinarit.

426. Actiones animae a volendi, aut nolendi facultate pendentes contingentes sunt. Tametsi enim sine incitamenti non efficiantur (422. cor.), haec tamen voluntatem non cogunt, sed anima se ipsam determinat (424); actiones ergo a facultate volendi, aut nolendi profectas et suscipere, et negligere potest: quae proinde contingentes sunt (161).

Coroll. Quare eius generis actiones non determinantur per animae ipsius essentiam.

427. Facultas sponte amplectendi, quod bonum, aut refugiendi, quod malum iudicamus, ita, vt positis etiam incitamenti ad id complectendum, vel repudiandum impellentibus, possimus non amplecti, aut auersari, *libertas* nominatur. Quid Libertas?

Scholion. Libertas passim in duo tribuitur genera. Et quotu-
Alia est a *coactione*, quum scilicet abest ab agente plex?
coactio: alia a *necessitate*, quum omnis etiam neces-
sitas

fitas exulat. Posterior ista iterum vel est *libertas contradictionis*, vel est *libertas contrarietatis*; illa obtinet, vbi positis omnibus ad agendum necessariis, actio et poni, et omitti potest: haec adest, si non omitti modo actio possit, sed et alia eidem contraria poni. Exemplis coram cuncta illustrabimus.

Vnde pendet?

428. Libertas pendet ab intelligentia, et ratione. Ea quippe postulat, vt obiectum quatenus bonum est, repraesentetur (praec.): postulat igitur intelligentiam (386). Enimvero obiectum, quatenus bonum est, tunc percipitur, dum nexus, quem cum perfectione nostra habet, peruidetur (410); quod cum ope rationis obtineatur (398), in confesso est, libertatem pendere ab intelligentia, et ratione.

Coroll. Locus ergo libertati non relinquitur, vbi intelligentia, et ratio exulant.

An in nobis detur?

429. Anima humana gaudet libertate. Nam imprimis pollet facultate sponte amplectendi, et repudiandi obiecta (424. 425.), quatenus ea bona, aut mala esse iudicat (414). Deinde ipsa attestante conscientia, etiam posita boni, malive repraesentatione potest idem amplecti, vel non amplecti; auersari, vel non auersari: libertate igitur gaudet.

Scholion. 1. Vocem conscientiae suae repudiet, exstirpatamque ex animo suo humanitatem fateatur necesse est, qui se libertate destitutum sentiat. Sicuti enim sensu intimo percipimus nos vivere, cogitare: ita sentimus plane nostro nos arbitrio, atque delectu velle, ac nolle plurima: si ergo illud in dubium non reuocamus, istuc negare qui possumus? quid, quod libertate sublata, omne honesti, et inhonesti discrimen, omne legum vinculum, omnis denique vitae ratio conuellitur? Frustra adhibentur laudes, minae, praemia: inique sunt supplicia omnia constituta. Sed non attinet de re tam clara plura requirere; vel illud
cla-

clarissimi Philosophi argumentum quanti est? „ To-
 „ ta, inquit, hominis libertas binis verbis absolui
 „ potest, ac digito, vt ita dicam, demonstrari.
 „ Exploratum est, causas necessarias agere semper
 „ secundum totas suas vires: lapides totis viribus
 „ decidunt: elateres totis viribus obstacula repel-
 „ lunt: ignis, aqua, ceterae naturales, ac necessa-
 „ riae causae totis semper suis viribus agunt. At
 „ vero, nisi vim manifestam conscientiae facere ve-
 „ limus, ex intima experientia quilibet persentiscit,
 „ posse se parte virium agere. Vt ecce, quum aba-
 „ cum hunc primum parua vi digitis premo, mox
 „ maiori, deinde paulo etiam maiori, postremo
 „ quantum queo; nemo dixerit, me non potuisse
 „ premere totis viribus, cum parte premebam; nam
 „ alias ne postremo quidem id potuissem. Qui er-
 „ go parte virium agere possum, ac maiori, vel
 „ minori prout lubitum fuerit, cogor fateri, me
 „ non necessario agere, id est, esse liberum. Ita-
 „ que nisi hoc sit perspicuum, non video, quid in
 „ ideis humanis clari, ac perspicui esse possit“. Ant.
 Genu. Elem. Met. part. alt. ad propos. 40.

Solion. 2. Qui in conuellenda libertate humana operam manifeste profitentur, haec fere in medium adferunt. 1) Sensum intimum idoneum libertatis testem esse non posse, cum fieri queat, vt quae agamus, libere agere nobis videamur, tametsi iis agendis abstinere non omnino possimus: multos esse, qui putent conscientiae testimonio constare, membra nostri corporis ab anima efficienter cieri; eandem per totum corpus fusam, ac tributam esse; quae tamen admodum incerta, ac obscura sint: idem in negotio hoc libertatis vsu posse venire. Verum, qui haec ita disputant, nunquam sensa sui animi serio excussisse videntur. Quod ad motiones membrorum, animaeque praesentiam attinet, hoc totum est, quod experimur; simul in animo voluntas enata est, simul in membris inesse certas commotiones; item, si qui motus extrinsecus oblata pulsione in his excitentur, continuo redundare in animum: ipsum autem nexum, qui inter animi affectiones, atque eas commotiones intercedit, quis amabo percipit? muta hic omnis est experientia; suos errores ei asserunt, qui in iis opinionibus versantur. Aliter se

res habet in negotio libertatis. Cum gressum ad dexteram molior, perinde certus sum me posse ad laeuam desistere, quam certus sum me reapse versus dextram concedere: quod quidem in ipsa natura infixum est, comprehenditurque suis cuiusque sensibus sic, vt contra si quis dicere velit, audiendus non sit. Quare libertatem tam aperte loquitur ipsa conscientia, vt si fidem ei detrahas, demonstrationes ipsas geometricas, cunctaque axiomata funditus sustuleris.

2) Animum suapte natura neutram in partem inclinari, esseque plane indifferentem: quemadmodum ergo inertia corpora ad motiones, ita mentem ad suas voluntates extrinsecus determinari. Qui hoc argumentum vrgent, sane non vident, se eadem opera, ipsam quoque DEI, ad actiones indifferentis, libertatem penitus iugulare. Est nempe animus hominis indifferens non indifferentia illa inerti, quae corporibus libertate destitutis conuenit; sed indifferentia quadam actuosa, ita, vt veram agendi habeat in se ipso efficientiam, nec extrinsecus vlla vel necessitate, vel coactione impellatur.

3) Cuncta, quae futura sint, a DEO praescita, ac praeuifa esse, atque idcirco necessario sic euenire, quemadmodum praescita sint, neque pendere a nostra electione. Nodus hic Ciceroni tam difficilis aliquando visus est, vt ne libertatem cogere tollere, liberarum actionum praenotionem a DEO submouerit, hominesque, vt liberos faceret, fecerit sacrilegos. Nos eum alibi dissoluimus (254). Scientia DEI nullam in naturas rerum adhibet efficientiam, sed molitiones siue liberas, siue necessarias absque vlla earum mutatione comprehendit. „Quemadmodum, dum memoria tua non cogit facta esse, quae praeterierunt: sic DEUS praescientia sua non cogit facienda, quae futura sunt“ inquit August.

Scholion. 3. Alii non aperto Marte, sed per cuniculos quosdam, eodem tamen contendunt. Libertatem non negant illi quidem, sed nihilominus admodum restricte de ea sentiunt, tamque angustis finibus comprimunt, vt verbo relinquere, re quidem certe tollere videantur. Aiunt obiecta speciei duorum bonorum aequalium, fieri non posse, vt
volun-

Voluntas praeferat alterutrum, nisi rationes externae unde subsidio veniant. Addunt comparationem à Tullio desumptam (inscietur id quidem: neque enim Tullio de voluntate, sed de vi intelligendi, idque in rebus duntaxat perspicuis, sermo est), animumque humanum cum libra conferunt, quae vt nullis, sic aequis vtrinque ponderibus in partem alterutram inflecti nequit. Quae quidem opinatio, si dereptis integumentis aciem mentis a verborum pompa ad rem, veritatemque traduxeris, huc denique redit: quum oblata bona aequatis quasi momentis animum trahunt, atque allecant, neutrum posse eligi propter defectum rationis sufficientis; sed tunc in eo esse positam, quam quaerimus, libertatem, quod in nostra sit potestate rationem in consilium adhibere, incitamenta in partes omnes versare, ab iis cogitationem auocare, extranea illicia conquirere etc. ac demum eam partem amplecti, pro qua maior ratio pugnaverit. Verba Baumeisteri sunt: „Concedo equidem, quod anima positus omnibus ad agendum requisitis, possit contrarium agere, sed NB. si contraria motiua accesserint“. Quibus quidem verbis indifferentiae libertatem submouet. Conf. Psych. Empir. Wolfii P. 2. c. 1. et 2.

Equidem rationem, quare voluntas quidpiam amplectatur, vel repudiet, semper esse aliquam oportere, maior exceptione omni testis est conscientia. Quare autem, cum paria bona proposita sint, alterum prae altero eligat, puto neque sensu intimo, neque aliis argumentis euinci, debere extraneam aliquam adesse rationem. Nam quod ad principium rationis sufficientis attinet, alias a nobis est definitum, quatenus illud pertinere possit (23. Sch.): sensum autem intimum nobiscum potius facere arbitror, si positus opinionibus praeiudicatis explicemus, atque excutiamus animum, vt adpareat, quae insit in eo species, forma, et notio libertatis. Sed missis his insistamus paululum. Oblatis ergo bonis aequalibus libertas sita est in praecedente illa mentis deliberatione, nouorum incitamentorum conquisitione, fortiorum momentorum apprehensione etc. Hoc est multis modis reprehendi potest, accipio tamen, quod datur, et quaero, an hae mentis actiones pendeant a praecedente aliqua voluntate, an non? si non

R. P. Mako Metaphys. P pen-

pendeant, erunt omnino necessariae, neque vllō mōdō in nostra potestate positae; quare ope earum explicari libertas haud poterit. Sin autem pendeant; ipsa illa voluntas praevia itidem pendebit ab eiusdem modi mentis actionibus praecedentibus, de quibus idem rursus dici oportebit. Atque ita insistendum erit denique aut in necessariis, ac inexplicabilibus animi actionibus, aut in plena voluntatis aequilibrata, sui que determinandi absque vlla specie maioris boni efficacitate. Adstringamus idem arctius. Pendeat voluntas quaedam a praevii actionibus A; unde exstiterunt actiones A? exstiterint a voluntate B; et haec ab actionibus antecedentibus C: unde ortae sunt actiones C? facile profecto intelligitur, vel in aliqua necessitate, vel in perfecta voluntatis aequilibrata esse demum acquiescendum.

Et querentur adhuc aduersarii, si sua eos libra vrgeamus, nosque crassa ignorantia, errore, falsis opinionibus deinctos inani voce sonare clamitabunt, neque intelligere, neque videre, sub hac voce libertatis, quae sit subiicienda sententia? Aiunt eam comparisonem, vt ceteras omnes, claudicare: motiua in animum non perinde, ac pondera in libram, physica efficacitate agere: inclinationem voluntatis non esse motionem aliquam corpoream, ac mechanicam; pondera ad libram extrinsecus addi, motiua voluntatis intra ipsum animum gigni, ac recondi. Sint ista sane; non enim id agitur, vt contendamus eam similitudinem haecenus pertinere. At illud certe verum est, incitamenta illa esse instar ponderum: vt his libram, ita illis animum inclinari: inclinationem illius cum momentis ponderum, huius cum efficacitate illiciorum connecti: inclinationis in libra magnitudinem quantitati ponderis, in voluntate quantitati motiui certa quadam proportione respondere. Haec autem quorsum euadant, facile intelligitur. Dicent, comparisonem ne haecenus quidem pertinere. Non quaero quid dicant, sed quid conuenienter debeant rationi, et sententiae suae dicere. Itaque concedo animum non esse libram, nec incitamenta voluntatis quasi plumbea quaedam pondera eundem extrinsecus impellere: id contendo, in ea sententia animum non minus fataliter determinari suis motiuis, atque machinam aliquam corpoream suis elateribus:

eadem semper esse vim necessitatis, quae demum-
 cunque sit illa natura, in qua inhaereat. Et quo-
 niam Tulliana comparatione tantum delectantur ad-
 uersarii, accipiant luculentum ex eodem ipso testi-
 monium. „ Communi igitur, inquit consuetudine
 „ sermonis abutimur, cum ita dicimus, velle ali-
 „ quid quempiam aut nolle sine causa: ita enim
 „ dicimus sine causa: vt dicamus sine externa, et
 „ antecedente causa, non sine aliqua. - - Ad
 „ animorum motus voluntarios non est requirenda
 „ causa: motus enim voluntarius eam naturam in
 „ se ipso continet, vt sit in nostra potestate, no-
 „ bisque pareat: nec id sine causa: eius enim rei
 „ causa ipsa natura est “. C. II. de Fato.

Aget ergo, inquiunt, voluntas sine motiuo? quasi
 vero qui oblati duabus semitis peraeque tritis, al-
 terutram ineat: incedat sine semita. Sic habeto:
 cum voluntas duobus propositis minus bonum prae
 altero appetit, non illud quatenus minus bonum, sed
 quatenus absolute bonum est, vtque sua vtatur liber-
 tate, qui vsus tanti plerumque a nobis fit, vt fini-
 to cuius bono anteferatur. At alterum praeferet al-
 teri sine ratione vili sufficienti? stabit, iuxta vetus
 verbum, voluntas pro ratione: neque adhuc demon-
 strauerunt Leibnitziani voluntati liberae alia praete-
 rea opus esse ratione, vt alterutrum bonorum aequa-
 lium amplecti possit. Quare nunquam conuiciis suis
 efficient, vt nostram stabilem conscientiam conte-
 mnamus, illorum errantem opinionem aucupemur. Sed
 se mirificam in latebram conuiciunt. Quod enim in-
 telligerent fore, vt premerentur, si ad tribunal con-
 scientiae pertraherentur, dicunt saltem rationes ex-
 ternas, cur alterum alteri praeferatur, nunquam non
 praesto esse, tametsi ad eas non aduertamus. Opta-
 re istuc quidem est, non docere. Quo enim vel
 iudicio, vel ratione id efficient? nempe ex princi-
 pio rationis sufficientis, cuius patrocinium vident,
 nisi ista vera sint, sibi esse deferendum. Sed de hoc
 satis in superioribus disputatum est.

De natura Animae humanae.

430. **A**nima humana est sui notionumque, quas de rebus externis habet, conscia (335), hoc est, pollet facultate se a rebus extrinsecus positis, easque ab inuicem discernendi (334). Quare notiones alias cum aliis ope attentionis (379), et reflexionis (383) contendere, atque adeo iudicia conformare valet. (Log. 55).

Iudicium
plures po-
fcit ideas.

431. Quum animus quidpiam iudicat, plures ei simul ideae debent obuersari. Iudicando enim ideas inter se confert (Log. cit.) eas ergo complecti debet.

e. g. vt hypotenusae cuiuspiam quadratum cathetorum quadratis exaequari iudices, et horum et illius ideam simul, et coniuncte in mente inesse necesse est. Si enim illud momento A, haec momento alio B perciperes, eorundem aequalitatem neutro utique momento peruideres.

432. Si perceptiones in motibus corporeis sitae sint, tot diuersi motus adesse in corpore debent, quot distinctae adsunt perceptiones. Quaeuis enim motio est res quaedam singularis, et indiuidua, nec proinde altera alteram comprehendit. Quare vna motio non nisi vnus ideae vice defungi potest.

e. g. qui sonos a neruo redditos in eius tremoribus constituat, inscianter agat, si ab eodem indiuiduo tremore plures, ac dissimiles sonos simul efficiat: necesse enim erit singulis sonis singulos tremores respondere.

433. Conscientia intimarum perceptionum, itemque iudicium res est ab ipsis perceptionibus

nibus distincta. Nam perceptiones et sine conscientia, & sine iudicio vlllo inesse possunt in animo, sicuti quotidie docet experientia.

Coroll. Si cui ergo ista in motibus corporeis repouenda esse videantur, suae his motiones singillatim respondere debebunt. (432).

434. Neque perceptiones, neque earundem conscientiae possunt esse corporeae actiones animae non sunt motiones corporeae. motiones. Eset enim conscientia motio a prioribus illis, quae perceptionibus responderent, distincta (praec cor.); vel ergo foret iisdem similis, vel dissimilis: si similis, non esset conscientia, seu perceptionum perceptio, sed earundem rerum, quarum illae, repraesentatio; quemadmodum sonus a muro percussus non est soni directi animaduersio. Sin autem dissimilis, qui obsecro posset esse earum perceptio? Deinde motus hic aut eodem tempore, quo priores illi, efficeretur, aut diuerso: si diuerso, illos repraesentare omnino non posset; si eodem, tum vel in eadem corporis parte, qua illi, existeret, vel non: si non in eadem, rursus repraesentare eos non posset; si in eadem, pars ea corporis indiuidua motibus dissimilibus, et sibi aduersantibus eodem tempore agigaretur: nam perceptiones e. g. colorum diuersorum, sonorum, saporum exposcerent motus dissimillimos, ac inter sese pugnantes. Neque ergo perceptiones, neque earundem conscientia possunt esse corporeae motiones.

435. Nequit Iudicium esse motio corporea. Fit enim iudicium duarum idearum collatione (Log. 55), estque ab iisdem distinctum (433): tres ergo simul praesto esse motio-

nes deberent (cit. cor.), caeque dissimiles, ac saepe repugnantes, quae proinde non in eadem, sed in diuersis corporis partibus inessent. Quonam ergo pacto earum vna foret reliquarum ad se inuicem comparatio, quas tam parum continet, quam illae se se? Quid quod sensu intimo manifestum est, ideam rerum in eodem illo indiuiduo subiecto esse, in quo insit earundem comparatio, siue iudicium? Quare iudicium motio corporea esse haud potest.

Coroll. Cum itaque ratiocinatio iudiciis contineatur (Log. 78. cor.), non est dubium, eam quoque a motibus corporeis penitus diuersam esse oportere.

Scholion. Atque ita in aperto demum est vanitas sententiae, quam Thomas Hobbesius protulit in suo Leuiathane P. 1. c. 3. qui tum acerba alia philosophiae vulnera imposuit, tum et hoc grauissimum.

„ Causa sensationis, inquit, est externum corpus, siue obiectum, quod premit vnus cuiusque organum
 „ proprium vel immediate, vt in sensu tactus, et gustus; vel mediate, vt in visu, auditu, olfactu:
 „ et premendo, (mediantibus neruis, & membranis)
 „ continuū efficit motum introrsum ad cerebrum,
 „ et inde ad cor: vnde nascitur cordis resistentia,
 „ et contra passio, seu ἀντίτοια, siue conatus cordis deliberantis se a pressione per motum tendentem
 „ extrorsum; qui motus propterea adparet tanquam
 „ aliquid externum, atque apparitio haec seu φαντασμα
 „ τασμα est id, quod vocamus sensationem, et
 „ quantum ad oculum lumen dicitur, vel color;
 „ quod attinet ad aurem sonus, ad nares odor; ad
 „ palatum sapor; et ad reliquum corpus calor, frigus,
 „ durities, mollities, et cetera pertinentia ad
 „ sensum tactus: quae qualitates omnes nominari solent
 „ sensibiles, et sunt in ipso obiecto nihil aliud
 „ praeter materiae motum, quo obiectum in organa
 „ sensoria diuersimode operatur. Neque in nobis
 „ aliud sunt, quam diuersi motus: motus enim nihil
 „ generat praeter motum“. Deinceps iudicia, et ratiocinationes per easdem cerebri et cordis in-

citationes sic explicat, vt non verbis fit, et disputatione Philosophorum, sed vinculis, et carcere figandus.

Pauca nihilominus aduersus eius sectatores adnotabimus. Et 1) quidem illud percontari libet, quinam possit fieri, vt cor perentiscendo eam resistantiam, quam extraneae actioni obicit, et nisum, quo se eidem subducere nititur, ideam non eius resistantiae aut conatus, sed equi, aut palati habeat? quae inquam ratione accidit, vt tametsi in ea vel resistantia, vel conatu nihil insit equo, aut palato simile, horum tamen in nobis imago eluceat? 2) Si sensationes, quae per diuersas quasi fenestras in nos subeunt, solis motibus corporeis contineantur, ea duntaxat habebunt discrimina, quae in agitationibus corporum obtinere possunt, massarum videlicet, celeritatum, directionum. Fieri ergo poterit, vt sensationes palato exoptae, aequae infinitae mutabiles, eam nanciscantur massarum, velocitatum ac directionum temperationem, vt ab illis nil differant, quas candidae niues in oculos insinuant, atque ita caecus niuium candorem palato cernat, saporem cibi oculo alius excipiat. 3) Si quando voluntati duo offeruntur bona, quae illam in diuersa distrahant, et alliciant, neutrum sane posset vnquam amplecti; cum enim motus corporum compositus media quadam linea, quam diagonalem vocant mathematici, semper incedat, mentis appetitio inter bonum vtrumque veluti fluctuans vagaretur.

4) Pars illa corporis (quae demum eacunque fit) cuius commotione sensationes gignantur, aliud certe esse non potest, quam diuersorum vasorum humores deferentium, fibrarum, neruorum, glandularum, etc. congestus, et coniugatio: eiusdem ergo est generis, cuius sunt externa *αισθητηρια*, solaque structura, et commissuris partium discrimina. Quare si artificiosa corporis compositio, si partium subtilitas, si exquisita motus quantitas conferre quidquam possit ad sensationem, et cogitationem efficiendam, persane mirum est, cur in oculo pulcherrimas rerum imagines excipiente nullum insit sensationis vestigium, quando et structura pollet admirabili, et tenuissimis lucis radiis peruellitur.

Quid istuc monstri est? quamdiu is tremor, et agitatio inhaeret in oculo, aut per neruum opticum propagatur, mera denique est corporea motio: at quum eius nerui ope ad cerebellum, hoc est, ad materiam eiusdem plane generis delata est, continuo in rem penitus dissimilem, nimirum in cogitationem, tanquam formica in muscam, conuertitur.

5) Dum remum dimidio aqua demersum sensus fractum exhibet, errorem ratione, ac iudicio refellimus. Iam hic idem ne motus iudicium, qui sensum efficit? si idem, secum ergo ipso, vt fratres illi Cadmaei, depugnat: si diuersus, vnde iste repente exstitit? quomodo motum illum sensiferum animaduertit? Quid est praefectus ille idearum, aut iudex, qui et has motiones, et earum comparationes expendat, ac diiudicet? 6) Quo pacto percipimus Deum, virtutes, vitia, et res innumerabiles alias, quae pulsare cerebrum nullo modo possunt? Nescio, quomodo fanaticus iste philosophus quiduis malle videtur, quam se non ineptum. Sed ego fortasse insipientior, qui quidem contra eum tamdiu disputem: nihil est enim, de quo minus dubitari possit, quam incitationes animi, et corporis esse natura, ac genere ipso differentes.

Anima non
est ens
compositum.

436. Anima humana non est ens compositum. Anima enim hominis notiones rerum a sese distinguere, easdem ad se mutuo contendere, earum habitudines peruide-re, ac denique iudicia, et ratiocinationes conformare valet (430): haec autem actiones omnes in eadem indiuidua subiecta natura inesse debent; alter enim neque idearum conscientia, neque comparatio, neque discriminis cognitio, neque alterius de altera iudicatio posset informari (434. 435): humana ergo anima ens compositum esse haud potest.

Coroll. 1. Igitur cum ens omne aut simplex, Sed sim-
aut compositum sit (77 cor.), anima autem com-
posita esse non possit, relinquitur, vt sit ens sim-
plex, proprietatibus iis praedita omnibus, quas de
ente simplici generatim alias demonstrauimus (88
et seq.)

Coroll. 2. Cumque corpus omne compositum
sit (259), consequens est animam non esse corpus.

Scholion. Multi veterum concretam, et cor-
poream esse mentem putauerunt, (a), quorum o-
pinationes persequitur Tullius L. 1. Tusc. quaest.
c. 9. et seqq. Quin ipse interdum in eam senten-
tiam videtur propensior, vt quum L. 4. de Fin.
c. 14. ait, „Cum praesertim ipse quoque animus
„non inane nescio quid sit (neque enim id pos-
„sum intelligere) sed in quodam genere corpo-
„ris, „. Alii quintam quamdam naturam, a qua-
tuor scilicet vulgatis elementis diuersam induxe-
runt, ex qua mentem effici rebantur: sic Aristo-
teles cum quatuor illa genera principiorum esset
complexus, e quibus omnia orirentur, quintam
quamdam naturam censuit esse, e qua sit mens:
cogitare enim, et prouidere, et discere, et docere,
et inuenire aliquid, et tam multa alia; meminisse,
amare, odisse, cupere, timere, angi, laetari, haec
et similia eorum in nullo horum quatuor generum
inesse putauit. Sed est, quatenus istis dari venia
possit; re enim a nobis minime dissentiebant, ver-
ba fortassis apta non reperiabant. Audiamus au-
tem Ciceronem, naturam animi aureis plane ver-
bis expingentem, superioremque illam suam dubi-
tationem prorsus abstergentem L. 1. Tusc. quaest.
c. 17. „Nihil est, inquit, in animis mixtum, atque
„concretum, aut quod ex terra natum, atque fi-
„sum esse videatur; nihil ne aut humidum qui-
„dem, aut stabile, aut igneum: his enim in na-
„turis nihil inest, quod vim memoriae, mentis,
„cogi-

(a) Epicurus, apud quem nihil est, quod non ato-
morum turba conficiat, sic insanit, vt ineptire
eos contendat, qui animum incorporeum esse sta-
tuisent. *οἱ λεγοντες ἀσωματου εἶναι τὴν ψυχὴν
ματαιάζουσι,*

„ cogitationis habeat, quod et praeterita teneat,
 „ et futura prouideat, et complecti possit prae-
 „ tia. --- Singularis est igitur natura, atque vis
 „ animi, seiuncta ab his vilitatis, notisque natu-
 „ ris „. Non minus luculentus est locus in eodem
 libro c. 29. „ In animi autem cognitione dubitare
 „ non possumus, nisi plane in physicis plumbi-
 „ sumus, quin nihil sit animis admixtum, nihil
 „ concretum, nihil copulatum, nil coagmentatum,
 „ nihil duplex: quod cum ita sit, certe nec se-
 „ cerni, nec diuidi, nec discerpi, nec distrahi po-
 „ terit; nec interire igitur: est enim interitus qua-
 „ si discessus, et secretio, ac direptus earum par-
 „ tium, quae ante interitum iunctione aliqua te-
 „ nebantur „.

Profecto si animus esset diuidua quaedam natu-
 ra, per certam, vt volunt, cerebelli partem perti-
 nens, ea mentis pars, quae in extremitate neruo-
 rum in nares dimanantium sentiret odorem rosae,
 non posset aduertere rubicundum eius colorem,
 quem alia quaequam animae particula, sita in ex-
 tremo neruo optico, perciperet: atque ita pars
 ea, quae sensum odoris habet, non foret coloris fi-
 bi conscia, quo necessario alia quaequam mentis
 portio afficeretur. Atqui sensum vtrumque eadem
 indiuidua pars debet excipere: si enim alia colo-
 rem, alia odorem sentiret, non magis posset eorum
 discrimen a nobis animaduerti, quam si alius tan-
 tum colorem, alius tantum odorem persensisset. Vt
 haec in nodum paucis constringam: si quaelibet
 animi particula punctum duntaxat, siue partem vnam
 rei obiectae percipiat, nihil erit in nobis, quod
 rem vniuersam comprehendat, partesque conferat,
 et contendat cum partibus. Sin autem singulae
 mentis portiones totam simul rem amplectuntur,
 quot punctis constabit animus, toties rem quamli-
 bet integram percipiemus, totidemque animis con-
 stabimus; cum tamen quiuis euidenter sentiat se
 esse vnum, non plures. Qui ista defendunt, in
 eas se captiones induunt, quas nunquam satis ex-
 plicent. Huc adde, perceptiones, quae inhaerent
 in anima, esse omnino indiuiduas, atque adeo na-
 turam extensam, ac partibilem occupare haud pos-
 se.

se. Sit enim, si fieri possit, idea trianguli cuiuspiam totum quoddam, ex ideis partium quasi concretum: tum si ea dicatur $= A$, et perceptio vniuscuiusque lateris vocetur B , erit $A = 3 B$. Atqui hoc perabsurdum est; cum idea trianguli necessario sita sit in repraesentatione omnium simul laterum cum mutua earundem positione, quae repraesentatio plurimum vtique discrepat a summa illa trium idearum segregatarum, quarum quacuis exhibet solum latus, nec alias vel ideas, vel latera comprehendit.

Frustra vero sis, si contendas candidi coloris sensationem constari ex ideis septem colorum primariorum. Quamuis enim septem diuersi radii totidem dissimilibus coloribus imbuti simul impellant oculum; ea tamen pulsio in se vna, atque simplex est, perinde quasi a causa vnica profecta esset, quod in quouis motu composito adparet. Quare sensio, quae inde existit, est vna, indiuidua, diuersa ab istis, quas colores illi seorsim excitarent. Sed neque nos mouet comparatio velocitatis, quae tametsi sit indiuidua, inest tamen in corpore diuiduo. Nam velocitas non est affectio quaedam, sicuti cogitatio, interne efficiens corpus; sed est mera habituō extranea, e loco, et tempore redundans. At perceptiones sunt reapse affectiones interne insidentes in animo, qui cum cogitare incipit, nouam quandam formam in se suscipit; quod non fit in velocitate, cuius acquisitione non corpus ipsum, sed locus duntaxat, et interualla comparatiua mutantur. Certe si ideae nostrae essent partibiles, notionem vnius, et indiuidui habere nullam possemus; cum omnes aliae res, quae sensibus occurrant, partibiles sint: neque ens aliter instar vnius concipimus, quam quatenus totas simul vnica simplici perceptione complectimur.

Verum erunt fortasse, qui negent posse fieri, vt mens nostra res extensas, et multis modis partibiles percipiat, nisi ipsa quoque extensa, atque diuidua sit. At hi primum non vident, si mens extensa, ac producta sit, eodem argumento effici res indiuiduas, ac simplices non posse ab ea comprehendi, id quod manifesto falsum est. Deinde

si animus propterea, quod res extensas concipiat, ipse etiam extensius poni debeat, tanta profecto ei extensio erit concedenda, quantam res comprehensae, verbi gratia montes vastissimi obtinent: si autem animae productio rerum obiectarum magnitudines exaequare non debeat, nihil erit causae, quo minus natura simplex naturas compositas complecti possit. Nec iuvat huc decurrere; ingentium rerum imagines posse exiguo spatio contineri, puncto indiuiduo non posse. Tametsi enim imago eiusmodi, quod ad proportionem partium attinet, exiguo satis spatio concludi possit; ea tamen imagine nequit rei magnitudo tota, quanta est, sic exprimi, vt, qui eam cernat, totam rei quantitatem distincte pernoscat. Animus contra noster non partium modo proportiones, sed integram ipsam extensionem in se exhibet. Quemadmodum ergo, vt effigies quaequam corporea totam turris molem, omnesque dimensiones integre referat, ipsa eiusdem sit quantitatis oportet: sic animus vastissimorum corporum dimensiones exaequare deberet; quod qui sentiat, non iam ratione, sed medicamentis curandus erit.

Est sub-
stantia.

437. Anima substantia est. Actiones enim animae continenter mutantur, aliaeque aliis comitantur: eae proinde in modorum censum referendae sunt (41): quare anima, cui modi hi insunt, est subiectum capax modificationum (95): cumque tempore aliquo permaneat, perdurabile (103): Enim vero subiectum huiusmodi substantia dicitur (107): humana ergo anima substantia est.

Non est
materia.

438. Anima humana non est materia, e qua scilicet corpora haec nostra coalescunt: Vis enim inertiae non corpori modo, sed et eiusdem materiae, seu indiuiduis atomis communis est (263): cum hoc
autem

autem pugnant animae proprietates: sentit enim animus se moueri, vt ait Tullius, quod cum sentit, illud vna sentit, se sua vi, non aliena moueri (a): sentit se de innumerabilibus rebus cogitare, etiam dum nulla extrinsecus actione pulsatur: sentit denique se esse liberum, in sua esse potestate demonstrationis cuiusuis filum abrumpere, nouumque exordiri. Iam vero materia propter inertiam inertiae vim sic comparata est, vt nisi pulsu alieno percieatur, aut extrinsecus determinetur, mutare statum suum non possit (269): non est ergo anima hominis materia. Sane ex iis, quae de corporum materia diximus (Cosm. c. 5.) perspicuum est, in ea cuncta effici interuallis locorum, motibus, ac viribus, quae non aliud sunt, quam determinationes ad motus corporis, siue ad mutandas, vel conseruandas locorum distantias, idque lege certa, et necessaria nec a materiae ipsius libertate pendente: contraria omnia, vti haecenus explicatum est, obtinent in animo.

Scholion. Si quis vnus veritatis studio, quod vel maxime philosopho propositum esse debet, voluerit animi sui complicatam notionem euoluere, latebrasque omnes attente excutere, profecto intelliget, inesse illic impressa quaedam vestigia naturae rebus his corporeis multo praestantioris. Cum
flu-

(a) „, Audiamus enim Platonem, quasi quemdam „ Deum Philosophorum: cui duos placet esse motus: vnum suum, alterum externum: esse autem diuinius, quod ipsum ex se sua sponte moueatur, quam quod pulsu agitetur alieno. „ Hunc autem motum in solis animis esse ponit, ab hisque principium motus esse ductum „ putat „, Cic. L. 2. de Nat. Deor. c. 12.

fluuius in vnam partem decurrit, non potest vi sua insistere, aut aquas in partem contrariam intorquere. Nulla machina est montium suarum conscia sibi, errorumque suorum emendatrix; sed si deerrare semel coeperit, errare pergit, dum admota artificis manu ad cursum reuocetur. Omnia haec existunt ex vi inertiae, eiusque censctariis, quibus exspoliata siingas materiam, eamque cogitationis, et libertatis capacem esse contendas, nomine fortasse a nobis dissenties, re quidem certe congrues. Conf. §. 300. Scho.

Neque iam moramur illustrem Lockium; in ea versantem dubitatione, vtrum materiae vis cogitandi saltem diuinitus concessa non sit, aut concedi nequeat, propterea, quod nondum licuerit omnes eius proprietates peruidere. Si enim hoc ratiocinandi genere vt liceat, ne ignem quidem aequum esse ex vero negabimus; quando neutrius adolem intime perspicimus. Sicut ergo ad demonstrandum cycloidem non esse parabolam, necesse non est omnes vtriusque figurae proprietates compertas esse, sed sufficit in illa eminere aliquid, quod cum exploratissima huius affectione pugnat: ita ad euincendam animi, et materiae repugnantiam, fatis est in hac inesse vim inertiae, cum illis operationibus minime cohaerentem, quam si de materia sustuleris, omnem ei tollis efficientiam, eamque efficies non indifferentem, sed actionis plane incapacem. Hinc autem et illud consequitur, tametsi demus materiam varia partium coniugatione, et commissura prorsus admirabiles effectus posse gignere, eos tamen omnes cum vi inertiae, necessario consentire, nec vlla vel arte, vel industria posse effici; vt materia edat effectum vi suae inertiae repugnantem, cui tamen aduersari actiones animae manifestum est. Quare comparationes a machinis vndique corporeis depromptae nihil nos quidem premunt:

Sed nec admirabilis illa consociatio, quae inter animum, et corpus est, quaque efficitur; vt certas corporis affectiones peculiare in anima mutationes consequantur, conuincit materiam esse mentem hominis. Ea enim incomprehensa consensio

no non ex naturarum similitudine, verum inde oritur, quod animus depressus, et quasi demersus in hoc corporis domicilium arctissimo vinculo ei adstringatur, sicuti deinceps explicabimus. Quare languente corpore animus languere dicendus non est; sed adparentis eius languoris in causa est intima illa cum corpore colligatio, pro cuius dispositione, varioque statu, affectiones suas moderatur. Si cui vero haec ipsa inenodabilis connexio similis naturae argumentum esse videatur, quod inexplicabilis sit tanta rerum genere diuersarum conspiratio; nae is plus ingenio suo tribuit, quam hominis conditio patiatur: vt si magnetem lapidem esse dicam, qui ferrum ad se alliciat, ac trahat; rationem, cur id fiat, adferre nequeam, fieri omnino neges. Redigat in memoriam, siquis eiusmodi est, sapientissimum illud Augustini magni pronunciatum: „ Nunquid ideo negandum est, quod apertum est, quia comprehendere non potest, quod occultum est? Nunquid inquam, dicturi sumus, quod ita esse perspicimus, non ita esse, quoniam, cur ita sit, non possumus inuenire? „ de Don. Perseu. N. 37.

439. Anima humana spiritus est. Hoc Est spiritus? enim verbo generatim significamus substantiam simplicem, quae non sit materiata, atque intelligentia, ac voluntate gaudeat: atqui anima humana est substantia (437), eaque simplex (436 cor. I), neque tamen materiata (prae.): intellectu item (386 cor.), et voluntate praedita (421. 417): igitur spiritus est.

440. Anima humana ens finitum est. Est ens finitum. Neque enim omnia, quae percipere potest, aut velle, simul percipit, aut vult: neque perceptiones eius sic distinctae sunt, vt distinctiores esse nequeant, quemadmodum et cuiusque sensus, et veritas ipsa quodam modo

do clamat: non ergo habet mens hominis omnia, quae habere potest; ac proinde limitibus circumsepta (146 cor.), seu finita sit, oportet.

Coroll. Facile intelligi arbitror, naturam animi nostri duplici ex capite definiri; nimirum ratione rerum, quas repraesentat: et ratione modi, quo eas repraesentat:

In quo eius
essentia si-
ta sit?

441. Essentia humanae animae repouenda esse videtur in vi, quam habet repraesentandi. Ex hac enim vi cuncta, quae insunt in anima, deduci possunt, sicuti coram pluribus expendemus. Ac de sensibus quidem, imaginatione, memoria, attentione, reflexione, abstractione, intellectione, ac ratione dubium esse vix potest. Cum vero appetitus quoque, et auersatio ex obiecta specie boni, aut mali oriatur (414), has etiam facultates, atque adeo voluntatem quoque, et noluntatem ex vi repraesentandi dimanare pronum est intelligi. Est ergo haec vis primum illud, quod in anima concipitur, et vnde ceterorum, quae ei insunt, vel inesse possunt, ratio redditur, hoc est, animae essentia (32).

Coroll. Et quia animus simplex est, et indiuiduus (436 cor. I); plures reapse distinctae vires in ea inesse nequeunt. Quare vis repraesentandi est omnium animae actionum fons, et principium, atque idcirco eius non essentia modo, sed natura quoque hac vi continetur (306).

An sen-
per agat?

Scholion. Tametsi autem animae essentia in vi cogitandi sita sit, vtrum tamen ea vis semper vera agat, neque terrenis his vinculis vnquam impediatur, quaeestio admodum obscura est, et in vtramque partem magna contentione disputata. Ac
de

de animis quidem adulatorum vigilantibus facile negotium est (359): de somno oppressis, aut materno in vtero quasi demersis omnis haec est controuersia. Tullius existimat animum insistere nunquam posse, nunquam agitatione, et motu vacuum fore, quia nunquam se ipse fit relicturus. „ Vt enim, inquit, Deorum animi sine oculis, sine auribus, sine lingua sentiunt inter se, quid quisque sentiat: ex quo fit, vt homines etiam cum taciti optent quid, aut voueant, non dubitent, quin Dii illud exaudiant: sic animi hominum cum aut somno soluti vacant corpore, aut mente per moti per se ipsi liberi incitati mouentur, cernunt ea, quae permixti cum corpore animi videre non possunt „ L. 1. de Diu. c. 56. Idem inter inanimatum, et animal hoc maxime interesse docet, quod inanimatum nihil agit, animal agit aliquid: nihil enim agens ne cogitari quidem potest, quale sit. Quae quidem opinatio mihi videtur ad veritatem vehementer esse propensa. Vita enim omnis in actione consistit; nec potest intelligi viuens aliquid omni operatione destitutum: anima igitur, quamdiu viuit, semper agat aliquid, et molietur necesse est. Sane si non continenter, sed certis intervallis agat, emoritur quodam modo, rursusque vitam ipsa sibi impertit, quod non est verisimile. Neque magno opere quemquam moueat, quod earum actionum, quas vel in vtero matris inclusi, vel somno consopiti exercebamus, non recordemur: nam imprimis somniorum, si paulo fuerint viuidentiora, certe recordamur. Deinde ceteras mentis incitationes idcirco non reminiscimur, quod admodum confusae, ac obscurae sint, aliisque innumeris consequentibus velut oblitteratae. Quis, quaeso, primarum cogitationum, quas in hanc lucem editus suscepit, recordatur? num eae propterea non fuerunt? Sed rogant, quibus tandem de rebus anima in vtero conclusa cogitet? Quasi vero, inquit Genuensis, qui perennem cogitationem mentis ex eius natura sequi demonstrauit, cogatur etiam scire, unde illi materies suppetat cogitandi? aut haec si ignoret, illud quoque ignoret? Siluanus quidem Regis ex vnione cum corpore statim illi materiem cogitandi praesto esse adfirmat. Sed haec omitta-

R. P. Mako *Metaphys.*

Q

mus:

mus: habent enim bene longam, et satis litigiosam
disputationem, neque vnquam enodatus, vt ego
quidem arbitror, explicandam.

Non est
aeterna.

442. Anima humana non est aeterna.
Cum enim et finita sit (440), et perpe-
tuis vicissitudinibus obnoxia, vt per se pa-
tet, a se existere, ac proinde aeterna esse
haud potest. Conf. § 248.

Scholion. De animorum origine innumerabiles
fuere sapientum opiniones. Pythagoras animos ex
vniuersa mente diuina delibatos, atque decerptos
arbitrabatur (a): cuius sententiam amplexus Cato,
ita loquitur apud Tullium: „ Dum sumus in his in-
„ clusi compagibus corporis, munere quodam ne-
„ cessitatis, et graui opere perfungimur: est enim
„ animus coelestis, ex altissimo domicilio depres-
„ sus, et quasi demersus in terram, locum diuinae
„ naturae, aeternitatisque contrarium. Sed credo
„ deos immortales sparsisse animos in corpora hu-
„ mana, vt essent, qui terras tuerentur, quique
„ coelestium ordinem contemplantes, imitarentur
„ eum vitae modo, atque constantia. Nec me so-
„ lum ratio, ac disputatio impulit, vt ita crede-
„ rem; sed nobilitas etiam summorum philosopho-
„ rum, et autoritas. Audiebam Pythagoram, Py-
„ thagoraeosque, incolas pene nostros, qui essent
„ Italici philosophi quondam nominati, nunquam
„ dubi-

(a) Versus in eam rem elegantissimi sunt apud
Virg. Georg. 4.

Esse apibus partem diuinae mentis, et
haustus

Aethereos dixere. Deum namque ire
per omnes

Terrasque, tractusque maris, coelumque
profundum:

Hinc homines, armenta, viros, genus
omne ferarum,

Quemque sibi tenuem nascentem arces-
sere vitam.

„dubitasse, quin ex vniuersa mente diuina delibata, tos animos haberemus,„. Sed non vidit Pythagoras, vt ait Cicero, distractione humanorum animorum discerpi, et lacerari Deum: et cum miseri animi essent, quod p̄terisque contingeret, tum Dei partem esse miseram, quod fieri non potest. Cur autem quidquam ignoraret animus hominis, si esset Deus? quod quidem valet in Euripidem, cuius ea fuisse sententia dicitur.

Platoni visum est magno esse argumento, homines scire pleraque ante, quam nati sint, quod iam pueri cum artes difficiles discant, ita celeriter res innumerabiles arripiant, vt eas non tum primum accipere videantur, sed reminisci, et recordari. Quare censebat animos longe ante materiam conditos in totidem astris fuisse collocatos, atque inde in humana corpora sparsos. Tum Pythagorae *μετεμψυχωσι*, seu ex alio in aliud transmigrationem complexus, ille inquit, qui recte, et honeste curriculum viuendi a natura datum confecerit, ad illud astrum, quocum aptus erit, reuertetur: qui autem immoderate, et imtemperate vixerit, eum secundus ortus in figuram muliebrem transferet: et si ne tum quidem finem vitiorum faciet, grauius etiam iactabitur, et in suis moribus simillimas figuras peducum, et ferarum transferetur. Alii volebant animas esse traduces, seu a parentibus in liberos generatione transfusas: quod quidem de natura simplice, ac indiuidua defendi non potest. Relinquitur igitur eas de nihilo effici. At nemo isthic de me quaesierit, vt cum nostro Scherffero loquar, quo tandem tempore, quibusve positis dispositionibus in corpore anima creetur: quae nesciunt omnes, si candidi esse volunt, nec nos hariolando detegemus. Hariolatur quidem certe Wolffius cum Leibnitzio, cum eam inde iam a mundi exordio in semine ipso conclusam opinatur. Cur enim non in luna potius, quemadmodum Plato, aliove sidere; vbi non obscuris modo perceptionibus, sed rationi etiam nauare operam potuisset? Sed iam longiores sumus.

CAPVT XI.

De Commercio animae cum corpore.

443 **S**i attentionem ad ea, quae intra mentem, corpusque nostrum geruntur, sedulo aduertamus, haec quidem manifesteprehendimus. 1) Membra quaedam corporis, e. g. oculos, manus, pedes, pro animae arbitrio incitari ad motum, vel insistere conuenienter structurae eorundem mechanicae. 2) Vehementiorem animi feruorem, et concitationem in corpus ipsum redundare, eiusque humores, et sanguinem maiorem in modum perturbari: eam perturbationem deferuescente animi aestu sedari, et conquiescere: quod in homine ira inflammato in primis manifestum est. 3) Quum sensuum organa rite constituta rerum externarum actione pulsantur, atque commouentur, mutationis eius perceptionem continuo nasci in animo (nisi is profundissima quadam meditatione, affectu, vel somno absorptus sit) quae sit rei externae sensum afficientis repraesentatio: quaeque ea commotione cessante illico, vel post paulo euanescat, sicuti experimur, cum apertos oculos in colorem aliquem defigimus. 4) Denique multa e corpore existere, quae acuant mentem; multa, quae obtundant: quum languore aliquo, morboe corpus impeditum fit, aegritudinem, et molestiam quamdam in animo pariter emergere: con-

tra autem vigente, ac valente corpore mentem quoque ad obeundas functiones suas multo esse paratiorem; et saepe curatione medicorum conturbationem mentis auferri (α).

Coroll. Ex his itaque efficitur e corporis mutationibus saepe intelligi posse, cur hae, et hoc potissimum tempore existant in animo mutationes, et contra. Quare ratio sufficiens complurium animi affectionum in corporis motionibus, et huius motuum ratio in illius constitutionibus continetur. (20).

444. Hinc autem elucet admirabilis animi, et corporis conspiratio, quae iam *commercium* dici consuevit; quo fit, ut cum certis corporis humani mutationibus conuenientes existant in animo affectiones: et ut ad decretum animi certae motiones membrorum structurae conuenientes, consequantur in corpore.

Quid hoc
comerci-
um?

Scholion. *Commercium* istuc si soli inficiantur, qui dum ceteris acutiores, et de luto meliore formati videri volunt, in absurda quaeque prolabantur, nimirum *Sceptici*, qui nihil adfirmant, et quasi desperata cognitione veri de omnibus dubitant. Tum *Idealistae*, qui corpora omnino existare negant. Ac denique *Materialistae*, qui res a natura diuulsas errore copulant, animumque vndique corporatum esse contendunt.

445. Quod attinet ad modum, quo anima corpori adstringitur, quaestio perobscura est, nec omnino procliues, ac faciles habet

Quot eius
explicandi
systemata?

Q 3

expli-

(α) Peruagatum est illud Lucretii;

Quin etiam morbis in corporis auius errat
Saepe animus: dementit enim deliraque fatur.

De Nat. rer. L. 3.

explicatus. Cum enim ipsa animi natura per se se recondita sit, tum eius ad corpus adiunctio multo etiam magis est inuoluta. Mihi quidem, ait Tullius, naturam animae intuenti, multo difficilior occurrit cogitatio, multoque obscurior, qualis animus in corpore sit, tanquam alienae domi, quam qualis cum exierit, et in liberum coelum, quasi domum suam venerit. Diuersas enodandi rationes sequuntur philosophi; tria autem hodie sunt celebriora *systemata*; nec plura, si penitus rerum naturam videas, esse possunt. Primum est eorum, qui Deum quasi ex machina aduocant, atque a rebus creatis efficientiam omnem submovent. Alterum ii defendunt, qui suas animo, suas etiam corpori actiones assignant: at alterum agere in alterum inficiantur. Tertium denique hi amplectuntur, qui animum in corpus, et hoc in illum vere, ac efficienter influere sentiunt.

Scholion. Triplicem hanc explicandi rationem similitudine illustrat Billebius. „Concipiamus, inquit, „duo horologia, quae consonare debent. Res expedita reddi potest triplici ratione. Vna per influxum, si fecerimus, ut alterum agat in alterum, idque vel mutuo, vel ex vnica tantum parte. „Altera per causas occasionales: si opificem operi comitem fecerimus, qui dissonantiam ceteroquin, vel cessatura a motu horologia singulis momentis dirigat. Tertia, si sapienter satis perfecimus eas machinas artis, ut singulae suas leges exaeque sequantur, easdemque ab initio sibi respondere curauerimus. Ita enim cum vtraeque eadem, vel similes exequantur leges, semel harmonicae factae nunquam dissonabunt. „Nos iam tria illa systemata in examen ordine vocabimus.

446. Cartesius nodum amputavit potius, quam dissoluit, cum in quaestione difficillima ad Deum confugit. Ait pulsione extrinsecus oblata, a Deo in anima imprimi ideas harmonicas, seu conuenientes: et vicissim orto in anima voluntatis decreto, a Deo effici in corpore motiones consentaneas. In hac igitur sententia omnis illa animi, et corporis conspiratio est adparens duntaxat: poniturque Deus fixam sibi legem tulisse, positis in corpore quibusdam mutationibus, certas in animo rerum ideas effingendi; et positis in anima appetitionibus, certos in corpore motus efficiendi. Modus iste, animi, et corporis commercium explicandi dicitur *systema adfistentiae*, vel *caussarum occasionalium*. Quid systema Adfistentiae?

447. Systema istuc sustineri non potest: grauisissimis enim difficultatibus est implicatum. Et quidem 1) vel omnes omnino animi affectiones a Deo efficerentur; vel aliquae duntaxat. si omnes, nulla in nobis erit libertas, imo ne anima quidem: vnde enim eam esse demonstrabimus? si aliquas, cur aliquas, cur non omnes? an plus requiritur efficacitatis ad efficiendas has, quam illas? cur non internoscit anima eas, quas ipsa vi sua progignit, ab illis, quas in ea Deus imprimit? cur eundem, planeque similem de omnibus sensum habet? Certe clarissime sensit Iosue, quid interesset inter cessationem solis a cursu suo, cui occasionem tantum ipse praebuit, et inter hastae suae vibrationem, quae ab ipso profecta est. An sustineri possit?

Si haec opinio valeat, omnes animi, corporisque motus habendi erunt in miraculis: vt quorum effectrix causa naturae vniuersitate nequaquam contineatur (308). Neque eos e prodigiorum censu eximas propterea, quod anima, et corpus iis efficiendis occasionem suppeditent: nam et Lazari in vitam reuocationi occasionem preces sororum praebuere; an idcirco minus habenda est prodigiosa? 3) Systemate hoc animae, et corporis coniunctio prorsus non explicatur, vt ex similitudine Billebii perspicuum est (445 Sch.). Quid, quaeso, doceret ille, qui ad elateris praesentiam, indicem horologii a Deo percieri, et contra, contenderet? quod quidem in Cartesianos vel imprimis valet, qui explicationes rerum omnium planissimas profitentur. Magna stultitia est, inquit Cicero, earum rerum Deos facere effectores, causas rerum non quaerere. Quid quid enim oritur, quaecumque est, causam habeat in natura necesse est.

Quid systema Harmoniae praestabilitae?

448. Leibnitzius nouum systema protulit, a Wolffio plurimum illustratum, quod *harmonia praestabilita* vulgo adpellatur. Sumitur in eo animus ingenita sibi efficacitate omnes suas perceptiones, atque appetitiones re vera, ac serie nusquam interrupta efficere: corporis motiones omnes ex sola eiusdem structura mechanica prouenire: amborum vero affectiones mira inter se consensione respondere: neque tamen alterum ad alterius actiones quidquam reipsa conferre; sed eadem omnia in animo euentura fuisse, tamen
 si

si nulli corpori esset adstrictus: eadem in corpore, licet nulla mente, ac ratione gubernaretur. Mirabilem autem illam actionum conspirationem, et harmoniam inde existere, quod Deus, antequam dissimiles eas naturas copulauisset, vtriusque mutationes, et affectionum seriem praenouerit, animaeque cuius conueniens corpus aptauerit; atque propterea harmoniam istam esse praestabilitam.

An defendi possit

449. Systema hoc nodos habet inexplicabiles. Nam I) pugnat cum grauissima ista Leibnitzianorum sententia, quae familiam ducit: nihil esse sine ratione sufficiente; in qua tamen maxime consuevit eorum se iactare oratio. Si enim mens externa corporum pulsione ad rerum perceptiones efficiendas non determinetur, quae proferri poterit earum ratio sufficiens? non idae antecedentes; nam cum oculis in lexico percurro vocabula lepus, lethargus, linum, lixa etc. rerumque harum notiones in me informo, quid, quaeso, inter eas intercedit vinculi, et connexionis? cur ideam leporis perceptio lethargi excipit? Nonne multo est verisimilius ab externis pulsibus, quibus cerebrum peruellitur, eas excitari? Sed sic res sunt: plerique errare malunt, eamque sententiam, quam adamauerunt, pugnacissime defendere, quam sine pertinacia, quid constantissime dicatur, exquirere. Sin autem putent eam rationem in animo contineri, grauiorem plagam accipiunt, vt leuiorem repellant: erit enim inde consequens, omnes actiones animi esse absolute necessarias, vt quae per a-

ni-

nimae essentiam determinentur. 2) Si omnes animae perceptiones eodem euenirent ordine, tametsi nihil extra eam positum existeret, vnde efficient aduersarii corpore se esse circumseptos, aut omnino mundum hunc adspectabilem exstare? Dicent ingentam in nobis esse vniuersi ideam: nihil promouent; vt enim hoc demus, quod multis modis reprehendi potest, quaeremus tamen, cur earum tantum rerum notiones insitae in nobis explicentur, quae sensus afficiunt? cur caecus colorum, surdus concentuum ideis destituatur? cur mentis deliramenta, e perturbatione cerebri existentia, medicamentis tollantur? Sexcenta eiusmodi sunt, quorum ne coniectura quidem in hoc systemate possit informari. 3) Si humani corporis motus nulla mentis administratione regantur, corpus Pompeii etiam animo destitutum ea gessisset omnia, quae pro lege Manilia tanta praedicatione commendauit Tullius; quae, vereor, vt vlli probet Leibnitzianus. Deinde nullae corporis motiones erunt voluntariae, sed omnes colligatione naturali confertae, contextaeque fient, atque idcirco tam parum laude, aut vituperatione dignae, quam alterna cordis agitatio, vel motus arteriae.

Scholion. Boehmius, vt rationes idearum consequentium ex antecedentibus extundat, easque, licet plurimum discrepantes copulet, pontem excogitauit admirabilem, perceptiones nimirum quasdam obscuras, quarum conscientia destituamur. Ariolari istuc quidem est, non philosophari. Quanquam enim perceptiones id genus latentes saepe in nobis inesse concedamus, rationem tamen, cur clarae
il-

illae ideae leporis, lethargi, lini etc. illo ordine consequantur, putamus ex iis cum ratione aliqua sufficienti exsculpi non posse; ita multi absurda quaeque malunt digerere, quam dimittere opiniones, quas mordicus tenent, quasque ante sibi tuendas statuerunt, quam philosophi esse coepissent. Sed candido ingenio est Boehmius, qui expensis harmoniae difficultatibus, sentiendi libertatem auditoribus offert, se autem propendere in partem contrariam profitetur. Non ferendus Wolffius, qui Leibnitzii fontibus hortulos suos irrigauit, quum, veluti debellatum esset, pertinaciae addit cotumeliam.

„ Si quis, ait, hebetior fuerit, quam vt Philosophicam scientiam capere possit; vel infirmior, quam vt inoffensa pietate systemati harmoniae praestabilitae assentiatur, is systema influxus physici amplectatur „. Eho! harmonia tua scientia ne est philosophica; et qui eam non probent, te hebetiores?

o tu gallinae filius albae!

Nos viles pulli nati infelicibus ouis!

Vtrum tandem hebes est, qui tua dictata non intelligat? puderet me dicere interdum non intelligere, si tu ipse intelligeres, qui illa defendis. Addit Kepleri se exemplum ea in re sequi, qui idem Copernici aduersariis olim consilii dederit. Causam, ait, esse persimilem: qui telluris motum, quique harmoniam inscientur, in iisdem versari erroribus, iudiciisque anticipatis. Verum aut ignorat homo acutus, aut potius callide dissimulat, quid distent aera lupinis.

Lenta salix quantum pallenti cedit oliuae,

Puniceis humilis quantum salijunca rosetis;

Tantum doctrinae Copernici, hodie potissimum, cedit harmonia praestabilita, in qua extricanda quantum laborat ipse Wolffius? quot res precario, imo sensu communi repugnante sumit, vt illud, mentem ne ad sensiones quidem pulsu externo determinari: voluntarios corporis motus absque vlllo animae ministerio euenire, et horum similia? quid, quod secum ipse pugnat quam saepissime? vt cum docet sensuum rationem sufficientem in commotionibus cerebri, siue ideis materialibus contineri, easque

ab istis pendere; nihil tamen has ad illarum effecti-
onem conferre: rationis exercitium absque ser-
monis vsu vix cuiquam concedi; nec tamen sermo-
nem, quippe corporeum motum, ad eum vsum
quidquam adiuuare, vt qui etiam sine corpore ha-
beretur. Infinita sunt eiusmodi apud Wolffium,
qui vno hoc vitio maxime mihi premi videtur,
quod se posse putat duas contrarias sententias obti-
nere; neque tamen cognoui quemquam, qui maio-
ri autoritate nihil diceret: taceo de arrogantia il-
la dictatoria; in communi quidem certe sensu repu-
diando similiter facit, atque Timagoras ille Epicu-
reus, qui negauit sibi vnquam, cum oculos torfisset,
duas ex lucerna flammulas esse visas, ne cogere-
tur sensuum errorem confiteri. Adeat, cui erit
otium, Fortunatum a Brixia acerrimum harmoniae
huius oppugnatorem. Mihi autem ista scribenti
Wolffius ignoscat necesse est, vt qui putarit scripti-
onem hanc perinde a manu fuisse profecturam, eti-
amsi nullo animi consilio regeretur.

Quid Sy-
stemaCaus-
sarum effi-
cientium?

450. Reliquum est systema *causarum*
efficientium, siue, vt iam loquendi suscepit
consuetudo; systema *influxus physici*, situm
in vera, ac mutua efficientia, quae animo
aduersus corpus, et huic aduersus animam
attribuitur. Docent nimirum eius defenso-
res, naturas has plurimum dissimiles, ita si-
bi esse adstrictas, ac deuinctas, vt altera in
alteram vere, atqua efficienter influat; ne-
que tamen ea actione ex vna in alteram
quidquam transferri; sed impressis in sensu
motionibus, et neruorum ope ad cerebrum
vsque propagatis, mentem ad informandas
rerum notiones determinari; et vicissim sub-
orta in animo voluntate membri cuiuspiam
commouendi, neruos continuo impelli, mo-
tusque in eo membro voluntarios consequi.
Quare opinantur hi philosophi saepe in hu-
ma-

mano corpore inchoari motus, qui causam in corpore ipso antecedentem non habeant, sed ex animi appetitu, et mouendi facultate progignantur: saepe item ad mentis arbitrium motiones in membris extinguunt nullo in natura corporea motu consequente.

451. Systema causarum efficientium, Quid de eo sentiendum? tametsi obscuritate non modica sit implicatum, defendi tamen posse videtur. Impri-
 mis enim ex eo intelligitur, quo modo corpus animo instructum viuat; quo item modo mens corpori vnita ex vero dicatur: quod vtrumque in systematis superioribus explicari nullo pacto potest. Deinde sentimus profecto animam pro varia corporis mutatione vario modo affici; nunc dolore, cuius est morsus acerrimus, nunc voluptate perfundi: modo languere, modo vigere, et ad exsequendum munus suum aptissimam esse: vnde admodum est verisimile, corporis impulsionibus animum re vera appeti, ac affici. Videmus praeterea ad mentis nutum motiones in membris voluntarias admirabili celeritate, et constantia consequi: igitur probabile est, eas a mente ipsa proficisci: vt adeo systema hoc primi defensores ab ipsa natura didicisse, non ipsi reperisse videantur. Quid quod nulla vnquam ratio sufficiens proferri possit, cur ideae in nobis tam dissimiles enascantur, nisi ad pulsiones in organis impressas confugiamus? Denique Wolffius, aduersarius in primis acer, fateri coactus est, eam obseruari in animo, et corpore colligationem, quae esset, si veram in sese effi-

cientiam exerceret: cum ergo in ea effici-
entia neque repugnantia ostendi vlla possit,
et effectus omnes mirum in modum consen-
tiant, nihil causae est, cur eam sententiam
repudiemus. Nam qui propter naturarum
dissimilitudinem facultatem corpus mouendi
ab animo submouent, hi illam a Deo etiam
submouere debent: eorum proinde oratio
non iam a philosopho, sed a censore oppri-
menda est.

Scholion. Qui dimicationem contra hoc Syste-
ma susceperunt, plura confertim agglomerant, quae
nulla defendi ratione posse videntur; nos selectione
quadam utemur, et summa tantum capita perstrin-
gemus. Aiunt itaque 1.) hanc opinionem non pos-
se sustineri, nisi concedatur, ex animo in corpus,
et vicissim ex corpore in animam quidpiam trans-
fundi, idque sonare ipsum *influxus* vocabulum. Wol-
fius haec ita disputat, quasi de verbo, non de re
laboretur. Quum corpus in mentem agere, aut in-
fluere contendimus, pingui sit ingenio, oportet,
qui sic accipiat, quasi si Vienna influat in Danubi-
um: id intelligimus vim duntaxat, ac naturam men-
tis a commotionibus cerebri sic affici, ac dirigi, vt
repraesentationes in ea oriantur, minime vero ide-
as rerum externarum e corpore in mentem quasi
commeari. Similiter cum mens commoueri manus,
aut pedes dicitur, non est putanda motum quendam
suum eis impertiri; sed vim, quae corporis elemen-
tis insita est, sic excitare, et quodam modo deter-
minare, vt motus demum in his partibus conse-
quantur. Sed quoniam neque mentis indolem, ne-
que structuram nostri corporis intime peruidemus,
non parua semper obscuritas in his enucleate expli-
candis residet: et pleraque in scholis disceptata
ex eo sunt genere, quod, cum quis praeclare didi-
cerit, nihil sciat. Illud certum, agitationibus cere-
bri animo non communicari motum quemdam inte-
stinum corporibus proprium; sed eum modo naturae
suae conueniente ad agendum determinari.

2. Negant ab anima posse percieri membra corporis, vt cui prorsus ignota sit admirabilis neruorum, et musculorum structura, quorum tamen ope eae membrorum motiones efficerentur. Verum quis est tam excors, quem ista moueant? Responsum occupauit illustris Knutzenius in syst. causi. effic. p.

193. „Concipe, inquit, ab ingenioso quodam artifice fontem quemdam ad artis mechanicae, & hydraulicae amussim ita constructum esse, vt quamprimum afferculi, per quos aditus demum ad fontem datur, incedentium gressu deprimuntur, occulto mechanismo variarum rotarum, funiumque ope sub afferibus absconditorum, aliae mirificae species e fonte confestim profiliant, quales v. g. fontes Kircherus, Schottus, aliique describunt. Concipe iam tibi puerulo ad hocce spectaculum admissio, dum hac adcurrit, Neptunum cum tridente minaci obuiam fieri, dum illac, Ne-reides; ex alia parte Glaucum marinum, alibi vero Delphinos, et sic porro. Puer iste mechanis-mi absconditi ignarus, nec ad omnia praesentia attentus, non obseruabit se reuera actione sua producere hosce effectus; obseruabit tamen, si aduersus eam partem processerit, semper sibi hoc potius, quam aliud obuiam fieri obiectum: poterit igitur iam pro libitu haec phaenomena moderari, ac si v. g. Neptuni, ac sceptri eiusdem tricipitis contemplatione delectetur, efficere, vt prodeat, si scilicet versus certam plagam adcur-rat. Nemo dubitauerit puerum horum motuum causam esse, ac actione sua phaenomena producere „. Patet hoc exemplo, aliisque innumeris ad regendam machinam hanc corpoream opus non esse, vt menti omnis eius constructio penitus comperta sit. Conf. Knutz. loc. cit.

3) Quaerunt, quinam possit fieri, vt mens cerebri pulsiones plane ignoret, si ab his veluti peruel-latur, atque ad agendum excitetur? At quaeri ex aduersariis vicissim potest, quinam fiat, vt animus res extrinsecus positas, et magnis saepe disiunctas interuallis acute peruideat, cerebri tamen commissuras, et mirabilem coagmentationem, cui intime praefens sit, non perspiciat? sed missa ea quaestio-

ne

ne nodum hunc soluit Iuanciscius Inffit. Met. disp.
 4. p. 240. hunc in modum: „ In quavis profecto
 „ sensatione immediate percipit mens motionem ce-
 „ rebrī a motione externi sensorii propagatam, ut
 „ infra declarabo: tumque hoc veluti nuncio, et
 „ signo rei illius, quae in sensorium fecit, acce-
 „ pto, ad rem eandem conuertitur. Interea cum
 „ sensus nobis ab autore naturae eo sine dati sint,
 „ ut per eos veluti fenestras, nuncios, ac inter-
 „ pretes, intelligeremus ad vsum vitae res exter-
 „ nas; nec ob breuitatem mentis nostrae ad res
 „ istas, quantum ad vitae rationes satis est, aduer-
 „ teremus, si attentione earum impressionum, quas
 „ illae dependenter a sensoriis externis in cerebro
 „ excitant, occuparemur: idcirco sapientissima eius-
 „ dem auctoris naturae dispositione ita comparati su-
 „ mus, ut impressiones illas neque percipiamus cla-
 „ re, et distincte, prout in nobis peraguntur; nec
 „ in illas attentionem nostram defigamus; sed ut
 „ primum ipsas percipimus, ad obiecta, a quibus
 „ adueniunt, conuertamur. Proptereaque nec con-
 „ sideramus impressiones has, tanquam cerebri no-
 „ stri affectiones; sed veluti qualitates obiectorum
 „ sensibilibium per sensus nobis significatas; ut adeo
 „ perceptionem ipsarum cum perceptione horumce
 „ obiectorum confundamus; nec tam illas, quam
 „ haec immediate percipere nobis videamur. Hinc
 „ fit, ut neque conscii nobis simus, impressiones
 „ easdem nos percipere; neque sciamus, quo pa-
 „ tto, quae cerebri parte peragantur „

4) Queruntur praecipuam quamdam naturae legem
 subduci, et conuelli propterea, quod si ea opinio valeat,
 non eadem constanter obtineat virium viuarum in
 mundo quantitas, cum vis quaedam mouens oriatur in
 materia aliqua, quae ex nulla alia in eam deriuetur;
 et quaedam in gratiam animae intereat, quin vlla
 alibi progignatur. Verum scire imprimis ex Wolfio
 peruelim, qui ista obicit, vbinam demonstrauerit,
 vires quasdam viuas in natura esse, aut si sint, eas
 a quantitate motus omnino distingui? sunt sane ho-
 die homines doctissimi; qui putent, effectus omnes
 ita pendere a vi inertiae, et minimis, ac perpetuo
 per-

pereuntibus potentiarum actionibus, ut vires viuæ sint plane superfluae: sunt, qui eas a motus quantitate nihil differre arbitrentur, Wolffiumque ea in re egregie refellant; in horum sententia lex illa decantata locum non habet. Sed demus, eam reapse existare: an vspiam obtinebit alibi, quam in corporum collisionibus, in quibus solis ante, et post conflictum eadem illa virium quantitas habebitur? certe res est indubitata, in elasticorum corporum incurfionibus velocitatem comparatiuam eandem semper conseruari: idem tamen in aliorum conflictu non obtinet; an ergo idcirco perturbari naturae ordinem clamitabunt? non opinor: alia quippe est huius, alia superioris collisionis natura. Similiter ergo de naturæ perturbatione queri desinant, si eam legem mutua corporis, ac animi actio non sequatur; aut probent, his quoque naturis in sese agentibus legem eandem esse praestitutam; quod quidam nunquam efficiunt, cum lex ipsa generalis Newtoni (276.), ex qua speciales motuum regulæ dimanant, accommodari ad animum nequeat (433).

5) Sunt, qui hanc sententiam pugnare cum animorum immortalitate arbitrentur. Si enim efficienter influat corpus in animum, cenent illum corpore isto exolutum viuere, siue aliquid operari non posse, ut cui desit adminiculum ad agendum necessarium. Ego vero miror haec a quoquam obiici, qui se in Leibnitzii sectatoribus profiteatur: non enim debuit ignorare virum illustrem in ea fuisse opinione, ut putarit nunquam defore animabus corpora subtiliora, etiam cum ex his crassioribus emigrauerint. Sed utcunque istud sit, animus terrenis his vinculis exsolutus poterit sane modo longe nobiliore actiones suas exercere, quas quidem nunc corpore adiuvante efficit non propter naturae suae imbecillitatem, sed propter arctissimam cum eo domicilio copulationem. Quemadmodum ergo ridiculus sis, si, quod inclusus in carcere solem absque fenestra contueri nequeas, ex eo velis efficere nihil te, cum carcere exieris, posse cernere: ita quamuis animus propter corporis terreni consortionem non queat quidquam sine eiusdem adiumento percipere; perperam hinc colligas, eum, cum liber

R. P. *Mako Metaphys.* R. euo-

euolauerit, circumiecta corpora non posse comprehendere. „ Ea profecto tum multo puriora, et di-
 „ lucidiora cernentur, cum, quo natura fert, liber
 „ animus peruenerit: nam nunc quidem, quam-
 „ quam foramina illa, quae patent ad animum a
 „ corpore, calidissimo artificio natura fabricata est,
 „ tamen terrenis, concretisque corporibus sunt in-
 „ intersepta quodammodo: cum autem nihil erit
 „ praeter animum, nulla res obiecta impediet, quo
 „ minus percipiat, quale quidque sit „ Cic. Tusc.
 Quaeft. L. 1. c. 20.

6) Duo celeberrimus harmoniae Leibnitzianae propugnator Bülfingerus obiicit. Ac primo quidem in Dilucid. Phil. §. 327. hunc in modum disputat.
 „ In quocunque entium genere effectus non est sem-
 „ per tantus, quantus serio intenditur, ibi datur
 „ proportio inter vires ad effectum adplicatas, et
 „ quantitatem ipsius effectus: ille igitur effectus non
 „ dependet a viribus cum effectu quoad proportio-
 „ nem incomparabilibus; atqui vires animi, et cor-
 „ poris motus sunt quoad proportionem incompara-
 „ biles: ergo effectus, quales in corpore mouendo
 „ experimur, non procedunt a viribus animae „
 Deinde in Traët. de harm. praest. ait: admiffa cor-
 poris in animam efficacia, effectum causa sua maio-
 rem fore, quod perabsurdum est. Contendit enim
 integrum, ac plenum effectum corporis nostri vi-
 bus respondentem esse motiones cerebri, causfam
 ergo ab effectu vinci, si perceptiones, quae in men-
 te conformantur, eisdem iasuper attribuantur. Haec
 ille. Sed neutrum est letale telum: nam quod ad
 primum attinet, si vox *proportionis* apud Bülfingerum
 sonet comparisonem duarum rerum, quae eiusdem
 sint generis, siue quarum vtraque ad eandem
 vnitatem reuocetur, quis vnquam dabit inter quam-
 uis causfam, et effectum eam proportionem interce-
 dere? certe si id vniuerse valeat, ne ipsa quidem
 vis animi erit ad suas actiones comparabilis, ac
 proinde non erit causa perceptionum, quod vtique
 nec ipse assentit aduersarius. Sin autem vocabulo
proportionis ea subiecta sit notio, quam subiicere
 communiter geometrae consolent, verum profecto
 non est, vires animi ad corporis motus non esse
 com-

comparabiles: earum enim virium contentioni motuum in corpore quantitas accurata semper proportionem respondebit, ita ut vis maior incitatioem, vis minor debiliorem motum constanter efficiat. Sed et telum alterum facile retunditur. Corpori aliam a motu effectioem nos quidem minime assignamus, neque enim ideas in animo procudi a corpore dicimus, sed a mente ipsa motione cerebri veluti admonita. Quare plena corporis effectio motus est, animae perceptio. Si quis ad extremum dubitet, utrum ingentes illae membrorum incitationes possint ab animo effici, adeant doctissimum Borellum, qui incredibiles musculorum vires e principiis mechanicis accuratissime demonstravit: nobis enim neque otium, neque propositum est ista minutatim persequi.

CAPUT XII.

De Idearum Natura, et Origine.

452. **S**peciem quandam, siue imaginem rerum, quum eas animo comprehendimus, in nobis inesse dubitari non potest, quam quidem *ideam*, vel *notionem* appellari alias docuimus (Log. 17.). At non minus manifestum est, in quavis eiusmodi idea includi formam, ac similitudinem illius rei, cuius sit imago. Illud autem magna in partem utramque contentione disputatur, utrum hae ideae a rerum ipsarum perceptione differant: an eadem individua notio, quatenus mens ejus ope quid cognoscit, perceptio; quatenus in ea res obiectae relucet, idea nuncupanda sit. Nos paucis nostram sententiam aperiemus.

Vtrum Ideae a Perceptionibus re differant?

453. Idea, et perceptio affectionum, in sensuum organis impressarum, cogitatione inter se differunt, re quidem copulata sunt. Nam 1.) ideam in mente existere non est sane aliud, quam rem eius ope veluti praesentem sisti, exhiberi, percipi: aut doceant, qui contra sentiunt, quidnam inter ista interfit. Omnis profecto ea similitudo, quam cum re obiecta idea continet, repeti potest a vi intelligendi, qua mens ex lege commercii pulsiones rerum externarum percipit: vt adeo nulla subsit ratio, cur ideae, et perceptiones natura cohaerentes, opinione distrahantur. 2.) Sed nec satis adparet, quis ideae id genus vsus in cognoscendo esse possit. Pone enim in animo tuo iam elucere ideam Saturni: nunquam eius quidem adminiculo cognosces Saturnum, nisi scias eam Saturni, non alius sideris simulacrum esse; hoc vero idea illa tam parum manifestat, quam parum indicat imago expicti Ciceronis se eius, ac non alterius effigiem esse. Quare necesse est, vt mens ad Saturni cognitionem aliunde determinetur: indidem ergo determinari quoque poterit, vt eum ἀμεσως, siue absque vlla eius generis idea percipiat.

Scholion. Futile argumentum est, in quo tantopere exultat Genuensis. Si, inquit, ideae sint ipsae perceptiones, eas a mente ipsa effici oportebit: id autem non posse fieri, nisi, antequam ideam rei conformes, ante iam eandem habueris. Exemplum pictoris addit, qui animalis ignoti effigiem expingere nequeat. Totum, inquam, hoc futile est. Mens enim ignotae rei ideam progignere poterit, si a neruolorum pulsibus, qui formam oblatae rei conti-

tinent, determinetur. Sed quaeret, quonam modo pulsus hi corporei referant similitudinem rei extra animum positaе, figura, colore, aliis proprietatibus praeditae? quaero ego vicissim, quomodo idea illa, quam a perceptione ipse distinguit, hoc est, affectio naturae immaterialitae sit rei corporeae simulacrum? haeret nimirum utrobique aqua; certe, quacunq; utare circuitione, ad pulsus illos denique reueniendum est, sicuti deinceps plenius docebimus.

454. Democritus, et, qui hunc sectatur, Epicurus ideas censuerunt esse idola quaedam, siue simulacra a rebus ipsis vel abrasa, et vndique effluentia, quorum incurfione, atque ad animae sedem propagatione non solum videamus, sed etiam cogitemus. Audi Lucret. L. 4, de nat. rer.

Quis Democriti de idearum origine sensus?

Principio hoc dico: rerum simulacra vagari
 Multa modis multis in cunctas vndique parteis
 Tenuia, quae facile inter se iunguntur in auris,
 Obuia quum veniunt.

Equum ergo iuxta Epicurum videmus, dum eius imago tenuis ab equo auulsa allabitur ad mentem. Si quando autem cogitamus res, quae nusquam sint, nec esse possint, e. g. centaurum, tum enimvero res tota hunc in modum consistit. Tenuissima hominis, et equi idola temere volitantia, ac sibi occurrentia adhaerescunt, inque vnam imaginem conformantur, vti poeta idem explicat.

Nam certe ex viuo centauri non fit imago.
 Nulla fuit quoniam talis natura animali.
 Verum vbi equi, atque hominis casu conuenit
 imago,
 Haerescit facile extemplo, quod diximus ante,
 Propter sublimen naturam, et tenuia texta.

455. Opinio haec perabsurda est, Qua An defendi enim ratione, et modo simulacra ista formentur? qua vi de corporibus solidis expelluntur?

lantur? cur sine perturbatione per multiples, et tortuosas neruorum implicationes integra ad cerebrum subeant? cur assidua distractione corpora non intereant? cur ita nobis dicto audientes sint, vt simul, atque velimus, occurrant? Sed adhibeat modum disputatio, ne in re perspicua longiores simus.

Scolion. Insignis est Tullii aduersus Velleium locus in L. 1. de Nat. Deor. c. 36. „ Quae autem, „ inquit, istae imagines vestrae, aut vnde? a De- „ mocrito omnino haec licentia. Sed et ille reprehensus a multis est, nec vos exitum reperitis, totaque res vacillat, et claudicat. Nam quid est, quod minus probari possit, quam omnium in me incidere imagines, Homeri, Archilochi, Romuli, Numae, Pythagorae, platonis, nec ea forma, qua illi fuerunt? quomodo ergo illi? et quorum imagines? Orpheum poetam docet Aristoteles nunquam fuisse, et hoc Orphicum carmen Pythagoraei ferunt cuiusdam fuisse Cercopis. At Orpheus, id est imago eius, vt vos vultis, in animum meum saepe incurrit. Quid, quod eiusdem hominis in meum aliae, aliae in tuum? quid, quod earum rerum, quae nunquam omnino fuerunt, neque esse potuerunt, vt Scyllae, vt Chi-maerae? quid, quod hominum, locorum, vrbium earum, quas nunquam vidimus? quid, quod simul, ac mihi collibitum est, praesto est imago? quid, quod etiam ad dormientem veniunt inuocatae? tota res, Vellei, nugatoria est: vos autem non modo oculis imagines, sed etiam animis inculcatis: tanta est impunitas garrandi. Conf. L. 2. de Diuin. c. 67.

Quae Cartesianorum opinio?

456. Qui sententiam Renati Cartesii amplectuntur, omnem idearum efficientiam ab animo remouent: putant enim eas occasione externorum pulsuum, aut decretorum, quibus mens ad cognoscendum sese adplicat, a Deo imprimi, ita vt ipsa in ea idearum esse-

effectione non agat quidquam, sed patiatur duntaxat.

457. Opinio haec aliena est a veritate. Vtrum ad-
 Imprimis enim in eam valent argumenta mittenda?
 omnia, quae in superioribus aduersus syste-
 ma adfistentiae expromimus (447). Dein-
 de non est verisimile eas quoque ideas a
 Deo in nobis imprimi, quibus ad prauas cu-
 piditates, et vitia consectanda impellimur.
 Sed nec vlla sufficiens ratio adferri a Carte-
 sianis potest, quare effector naturae Deus
 tam exquisita, tamque artificiosa structura
 corpus humanum subornauerit, si haec ad
 idearum conformationem nihil quidquam ad-
 iuuet: an enim sine adparatu isto, totque
 minutissimis machinamentis eas inscribere
 in animis nostris non potuerit? quare
 item claritudo nostrarum idearum vigori sen-
 suum, atque impressionibus proportione ac-
 curata respondeat? quare oculorum potius,
 quam aurium ministerio colores menti insi-
 nuentur? quare pro diuerſa corporum, et
 sensuum temperatione, diuersae existant in
 hominibus ideae? Plura eius generis tute eru-
 es, quae vel nullos, vel difficillimos habe-
 ant apud Cartesium explicatus.

Scholion. Singulare cognoscendi genus excogita-
 uit Malebranchius, illustris ex eadem disciplina phi-
 losophus. Cum enim formae, atque notiones re-
 rum omnium in Deo contineantur, eiusdemque im-
 mensitate mentes hominum, tanquam loco quodam,
 comprehendantur, atque ei arctissime copulentur,
 putabat esse consequens, vt cuncta, quae percipi-
 mus, in natura illa infinita, veluti quodam speculo
 videamus. Quamprimum in lucem haec opinio emer-

gere, caputque efferre coepit, oppugnatores continuo nacta est valentissimos, a quibus acriter perurgebatur Malebranchius, vt rationem a iquam probabilem redderet, cur, si cognitio nostra ita comparata sit, aliqua tantum, non item omnia in Deo videamus? cur haec potius, quam illa? cur non omnes, nec aetate quauis eadem? vnde varia in homine memoria, rerumque praeteritarum recordatio? cur ea morbo corporis impediatur, vi medicamentorum reparetur? haec sane adeo implicata, adeo difficultatibus vndique obsepta sunt, vt omnis haec opinatio merito in fabulas referenda esse videatur.

Quid Ideae
innatae?

458. Alii ex eadem Cartesii schola veterem quamdam Platonis sententiam, quae iam vetustate pene elanguerat, excitauerunt, contententes ideas rerum menti nostrae insitas, ac veluti innatas esse. Et horum quidem multiplices, atque discrepantes opiniones tanta sunt obscuritate implicatae, vt videantur se ipsos interdum non intelligere. Alii enim ideas vocant formas, et imagines rerum, quasi in animis nostris in primo exortu insculptas: alii species quasdam, ac vestigia earum cogitationum, quae neque a rebus extrinsecus obiectis, neque a voluntatis decreto, sed a sola cogitandi facultate quadam naturae necessitate promanent: alii notiones informatas Dei, corporis, et animi: alii comprehensionem totius vniuersi. „ Sed „ vt verum fatear, inquit Scherfferus, non „ assequor, quid proprie, et in se nomine „ ideae innatae intelligi possit: cum enim „ haec idea non debeat, nec possit esse affectio, et modificatio corporea, e. g. cerebri, neque in spiritu alia modificatio praeter actionem, et passionem cogitari possit,

„ sit, nisi dicere velis, nescio quas entitates
 „ coniungi animae, distinctas, et diuersas
 „ ab ea, haud aliud pro ideis innatis expo-
 „ nendis restat praeter lumen naturae, i-
 „ psam potentiam intellectiuam: nam actio-
 „ nes, et passiones, cum exercitia sint po-
 „ tentiarum, transitoriae sunt, non perdu-
 „ rant „. Communior tamen sententia ob-
 „ tinet, ideas innatas esse imagines, formas-
 „ que rerum animis ingenitas, atque a per-
 „ ceptionibus distinctas: nostrum ergo ea de
 „ re iudicium explicabimus; sed paucis: con-
 „ stituta enim in superioribus animi cum cor-
 „ pore consortione, et sublato idearum, ac
 „ perceptionum discrimine, longa de ista dis-
 „ putatione detracta oratio est.

459. Non omnium rerum ideae sunt An dentur?
 nobis ingenitae. Secus enim expediri omni-
 no nequit, cur mens non simul omnes
 percipiat? cur has ante illas: cur primae
 constanter illae sint, quae res repraesentant
 in sensus incurrentes? An quia rerum ea-
 rum impulsibus excitentur? at imprimis expe-
 di, si potes, quid sonet hoc verbum *excitan-*
di: deinde qui potest fieri, vt consepultae
 illae ideae, atque incorporeae motibus cor-
 poreis excitentur? cur, si iis excitandis mo-
 tus hi sufficiant, non sufficiant efficiendis?
 cur pro diuersa sensuum positione, structura,
 habitu, et interuallorum magnitudine diuer-
 sae sint rerum perceptiones? cur, si animus
 cella quaedam penaria idearum sit, cerebri
 perturbatione memoria labefactetur? Conf-
 Schol. § 457.

460. Nullae sunt ideae nobis innatae. Cum enim innatae omnes esse non possint (praec.), forent praeter has aliae veluti peregrinae, et aduentitiae: vnde vero illae? si a Deo, cur non aut hae cum illis ingeneratae, aut illae cum his sensim, prout vsus postulat, ab eodem Deo impressae? sin autem a sensu, et coniectura; cur non indidem et illae, quas volunt esse insitas? cur aduentitiae continuo percipiuntur, quamprimum in animo praesentes adsunt, innatae non item, cum tamen vtraeque sint rerum suarum effigies, et simulacra incorporea?

Scholion. Non ignoro equidem notiones quasdam communes, naturaeque ipsius inclinationes vulgo innatas dici, qualis est honoris, ac felicitatis appetitio, studia tuendae vitae, animantium erga liberos de se procreatos propensio. Verum ista, et quae huius sunt generis, eo tantum sensu innata dicimus, quod natura sic comparati, et subornati sumus, vt bono oblato ad appetitionem, malo proposito ad declinationem ingeneratam esse negamus. Atque ita accipimus sententias Tullii tum alias saepe, tum in eo loco, vbi ait, omnibus innatum esse, et in animo quasi insculptum, esse Deos: insitam esse quandam informationem Dei. Sed neque bestiarum catulis, vt primum editi sunt, vbera materna appetentibus ideas lactis, aut mammarum insitas concedimus: omnis enim ista appetentia ab internis motibus, quibus fames, aut sitis conciliatur, potest proficisci; quanquam rationes, quibus id efficiatur, clare, et distincte comprehendere nequeamus. Ad extremum argumentatione Winckleri nihil mouemur, qui ex innatis propensionibus efficere vult, ideas earum rerum, ad quas propensione ferimur, innatas esse. Tametsi enim ad id, quod ignotum sit, nullo appetitu incitemur, rerum, quas appetimus, tenues, et obscuras apprehensiones ope sensuum adipisci facillime possumus.

461. Ioannes Lockius primi subfellii ^{Quae opinio Lockii?} metaphysicus censebat ideas omnes a mente ipsa confici sensuum adminiculo, meditatione, et coniectura; neque opus esse vllis a Deo, vel natura instillatis, quas quidem in primo libro, quem de intellectu humano scripsit, praeclare confutavit. Consentientes ea in re habet plerosque, si eos excipias, qui in Cartesii verba iurauerunt.

462. Ideae omnes proficiscuntur partim a sensu, et phantasia, partim ab attentione, reflexione, coniectura, et ratione. Adfert argumenta conglobatim Anton. Genuensis, et quidem 1) rerum, quae sensui propositae sint, claras plerumque ideas nanciscimur; earum contra, quae huic subductae sunt, admodum obscuras. 2) Quanto saepius adhibemus sensus, tanto maiorem acquirimus idearum copiam. 3) Qui sensu aliquo destituti in hanc lucem venerunt, rerum affectiones eidem respondentes nulla unquam possunt arte edoceri: ita frustra canas surdo fabulam. 4) Sensibus armatis novas notiones adipiscimur, quas sine hoc subsidio nunquam nacti essemus. 5) Denique intelligi vix omnino posset, cur sensibus autor naturae corpus humanum instruxisset, si ad consequendas rerum ideas nihil conferrent. Ex ideis autem adiumento sensuum comparatis ceteras quoque omnes confieri posse enucleatius docebitur in collegiis. ^{Vtrum amplectenda?}

Scholion. Et quis iam non miretur Genuensis confidentiam, qui postquam argumentis superioribus sententiam Lockii constabiliuisset, rotunde edicit inde

de fatis manifeste consequi, animum esse natura corporeum. Scio ipsum Lockium ab ea opinione non fuisse vsque adeo alienum, neque eius defensionem hic suscipio: at quonam id malleo ex eius de ideis opinione possit extundi, neque ego video; neque ipse, vt arbitror, Genuensis: non probat quidem certe. „ Scholasticos, inquit, velis, remisque eam „ opinionem promouisse, incorporalitatis animorum „ alioquin tenaces, id certe mirum esse posset, nisi „ compertum esset, raro scholae philosophos principiis suis accommodate philosophatos esse „. Sed

Loripedem rectus dirideat, Aethiopem albus.
Quis tulerit Gracchos de seditione querentes?

Vtrum ipse sibi vbique constet, suisque principiis conuenienter philosophetur, facile ex hoc ipso loco intelligi potest, vbi conscientiae, ac sensuum testimonium tam confidenter repudiat, ad quod tamen ipsum, tanquam ad sacram anchoram, non semel alias confugit. Sed ratio nimirum eum coegit. Quenam illa obsecro? quia cum manifesta mentis natura non consentit haec sententia. Verba quidem ista sunt: sed non fit hoc verbis, Marce: iniuncta argumenta expromenda sunt, si velis sensum, et conscientiam repudiare. Si organorum impressiones efficienter influant in animum, animus vndique corporatus est. Audio haec in dies: verum plumbea est consequentiae acies, nisi doceas, naturas dissimiles non posse in se ipsas vere, ac proprie agere. Nihil est tam indignum sapientis grauitate, atque constantia, quam aut falsum sentire, aut quod non satis explorate perceptum sit, et cognitum sine vlla dubitatione defendere, ac velut e tripode oracula fundere. At at iam depromit aliquid, quod ad rem pertineat. Quis, ait, dixerit in motionibus cerebri formas contineri rebus, vnde proueniunt, similes? et quis dixerit in ideis, hoc est, in affectionibus naturae incorporeae formas contineri corporum? vtrum tandem est obscurius? at certe alterutrum concoquendum est. Sed iam longiores sumus. Reliquum est, vt quae aduersus superiora adferri solent, breui refellamus.

1) Sunt, qui negent, posse fieri, vt mens de corporeis illis imaginibus, siue de neruulorum impulsione exculpat ideas incorporeas. At hi diligenter aduertant, velim, ideas ex iis motionibus non sic euolui, quasi in iis demersae antea delituerint; neque ex iis, tanquam ex materia aliqua effici; verum hoc illas sensu ab iis impressionibus pendere, quod mens ab extraneis pulsibus, tanquam vicariis rerum obiectarum formis, atque characteribus ad eas conformandas determinetur: quos quidem pulsus ipsi etiam insitarum notionum defensores in subsidium vocare debent, vt eorum admonitu ideae illae ingentiae, ac velut conspultae explacentur, atque euoluantur.

2) Maior est difficultas in effingendis earum rerum notionibus, quarum nulla sunt simulacra corporea. Si tamen et hae in examen vocentur, adparebit, eam quoque effectiorem non esse supra vires humanae mentis positam. Et imprimis quidem de vniuersalibus ideis facile negotium est, vt quae constant contemplatione rerum singularium, earundem comparatione, et notarum singulis propriarum reiectione (Log. 31): quae comparandi, atque seiuncti facultas, si menti detrahatur, eodem iure et vis cogitandi, ac ratiocinandi eripietur. Quod ad ideas spirituum attinet, si accurate excutiantur, patebit eas non tam propria aliqua imagine, quam seiunctione corporearum affectionum contineri: et si quid iisdem proprii insit, id totum intima mentis nostrae animaduersione comparatum esse. In Deo quidem certe concipiendo non aliud agimus, quam imperfectas naturae nostrae proprietates ab eo seiunctas, quum illum aeternum, immensum, infinitum etc. dicimus: cetera ratiocinando eruimus. Nec est, cur, ideam sic concinnatam irrideat nuperus autor, insulseque ad eam accommodet illud Horatianum:

Olim truncus earum ficulus, inutile lignum †
 Cum faber incertus scamnum, faeretne Priapum,

Maluit esse Deum: Deus inde ego. (α).

Non est, inquam, cur inepta similitudine ludat in grauiſſima quaestione. Neque enim de natura Dei praestantissima disputamus; sed de ideis nostris admodum obscuris, et imbecilibus, quibus eam adprehendimus, quaeque non minus absunt ab incomprehensa illa maiestate, quam truncus ille ficulus. Iam illud quam futile est, Dei notionem omnibus creaturarum rerum ideis esse perfectiorem, nec proinde ex his exprimi, ac extorqueri posse. Quis unquam hoc concessit? innumerae sunt res, quas plenius, et perfectius comprehendimus, atque Deum ipsum: cur ergo ex harum ideis illius notio nequeat proficisci?

3) Idem ille autor vehementius vrget, ex Lockii sententia consequi, inter animas hominum in utero matris inclusorum, atque bestiarum nihil plane interesse, si illae ideis ingenitis destituantur: quasi vero intima animarum indoles, ac dissimilitudo a commentitiis illis idolis repetenda sit, et non ab infinitis cuique agendi facultatibus. Ceterum vnde conuincet animos ideis illis innatis carentes in utero

(α) Quand l'homme entreprend de construire l'idée de Dieu, il troue en lui-même les idées d'existence, de durée, de connoissance, de plaisir, de bonheur etc. Tout cela est bien: mais tandis qu'il en restera-là ces notions ne lui sourriront, que l'idée d'une simple créature, ainsi il n'y aura dans ces vils matérieux, que *ficulus, inutile lignum*. Que fait donc l'esprit pour avoir la notion du Créateur? il étend chacune de ses idées par celle de l'infini, il les enfile, il les joint, et il en fait eclore l'idée de Dieu. Voila précisément ce qu'aioute le poete: *cum faber incertus* etc. Traité de la nature de l'Ame. à Paris 1759. pag. 409. T. 1.

ro matrum feriatos, ac ab actione omni otiosos esse? sed sint sane: nihil profecto in ea re inesse absurdi censent sapientes. Ciceronis illa verba sunt: „ Parui primo ortu sic iacent, tanquam omnino si-
 „ ne animo sint, cum autem paulum firmitatis ac-
 „ cesserit, et animo utuntur, et sensibus: con-
 „ tinenturque, ut sese erigant, et manibus utantur;
 „ et eos agnoscunt, a quibus educantur „. L. 5. de Fin. c. 15. Audi vero mirabile argumentum. Si corpus, inquit, primas notiones animae communicat, easdem vere, ac proprie creat. Nihili hoc quidem est; aut si valeat, efficiet omnia iudicia, appetitiones, ac declinationes creari ab anima: vel si haec etiam innata ponantur, animum esse naturam duntaxat inertem, patibilem, omni efficientia carentem, *ficulnum, inutile lignum.*

CAPVT XIII.

De Immortalitate Animae Humanae.

463. **E**x iis, quae de ente simplici, quae- Quid Im-
 que de natura animi hactenus dis- mortale?
 putauimus, sine vlla dubitatione efficitur, animum natura incorruptum esse, hoc est, dissolutione partium interire non posse. Superest multo difficilior de immortalitate eiusdem disputatio. Illud autem dicimus *immortale*, cuius functiones vitales, siue cogitationes, appetitiones, sui que conscientia, quibus vis omnis, vigorque vitae continentur, aeternae, atque interminatae sint.

e. g. immortalem Deum vocamus, quod vitales habeat actiones nulla temporum circumscriptione finiendas.

464. Porro aliud est *natura sua*, aliud Quotuplex
essentia immortale. Illud, quod naturae tan- Immortali-
tum tas?

tum viribus: istud, quod nullo plane modo possit vita exui, quod quidem genus immortalitatis facile vnusquisque dabit, non posse animabus hominum conuenire, vt quae et effectae de nihilo, et diuinae prouidentiae, atque potestati subditae sint. De naturali ergo immortalitate omnis haec est quaestio, quam iam humanae menti tribus propositionibus asseremus.

An animae
conueniat?

465. Potest mens hominis, exuta etiam corporis domicilio, functiones suas vitales obire. Cum enim per sese efficax, atque actiuosa sit, otiosa post mortem esse profecto nequit, nisi quid efficientiam eius impediat, impedimentum autem ne fingi quidem vllum potest: nam illa de terreno carcere discessio adiumento potius, quam impediti-
oni futura est: ipsis enim viuentibus vsu per saepe venit, vt quanto magis abducunt animum a corpore, ac sensuum consuetudine, tanto acutius meditentur, quemadmodum Gellius autor est de Socrate, qui quasi vinculis membrorum exsolutus, a summo lucis ortu ad solem alterum orientem immotus perstiterit, causasque rerum naturalium cogitatione versarit.

Scholion. Praeclare Cicero ad rem praesentem:
 „ Quid aliud agimus, inquit, cum a voluptate, id
 „ est, a corpore, cum a re familiari, quae est mi-
 „ nistra, et famula corporis, cum a republica,
 „ cum a negotio omni seuocamus animum? quid,
 „ inquam, tum agimus, nisi animum ad se ipsum
 „ aduocamus, secum esse cogimus, maximeque a
 „ corpore abducimus? secernere autem a corpore
 „ animum, nequidquam aliud est, quam emori
 dis-

,, discere. Quare hoc commentemur, mihi crede,
 ,, disiungamusque nos a corporibus, id est, con-
 ,, fuescamus mori: hoc, et dum erimus in terris,
 ,, erit illi coelesti vitae simile; et cum illuc ex his
 ,, vinculis emissi feremur, minus tardabitur cursus
 ,, animorum: nam qui in compedibus corporis fem-
 ,, per fuerunt, etiam cum soluti sunt, tardius in-
 ,, grediuntur, vt ii, qui ferro vincti multos annos
 ,, fuerunt: quo cum venerimus, tum denique vi-
 ,, uemus; nam haec quidem vita mors est ,, Tusc.
 qu. l. i. c. 31. Conf. c. 22. de senect.

466. Nec potest ab iis vi vlla creata
 impediri. Quae enim, quaeso, fingi vis tan-
 ta possit, quae obstet, quominus animus se,
 Deum, res ceteras cognoscat, alias appetat,
 alias auersetur? Si ab his impediri non pot-
 est, quamdiu est in corpore, quod tamen
 multis modis appeti, afficique potest: quo-
 modo impediatur, postquam his solutus com-
 pedibus liber euolauerit, corporeisque im-
 pulsibus se subduxerit? Conf. schol. §. 451.
 N. 5.

467. Inest in natura animae sufficiens
 ratio, cur exstet in perpetuum. Imprimis
 enim capax est actiones suas perpetuo exer-
 cendi, effectorem suum sine fine cognoscen-
 di, laudandi, amandi: cum ergo ista fue-
 rint sufficientia eius procreandae incitamen-
 ta, erunt profecto et conseruandae. Et sa-
 ne, si Deus in quotidiano corporum interi-
 tu ne quidem minimam materiae particulam
 redigit in nihilum, non adparet, cur de ani-
 mae excidio cogitandum sit. Deinde, capax
 est mens humana aeternae, atque naturalis
 beatitatis, quae cognitione, et amore Dei con-

R. P. Mako Metaphys. S ti-

tinetur: cur non ergo capacitas ista sit ratio sufficiens, vt sit sempiterna? Denique capax est honesti, atque inhonesti: nequit autem Deus illud non amare, istud non aduersari: adhibere ergo inuitamenta debuit efficacissima, quibus ad bonum impelleremur, a malo auocaremur: facile vero intelligitur, nullum esse validius incitamentum animorum immortalitate, atque aeterna vel miseria, vel felicitate.

Coroll. Exstabit ergo animus, cum a corpore discesserit, naturaliter in perpetuum: et quia a functionibus vitalibus, quarum capax tunc quoque erit (465.), nulla vi creata poterit impedi (466), natura sua immortalis est (464).

Scholion. 1. Sed sunt innumerabilia, ex quibus effici, cogique possit animos hominum immortales esse. Ac primo quidem populorum omnium consensus validissimum in eam rem suppeditat argumentum, quod diuine prorsus profequitur Cicero L. 1. Tusc. qu. c. 13. in hunc modum. „ Omni autem „ in re consensus omnium gentium lex naturae putanda est: quis est igitur, qui suorum mortem „ primum non eo lugeat, quod eos orbatos vitae „ commodis arbitretur? tolle hanc opinionem, luctum sustuleris: nemo enim moeret suo incommodo: dolent fortasse, et anguntur; sed illa lugubris lamentatio, fletusque moerens ex eo est, „ quod eum, quem dileximus, vitae commodis „ priuatum arbitramur, idque sentire. Atque haec „ ita sentimus natura duce, nulla ratione, nullaque „ doctrina. Maximum vero argumentum est, naturam ipsam de immortalitate minorum tacitam iudicare, quod omnibus curae sunt, et maxime „ quidem, quae post mortem futura sint: ferit arbores, quae alteri seculo profint, vt ait Staius „ in Synephebis: quid spectans, nisi etiam postera secula ad se pertinere? Ergo arbores feret „ diligens agricola, quarum aspiciet baccam ipse „ nunquam: vir magnus leges, instituta, rempub-
li-

„ licam non feret? Quid procreatio liberorum?
 „ Quid propagatio nominis? Quid adoptiones fili-
 „ orum? Quid testamentorum diligentia? Quid ipsa
 „ sepulcrorum monumenta? Quid elogia signifi-
 „ cant, nisi nos futura etiam cogitare? -- Quid
 „ in hac republica tot, tantosque viros ob rem-
 „ publicam interfectos cogitasse arbitramur? Iisdem-
 „ ne vt finibus nomen suum; quibus vita termina-
 „ retur? nemo vnquam sine magna spe immorta-
 „ litatis se pro patria offerret ad mortem: licuit es-
 „ se otioso Thmistocli, licuit Epaminondae, licu-
 „ it, ne et vetera, et externa quaeram, mihi; sed
 „ nescio quomodo inhaeret in mentibus quasi secu-
 „ lorum quoddam augurium futurorum; idque in
 „ maximis ingeniis, altissimisque animis et existit
 „ maxime, et adparet facillime: quo quidem demo,
 „ quis tam esset amens, qui semper in laboribus,
 „ et periculis viueret? loquor de principibus: quid
 „ poetae? nonne post mortem nobilitari volunt:
 „ vnde ergo illud?

„ Aspicite, o ciues! senis Ennii imaginem
formam;

„ Hic vestrum pinxit maxima facta
patrum.

Mercedem gloriae flagitat ab iis, quorum partes
affecerat gloria, idemque,

„ Nemo me lacrimis decoret, nec funera fletu

„ Faxit: cur? voluto viu' per ora virum.

„ Sed quid poetas? opifices post mortem no-
 „ bilitari volunt: quid enim Phidias sui similem
 „ speciem inclusit in clypeo Mineruae, cum incri-
 „ bere non liceret? quid nostri Philosophi? nonne
 „ in his ipsis libris, quos scribunt de contemnen-
 „ da gloria, sua nomina inscribunt? quod si omni-
 „ um consensus naturae vox est, omnesque, qui
 „ vbique sunt, consentiunt esse aliquid, quod ad
 „ eos pertineat, qui vita cesserint: nobis quoque
 „ idem existimandum est; et si quorum aut inge-
 „ nio, aut virtute animus excellit, eos arbitramur,
 „ quia natura optima sunt, cernere naturae vim
 „ maxime: verisimile est, cum optimus quisque
 „ maxime posteritati seruiat, esse aliquid, cuius is
 „ post

„ post mortem sensum sit habiturus „. Ita consularis philosophus.

Si quis autem diuerforum populorum, aut virorum illustrium sensa singillatim pernosse volet, adeat Herodotum, Caesarem, Strabonem, Diogenem, Laertium, Melam, Grotium, Huetium, et ipsum in primis Ciceronem. Nil autem est, quod communem sensum luculentius patefaciat, quam recte, aut secus factorem conscientia, et naturalis ille mortis impendentis horror, quo sane careremus, nisi haereret in mentibus, mortem non interitum esse omnia tollentem, atque delentem, sed quaedam quasi migrationem, commutationemque vitae: et quoniam is metus eos cumprimis angit, qui intemperanter, flagitiose, nefarie vixerint, dubitari non potest, quin tales homines non mors, sed futuri timor vexet, habeatque sollicitos; qui cum in vita omnia secunda, feliciaque experirentur, ne secus mortuis accidat, valde vereri, et dubitare coguntur; et quanto iam propius animorum aeternitatem intuentur, tanto cruciantur magis, quasi flagitiose actam vitam poena etiam sit immortalis consequutura.

Alterum argumentum est innata quaedam beatitudinis, ac felicitatis cupiditas, quae cum expleri in vita, atque exfatiari non possit, frustra esset ab autore naturae insita, nisi post mortem eius exsaturandae facultas suppeditaret, forentque brutae animantes homine feliciores, quarum appetitiones hac in vita plenissime fatiantur. Quid dicam de illa gloriae siti omnium memoriam seculorum amplectente? animus enim humanus erigens se, posteritatem semper ita prospicit, quasi cum excessisset e vita, tum denique victurus esset: quod quidem nisi ita se haberet, ut animi immortales essent, haud optimi cuiusque animus maxime ad immortalem gloriam niteretur. Quod si praeterea aedificiorum magnitudinem, atque ornatum, si monumenta literarum, si pecuniae vim infinitam in res maxime stabiles, et admirandas effusam, si plurimarum, maximarumque rerum adeptionem cogitare voluerimus, profecto intelligemus, haec nunquam facturum fuisse ho-

hominem, nisi diurnitatem temporis, ipsamque aeternitatem plurimum ad se pertinere existimaret.

Denique ipsa Dei prouidentia, ac summa in hominem aequitas animorum immortalitatem videtur omnino exposcere. Cum enim nos iusti, ac iniusti capaces condiderit, ad eius utique aequitatem vehementer pertinet, ut digna compensatione mortalium merita remuneret: in confesso autem est eam remunerationem non semper ista in vita fieri: nam et improbos saepe felices, et bonos toto aetatis curriculo omnibus calamitatibus coopertos saepe videmus: restare igitur tempus aliud necesse est, in quo mercedem respondentem meritis quisque consequatur. At multi contra nituntur, putantque suo quemque scelere satis puniri; idque tum aliorum, tum vel maxime tyranni illius Dionysii exemplo adparere, qui in summa fortuna miserrimus fuerit, sicuti enarrat Cicero Tusc. qu. L. 5. c. 20. et seq. Verum si ita res habeat, quid dicemus de magistratum tribunalibus, ubi deprehensa scelera poenis, et cruciatibus multari solent? nonne iniquissime afficiuntur supplicis, qui suo iam flagitio condigne puniti sint? adde ipsos internos conscientiae cruciatu, qui ex sceleribus redundant, satis manifeste loqui, malum aliquod post mortem impendere; quod si abesset, omnisque in morte sensus exstingueretur, non video, cur ipse ille Dionysius mortem sic metueret, ut ne tonfori collum committeret, tondere filias doceret, sordidoque, ac ancillari tonstriculae artificio regias virgines addiceret. Multi praeterea sceleribus contaminati morsum conscientiae negligunt; multi in ultimo vitae exitu prolabantur: multi tum demum ad frugem redeunt: aut igitur his alia post hanc vita concedenda est, aut sine poena, et praemio ipsi dimittendi.

Scholion. 2. Sunt, qui nullum putent fieri discessum animi a corpore, sed vna vtrumque occidere, animumque in corpore exstingui. Qui discedere animum censent, alii statim dissipari: alii diu permanere, sed non semper. Omnes hi animos quasi capite damnatos morte multant: neque aliud est quidquam, teste Tullio, cur his incredibilis ani-

atum, instructumque est. Nihil omnino minus. Rationes enim praesto sunt sufficientes, quare Deus animos corpore destitutos exstare, ac superstites esse velit, sicut iam in superioribus explicauimus (467): nihil autem in natura vniuersa inest, quod illum ad eius excidium incitaret. Neque vlla duci potest comparatio ab animabus bestiarum; „ Nam „ primum, non interest scire, vt ait Genuensis, „ quid contingat his substantiis, postquam ab vni- „ one aliarum discessere; constet id auctori suo, „ vt perfecte pronunciat Augustinus Calmetus. „ Ad rerum, vt alias dixi, extremos fines huma- „ na mens non pertingit „. Deinde, animae illae corpori, sensuumque organis sic sint adstrictae, at- que obligatae, vt sine horum adminiculo nihil quid- quam possint agere. Sed hoc deinceps viderimus: illud indubitatum est, momenta rationum, quae supra depromsimus, pro belluarum immortalitate non pugnare.

3.) Neque labefactat communem sensum pau- corum, qui contra nituntur, autoritas: nam illi ipsi argumentationem suam factis eleuant, et quod sermone docent, opere reprehendunt, cum et po- steritati, famaeque student, et mortem formidant, et scelerum conscientia diuexantur: haec cum faciunt, intima de animorum immortalitate sensa vel inuiti produnt. Iam veteres illi, qui peruagata illa apud inferos impiorum supplicia negant, non aeternitatem animorum inficiantur, sed commenta veritati assuta rident. „ Dic, quaeso, inquit Tul- „ lius, num te illa terrent, triceps apud inferos „ Cerberus, Cociti fremitus, transuedio Acheron- „ tis, mento summam aquam attingens siti enectus „ Tantalus? num illud, quod Sisyphu' versat.

„ Saxum fudans nitendo, neque proficit hi- lum?

„ Fortasse etiam inexorabiles indices Minos, „ et Rhadamantus: apud quos nec te L. Crassus „ defendet, nec M. Antonius? --- Quid nego- „ tii est haec poetarum: et pictorum portenta con- „ uincere? tusc „ qu. L. 1. c. 5. Neque tamen haec ipsa portenta poetae vnquam excogitassent, nisi animorum immortalitatem natura admonente sen-

sisent. Qui autem contra nos priscorum quorundam theologorum testimonia proferunt, non tam refellendi, quam docendi sunt: illi enim philosophos Graecos sequuti, inter animam, et spiritum discrimen aliquod esse voluerunt, illamque corpoream, et spiritus quasi vehiculum adpellauerunt; hunc autem concretionem omni carentem, atque immortalem esse dixerunt, ut est apud Plutarch. in L. 4. de placit. Philosoph.

4. At saltem ex aequitate Dei praemia decernentis animorum immortalitas non efficitur: cum enim actiones humanae praemium sempiternum non mereantur, utique satisfat aequitati diuinae, si finito aliquo tempore supersites animae praemio illo perfruantur. Accipio, quod datur. Postulat ergo Dei aequitas, ut hominum animae certo aliquo tempore a corpore seiugatae supersint, praemio perfruantur, viuant, actiones suas exercent: possunt igitur absque officio corporis definito illo tempore viuere, operari; poterunt ergo etiam deinceps in omnem aeternitatem, habebuntque finem existendi sufficientem. Vides ergo ex aequitate Dei directe quidem concludi vitam animae corpore exutae solum temporariam, ex hoc autem ipso deduci vitam etiam sempiternam.

5.) Multa confertim accumulatur Lucretius: animum adulescere, vigere, aegrotare cum corpore, non suis modo laborare morbis, tristitia, metu, dolore, sed morbo etiam, ac perturbatione sui corporis affici, eiusdemque medicamentis veluti reparari: inuitum, et reluctantem abire de corpore, idque imminentis interitus argumentum esse. Sed leuiora ista sunt, vnaque ratione omnia diluuntur: corporum enim illae sunt affectiones, non animorum, hisque conuenire idcirco tantum putantur, quod corporibus intime adstricti sunt, nec quidquam operari possunt, nisi secundum eorum constitutionem; hinc vero nulla in animum redundat proprie vel infirmitas, vel incrementum, vel sanatio: ut si fidicen diuersis instrumentis musicis sonet, alio suauis, alio minus argute; omnis illa symphoniae dissimilitudo a diuersa fidium, et neruorum contentione

ne pendebit, non a fidinis maiore, aut minore dexterritate. Id vero rei huic manifesto est argumento, quod animus ipse, dum corpus aegritudine aliqua perturbatur, contrariam in se ipso affectionem concitare possit, vt scilicet languente corpore alacri quadam incunditate perfundatur. Si quorum animi inuiti abeunt e corpore, hos non impendens dissolutio, sed futuri metus, ac incertitudo diuexat, quae ipsa sollicitudo satis, opinor, manifeste loquitur, animos post mortem permanere. At ambienda, inquis, non repudianda mors esset, si eam vita melior consequeretur. Ita sane, si nos Deus aliquis felicitatis euenturae securos redderet. (a)

CAPVT XIV.

De Bestiarum Anima.

468. **B**estiae gaudent rerum cognitione. Bestiae
gaudent
cognitione.
Habent enim imprimis cerebri fabricam, omnemque neruorum, ac sensuum apparatus corporis humani conformationi simillimum; atqui haec in homine ad informandas rerum perceptiones constituta esse dubitari non potest: propter eundem itaque finem etiam bestiis collata sunt. Si deinde
ad

(a) Ineptit Lucretius, cum ait de anima;
Non iam se moriens dissolui conquereretur,
Sed magis ire foras, vestemque relinquere, vt
anguis,
Gauderet.

Certe animi conscientia recte factorum erecti ire foras, vestemque relinquere adeo non reformidant, vt cum Doctore gentium optent etiam: aliter sentire debuit, qui cum vixit, fuit Epicuri de grege porcus.

ad quotidianas earum actiones animum reuocemus, nonne et se a rebus extraneis, et eas ab se ipsis acute discernunt, vt canis venaticus arborem a lepore, herum a peregrino? Optime profecto discriminant vtilia, noxia, amica, infesta, plurima internoscunt ex voce, sibilo, odore ipsis adeo hominibus ea in re praestare interdum videntur.

469. Pollent facultate imaginandi. Si enim sensationes plures coniunctim aliquando habuerint, vna illarum recurrente, continuo excitantur ceterae: sic cani flagellum in heri manu conspicienti refricantur ideae verborum, idque fuga, et lamentatione testatur satis. Atqui haec phantasiae indicia sunt (351. 352.) facultate ergo imaginandi gaudent bestiae.

Scholion. Phantasia inesse in belluis tum multa alia, tum earum somnia apertissime produnt, de quibus non licet dubitare.

Quippe videbis equos forteis, cum membra iacebunt,

In somnis sudare tamen, spirareque saepe,
Et quasi de palmis summas contendere vireis,
Tunc quasi carceribus patefactis, saepe quiete.
Venantumque canes in molli saepe quiete
Iactant crura tamen subito, vocesque repente
Mittunt, et crebras reducunt naribus auras,
Vt vestigia si teneant inuenta ferarum.
Expergefactive sequuntur, inania saepe
Ceruorum simulacra, fugae quasi dedita certant.

Donec discussis redeant terroribus ad se.

Luc. 1. L. 4.

470. Et memoria. Cum enim res in-^{Memoria.}
ternoscant (468), habent notionum suarum
conscientiam (334): norunt ergo sensationes
easdem, quas olim susceperint, esse renoua-
tas, ac proinde praeditae memoria sunt
(369). Hinc vetus illud verbum:

Terretur minimo pennae stridore columba,
Vnguibus accipiter saucia facta tuis.
Nec procul a stabulis audet discedere, siqua
Excussa est auidi dentibus agna lupi.

Et illud;

Cautus enim metuit foueam lupus, accipiterque
Suspenfos laqueos: et opertum milutus hamum.

Adde, quod animalia pertinaci hominum insti-
tutione plurima et condiscant, et teneant, quod
fieri sine memoriae adminiculo non potest.

Coroll. Ex his facile efficitur, esse in bestiis
appetitiones, declinationesque naturales, ac sensi-^{Appetitu.}
tius, quod ipsum actiones earum attestantur. Qua-
re sapienter Tullius: „ Dedit autem, inquit, ea-
„ dem natura belluis et sensum, et appetitum, vt
„ altero conatum haberent ad naturales passus capes-
„ sendos: altero fecernerent pestifera a salutaribus „
L. 2. de Nat. Deor. c. 47.

Scholion. Quin et impressa quaedam affectuum^{Affectibus.}
vestigia in illis deprehendimus: ardent enim saepe
earum oculi, tremunt artus, pili arriguntur, insur-
gunt aduersus eos, a quibus se laesas arbitrentur,
verbo, omnia irati hominis indicia prae se ferunt.
Quid dicam, quantus earum amor sit in educandis,
custodiendisque iis, quae procreauerunt vsque ad
eum finem, dum possint se ipsa defendere? quantae
commiscendorum corporum libidines? et alia gene-
ris eiusdem.

471. Spontaneis item motibus. Se ipsas^{Spontaneis}
enim ad agendum determinant: quod bo-^{motibus}
num sit, appetunt: quod malum, auersan-
tur:

tur: multa passim in earum motionibus occurrunt, quae tam parum possunt in iis *μηχανικως* explicari, quam parum in nobis ipsis.

Scholion. Fidem luculentam faciet exemplum canis a Genuensi commemoratum. Ostenta iacenti cani corpus, quod similitudinem panis referat, assurgit, accedit, naribus explorabit, fraude animaduversa recumbet: idem forte iterum, ac tertio faciet: verum non se deinceps loco mouebit. Iam si motu spontaneo canis hic non agatur, unde fuit semel, atque iterum, non autem deinceps incitatus? eadem hic causae externae, eadem adiuncta omnia; cur non ergo euentus idem? quid, quod bestiae summa pernicitate currentes repente insistant, aut de via deflectunt, si vel viderint, vel audierint, vel olfecerint aliquid? unde autem tanta vis oblata extrinsecus, quae tam violentos impetus subito cohibeat, vel alio detorqueat? cur ferae tenui saepe sibilo, aut umbrae obiectu a cursu inhibentur? cur fossa paulo latior equi decurrentis velocitatem coercet, non item angustior? dicere ista in membris bestiarum a Deo ipso effici, id vero est apertissime ineptire; nam vt taceam alia, cur in iisdem adiunctis non eadem Deus efficiat? cur canem illum similitudine panis allectum semel atque iterum commoueat, dinde iacere inertem patiatur?

472. Inest in bestiis anima, eaque incorporea. Illud ex effectibus hactenus percensitis manifestum est: istud iisdem plane rationibus efficitur, quibus pro anima hominis in superioribus depugnauimus: cognitio enim, *φαντασια*, recordatio, appetitus, sponte susceptae motiones ab indole corporis, et materiae prorsus aliena sunt. Conf. §§. 436. 438.

Scholion. I. Operam ludunt Cartesiani suum illud solenne occinentes, potuisse a Deo confieri machinas,

nas, in quibus ea omnia, quae bestiis accidunt,
 absque vlla anima euenirent. Non enim id agitur:
 Leibnitzii secta istuc viderit, quae docet, actiones
 corporum perinde fuisse euenturas, tametsi nullo
 animo gubernarentur, atque idcirco incurrit in illam
 Ciceronis reprehensionem: inscite dictum esse in
 sue, animam illi pecudi datam pro sale, ne puti-
 sceret. Id in praesenti quaestione versatur, vtrum
 Deus bestias tales machinas esse reapse voluerit: si-
 cut enim eas animo carentes, ita animatas efficere
 potuit; cur ergo illud potius? cur, si nihil sentiant,
 oculis, auribus, palato, naribus sint instructae? re-
 cte in simili argumento Tullius: „ Quid enim pe-
 „ dibus opus est sine ingressu? quid naribus, si ni-
 „ hil comprehendendum? quid reliqua descriptione
 „ omnium corporis partium, in qua nihil inane,
 „ nihil sine causa, nihil superuacaneum est? itaque
 „ nulla ars imitari solertiam naturae potest. Habe-
 „ bit igitur linguam Deus, et non loquetur; den-
 „ teis, palatum, fauceis nullum ad vsum: quaeque
 „ procreationis causa natura corpori affinxit: ea
 „ frustra habebit Deus; nec externa magis, quam
 „ interiora, cor, pulmones, iecur, cetera, quae
 „ detracta vtilitate, quid habent venustatis? quan-
 „ doquidem haec esse in Deo propter pulchritudi-
 „ nem vultis „. L. 1. de Nat. Deor. c. 31. Si
 sensuum, si externarum actionum similitudo asseren-
 dis bestiarum animis non sufficit, quid est, cur in
 vitulo, quem nunquam inspexeris, cor inesse, ad-
 firmes: aut si neges, merito tanquam excors ipse
 rideare? quid, si contendam, te anima omni va-
 cantem, ac puram putam esse machinam, quod cer-
 te non repugnat, quid dices? conscientiam tuam
 contestaberis? at eam ego tam parum in te, quam
 in vitulo quouis inspexi vnquam, externa autem illa
 tua attestatio comparate ad me eiusmodi est, quam
 a pura machina proficisci non repugnet. Vnde er-
 go me de anima tua conuincas? et tamen insanire
 me dicas, si eam te habere praefracite negare per-
 gam. Similiter igitur ex bestiarum externis actio-
 nibus, omnique sensuum adparatu, et totius corpo-
 ris conformatione colligere debemus, eas et senti-
 re, et appetere, et voluptatem, doloremue capere,
 et

et fabricam corporis, quam oculis extrinsecus exhibent, intus vera anima gubernari.

Scholion. 2. Sit autem animus belluarum spiritus, nec ne, non definitio, ne inuidia verbi labefactetur assertio: et res ad diuersos eius vocabuli explicatus redit denique. Qui autem corporeum esse contendunt, aiunt 1) esse eosdem diuiduos, idque in viperis, lumbricis, serpentibus satis manifesto apparere: nam si in duas secentur partes, ambae non mouentur solum, sed et appetitae sensum quemdam doloris subita contractione ostendunt; polypi quidem certe membra dissecta viuere perspicuum est, cum noui ex iis polypi generentur. Verum haec minime efficiunt posse bestiarum animas dirimi, ac distrahi: omnis enim ille, qui in recisis earum partibus obseruatur motus, a tenuissimo fluido per nervos adhuc comitante, prioresque incitationes diutissime conseruante, proficiscitur: et fortassis conferre possit aliquid sanguis ipse putrescens. Sed neque, quum peruelluntur, sensum doloris habent; nam subita illa concitatio, atque contractio e conformatione partium illarum, fluidoque intus permeante potest explicari. De polypis autem ita plerique sentiunt, esse illud animal non vnum, sed instar examinis apium varium, ac multiplex: aut certe oua per totum corpus esse distributa, quae amputatione auulsa, deinde calore fota nouos gignant polypos. Quod coniecturam reddit verisimilem, est ipsa naturalis earum bestiarum procreatio: gignuntur enim materno e corpore sarmentorum instar vndique emicando. Vniuerse autem dici in bestiolis quibusdam posse videtur, centrum commune sensuum non in capite, sed in vicina quapiam corporis parte esse constitutum: eas proinde capite multatas posse diu vitam ducere, quod de scarabaeis iam vulgo creditum est.

2) Aiunt, si animi bestiarum sint incorporei, fore eos, sicut a corruptione quauis immunes, ita omnino immortales, atque interminata vita fruentes, idque comparatione humanae mentis manifeste effici. Sed ingens profecto discrimen inter eos animos intercedit. Bestiae sine corporis adiumento
agere

agere nihil possunt: libertatis, honesti, inhonesti, capaces non sunt; animorum autem immortalitas ex his veluti radicibus efflorescit. Videmus ab apibus, bestiolis ceteroquin, quibus natura plurimum ingenii, atque artis tribuit, fucos parentes suos constanter interim; plurimaeque id genus, et quotidiana, e quibus elucet, nullam in brutis animantibus, iusti, aut iniusti cognitionem, nullam iuris vinctiorem esse. Qui autem conuersis armis ex animalium mortalitate homines etiam funditus interire putant esse consequens, non vident, quid sequatur: cum enim ita arguantur; si bestiarum animae incorporeae esse ponantur, et tamen intereant, idem telum in hominem quoque valiturum, atque idcirco tutius eas poni omnino corporeas: cum, inquam, ita arguantur, vrgebuntur item, corporeas quoque mentes hominum esse: idemque erit ipsis scutum adhibendum, quo telum ipsorum nos repulimus.

3) At ea opinio apud Manichaeos olim peruagata, tanquam religioni aduersans, damnata, et proscripta fuit. Falso: cum enim Manichaei *μετεμψυχωσι*, siue animorum in diuersa corpora traiectiones defenderent, docebant hominum, et belluarum animas eadem specie contineri, saepeque fieri, vt ex humano corpore in bestias demigrarent, omnemque diuersitatem non ab intima earum natura, sed a corporum, quibus copulatae essent, dissimilitudine pendere: atque istuc in iis damnatum est. Nos autem inter vtrasque natiuum quoddam, ac intimum discrimen ponimus, quemadmodum ex assertionibus, quas iam hic subiicimus, elucebit.

473. Carent bestiae ideis rerum distinctis, ac intellectu. Quamquam enim cum certis internis suis affectionibus certos sonos externos coniungere soleant, sermone tamen, vacabulisque articulatis, et signis arbitrato suo institutis destituuntur. Atqui sermone vterentur, si ea distinguere possent, quorum proferenda essent nomina, si rerum com.

Carent ideis distinctis, et intellectu.

comparationes, similitudines, genera peruiderent, quorum explicatione sermo continetur: cum multae earum et organa habeant aptissima, et inter hominum colloquia adulescant, videantque eas res, quarum nomina promi audiunt. Carent ergo idéis rerum distinctis, ac proinde intellectu (386.). Certe sine sermonis vsu distinctas rerum notiones informari haud posse, vel eorum exempla cumulate docent, qui inter feras educti, atque deinde ad vitae humanae consuetudinem traducti, nihil eorum, quae inter beluas egerint, meminerunt.

Coroll. Concipere ergo ideas possunt corporum singularium: notiones autem abstractas, et vniuersales, quae reiectionibus notarum distincte cognitarum consistunt, concinnare nequeunt: neque iudicia contexere vniuersalia: neque generalium veritatum nexus distincte percipere.

Et ratione. 474. *Et ratione.* Cum enim pollere ratione dicatur, qui connexiones veritatum vniuersalium distincte peruideat (398), hoc autem bestiis concessum non sit (praec. cor.), ratione destituantur, oportet.

Scholion. Facit mirifice ad rem praesentem, quod more suo, id est, elegantissime, adnotauit Tullius L. 2. de Fin c. 14. „ Homines autem, inquit, etsi aliis multis, tamen hoc a bestiis plurimum differunt, quod rationem habeant a natura datam, mentemque et acrem, et vigentem, celerissimeque multa simul agitantem, et, vt ita dicam, sagacem: quae et causas rerum, et consequutiones videat, et similitudines transferat, et disiuncta coniungat, et cum praesentibus futura
„ copu-

copulet, omnemque complectatur vitae consequen-
tis statum „ (α).

475. Inest tamen illis quiddam rationis vicarium. Si enim duas olim sensationes coniunctim habuerint, una redeunte, obseruamus videri iis etiam alteram redituram, esseque in iis expectationem casuum similium, (403), ac proinde quiddam rationis vicarium (405). Exempla coram adferemus.

Non tamen
expectati-
one casu-
um simili-
um.

Coroll. Nemini ergo mirum videri debet, si quamdam ratiocinationis umbram in bestiis deprehendat (406).

Et umbra
quodam ra-
tiocinatio-
nis.

Schalion. Atque istuc est, quod intelligi apud Ciceronem puto, cum ait bestias tantum, quantum sensu mouentur, ad id solum, quod adest, quodque praesens est, se accommodare, paululum admodum sentire praeteritum, aut futurum. Sunt autem quaedam animalia, in quibus inest aliquid simile virtutis, vt in leonibus, in canibus, in equis. In aliis machinatio quaedam, solertia; atque benouolentiae vincio eminet, vt multis persequitur Cicero L, 2. de Nat. Deor. c. 47. et seq. Sed nihil est admirabilius industria apium, quae tantam in concinnandis suis cellulis adhibent dexteritatem, vt totum quintum Euclidis librum edidicisse videantur, sicuti patebit euoluenti pulcherrimam Scherfferi nostri dissertationem de cellulis illis anno superiore editam. Verum haec, quantumuis admirabilia, solis rerum singularium relationibus, et quadam fortasse naturae admonitione peraguntur. Neque enim

pos-

(α) Istuc sine dubio spectauit Iuuenalis, cum ait de belluis:

Mundi

Principio indulsit communis conditor illis

Tantum animas: nobis animum quoque. sat. 15.

possunt bestiae ideas suas meditate excutere, diuersis ex aspectibus contemplari, ad se se distincte contendere, modis variis consociare, vel disiungere, inde principia generalia ducere, *συσμματα* constituere, ratiocinationes contexere. Quare nulla in iis Dei, iuris, honesti, inhonesti cognitio, vt quae longa, et saepe implicata ratiocinatione esset comparanda. Haec autem inde vel maxime patent, quod nulla sit apud eas peculiaris inuentio, nullae artes excogitate, nulla instituta; artificia sua, simul atque editae in lucem sunt, perfecte callent, non aetatae, non vsu, non institutione adipiscuntur; nulla in iis varietas, nulla incrementa. Quare si quid libere, vel ratione videantur efficere, ad totum id determinantur diuersa duntaxat appetitionum contentione, vel perceptionum claritudine, ita vt valentior appetitus, vel clarior cognitio citra deliberationem, atque delectum ad agendum eas impellat. Neque ex effectis praecise consideratis debent facultates vniuerse aestimari, sed videndum, vtrum quid fiat propria inuentione, studio, excogitatione, disciplina, ac finium cognitione. Nam et tardissimus quisque praestantissima efficere potest artificia imitatione quadam, etiamsi leges, et principia, quibus ea nituntur, plane ignoret: idque vsu bestiis quibusdam venit, licet eis natura sensum tantummodo sine ratione dederit, et motum, et cum quodam appetitu accessum ad res salutare, a pestiferis recessum. At homini insuper rationem addidit, quaerneret consequentia, causas rerum videret, earumque progressionem, et quasi antecessiones non ignoraret, similitudines compararet, rebus praesentibus adiungeret, atque adnecteret futuras, totius denique vitae cursum comprehenderet. Atque hinc
palam,

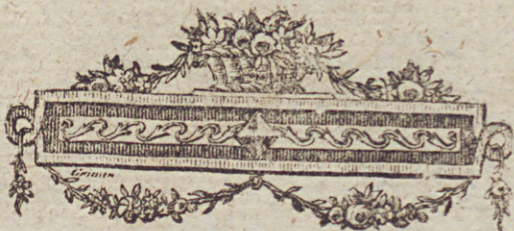
palam, nisi fallor, est illud discrimen, quod inter hominum, ac belluarum animas maximum intercedit.

(a).

(2) Praeclare apud Arrianum Epictet. L. 1. c. 6. πολλά δε κοινὰ εὐρησεῖς ἡμῖν καὶ πρὸς τὰ ἀλογα. ἢ ἐν καὶ παρακολυθεῖ τοῖς γινόμενοις ἐκεῖνα; ἔδαμως. ἄλλο γὰρ ἔστι χρεῖστας, καὶ ἄλλο παρακολυθηστας. ἐκείνων εἶχεν ὁ θεός, χρωμένων ταις φαντασίαις. ἡμῶν δὲ παρακολυθεντων τηχρησεῖ. διατετο ἐκεῖνοις μὲν ἀρκετο ἔσθῃεν, καὶ πινεῖν, καὶ ἀναπαυεσθαι, καὶ ὄχευεῖν, καὶ τ' ἄλλα, ὅς' ἐπιτελεῖ αὐτῶν ἕκαστον ἡμῖν δ' οἷς καὶ τὴν παρακολυθητικὴν δύναμιν ἔδωκεν, ἐκετι ταῦτ' ἔπαρκει.

FINIS PSYCHOLOGIAE.

PROLEGOMENON

I N

THEOLOGIA M NATURALEM.

§. CDLXXVI.

Quid
Theologia
naturalis?

Theologia naturalis est scientia eorum, quae de natura Dei ope rationis consequi homini concessum est (a).

Et quotu-
plex?

477. Multa de natura Dei nouimus, quae lumen ingenii nostri excedunt: adparet igitur aliam praeterea existare theologiam, in qua contineatur, quidquid de Deo ipsius admonitu, ac significatione mortales norunt: quae idcirco *reuelata* dicitur (β).

Scho-

(a) Θεολογία e vocabulis Θεός, et λόγος compo-
sita proprie sermonem de Deo significat.

(β) Peruetus haec theologiae partitio est: duplicem
enim iam apud antiquos eam fuisse memoriae pro-
ditum

Scholion. Naturalis, quam pertractamus, theologia plurimum differt a *gentili* illa; omni superstitionum genere inquinata, quae fusa per gentes oppressit multorum animos, ac imbecillitatem occupavit, quaeque passim in Homero, Hesiodo, ac in reliqua Poetarum natione legitur. In ea enim non solum multitudo, sed et formae nobis Deorum, et aetates, et vestitus, ornatusque exhibentur: genera praeterea, coniugia, cognationes, omniaque traducta ad similitudinem imbecillitatis humanae: nam et cupiditates eorum videmus, et iracundias, et bella, et vulnera, quae et dicta, et credita sunt stultissime. Et vero a nobis nihil tale fingitur, nec quidquam non praestantissima illa natura dignissimum traditur. Differt etiam a theologia veterum *politica*, seu *ciuili*, quae ea complectebatur, quae de cultu Deorum vel consuetudine recepta, vel sancita legibus fuere: quem in finem scimus constitutum fuisse Romae collegium Pontificium, qui ceremonias religionesque publicas tuerentur.

478. Theologia naturalis pugnare cum reuelata non potest. Vtraque enim eiusdem Dei naturam inuestigat: in vna autem, eademque re pugnantiā inesse nequeunt. Quare tametsi alia tradantur in naturali, alia in reuelata theologia, nihil tamen ponitur in altera, quod negetur in altera.

Naturalis.
et reuelatae
conueni-
tio.

T 3

Coroll.

ditum est: aliam mysticam, et sacramentis velut inuolutam: aliam philosophicam, quae in commentatione naturali rerum diuinarum versaretur. Audite Dionysium: ἄλλως σε και τετο ἔννοησαι χρη το διττην εἶναι την των Θεολογων παραδοσιν, την μεν ἀπορρητον, και μυσικην, την δ' ἐμφανη, και γνωριμωτεραν: quam postremam et φιλοσοφον, et ἀποδεικτικην adpellat.

Coroll. Si quod ergo dogma theologiae reuelatae aduerfetur, id a naturali prorsus alienum est: et quod huic repugnat, locum in illa habere non potest.

Quo loco tractanda?

479. Theologia naturalis postremum in metaphysica locum vendicat. Methodus enim, qua uti philosophum par est, exposcit, ut ea praemittantur, e quibus intellectio eorum, quae consequuntur, dependet (Log. 131): atqui tractatio ipsa theologiae naturalis ostendet, complura eius enunciata comprehendendi non posse, sine notionibus ex ontologia, cosmologia, et psychologia depromtis: post has igitur, hoc est, postremo loco est pertractanda.

Quae eius utilitates?

480. Vfus naturalis theologiae est amplissimus. Profligat enim eorum impietatem, qui cum natura Dei religionem omnem sustulerunt: delet ex animis hominum superstitiones; recte conformandis moribus ac officiis principia suppeditat: omni denique reuelatae theologiae firmissima praebet fundamenta; ut adeo grauissime dixerit Cicero, eam et ad agnitionem animi pulcherrimam esse, et ad moderandam religionem necessariam.

Scholion. Scientiae huius dignitate perspecta exclamauit Romanus Philosophus: ; Equidem tunc
 ,, naturae rerum gratias ago, cum illam non ab hac
 ,, parte video, quae publica est, sed in secretiora
 ,, eius intraui: cum disco, quae vniuersi natura
 ,, sit; quis autor, aut custos: quid sit Deus: totus
 ,, in se intendat, an ad nos aliquando respiciat:
 ,, faciat quotidie aliquid, an semel fecerit: pars
 ,, mundi sit, an mundus: liceat illi hodieque de-

„ cernere, et ex lege factorum aliquid derogare:
 „ an maiestatis diminutio sit, et confessio erroris
 „ mutanda fecisse. ---- Nisi ad haec admitterer,
 „ non fuerat operae pretium nasci. Quid enim
 „ erat, cur in numero viuentium me positum esse
 „ gauderem? An vt cibos, et potiones percolarem:
 „ vt hoc corpus casurum, ac fluidum, periturum-
 „ que, nisi subinde impleatur, farcirem; et viue-
 „ rem aegri minister? - - - quam vtile existimas,
 „ ista agnoscere, et rebus terminos ponere: quan-
 „ tum Deus possit: materiam ipse sibi formet, an
 „ data vtatur: ytrum idea materiae prius superue-
 „ niat, an materia ideae: Deus, quidquid vult,
 „ efficiat, an in multis rebus illum tractanda desti-
 „ tuant, et a magno artifice praua formentur, non
 „ quia cessat ars, sed quia id, in quo exercetur,
 „ saepe inobsequens arti est? haec inspicere, haec
 „ discere, his incumbere, nonne transilire est mor-
 „ talitatem suam; et in meliorem transcribi for-
 „ tem „ ? sen. in praef. Nat. Quaest.

CAPVT I.

De Exsistentia Dei.

481. **N**omine *Dei* naturam intelligo ab- Quid sit
 solute necessariam, ab hac re- Deus?
 rum vniuersitate diuersam, quae mundum
 omnem efficacitate sua procreauit.

Scholion. Complures Dei definitiones, multum-
 que dissimiles passim traduntur; est enim libera no-
 minis definitio, dummodo ea complectatur, quorum
 ope a re quauis alia secerni definitum possit. Nos
 eam hic deligimus, ex qua ceterae Dei proprietates
 facili, ac perspicua consequitione deriuentur, sicuti
 deinceps adparebit. Siquis igitur hanc, quam posuimus,
 definitionem impugnare velit, ostendat necesse est
 characteres, quibus ea continetur, aut alteri praec-
 terea cuiquam naturae, aut ne diuinae quidem pos-

se accommodari; quod quidem effecturum arbitror neminem.

An detur? 482. Exstat in natura rerum Deus aliquis. Est enim in mundo hoc adspectabili series rerum contingentium (246. cor.): datur ergo ens aliquod necessarium ab hac serie, siue mundo diuersum, a quo is tanquam a causa effetrice pendeat (146. cor.): atqui ens eiusmodi Deus est (praec.): exstat ergo Deus aliquis. Conf. §§. 163. 164.

Scholion. Quilibet vel sui ipsius attenda contemplatione in Dei cognitionem venire potest. No-uit enim se et esse, et mutabilem, atque adeo contingentem esse: hinc autem aperte conficitur ens necessarium a rebus contingentibus diuersum (146). Certe si cuncta, quae exstant, forent contingentia, cuncta tum ad existendum, tum ad non existendum fuissent ex aequo indifferentia: nihil ergo eorum vnquam exstitisset, quando nulla fuisset ratio sufficiens, cur esset potius, quam non esset: fieri quidem certe potuisset, vt nihil existeret, tunc autem omnia, quae iam exstant, fuissent *adouata*, cum nec seipsa efficere potuissent, nec quidquam aliud, a quo efficerentur, adesset. Quis deinde neget, fieri potuisse, vt sidera, quae nunc tanta feruntur pernecitate, quiescerent; vt celerius, lentiusue mouerentur, vt in aliis orbibus decurrerent: vt alias ad sese positiones obtinerent? etc. Erant itaque indifferentia non modo vt existerent, sed etiam vt hoc potius, quam alio pacto existerent: idemque valet in omnes alias huius vniuersi partes: exstare ergo istorum debet causa aliqua necessaria. Conf. Schol. 246.

Duo praeterea inuicta argumenta profert Tullius, qui hanc naturalis theologiae partem tum saepe alibi, tum in libris de Natura Deorum egregie pertractat. Ac primum quidem est, omnium aetatum, atque seculorum consentiens opinio, hoc est, ipsa veritatis vox, ac testimonium. Quae est enim,

inquit, gens; aut quod genus hominum, quod non habeat sine doctrina anticipationem quamdam Deorum, non instituto aliquo, non more, non lege constitutam, sed a natura ipsa in animis omnium impressam, atque insculptam? nullus est certe populus, neque tam immansuetus, neque tam ferus, qui non, etiamsi ignoret, qualem habere Deum deceat, tamen habendum esse sciat: quod nisi a natura ipsa mentibus ingenitum haberemus, non tam stabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec vna cum seculis, aetatibusque hominum inueterare potuisset. Opinionum enim commenta delet dies: naturae iudicia confirmat. Ac de veteribus quidem testes habemus grauissimos, Platonem, Aristotelem, Ciceronem ipsum; Diodorum Siculum, Senecam, Sextum Empiricum, alios: certe vel feri illi, et agrestes imperii Romani conditores deos suos habebant, apud quos

Libera currebant, et inobseruata per annum
Sidera: constabat sed tamen esse deos.

Quid. Fast. 3.

De recentioribus autores sunt omnes, quicumque Americae, Indorum, Iaponum, Sinarum historiam literis prodiderunt. Ingeneratam illam de Deo opinionem euidentissime loquuntur interni illi aculei, quibus animi scelere obligati discruciantur. „ Quod „ si qui enim, ut ait Cicero, fatis sibi contra ho- „ minum conscientiam septi esse et muniti viden- „ tur, deorum tamen numina horrent, easque „ ipsas sollicitudines, quibus eorum animi nocteis, „ atque dies exeduntur, a diis immortalibus suppli- „ cii causa importari putant „.

Nugas agit proinde Cotta, quum aduersus Velleium hunc in modum disputat in L. 1 de Nat. Deor. c. 23. „ Quod enim omnium gentium, ge- „ nerumque hominibus ita videretur, id satis ma- „ gnum esse argumentum dixisti, cur esse deos con- „ fiteremur: quod cum leue per se, tum etiam fal- „ sum est. Primum enim vnde notae tibi sunt opi- „ niones nationum? equidem arbitror multas eas nu- „ gentes sic immanitate efferatas, ut apud eas „ la „ la

„ la suspicio deorum fit „. Nugas, inquam, agit Cotto: neque enim gens vlla reperta est (nam leuissimis mercatorum rumoribus res tanta aestimanda non est) sine aliqua deorum opinione, cultuque, ac religione externa. Qui contrarium tradunt, primum incerta plerumque fama nituntur, verbaque illa narrando vsurpant, fertur, fama est, narratur etc. Deinde induci in errorem eam ob rem poterant, quod essent populi quidam, qui sana publica, atque dedicata simulacra non haberent, tametsi Parthorum more sub aperto coelo absque adparatu sacra diis suis facerent. Nonne iisdem de causis primi Christiani athei sunt habiti? iudaeis certe in loco Dei fuisse ipsam hanc rerum vniuersitatem Strabo prodidit, quod aperte falsum est.

Nec obstat paucorum impietas, qui dixerunt totam de diis immortalibus opinionem fictam esse ab hominibus sapientibus reipublicae causa, vt quos ratio non posset, eos ad officium religio duceret. Neque enim ex furiosorum hominum libidine de sensu communi iudicandum est, nisi repugnantia quaeque velimus defendere; cum nihil sit tam absurdum, quod non ab aliquo philosopho dicatur. Sunt nimirum quaedam sicut corporum, ita animorum, atque ingeniorum monstra, a communi ceterorum natura discrepantia. Nec tamen omnes illi deos vniuerse tollebant, quos atheos veteres adpellabant: multi populares duntaxat superstitiones, infinitamque illam deorum multitudinem ridebant, vt recte aduertit Clemens Alex. Epicurus quidem circuitione quadam deos sustulit; at, vt tradit Cicero, tantum abfuit, vt Epicurei religionem contemnerent, vt potius omnia sigilla venerarentur. Mihi sic videtur: fieri non posse, vt notionem Dei quisquam deleat ex animo, nisi ratione omni, et humanitate extirpata. Sapientissime Verulamius: Dicit scriptura: „ ra: dixit insipiens in corde suo, non est Deus. „ Non dicit: cogitauit insipiens in corde suo; adeo „ vt magis intra se hoc asserat tanquam rem, quam „ lubens optaret, quam quod penitus hoc credat, „ et sentiat. Nemo enim Deos non esse credit, „ nisi cui Deos non esse expedit „. Quorum autem illa verba sunt:

Primus in orbe Deos fecit timor, ardua coele
Fulmina cum caderent,

tantum promouent, quantum si fateantur homines
ex euentis naturalibus ad Dei agnitionem manu qua-
si deduci. Qui demum communem sensum propter-
ea repudiandum putant, quod ei plurium deorum
opinio apud plerasque gentes adiuncta fuerit, his
in consequentibus respondebimus.

Alterum argumentum adfert aequabilitatem mo-
tus; conuersionem coeli, solis, lunae, siderumque
omnium distinctionem, vtilitatem, pulchritudinem,
ordinem: quarum rerum aspectus ipse satis indicat
non esse ea fortuita. Vt si quis in domum aliquam,
aut gymnasium, aut in forum venerit, cum videat
omnium rerum rationem, modum, disciplinam, non
possit ea sine causa fieri iudicare, sed esse aliquem
intelligat, qui praesit, et cui pareatur: multo ma-
gis in tantis motionibus, tantisque vicissitudinibus,
tam multarum rerum, atque tantarum ordinibus, in
quibus nihil vnquam immensa, et infinita vetustas
mentita sit, statuatur necesse est, ab aliqua mente
tantos naturae motus gubernari: cum viderit sidera
innumerabilia coelo velut inhaerentia, et certis in-
fixa sedibus cum eius ipsius motu congruere; erran-
tia alia suos quaeque tenere cursus, multum inter
se aut altitudine, aut humilitate distantia, quorum
vagi motus rata tamen, et certa sui cursus spatia
definiant: cum intellexerit stabilem illam ponderum
contentionem, qua inter se iuncta permanent,
et quodam quasi vinculo circumdato colligantur, id
quod facit grauitas, quae per omnem mundum per-
tinens omnia ad medium rapit, et conuertit extre-
ma: haec cum animo, oculisque perlustrauerit,
nonne animaduertet esse aliquod Numen praestanti-
ssimae mentis, quo haec regantur, viresque perpe-
tuis consuetudinibus attritae quodam modo instauren-
tur, ac omne hoc machinamentum a confusa rerum
omnium permissione vindicetur? quid, quaeso, o-
mni hoc mundo aptius? quid descriptius? in quo nul-
la temeritas, sed ordo, sed artis quaedam similitu-
do, sed ratis omnia cursibus moderata adparent.
Quid enim posterius priori non conuenit? quid se-
qui-

quitur, quod non respondeat superiori? quid non sic aliud ex alio necitur, vt non, si vllam literam moueris, labent omnia? haec omnis stellarum descriptio, atque hic tantus coeli ornatus ex corporibus huc et illuc casu, et temere concursantibus potuisse effici cuiquam sano videri potest? quae non modo vt fierent, ratione eguerunt, sed intelligi, qualia sint, sine summa ratione non possunt. Sed nimirum assiduitate quotidiana, et consuetudine oculorum assuescunt animi, neque admirantur, neque requirunt rationes earum rerum, quas semper vident: perinde, quasi nouitas nos magis, quam magnitudo rerum debeat ad exquirendas causas excitare (a).

Sed nescio; vtrum effector naturae Deus magis possit agnosci, quam cum erit tota hominis fabricatio perspecta, omnisque humani corporis figura, atque perfectio. Audiamus consularem philosophum pulcherrime ista persequentem, „ Cum tribus, „ inquit, rebus animantium vita teneatur, cibo, „ potione, spiritu: ad haec omnia percipienda os „ est aptissimum, quod adiunctis naribus spiritu au- „ getur. Dentibus autem in ore constructis mandi- „ tur, atque ab his extenuatur, et molitur cibus: „ eorum aduersi acuti morfu diuidunt escas, intimi „ autem conficiunt, qui genuini vocantur, quae „ confectio etiam a lingua adiuuari videtur. Lin- „ guam autem ad radices eius haerens excipit sto- „ machus, quo primum illabuntur ea, quae acce- „ pta sunt: oris vtraque ex parte tonsillas attingens, „ palato extremo, atque intimo terminatur. Atque „ is agitatione, et motibus linguae cum depul- „ sum,

(a) Audite Epictetum apud Arrian. L. i. c. 6.
 τις δ' ὁ ἄρμοςας τὴν μαχαίραν πρὸς τὸν κο-
 λεον, καὶ τὸν κολεον πρὸς τὴν μαχαίραν;
 καὶ μὲν ἐξ αὐτῆς τῆς κατασκευῆς τῶν ἐπιτε-
 τελεσμενῶν ἀποφαινεσθαι ἐκείθεν, οὔτε κινῶ-
 τε τινὸς παντὶ τὸ ἔργον, ἐφ' ἃ δ' εἰκὴ κα-
 τεσκευασμενον. ἀρ' ἐν τούτων μὲν ἕκαστον
 ἐμφαίνει τὸν τεκνίτην. τα δ' ὄρατα, καὶ ὄρα-
 σεις, καὶ φῶς ἐκ ἐμφαίνει. Conf. ibid. c. 16.

„ sum, et quasi detrusum cibum accepit, depellit.
 „ Ipsius autem partes eae, quae sunt infra id,
 „ quod deuoratur, dilatantur: quae autem supra,
 „ contrahuntur. Sed cum aspera arteria (sic enim
 „ a medicis adpellatur) ostium habeat adiunctum
 „ linguae radicibus paulo supra, quam ad linguam
 „ stomachus adnectitur, eaque ad pulmones vsque
 „ pertineat, excipiatque animam eam, quae ducta
 „ sit spiritu, eandemque a pulmonibus respiret, et
 „ reddat; tegitur quodam quasi operculo, quod ob
 „ eam causam datum est, ne, si quid in eam for-
 „ te cibi incidisset, spiritus impediretur. Sed cum
 „ alui natura subiecta stomacho cibi, et potionis sit
 „ receptaculum: pulmones autem, et cor extrinse-
 „ cus spiritum adducant; in aluo multa sunt mira-
 „ biliter effecta, quae constant fere e nervis. Est
 „ autem multiplex, et tortuosa, arcetque, et con-
 „ tinet, siue illud aridum est, siue humidum, quod
 „ recipit, vt id mutari, et concoqui possit: eaque
 „ tum adstringitur, tum relaxatur, atque omne,
 „ quod accipit, cogit, et confundit, vt facile et
 „ calore, quem multum habet, exterendo cibo,
 „ et praeterea spiritu omnia cocta, atque confecta
 „ in reliquum corpus diuidantur „.

„ In pulmonibus autem inest raritas quaedam,
 „ et affimilis spongiis mollitudo, ad hauriendum
 „ spiritum aptissima: qui tum se contrahunt adspi-
 „ rantes, tum spiritu dilatant, vt frequenter duca-
 „ tur cibum animulis, quo maxime aluntur animan-
 „ tes. Ex intestinis autem, et aluo secretus a re-
 „ liquo cibo succus is, quo alimur, permanat ad
 „ iecur per quasdam a medio intestino vsque ad
 „ portas iecoris (Sic enim adpellant) ductas, et
 „ directas vias, quae pertinent ad iecur, eique ad-
 „ haerent. Atque inde aliae pertinentes sunt, per
 „ quas cadit cibum a iecore dilapsus. Ab eo cibo
 „ cum est secreta bilis, iique humores, qui e reni-
 „ bus profunduntur, reliqua se in sanguinem ver-
 „ tunt, ad easdemque portas iecoris confluunt,
 „ ad quas omnes eius viae pertinent: per quas
 „ lapsus cibum in hoc ipso loco in eam venam, quae
 „ caua adpellatur, confunditur, perque eam ad cor
 „ confectus iam, coactusque perlabitur, a corda
 „ „ autem

„ autem in totum corpus distribuitur per venas ad
 „ modum multas, in omneis corporis parteis per-
 „ tinentis. Quemadmodum autem reliquiae cibi
 „ depellantur tum adstringentibus le intestinis, tum
 „ relaxantibus, hoc sane difficile dictu non est: sed
 „ tamen praetereundum est, ne quid habeat in-
 „ cunditatis oratio. Illa potius explicetur incredi-
 „ bilis fabrica naturae: nam quae spiritu in pulmo-
 „ nes anima ducitur, ea calefcit primum ab eo spi-
 „ ritu, deinde contagione pulmonum: ex eaque
 „ pars redditur respirando, pars concipitur cordis
 „ parte quadam, quam ventriculum cordis adpel-
 „ lant: cui similis alter adiunctus est, in quem lan-
 „ guis a iecore per venam illam cauam infuit. Eo-
 „ que modo ex his partibus et sanguis per venas
 „ in omne corpus diffunditur, et spiritus per arte-
 „ rias. Vtraeque autem crebrae, multaeque toto
 „ corpore intextae vim quamdam incredibilem ar-
 „ tificiosi operis, diuinique testantur. Quid dicam
 „ de ossibus? quae subiecta corpori mirabiles com-
 „ missuras habent, et ad stabilitatem aptas, et ad
 „ artus finiendos accommodatas, et ad motum, et
 „ omnem corporis actionem. Huc adde neruos, a
 „ quibus artus continentur, eorumque implicatio-
 „ nem toto corpore pertinentem, qui sicut venae,
 „ et arteriae a corde tractae, et profectae in cor-
 „ pus omne ducuntur „.

„ Ad hanc prouidentiam naturae tam diligen-
 „ tem, tamque solertem adiungi multa possunt, e
 „ quibus intelligatur, quantae res hominibus a Deo,
 „ quamque eximiae tributae sunt: qui primum eos
 „ humo excitatos, celsos, et erectos constituit, vt
 „ Deorum cognitionem coelum intuentes capere
 „ possent. Sunt enim e terra homines, non vt in-
 „ colae, atque habitatores, sed quasi spectatores
 „ superarum rerum, atque coelestium, quarum spe-
 „ ctaculum ad nullum aliud animantium genus per-
 „ tinet. Sensus autem interpretes, ac nuncii re-
 „ rum in capite, tanquam in arce, mirifice ad vsus
 „ necessarios et facti, et collocati sunt. Nam ocu-
 „ li tanquam speculatores altissimum locum obti-
 „ nent, ex quo plurima conspicientes fungantur
 „ suo munere. Et aures cum sonum percipere de-
 „ beant „

„ beant, qui natura in sublime fertur, recte in al-
 „ tis corporum partibus collocatae sunt. Itemque
 „ nares, eo quod omnis odor ad supera feratur,
 „ recte sursum sunt: et quod cibi, et potionis in-
 „ dictum magnum earum est, non sine causa vici-
 „ nitatem oris sequutae sunt. Iam gustatus, qui
 „ sentire eorum, quibus vescimur, genera deberet,
 „ habitat in ea parte oris, qua esculentis, et po-
 „ culentis iter natura patefecit. Tactus autem toto
 „ corpore aequabiliter fusus est, vt omneis ictus,
 „ omneisque nimios et frigoris, et caloris adpulsus
 „ sentire possimus. Atque vt in aedificiis architecti
 „ auertunt ab oculis, et naribus dominorum ea,
 „ quae profluentia necessario teti essent aliquid
 „ habitura; sic natura res simileis procul amanda-
 „ uit a sensibus.

„ Quis vero opifex praeter naturam, qua ni-
 „ hil potest esse callidius, tantam solertiam per-
 „ sequi potuisset in sensibus? quae primum oculos
 „ membranis tenuissimis vestiuit, et sepsit, quas
 „ primum perlucidas fecit, vt per eas cerni possent;
 „ firmas autem, vt continerentur. Sed lubricos ocu-
 „ los fecit et mobileis, vt et declinarent, siquid
 „ noceret; et aspectum, quo vellent, facile con-
 „ uerterent; aciesque ipsa, qua cernimus, quae
 „ pupula vocatur, ita parua est, vt ea, quae no-
 „ cere possint, facile vitet. Palpebraeque, quae
 „ sunt tegmenta oculorum, mollissimae tactu, ne
 „ laederent aciem, aptissime factae, et ad clauden-
 „ das pupulas, ne quid incideret, et ad aperien-
 „ das: idque prouidit, vt identidem fieri possent,
 „ cum maxima celeritate: munitaeque sunt palpe-
 „ brae tanquam vallo pilorum, quibus et apertis
 „ oculis; si quid incideret, repelleretur, et somno
 „ conuiuentibus, cum oculis ad cernendum non
 „ egeremus, vt qui, tanquam inuoluti, quiesce-
 „ rent. Latent praeterea vtiliter, et excelis vndi-
 „ que partibus sepiuntur. Primum enim superiora,
 „ supercilli obducta, sudorem a capite, et fronte
 „ defluentem repellunt. Genae deinde ab inferio-
 „ re parte tutantur, leuiterque eminentes. Nasus
 „ ita locatus est, vt quasi murus oculis interiectus
 „ esse videatur. Auditus autem semper patet; eius
 „ „ enim

„ enim sensu etiam dormientes egemus: a quo cuncti
 „ sonus est acceptus, etiam e somno excitamur.
 „ Flexuosum iter habet, ne quid intrare possit, si
 „ simplex, et directum pateret: prouisum etiam,
 „ vt, siqua minima bestiola conaretur irrumpere,
 „ in sordibus aurium, tanquam in visco inhaere-
 „ sceret. Extra autem eminent, quae adpellan-
 „ tur aures, et tegendi causa factae, tutandique
 „ sensus: et ne adiectae voces laberentur, atque
 „ errarent, priusquam sensus ab his pulsus esset.
 „ Sed duros et quasi corneolos habent introitus;
 „ multisque cum flexibus, quod his naturis rela-
 „ tus amplificatur sonus. Quocirca et in fidibus
 „ testudine resonatur, aut cornu: et ex tortuosis
 „ locis, et inclusis referuntur ampliores. Similiter
 „ nares, quae semper propter necessarias utilitates
 „ patent, contradiosiores habent introitus, ne quid
 „ in eas possit peruadere, quod noceat: humorem-
 „ que habent, ad puluerem, multaque alia depel-
 „ lenda non inutilem. Gustatus praeclare septus
 „ est: ore enim continetur, et ad usum apte, et
 „ ad incolumitatis custodiam „ Lib. 2. de Nat.
 Deor.

Haec est rudis quaedam, vt tunc erant tempo-
 ra, humanae formae descriptio: at quanto sunt alia
 nobiliora, maioreque calliditate fabricata, quae ho-
 die corpora hominum veluti diffluentes empirici de-
 texerunt? quis, amabo, hunc hominem dixerit,
 qui cum tam ratos membrorum ordines, tamque
 omnia inter se connexa, et apta viderit, neget
 haec ratione effecta, eaque casu coaluisse dicat,
 quae quanto consilio sint distributa, nullo consilio
 assequi possumus?

CAPVT II.

De Attributis Dei Vniuerse.

483. **D**eum naturam esse absolute neces- Quae Dei
sariam in superioribus dictum est essentia?
(481). Essentia, autem eiusdem in eadem
illa existendi necessitate reponenda omnino
esse videtur: est enim ea necessitas, sicuti
iam videbimus, omnium Dei proprietatum
veluti radix, et fundamentum.

484. *Attributa Dei* vocamus eas pro- Quid eius
prietates, vel praedicata, quae Deo conue- attributa?
niunt, atque ex eius essentia necessario di-
manant.

Scholion. Attributa Dei ab ipsius essentia re-
distincta non sunt: quidquid enim in natura illa
simplice, atque indiuidua inest, id omne Deus
ipse est. Cogitatione tamen nostra tum a Dei es-
sentia, tum inter se differunt; cum enim mens
nostra angustis admodum conclusa limitibus, diui-
nitatem vno obtutu comprehendere non possit, co-
gitur eas proprietates veluti distrahere, ac seor-
sim singulas contemplari.

485. Dei attributa his fere generibus
subiiciuntur. 1) Alia *positiua* sunt, quae
sine vlla negantia concipimus; vt sanctitas,
bonitas, iustitia: alia *negatiua*, non quod
negationem aliquam in Deo significant, sed
quod ob ingenii nostri imbecillitatem in iis com-
prehendendis ideis negantibus vt cogamur,
vt cum Dei infinitatem, immensitatem cogita-
R. P. Mako *Metaphys.* U mus.

mus. 2) Ea, quae positiua sunt, rursus vel *absoluta* dicuntur, quod scilicet sine vlla ad res alias comparatione intelligantur, vt aeternitas, immortalitas: vel *comparatiua*, quod ad res creatas referantur, vt iustitia, misericordia. 3) Alia denique adpellantur ἀνεξήγητα, seu efficientiam non habentia, vt simplicitas: alia ἐνεξηγητικά, seu actiuosa, quorum notio operationem aliquam adiunctam habet, vt omnipotentia. Iam genera singula paucis expendemus.

486. Deus est ens a se. Est enim Deus ens absolute necessarium (481): quod autem tale est, a se ipso existit, siue est ens a se (165): Deus ergo est ens a se.

Coroll. Virtute ergo sua existit, neque ab ulla alia natura pendet (α).

Est aeternus?

487. Deus est aeternus. Quod enim absolute necessarium est, id aeternum sit oportet (166); atqui Deus est absolute necessarius (481): igitur aeternus.

Scholion. Multa inter philosophos de Dei aeternitate, et valde obscure, et valde inutiliter disputantur: nobis vnum id commonuisse satis sit, aeternitatem Dei minime cosari e temporis diuidui momentis, veluti continenter fluentibus: sed esse interminatae vitae totam simul, et perfectam possessionem, vt loquitur Boetius: nihil proinde in ea esse antecedens, nihil consequens, nihil praeteritum,

(α) Sapienter Sophocles apud Clem. Alex. L. 5. Strom. δεῖται γὰρ ὁ Θεός, εἰπερ ἐς ἑωυτοῦ Θεός ἐδενός.

tum, nihil futurum; comparate ad nos ista dicuntur; Deus cuncta habet sibi praesentissima: verbo aeternitas illa est perpetua, immutabilis, ac perfectissima ipsius Dei vita (a).

488. Deus est simplex. Est enim ens *Simplex.* absolute necessarium (481); quod autem absolute necessarium, id simplex est (167): simplex igitur Deus. Valent huc ea omnia, quae de mentis humanae simplicitate dicta sunt (436).

Coroll. Non ergo habet magnitudinem, aut figuram; non implet spatium; non potest dirimi, ac in partes distrahi: nequit internis motibus agitari: cuncta denique in Deum cadunt, quae de ente simplici in Ontologia generatim dicta sunt.

Scholion. Vel vna hac assertione luculente refellitur absurdissima Stoicorum opinio, qui πανθεϊσμον defendunt, totamque hanc rerum vniuersitatem Deum esse contendunt. Quamquam validissima contra hanc sententiam suppetunt argumenta, tum ex iis, quae de mundi origine, et aduersus Spinozam alias disputauimus, tum ex superioribus, vbi exstare Deum demonstrauius. Ex hoc eodem fonte conuelli potest eorum error, qui Deum ανθρωπομορφον, seu humana figura esse opinantur. Audiamus Tullium L. 1. Tusc. qu. c. 27. „Nec „vero Deus ipse, inquit, qui intelligitur a nobis „alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quaedam, et libera, segregata ab omni concretionem „mortali, omnia sentiens, et mouens, ipsaque „praedita motu sempiterno „. Ridet idem Deorum formas a poetis, et pictoribus inductas in L. 1. de Nat. Deor. vbi c. 27. sic loquitur. „Quis tam „caecus in contemplandis rebus vnquam fuit, vt

U 2

„ non

(a) Rogatus quondam Thales, quid esset Deus. τι το θεϊον, respondit: το μητε αρχινο εχον, μητε τελευτην.

„ non videret species istas hominum collatas in De-
 „ os, aut consilio quodam sapientum, quo facilius
 „ animos imperitorum ad eorum cultum a vitae pra-
 „ uitate conuerterent: aut superstitione, vt essent
 „ simulacra, quae venerantes Deos ipsos se adire
 „ crederent? auxerunt autem haec eadem poetae,
 „ pictores, opifices „. Iis autem, qui ad has
 ineptias librorum sacrorum autoritate abutuntur,
 paucis sed acutis verbis respondet Theodoretus in
 quaeft. 20. in Gen. „, Stolidi, inquit, non anim-
 „ aduerterunt Dominum Deum per homines ho-
 „ minibus loquentem audientium infirmitati sermo-
 „ nes accommodare „. Si quid ergo in libris illis
 de Deo ἀνθρώπων ἰατρῶν dictum est, id erit θεο-
 πρεπῶς accipiendum.

Infinite. 489. Deus est ens infinitum. Quid quid
 enim absolute necessarium, id etiam infini-
 tum est (171): Deus autem ens est abso-
 lute necessarium (481): ergo infinitum.

Coroll. Hinc vero facile efficitur inesse in Deo
 omnes posibles perfectiones, et quidem absque gra-
 du vlllo, et limitibus: nec quidquam maius Deo pos-
 se concipi. Conf. §. 172.

Immensus. 490. Deus est immensus, tum quod
 ad perfectiones, tum quod ad locum attinet.
 Facillime vtrumque colligitur ex natura entis
 absoluta necessitate existentis, qualem esse
 Deum diximus (481). Conf. §§. 173. 174.
 (a).

Coroll.

(a) Hoc est quo pcanit Virgilius Georg. 4. quum
 ait:

Deum namque ire per omnes
 Terrasque, tractusque maris, coelumque pro-
 fundum.

Et

Coroll. 1. Quoniam illa natura actus purus dicitur, in qua reapse inest, quidquid inesse potest, nemo non videt, cur Deus actus purus, imo purissimus vulgo adpelletur. Actus purus

Coroll. 2. Nec minus in aperto est Deum esse Perfectissimum, siue perfectione omni possibili praeditum; atque idcirco immutabilem. Conf. 170. cor.

Scholion. Dum veteres tanto consensu Dei Domicilium in coelo collocant, non sunt sic intelligendi, quasi putent eum vno coeli ambitu contineri: id solum volunt, illius maiestatem, atque sapientiam illic imprimis adparere. Certe omnium temporum philosophi existimabant Deum esse naturam per omne vniuersum pertinentem. „ An vero, inquit Balbus apud Tullium, si domum magnam, pulchramque videris, non possis induci, vt, etiamsi dominum non videas, muribus illam, et mustellis aedificatam putes: tantum vero ornatum mundi, tantam varietatem, pulchritudinemque rerum coelestium, tantam vim, et magnitudinem maris, atque terrarum, si tuum, ac non Deorum immortalium domicilium putes, non plane desipere videare? „ L. 2. de Nat. Deor. c. 6. Modum tamen ipsum diuinæ immensitatis fatemur intelligenter a nobis explicari haud posse.

491. Deus est vnicus. Nequeunt enim duo dari entia absolute necessaria (175): cum ergo Deus sit ens absolute necessarium (481): vnicus sit necesse est. Vnicus,

U 3

Scholion.

Et Homerus, Iliad.

Ἐρανὸν ἐσηριζέε καρῆ, καὶ ἐπιχθονὶ λαιννεῖ.
 Arat. in Phaen. --- μεσαι δὲ θεοὶ πασαι μεν
 ἀγνοιαί,
 πασαι δ' ἀνθρώπων ἀγοραί, μεση δὲ θαλάσ-
 σα, καὶ λιμενεῖς.

Scholion. Neque debet quemquam mouere latissime patens apud veteres potissimum πολυθεοτης: viri enim sapientes eam deorum multitudinem omnibus seculis repudiarunt, tametsi reipublicae causa palam retinendam putarent. Egregie sane contra eam disputat Gotta apud Tullium in L. 3. de Nat. Deor. c. 16. et seq. eamque disputationem verbis illis concludit: „ Omnis igitur talis a philosophia pellatur error, vt cum de diis immortalibus disputemus, dicamus digna diis immortalibus „ Dignus est, qui audiatur, poeta philosophus aduersus Iouem fulminatorem hunc in modum disputans:

Quod si Iupiter, atque alii fulgentia Diui
Terrifico quatiunt sonitu coelestia templa,
Et iaciunt ignes, quo cuique est cunque voluptas,

Cur, quibus in cautum scelus aduersabile cunque' est,

Non faciunt ictu flamas vt fulguris halent
Pectore praefixo documen mortalibus acre?

Et potius nulla sibi turpi conscius in re
Voluitur in flammis innoxius, inque peditur
Turbine coelesti subito correptus, et igni?

Cur etiam loca sola petunt, frustra que laborant?

An tum brachia consuescunt, firmantque lacertos?

In terrasque patris cur telum perpetiuntur
Obtundi? cur ipse finit, neque parcit in hosteis?

Denique cur nunquam coelo iacit vndique
puro

Iupiter in terras fulmen, sonitusque profundit?

An simul ac nubes successere, ipse in aestum

Descen-

Descendit, prope vt hinc teli determinet
ictus?

In mare qua porro mittit ratione? quid vn-
das

Arguit, et liquidam molem, camposque na-
tanteis?

Praeterea, si vult caueamus fulminis ictum,
Cur dubitat facere, vt possimus cernere mis-
sum?

Si nec opinantes autem vult opprimere igni,
Cur tonat ex illa parte, vt vitare queamus?
Cur tenebras ante, et fremitus, et murmura
concit?

Et simul in multas parteis quis credere possis
Mittere? an hoc ausis vnquam contendere
factum,

Vt fierent ictus vno sub tempore plures?
At saepe est numero factum, fierique necesse est,
Vt plueret in multis regionibus, et cadere im-
bres,

Fulmina sic vno fieri sub tempore multa.
Postremo cur sancta Deum delubra, suasque
Discutit infesto praeclaras fulmine sedes,
Et benefacta deum frangit simulacra, suisque
Demit imaginibus violento vulnere honorem?
Lucret: L. 6.

Deos illos veterum amaro passim sale defricat
Lucianus. Iam Aegyptios, qui suas omnes cogita-
tiones adeo abiecerunt in res humiles, et contem-
tas, vt cepas, alliaque collerent, quam false ridet
Iuuenalis Sat. 15.

O sanctas gentes, quibus haec nascuntur in
hortis

Numina!

Sed nec omnes hi immensam illam multitudinem in
 veris Diis habuerunt, qui eam colendam putauerunt.
 Audiamus Balbum apud. Cic. in L. 2. de Nat. Deor.
 c. 23. „ Multae autem aliae naturae Deorum ex
 „ magnis beneficiis eorum non sine causa, et a
 „ Graeciae sapientibus, et a maioribus nostris consti-
 „ tutae, nominataeque sunt. Quidquid enim ma-
 „ gnam vtilitatem generi adferret humano, id non
 „ sine diuina bonitate erga homines fieri arbitra-
 „ bantur. Itaque tum illud, quod erat a Deo na-
 „ tum, nomine ipsius Dei nuncupabant: --- tum
 „ autem res ipsa, in qua vis maior inest aliqua, sic
 „ adpellatur, vt ea ipsa vis nominetur Deus, vt
 „ Fides, vt Mens. --- Quarum omnium rerum
 „ quia vis erat tanta, vt sine Deo regi non posset,
 „ ipsa res Deorum nomen obtinuit. -- Suscepit
 „ autem vita hominum, consuetudoque communis,
 „ vt beneficiis axcellentes viros in coelum fama,
 „ et voluntate tolleret. Hinc Hercules, hinc Ca-
 „ stor, et Pollux, hinc Aesculapius, hinc Liber
 „ etiam. --- Alia quoque ex ratione, et quidem
 „ physica, magna fluxit multitudo Deorum: qui
 „ induti specie humana fabulas poetis suppedita-
 „ runt, hominum autem vitam superstitione omni-
 „ reterferunt „ Multis deinde persequitur maio-
 „ rum Deorum origines, Saturni, Iouis etc. Vide
 „ autem mirabilem fornacis ἀποθεωτικῆ; sic eam de-
 „ sribit Ouidius L. 2. Fast.

Farra tamen veteres iaciebant, farra mete-
 bant;

Primitias Cereri farra resecta dabant.

Vsibus admoniti flammis torrenda dedere,

Multaque peccato damna tulere suo.

Nam modo verrebant nigras pro farre fa-
 uillas,

Nunc ipsas igni corripuere casas,

Facta Dea est fornax: laeti fornace coloni

Orant, vt fruges temperet illa suas.

Futiles id genus ineptias, plenis admetitur horreis eiusdem Metamorphosis, et liber Hesiodi, qui Theogonia inscribitur.

Quid, quod omnes illi, qui plures Deos venerarentur, vnicum tamen supremum agnouerint? quem quidem Homerus, et Hesiodus passim *πατέρα ἀνδρῶν τε, θεῶν τε*, Ennius *Patrem Diuumque, hominumque*, Virgilius *Diuum Patrem, atque hominum regem* nuncupabant. Audin' Horatium de Parente Deorum ita modulantem:

Qui res hominum, ac Deorum,
Qui mare, et terram, variisque mundum
Temperat horis.

Vnde nil maius generatur ipso:

Nec viget quidquam simile, aut secundum

L. 1. Od. 12.

Item:

Qui terram inertem, qui mare temperat
Ventosum, et vrbeis, regnaque tristia:
Diuosque, mortalesque turmas
Imperio regit vnus aequo.

L. 3. Od. 4.

Idem licet videre, si velis replicare memoriam temporum illorum, apud Orpheum (α), Sophoclem (β), Xenophanem (γ), Euripidem, Platonem, Aristo-

(α) Versus Orphei est apud Clem. Alex. Lib. 5. Strom.

εἷς ἐς' αὐτοτελῆς, ἑνὸς ἐκγόνα πάντα τε-
τυχται.

(β) Ibid. Sophocles haec habet:

εἷς ταις ἀληθειαισιν, εἷς ἐστὶν θεός.
ὄς' ἔρανοντ' ἔτευξε, καὶ γαίαν μακρὴν.
ποντε τε χαροπον οἶδμα, κἀνεμων βίαν.

(γ) Ibid. Xenoph. Coloph.

εἷς θεός ἐντε θεοῖσι, καὶ ἀνδρῶποισι μεγίστος.

Aristotelem, Senecam, Plutarchum, aliosque veteres. Adde Idos, Afros, Americanos, Sinenfes, Turcas, qui omnes vnum supremum Deum venerantur. Infita demum animis mortalium videtur opinio vnius Dei; omnes enim velut natura ipsa praeeunte huc deducimur, vt in subitis periculis vnum Deum maximum optimum inuocemus. Audio vulgus, inquit Minutius: cum ad coelum manus tendunt, nihil aliud, quam Deum dicunt: et, Deus magnus est: et, Deus verus est: et, si Deus dederit. Idem sapientissimus philosophorum constanter in ea fuisse sententia inde a Thale Milefio exorsus, eruditissime ostendit. Neque illuc ego quidem adduci possum, vt vel ab vno subfellii nobilioris philosopho turbam illam deorum ex animo probatam putem. Nec est, quod scrupulum cuiquam iniiciant diuersa illa veterum diuinandi genera: quid enim ea de re viri cordati senserint, tum Cicero in libro secundo de Diuinatione, tum Physicus ille apud Pacuuium satis declarat, quum ait:

Nam istis, qui linguam animi intelligunt,
 Plusque ex alieno iecore sapiunt, quam ex
 suo,
 Magis audiendum, quam auscultandum censeo,

 C A P V T III.

*De iis, quae ad Intellectum Dei
 pertinent.*

Deus intellectu
 est praeditus.

492. **D**eus intellectu est praeditus. Omnes enim perfectiones actu inesse in Deo debent (489. cor.); atqui intellectus, siue facultas res distincte percipiendi, sine dubio est perfectio: inesse igitur in Deo debet.

Scholion.

Scholion. Vel ex admirabili huius vniuersi constitutione luculenter adparet in eiusdem effectu Deo praestantissimam inesse vim intelligendi. Si enim, vt Cicero disputat, cum machinatione moueri aliquid videmus, vt sphaeram, vt horas, vt alia permulta, non dubitamus, quin illa opera sint rationis; quomodo dubitamus, quum impetum coeli admirabili cum celeritate moueri, vertique videamus, constantissime conficientem vicissitudines anniuersarias cum summa salute, et conseruatione rerum omnium, quin ea non solum ratione fiant, sed etiam excellenti quadam, et diuina ratione? Conf. Sch. §. 482.

493. Deus omnia, quae sunt, et esse possunt, distinctissime, ac vnico actu intelligit. Cum enim infinitus sit, et perfectissimus (489), omnes qualitates inter se non pugnantes, ac absolute perfectas, simul, et vno actu in se comprehendit (250. cor.); cognoscere autem vno actu distinctissime omnia, quae sunt, quaeque esse possunt, vtique absolute perfectum est, et cum immutabili Dei natura optime congruit: huiusmodi ergo intelligentia Deo omnino tribuenda est.

Omnia simul intelligit.

Coroll. Quod si intellectus Dei distinctissime omnia comprehendit, facile adparet, in eius intellectu nihil esse confusionis: ac proinde eundem esse purissimum (388).

Scholion. Cognitionem earum quoque rerum, quae esse duntaxat possunt, a Deo submoueri non posse manifestum est. Cum enim ille suas agendi vires intime comprehendat, hae autem ad omnia, quae esse possunt, pertineant, fieri nequit, vt non omnia illa cognoscat: secus posset efficere aliquid, quod se posse ignoraret. Conf. Schol. §. 248. N. 1.

Perfectissimus.

494. Intellectus Dei est perfectissimus. Illud enim perfectissimum dicimus, cui nihil perfectionis addi possit: talis autem est intellectus diuinus. Si enim accipere incrementum posset, id situm esset vel in idearum numero, vel in gradu distinctionis, vel in actu repraesentandi: at neque numero omnia continente alius maior, neque distinctissimo aliud distinctius, neque actu simul omnia complectente alter latius pertinens esse potest: est igitur intellectus Dei perfectissimus (praec.).

Deus pollet ratione.

Coroll. Eadem quoque conclusionis ratione facile efficitur, pollere Deum summa, et perfectissima ratione.

495. Deus est sapientissimus. Cum enim diuina mens vnica cogitatione distinctissime omnia peruideat (493), fines quoque rerum optimos, aptissima iis consequendis subsidia, singulorum finium, ac subsidiarum ordinem, quo omnia inter se consentiant, atque ad communem scopum contendant, plenissime norit, oportet. Hac autem tanta sapientia praestantior ne cogitari quidem potest vlla.

Non sentit.

496. Deus non sentit. Sensus enim requirit pulsiones impressas in organa sensuum (340 et seq.): cum ergo Deus omni membrorum concreione destitutus sit (488), palam est, sensui in illo non esse locum.

Coroll.

Coroll. 1. Et quia omnis imaginatio ex ante-Non im-
cedente sensu pendet (353), consequens est ginatur.
Deum phantasia carere.

Coroll. 2. Cumque memoria sit facultas instau- Non me-
randi ideam, quam mens aliquando conceperit ninit.
(368), Deus autem vnica notione cuncta simul
comprehendat (493), patet memoriam Deo non
posse attribui.

497. Non cadit in Deum abstractio. Ab- Non ab-
strahere quippe ille dicitur, qui vnum abs- strahit,
que altero considerat, atque adeo, qui non
omnia, quae possit percipere, simul perci-
pit (380); id autem cadere in Deum ne-
quit (493): ergo nec abstractio.

498. Nec ratiocinatio. Qui enim ra- Non ra-
tiocinatur, vnum ex altero colligit, et ex tiocinatur,
duarum idearum ad tertiam comparatione
mutuam earundem habitudinem eruit (Log.
78): cum vero id fieri nequeat, nisi sensim;
et progressu temporis, quod a Deo alienum
est (493), euidentem est ratiocinationem in
Deum non cadere.

Scholion. Tametsi sensus, phantasia, memoria
aliaeque mentis humanae facultates suis limitibus
circumseptae, locum in natura diuina habere ne-
queant proprie, *eminenter* tamen, vt aiunt, in ea
continentur: nam distinctissima illa, et vna aeter-
na cogitatione comprehensa rerum omnium reprae-
sentatio omnes humanos cognoscendi modos abs-
que vllis terminis complectitur.

499. Habet Deus cumulatissimam rerum Habet re-
omnium scientiam. Cuncta enim, quae sunt, rum omni-
um scien-
et tiam.

et quae esse possunt, vna infinita perceptione simul comprehendit (493).

Scholion. Scientiam rerum omnium, vtcunque abstrusarum, atque a natura inuolutarum, magna consensione Deo tribuebant veteres (α). Tullius, vt alias adnotauimus (429. Schol. N. 3.) negabat Deum ea futura cognoscere, quorum effectio sita esset in nostro arbitratu, quod putaret eam praenotionem cum libertate humana non posse consistere. In eadem opinionis peruersitate fuit Carneades: dicebat enim, ne Apollinem quidem futura posse dicere, nisi ea, quorum causas natura ita contineret, vt ea fieri necesse esset. Quid enim, inquebat, spectans Deus ipse diceret Marcellum, eum, qui ter consul fuit, in mari esse periturum? erat quidem hoc verum ex aeternitate, sed causas id efficientes non habebat: ita ne praeterita quidem ea, quorum nulla signa, tanquam vestigia existerent, Apollini nota esse censebat. Et sane non leuis apud theologos est disceptatio, quibusnam in signis futura eiusmodi Deus videat? vtrum in se ipsis? vtrum in aeternis suis decretis, sine quibus nihil

(α) Philosophorum vetustissimus Thales Milosius rogatus, an facta hominum Deos fallerent: nec cogitata, inquit, vt refert Val. Max. L. 7. c. 2. quanquam Theon Sophista id responsum Pittaco attribuat. Epicharmus autem Pythagoreus apud Clem. Alex. L. 5. Strom. hanc posuit sententiam.

ἔθεν ἐκφρευσι το θειον. τῆτο γιγνωσκειν
σε θει. αὐτος ἐς ἄμων ἐποπλας.

Denique apud Arrianum hunc in modum loquitur Epictetus: ἀλλὰ φωτίζειν οἷος τε ἐστὶν ὁ ἥλιος τῆλικτον μέρος τῆ παντος, ὀλιγον δε ἀφωτίζον ἀπολιπειν, ὅσον οἰοντ' ἐπεχεςθαι ὑποσχιας, ἢν ἡγη ποιει. ὁ δε και τον ἥλιον αὐτον πεποιηκως και περιαγων, μέρος οὐτ' αὐτε μικρον ὡς προς το ὅλον, εἶτος δ' ἔδυναταιπαντων ἀισθανεσθαι. Lib. 1. c. 14.

hil quidquam euenturum est? nos missa haec quidem facimus.

CAPVT IV.

*De iis, quae ad Voluntatem Dei
pertinent.*

500. **D**eus voluntate gaudet. Cum enim Gaudet
haec rerum vniuersitas eius effi- voluntate.
cacitate sit procreata (481), pluresque fue-
rint mundi possibiles (247), ratio, cur
hic prae aliis sit conditus, ab vno Dei ar-
bitratu, atque electione pendeat, necesse
est: Deus proinde gaudet voluntate (421).

Coroll. Cumque ea, quae infinita Dei natura
continentur, nullis cancellis, aut limitibus coerce-
antur (489 cor.), patet voluntatem Dei esse per-
fectissimam.

501. Voluntas Dei est immutabilis. Cum Immuta-
enim Deus ipse sit immutabilis (490. cor. bili.
2.); et quidquid in Deo inest, id omne sit
ipse Deus (484. Sch.) omnino necesse est,
vt voluntas etiam, qua praeditus est, sit
immutabilis.

502. Et liberrima. Deus enim bonum, Et liberri-
quod deligit, cogitatione distinctissima sibi ma.
repraesentat (493): et quando a nullo pen-
det (486. cor.), nequit vlla vel coactione,
vel necessitate ad agendum impelli. Quare
ita comparatus est, vt positus omnibus inci-
tamen-

tamentis possit actione supersedere: libera ergo pollet voluntate (427); imo liberrima, cum in eo omnia insint sine vlla determinatione (489. cor.):

Scholion. Si necessitate aliqua inexcusable ad quidpiam efficiendum Deus compelleretur; ea vel a fato quopiam, vel a rebus ipsis efficiendis proueniret. At a fato certe prouenire non potest, cum enim rerum omnium ratio sufficiens in Dei efficientia contineatur, nulla ante eam causarum constituta series, nullum fatum potest cogitari: id autem, quod nihil est, vim Dei voluntati afferre nequit. Sed neque a rebus ipsis procreandis vlla existere, ac in Deum redundare potest parendi necessitudo non enim in his inest bonitas interminata, quae sola potest vi inexpugnabili Deum flectere. Sed nodus hic enascitur admodum difficilis; quoniam pacto consistat diuinae voluntatis libertas cum eiusdem immutabilitate? alte scilicet animo infigendum est, quod iam docebimus, Deum cuncta, quae effecterit, vnica, aeterna, atque immutabili voluntate sic decreuisse, vt nihil de iis demutare deinceps valeat, tametsi vt decernerentur, in eius potestate vertebatur. Frustra ergo, inquis, vota suscipimus, frustra Deum supplicationibus fatigamus: si enim ea, quae petimus, nobis elargiri decreuit, conferet etiam non deprecantibus: sin autem negare constituit, ne orantibus quidem largietur. Minime id quidem: tametsi enim ex omni aeternitate firmissime constituerit quaedam impertiri nobis, quaedam recusare, id tamen facit adiecta conditione, si preces fuderimus, aut si has neglexerimus: non ergo incassum vota nuncupantur. Verum haec ad interiorem, magisque reconditam theologiam pertinent.

Omnia si- 503. Deus ex omni aeternitate vnica
mul decer- voluntate constituit omnia, quae eueniunt.
nit. Cum enim ens infinitum sit (489), inest ei
semper absque vlllo temporis progressu, quid-
quid

quid inesse potest: noua ergo decreta, vel consilia suscipere nequit.

Coroll. Si quando ergo plura in Deo decreta numeramus, ea, quae rebus copulata sunt, pro vario rerum decretarum discrimine, cogitationibus distrahimus; ac veluti multiplicamus. Et quidem decreta *positiua* dicimus, quibus bonum vult; *permis- siua*, quibus mala euenire patitur:

504. Deus est omnipotens. Cum enim hunc mundum de nihilo condiderit (481), <sup>Est omni-
potens.</sup> gaudet potentia procreandi res, quae ante non fuerunt: et quia haec potentia inesse in illo debet sine vllis terminis (489 cor.), summa sit, oportet. Omnipotens itaque Deus.

Scholion. Philosophi veteres quemadmodum vnum, ita omnipotentem Deum magna concordia docuerunt, tametsi theologiam insulsis, ac absurdis fabulis refererint. Vnum audiamus Virgilium, cui nomen *patri omnipotentis* fuit admodum familiare. Sic igitur canit Aeneid. 10.

Tum pater omnipotens, rerum cui summa po-
testas,

Infit: eo dicente Deum domus alta filescit,
Et tremefacta solo tellus, filet arduus aether,
Tum zephyri posuere: premit placide aequo-
ra pontus.

Finita vero ad Deos minores oratione

Annuit, et totum nutu tremefecit olympum.

Aliorum testimonia licebit videre apud Clemen-
tem Alexandr. Pfannerum, Cudwortum (α). In-
sulsa

(α) Homerus mundi procreationem Deo attribuens
ait in Clypeo:

R.P. Mako Metaphys.

X

29

fulsa autem est Theodori Bezae argumentatio, negantis Deum esse omnipotentem, quod facta infecta reddere, aut pugnancia efficere nequeat: quasi vero efficacia omnipotentis haecenus pertinere debeat, ut ea, quae manifeste sunt αδυνατα, faciat; foret sane haec talis potentia simul impotentia, cum quod absolute repugnat, fieri non repugnans nequeat (25 cor. 1).

Vult hominum felicitatem.

305. Deus vult hominum felicitatem. Imprimis enim felicitatis homo capax est: deinde naturali quadam incitatione in eam fertur, omnemque miseriam auersatur: quae-
cunque autem in natura hominis insita sunt,
ca

ἐν μὲν γαίαν ἔτευξ, ἐν δ' ἔρανον, ἐν δὲ
θαλασσαν,
ἐν δὲ τε τειρεα παντα, τατ' ἔρανος ἐξε-
φανωται.

Pindarus Dei potentiam ostensurus, hunc in modum canit:

Θεῶ δυνάτων ἐκ μελαινας
νυκτος ἀμμαντον ὄρσαι φκος,
κελαινεφει δε σχοτει
καλυψαι καθαρον ἀμερας σελας.

Aeschyl.

ὑπηρετεὶ δ' αὐτῷ θαλασσα, και πετραι,
και πασα πηγη, χ' ὕδατος συζηματα.
τρεμει δ' ὄρη, και γαία, και πελωριος
ἔυδος θαλασσης, και ὄρειων ὕψος μεγα,
ὅταν ἐπιβλεψη. γοργον ὄμμα δεσποτε.
παντα δύναται γαρ δοξα ὕψιζε θεῶ.

Epicharm.

ἀδυνατεὶ δ' ἔδεν θεος.

ea auctori Deo atque effectori debentur. Quare cum animis hominum eam appetitionem beatitatis, et declinationem miseriarum ingenerit, necesse est, ut velit eorum felicitatem; aliter eos ludificaret, tantoque vellet esse infeliciores, quanto appetentiores beatitudinis procreavit.

506. Deus bonitate summa est. Cum enim felicitatem hominum velit (præc.), sitque sapientissimus (495) promptus, ac paratus est ea elargiri, quæ ad illam adipiscendam opportuna sint: prompta autem eiusmodi voluntatis comparatio bonitas appellatur: inest ergo in Deo bonitas. Et quia nihil eorum, quæ in Deo sunt, ullis continetur terminis (489 cor.) patet, summa, ac infinita bonitate gaudere Deum. Est optimus.

Coroll. Ex bonitate secundum scientiæ, ac sapientiæ leges administrata sponte consequitur, pollere Deum summa iustitia, et constantissima veri dicendi voluntate.

Scholion. Intelligitis, opinor, sermonem hic non esse de bonitate Dei absoluta, siue metaphysica, quæ essentiali entis perfectione continetur (61), sed de bonitate comparatiua, quam beneficentiam rectius nuncupaueritis.

507. *Malum* est, quod cum entis imperfectione connectitur, idque triplex. 1) *Malum Metaphysicum* est differentia a summa, et infinita perfectione. 2) *Malum physicum* sunt dolores corporis, et animæ. 3) *Malum morale* est libera legis transgressio, siue peccatum. Quid, et quotuplex malum?

An pugnet
cum Dei
bonitate?

508. Malum metaphysicum non pugnat cum Dei bonitate. Cum enim hoc malum sit differentia ab infinita perfectione (praec.), huius autem res creatae capaces non sint, malum hoc naturam rerum creatarum nexu indissolubili comitatur, tollique per Deum nequit: eius proinde bonitati non repugnat.

509. Neque malum physicum. Habet enim hoc malum originem in natura ipsa hominis terminata, multumque conducit ad humanam felicitatem, ut in sequentibus adparebit: tantum igitur abest, ut pugnet cum Dei bonitate, ut potius sit manifestissimum eiusdem argumentum.

510. Legum moralium constitutio ad Dei bonitatem pertinet. Cum enim homo infinita vi intelligendi valere nequeat, errare a fine sibi praestituto, et a recto deflectere potest, cum libera voluntate geudeat (429): nequit ergo sine lege morali felicitatem suam consequi. Quare, cum velit Deus hominis felicitatem (505), ad eius bonitatem vehementer pertinet legum moralium constitutio.

511. Mali moralis permissio non pugnat cum Dei bonitate. Eius enim mali radix sita est in malo metaphysico, hominis libertate, ac lege morali. Iam neque lex eiusmodi pugnat cum Dei bonitate (praec.), neque malum metaphysicum (508); si ergo mali moralis permissio pugnaret cum Dei bonitate, Deus deberet aut non procreare hominem, aut libertate eundem spoliare: at si
non

non procrearet hominem, nulli bonitatem suam impertiret, beneficus non esset; sin autem libertate exspoliaret, imaginem suam de- formaret, vel praecipuum bene merendi instrumentum ei tolleret, atque vt Basilius ait, rationis expertem naturam rationali antefere- ret. Quare mali moralis permissio cum Dei bonitate non pugnat.

Scholion. Malis moralibus, quae ex libertatis abusu inter homines proueniunt, Deus ad fines optimos, bonitati suae consentaneos vt consuevit. „ Qui hoc sciscitantur, inquit Maximus M. cur non „ tales Deus nos creauerit, vt, etsi vellemus, mi- „ nime peccaremus; itidem facere, atque si inter- „ rogarent, cur non mentis, et rationis expertes „ nos produxerit. - - - Tolle enim a nobis libe- „ rum arbitrium, non erimus amplius imago Dei, „ nec anima ratione, et mente praedita „ in c. 4. de Diu. nomin. At sunt, qui hoc ipsum bonitati Dei plurimum aduersari putent, quod nos ratione, tot malorum fonte subornatos in hanc lucem ediderit. Sic enim disputat Cotta apud Ciceronem in L. 3 de Nat. Deor. „ Sentit domus vniuscuius- „ que, sentit forum, sentit curia, campus, socii, „ prouinciae, vt, quemadmodum ratione recte fi- „ at, sic ratione peccetur: alterum et a paucis, „ et raro; alterum et semper, et a plurimis: vt „ satius fuerit nullam omnino nobis a Diis immor- „ talibus datam esse rationem, quam tanta cum „ pernicio datam. Vt vinum aegrotis, quia prodest „ raro, nocet saepissime, melius est non adhibere „ omnino, quam spe dubiae salutis in apertam per- „ niciem incurrere: sic haud, scio, an melius fu- „ erit humano generi motum istum celerem cogi- „ tationis, acumen, solertiam, quam rationem vo- „ camus, quoniam pestifera sit multis, admodum „ paucis salutaris, non dari omnino, quam tam „ munifice, et tam large dari. Quamobrem si „ mens, voluntasque diuina idcirco consuluit ho- „ minibus, quod iis largita est rationem, iis solum „ consuluit, quos bona ratione donauit: quos vi-

„ demus, si modo vlli sunt, esse perpaucos „. Occupat deinde illam responsionem: homines ratione abutentes in culpa esse: multos male vti etiam patrimoniiis, recte tamen ea relinqui a maioribus. Sic autem prosequitur: „ Si homines rationem bono con- „ filio a Diis immortalibus datam in fraudem, ma- „ litiamque conuertunt, non dari illam, quam da- „ ri humano generi melius fuit. Vt si medicus „ sciat eum aegrotum, qui iussus sit vinum fumere, „ meracius sumpturum, statimque periturum, magna „ fit in culpa: sic vestra ista prouidentia reprehenden- „ denda, quae rationem dederit iis, quos sciuerit „ ea peruerse, et improbe vsuros „. Verum rationis abusus, tametsi eum mens diuina prouiderit, nihil de bonitate eius derogat. Quis enim idcirco male de homine meritum arbitretur Deum, qui eum beatum esse sincere cupiat, atque ad id consequendum adiumenta effuse suppeditet? An ea praenotio fraudi vertetur ei, si homo collatis subsidiis, ac in sua potestate positus male vtatur? Alia est medicinae ratio, cuius efficacitas non est in aegroti voluntate. Sed haec diffusius infra persequemur.

CAPVT V.

De Operibus Dei.

Deus mun- 512.
dum libere
condidit.

Deus mundum hunc liberrime condidit. Cum enim hic mundus non sit absolute necessarius (286 coroll.), sitque a Deo procreatus (481), ratio illius sufficiens non in essentia, sed in voluntate Dei contineatur, oportet. Est autem voluntas Dei liberrima (502): mundum ergo hunc Deus liberrime condidit.

Schoilon. Quaeri in Scholis solet, an vis procreandi, siue de nihilo rem aliquam efficiendi, vni Deo conueniat? puto controuersiam breuissima rati-
onis

onis conclusione posse definiri. Res, quae nondum exstant, nihil omnino possunt vel conducere, vel repugnare sui effectioni; nec aliud quidpiam, quod obstet, inuenitur: vis ergo vni creandae sufficiens, par est omnibus efficiendis, ac proinde omnipotens. Atqui haec tanta vis vni Deo est propria, utpote ex eius infinitione dimanans: vis ergo creandi vni Deo conuenit. Adde, eam vim in agendo a nullo dependere: quemadmodum ergo natura, quae in existendo a nullo pendeat, est perfectissima, solique Deo conueniens; ita plane et vis, quae a nullo in agendo pendeat. Denique haec, quoniam rem de nihilo procreat, maximam in ea efficit mutationem, atque adeo summa est, vnique naturae molitori Deo propria.

513. Finis procreati mundi est diuinae gloriae patefactio. Nam summa Dei sapientia finem aliquem, condendo mundo praestitutum, sequi debuit (495): finis autem iste vel in mundo ipso, vel in Deo situs est. Situs in mundo esse non potest, cum mundus sit id ipsum, per quod obtineri finis debeat: relinquitur igitur, ut in Deo sit. Atqui mundi molitione nihil accedit Deo internae perfectionis (489 cor.); externa ergo aliqua gloria, hoc est, diuinae potentiae, bonitatis, sapientiae etc. patefactio accedat, necesse est.

Quis mundi conditi finis?

Coroll. Est ergo isthaec patefactio principium perfectionis huius vniuersi (54), ad quod omnia referantur, oportet, si sua mundo perfectio constat.

Scholion. Sapienter dixit Theophrastus, orbem terrarum theatrum quoddam esse magnum, diuina mente repletum, et coelestis indicandae sapientiae gratia tam multis vndique collucentibus ornamentis illustratum, ac depictum. Tullius quoque in L. 2. de Nat. Deor. hominum causa mundum esse condi-

tum, vt scilicet eum contemplarentur, existimauit. Vtrum autem vnus, an plures mundi sint, reperio omnium aetatum philosophos admodum dissentientes. Innumerabiles esse docuit Epicurus. Plato apud Ciceronem ait: „ Singularem Deus hunc, mundum, atque vnigenam procreauit (α). Quae quidem opinio tametsi vero sit simillima, puto nihilominus, ratione naturali eam quaestionem definiri non posse, quod significare Cynicus Diogenes voluit, cum Epicureum quemdam de mundorum infinitate serio differentem percontatus est: quam dudum de coelo venisset?

Est opus
perfectum.

514. Mundus hic suo in genere opus perfectum est. Si enim hoc in mundo diuersae naturae sic inter sese consentiant, vt ea consensione finis quispiam obtineatur, non erit dubium, quin mundo perfectio tribuenda sit (316): atqui cuncta, quibus haec rerum vniuersitas continetur, ad patefaciendam Dei gloriam, qui finis ei praestitutus est (praec.), mirum in modum consentiunt, sicut patebit contemplanti admirabilem coeli ornatum, conuersiones astrorum, corporis humani fabricationem, etc. Mundus ergo hic perfectum suo in genere opus est.

Scholion. Nequaquam contendimus, ita hoc vniuersum esse perfectum, vt aliud multo praestantius condi non potuerit: Leibnitzianorum haec est opinatio, alias a nobis confutata. Licuit perfecta naturae autori Deo longe nobiliores procreare naturas, quae gloriam eius magis commendarent: ve-
rum

(α) Platonis in Timaeo verba sunt: δια ταυτα ετε δυο, ετ' απειρα; εποιησεν ο ποιων κοσμοι. αλλ' εις οδε μονογενει; ερανο; γεγονω; ε; τε, και ε;εται.

rum postquam diuinitatis suae patefactioni certos limites circumdedit, seque intra definitos terminos humano generi manifestare constituit, ei fini aptiorem mundum deligere omnino non potuit: atque adeo, comparate ad illum sic determinatum finem, est quidem hoc vniuersum perfectissimum, non tamen praecise, ac absolute. Vt vero plenius intelligatis per admirabilem tum mundi totius, tum partium fabricam Dei proprietates luculenter manifestari, redigite in memoriam, quae hac de re in superioribus disputauimus: adite etiam, si libet, secundum Ciceronis librum de Natura deorum, vbi omne hoc argumentum egregie pertractatum est.

Qui autem aduersus mundi perfectionem disputant, duo vel praecipua commemorant. 1) Multa esse in hoc mundo perfectione sua destituta: multos homines caecos, surdos, variis cum morbis conflantes: idem in aliis animantibus vsu venire. Verum adparentes hi naevi totius vniuersi perfectioni haudquaquam officiunt (320). Tametsi enim, quae huius sunt generis, fines suos speciales non assequuntur; communem tamen illum, ex quo perfectio mundi aestimanda est, semper assequuntur, licet inuolutas eorum cum diuina gloria connexiones non semper peruideamus. Imo defecta aliarum partium aliis non raro profunt: vel enim nutrimenta, vel medicamenta suppeditant; vel item noxiis humoribus aerem depurgant, vel cotis instar virtuti sunt; vel in peccati poenam infliguntur; vel denique efficiunt, vt eorum contentione ceterorum ordo mirabilius emineat. Quod si vis intelligentiae nostrae omni huic orbi complectendo par esset, videremus vtique mirificam rerum omnium cum scopo illo generali consensionem: nunc autem, cum in exigua mundi parte adhaerescimus, conspirationem illam non videmus. Firmiter interea tenendum est, quemadmodum imbecillam oculorum aciem ad incolumitatem totius humani corporis non parum adiuuare; ita imperfectas vniuersi partes totius pulchritudinem vehementer exaggerare.

2) Crebra ab hominibus admitti hoc in mundo scelera: his saltem illius absolutionem obscurari. Ne id quidem. Quamuis enim scelera, ad peruersam peccantis voluntatem comparata, vertant in contentum potius, quam in gloriam Conditoris: si tamen ad communem rerum creaturarum seriem referantur, plurimum commendant Dei praerogatiuas; bonitatem scilicet, ac patientiam, quando illa tolerat: facilitatem, et misericordiam, quando remittit: iustitiam, ac potestatem, quando vindicat. Perfecti enim vocabulum non id hic nobis sonat, in quo nullus insit naeuus, nulla macula: sed nexum omnium creaturarum rerum, quo gloria Dei ea mensura manifestetur, qua manifestari ipse voluit. Quare illud, qui contra nos sentiunt, probare debent, non esse in rebus creatis omnia ad amplificandam Dei gloriam comparata. Qui hoc probare audet, inquit Baumeisterus, ille vniuersum nexum omnium rerum creaturarum inde a principio vsque ad finem ita distinde percipere debet, vt determinare queat, num imperfectiones illae speciales, num mala illa particularia, nexui implicata, non dirigantur demum ad illustrandam Creatoris gloriam. Adfert exemplum Iosephi Aegyptii, in cuius toto vitae, fatorumque nexu scelera fratrum sic dirigebantur, sic se inuicem excipiebant, vt tandem inde gloria quaedam diuina luculenter eluceret. Mala ergo, inquis, aliquid ad mundi ornamentum conferunt. Nequaquam: mundus, qui malo vitiat, non quia malo vitiat, perfectus est; quemadmodum liber alter altero praestantior, finique legentis accommodatior esse potest, tametsi maculis multis deformatus sit.

Vniuerse autem par non est, opera Dei tam angustis finibus concludere, omnemque hanc rerum vniuersitatem nubibus, vt vulgo solet, definire. Equidem mundus neque tempore est aeternus, neque magnitudine interminatus: tamen quemadmodum sidera omni cogitatione, opinioneque nostra maiora sunt, ita orbis totus incredibiliter laxiores habet terminos, quam putamus. Quando igitur minimam eius partem contuemur, contra totius perfecti-

perfectionem temere sententiam dicere non debemus.

515. Deus mundum hunc assidue con-
feruat. Cum enim tota ratio, cur esse mun-
dus aliquando coeperit, in vna Dei sit vo-
luntate posita (512), in eadem etiam po-
situm sit, oportet, cur esse deinceps pergat:
nam sicut res quaeuis indifferens est, vt esse
incipiat, antequam sit; ita, postquam est,
vt esse pergat: continuari ergo Dei voluntas
debet, vt mundus perduret. Atqui ea vo-
luntatis diuinae continuatio, rerum creatarum
conseruatio dicitur: Deus itaque mun-
dum assidue conseruat. (a).

A Deo assi-
due con-
seruatur.

Scholion. Neque quidquam obstat assertioni similitudo machinarum calliditate humana fabricatarum, quae tametsi egeant artifice, vt conformentur, non egent tamen, vt perseuerent. Vt enim eae machinae durent, satis est, si commissurae, atque vinctiones membrorum a machinatore adornatae non disuantur, cui impediendo prouidit naturae Autor causas alias naturales, vim scilicet inertiae, et cohaerentiam. Vt autem res creatae permaneant, impediri debet, ne in pristinum nihilum recidant, cui impediendo vna Dei par est potestas. Deinde ipsae etiam machinae ab eodem communi custode Deo conseruantur, qui vult vnamquamque natu-

(a) Plato in Timaeo non mundum solum hunc corporeum, sed et minores deos supremi Conditoris voluntate conseruari docet; sic enim hunc ad illos loquentem facit: διὰ καὶ ἐπειπερ γεγενηοῦθε, ἀθανάτοι μὲν ἢ κ' ἔσε. ἔδ' ἄλλοι τοπαμπαν. ἔτι μὲν δε λυθῆσεσθεγε, ἔδε τευξοῦθε θανάτε μοιρας, τῆς ἔμης βελήσεως μείζονος ἐπι δετμῆ, καὶ κυριώτερ λαχοντες ἐκείνων, δις ἔτ' ἐγιγνεσθε, συνεδειξθε.

naturam in statu eodem persistere, in quo est posita, dum externae causae aliquid demutent.

In agendo
res creatae
adiuuantur.

516. Deus ad omnes rerum creaturarum actiones efficiendas generatim concurrat. Cum enim omnes earum actiones proficiantur a vi agendi (100), Deus autem eas conseruando vim quoque ipsarum conseruet (prae.); in confesso est, Deum ad rerum omnium actiones generatim concurrere.

Scholion. Sunt, qui hanc Dei concursione[m] in eo duntaxat velint esse positam, quod rebus a se conditis efficacitatem agendi largitus sit. Nos plus aliquid Deo dandum arbitramur, statuendumque ab ipso causarum creaturarum vires in momenta singula conseruari, atque idcirco ipsarum actiones proprie effici. Neque tamen erit inde consequens, Deum peccati autorem fore, aut participem: ei enim causae peccatum assignandum est, quae propria voluntatis electione illud perpetrat; Deus autem illud non modo non deligit, sed etiam vehementer auersatur, ac adiectis conuinationibus interdicat, solumque patrari patitur: quare culpa omnis in homine residet, vt ait diuinus Plato (a). Neque ex ea peccati permissione quidquam in illum redundat malitiae, cum neque impedire scelera lege teneatur vlla, et hoc pacto agat naturae a se conditae conuenienter, vtaturque ipsis hominum flagitiis ad fines sanctissimos. Sed haec, et quae huius sunt generis, reuelatae theologiae disputanda relinquimus.

CA.

(a) αἴτια ἐλομεν, θεός δ' ἀναιτίος. L. 10. de Repub.

CAPVT VI.

De Prouidentia Dei.

517. **D**eus gubernat omnia. Cum enim Deus gu-
 infinita polleat Sapientia (495), bernat
 finibus praestantissimis optima adiungit substi-omnia.
 dia; ac proinde cuncta refert ad certos fi-
 nes: id autem est, quod gubernationem ab-
 soluit: Deus ergo gubernat omnia.

518. Qui vniuersa conseruat, ad singu-
 las rerum creatarum actiones concurrir, omnia Quid Pro-
 uidentia?
 denique gubernat, ille curam omnium gere-
 re dicendus est: quae quidem cura, et quasi
 sollicitudo vno vocabulo *prouidentia* adpel-
 latur.

Scholion. Prouidentia, qua toti rerum vniuer-
 Et quotu-
 stati communiter consulitur, *generalis* dicitur; qua plex?
 vero seorsim singula administrantur, singulorum bo-
 na procurantur, mala submoventur, *specialis* voca-
 tur. Nobis de vtraque erit disputatio.

519. Deus prouidentia sua mundum ad-
 ministrat. Primum enim cuncta in hoc vni-
 uerso conseruat (515); deinde ad singulas
 creatarum rerum actiones efficiendas concur-
 rit (516); denique gubernat omnia (517):
 atqui prouidentia, et mundi administratio
 his continetur (praec.); Deus ergo prou-
 dentia sua mundum administrat.

Scholion. Rursus autem grauissimum in rem
 praesentem argumentum sufficit tacitus ille animi
 fen-

sensus, quo nemo, quantumvis Dei prouidentiam verbo inficietur, non se experitur vrgeri, cum nunquam possit cum verecundia exuere conscientiam, cuius voce sine intermissione admonetur. Omnino enim hinc efficitur, vt impressa sit animis nostris anticipata notio, qua Deum res nostras curare sentiamus. Et videtur ea quidem rebus potissimum prosperis velut obliterari, vt ait Lactantius: at vero siqua grauior necessitas prefferit, si belli terror infremuerit, si frugibus imbres coelum negauerit, si saeua tempestas, si fames, si pestis subito exstiterit; tum demum ad Deum confugimus, tum opem exposcimus, tum fateri cum Virgilio cogimur:

O qui res hominumque, deumque
Aeternis regis imperiis, et fulmine terres!

Aeneid. 1.

Quodsi praeterea sapientissimorum hominum, gentium, atque nationum testimonia in re manifesta colligam, infinitus sim. Libera voce fatetur Cicero L. 1. de Diu. C. 50. esse deos, et eorum prouidentia mundum administrari, eosdemque consulere rebus humanis, nec solum vniuersis, sed etiam singulis. Apud eundem Balbus in L. 2. de Nat. deor. c. 30. sic exorditur. „ Dico igitur, prouidentia deorum mundum, et omnes mundi partes et initio constitutas esse, et omni tempore administrari „ Totam vero eam disputationem hunc in modum concludit: „ Ergo vtrum ignorant „ (dii), quae res maximae sint, quoque hae modo „ tractandae, et tuendae? an vim non habent, „ qua tantas res sustineant, et gerant? at et ignorantia rerum aliena naturae deorum est; et sustinendi muneris propter imbecillitatem difficultas „ minime cadit in maiestatem deorum. Ex quo „ efficitur id, quod volumus, deorum prouidentia „ mundum administrari „ Multis deinde hoc ipsum vrget, probatque primum ex admirabili ornatu totius huius vniuersi, ex stabilitate, ac veluti concentu: tum ad tellurem, et animalia eam incolentia descendens, ostendit elucere vbique impressa prouidentiae

tiae diuinæ vestigia. Grauiſſimum autem momen-
 tum religio ipſa ſuppeditat, qua Deum nationes
 omnes venerantur, quod profecto non facerent, niſi
 a Deo rebus ſuis conſuli arbitrarentur. „ Sunt
 „ enim philoſophi, inquit Cicero, et fuerunt, qui
 „ omnino nullam habere cenferent humanarum re-
 „ rum procuracionem deos. Quorum ſi vera ſen-
 „ tentia eſt, quæ poteſt eſſe pietas? quæ ſancti-
 „ tas? quæ religio? hæc enim omnia pure, ac
 „ caſte tribuenda deorum numini ita ſunt, ſi ani-
 „ maduertuntur ab his, et ſi eſt aliquid a diis im-
 „ mortalibus hominum generi tributum. Sin autem
 „ dii neque poſſunt nos iuuare, neque volunt, nec
 „ omnino curant, nec, quid agamus, animaduer-
 „ tunt, nec eſt, quod ab his ad hominum vitam
 „ permanare poſſit, quid eſt, quod vllis diis im-
 „ mortalibus cultus, honores, præces adhibeamus?
 „ L. 1. de Nat. Deor. c. 2.

Nam quid erit, quare ſolito dignemur honore

Numina, ſi demas velle iuuare deos?

Iupiter oranti furdas ſi præbeat aures.

Victimæ pro templo cur cadat iſta Iouis?

Si pacem nullam pontus mihi præſtet eunti,

Irrita Neptuno cur ego tura feram?

Vana laborantis ſi fallat vota coloni,

Accipiat grauidæ cur ſuis exta Ceres?

Nec dabit intonſo iugulum caper hoſtia Baccho,

Muſta ſub adducto ſi pede nulla fluant.

Ovid. L. 2. de Pont.

Neque communem nationum ſenſum refellit
 paucorum in partem contrariam autoritas: optant
 enim hi magis, quam credant Deum humanis rebus
 non conſulere. Audin' Epicureum illum apud Tul-
 lium aduerſus prouidentiam depugnantem? „ Impo-
 „ ſuiſtis inquit, in ceruicibus noſtris ſempiternum
 „ dominium; quem dies, et noctis timeremus. Quis
 „ enim non timeat omnia prouidentem, et cogitan-
 „ tem, et animaduertentem, et omnia ad ſe perti-
 nere

„nere putantem, curiosum, et plenum negotii De-
 „um? „hinc nimirum illae lacrimae, hinc ardens
 illud prouidentiae submouendae studium, hinc illa
 senis Ennii vox:

Ego deum genus esse semper dixi, et dicam
 coelitem;

Sed eos non curare opinor, quid agat huma-
 num genus.

At ex aduerso stat turba clarissimorum hominum,
 qui vt rationem sententiae suae non redderent,
 autoritate minutos hos philosophos vincerent. Sed
 res ipsa admonet, vt praecipua impiorum perfugia
 paulo prolixius explicemus: volumus enim non so-
 lum ramos amputare impietatis, sed omnes radicum
 fibras euellere, Sic igitur argumentantur:

1) Si Deo res humanae curae sint, quare ge-
 nus hominum, cui certe imprimis consultum oportuit,
 tot malis diuexatur? cur subiacet tot morbis,
 casibus fortuitis, incendiis, naufragiis, bestiarum
 incurfibus, innumeris aliis calamitatibus, quibus
 prouidendis, atque propulsandis nulla saepe reme-
 dia suppetant? haec quum nulla mortalium culpa
 accidunt, quomodo cum prouidentia Dei cohae-
 rent? optime inquam. Sed est iniqua in omni re
 accusanda, praetermissis bonis, malorum accusatio,
 vitiorumque selectio, vt ait Tullius: cur infinita
 alia reticentur, e quibus prouidentia luculenter elu-
 cet? quod mala haec attinet, physica duntaxat il-
 la sunt, cum innumeris moralibus bonis coniuncta.
 Et vt mittam cetera: nonne in tanta vitae incer-
 titudine casus hi identidem admonent, vt de animi
 integritate, deque reddenda gestorum ratione sem-
 per cogitemus? nonne inculcant mentibus illud po-
 etae;

Discite iustitiam moniti, et non temnere di-
 uos?

Nonne

Nonne cogimur, tot malis in ceruices nostras quotidie incumbentibus, mentem consilio, prouidentia, sapientia, reliquoque pulcherrimarum virtutum adparatu praemunire? quae certe malorum illorum abientia plurimum antecellunt. Quid, quod sinistri eiusmodi euentus innumera alia habeant adiuncta emolumenta? auocant nimirum cogitationes a rebus creatis, atque ad virtutem, resque sempiternas consecandas traducunt; fiduciam nostram erga Deum exercent, peccatis eluendis deseruiunt, peiorum saepe remedia sunt, quum multi praematurato fato idcirco rapiuntur, ne in aeterna deinde supplicia deuoluantur. Quare desinat Epicurus suum illud trilemma auribus inculcare: Deus aut vult tollere mala, nec potest; et imbecillus est: aut potest, nec vult; et inuidus est, aut denique nec vult, nec potest; et Deus non est. Potest enim, si velit, tollere; relinquit tamen, cum sint naturae humanae consecraria, et virtutum omnium instrumenta.

2. Postquam Cotta apud Tullium plurima contra prouidentiam accumulasset, se ipsum reprehendit, quasi in re manifesta prolixior fuerit. „ Ac „ nos quidem, inquit, nimis multa in re apertissima: Telamo autem vno versu locum totum con- „ ficit, cur dii homines negligent.

„ Nam si curent, bene bonis sit, male malis quod nunc abest.

„ Debebant quidem illi omnes bonos efficere, si- „ quidem generi hominum consulebant; sin id mi- „ nus, bonis quidem certe consulere debebant. Cur „ igitur duos Scipiones fortissimos, et optimos vi- „ ros in Hispania Poenus opressit? cur Maximus „ extulit filium consularem? cur Marcellum Han- „ nibal interemit? cur Paulum Cannae sustulerunt? „ cur Poenorum crudelitati Reguli corpus est prae- „ bitum? cur Africanum domestici parietes non te- „ xerunt? „ magna deinde pugnat exemplorum nu- „ be, plurimis improbis optime euenisse. Eandem „ impiam vocem misit etiam Ouidius, cum elegantif- „ R. P. *Mako Metaphys.* Y *fimi*

fimi poeta ingenii Tibullus fato immaturo ereptus
esset :

Cum rapiant male fata bonos, ignoscite fasso,
Solicitor nullos esse putare deos (α)

Verum illos, qui improborum felicitatem tantopere
exaggerant, Horatianum illud meminisse peru. lim :

Raro antecedentem scelestum
Deseruit pede poena claudo.

L. 3. od. 2.

Quod si fortunati aliquamdiu esse videantur, Deus
aut bona quaedam illorum opera remunerat: aut
grauioribus supplicijs maclandos feruat: aut his
quasi illicitis ad desiderium aeternae beatitatis, ac
ad agnoscendam bonitatem, et potentiam suam ex-
stimulat. Quanquam satis eos domesticus carnifex
conscientia, dies, noctesque excruciat (β). Quis
nescit Dionysium illum, quem idem Cotta ait duo-
dequadraginta annis tyrannum fuisse opulentissimae,
et beatissimae ciuitatis? quam ille infelix in summa
felicitate fuerit, luculenter expinxit Cicero in L.
5. Tusc. quaest. Quod ad probos malis diuexatos
attinet, saepe ea leuioribus illorum culpis debentur:
saepe augendae virtuti inseruiunt. Vniuerse
autem omnes praesentibus calamitatibus docemur,
non esse homini propositam caducam huius mundi
felicitatem. Vt Cottae, eique similibus conclusio
taneat, ostendendum esset vel vnam aliquem ex im-
piis debitas sceleribus poenas, vel vnum ex probis
fru-

(α) Eadem erant Electrae sententia apud Sophoclem :

ἢ χρεὶ μῆκετ' ἠγασθῆναι θεοῖς,
εἰτ' ἀδικ' ἔσαι τῆς δικῆς ὑπερτέρα.

(β) Sapientissime dixit Menander :

ἀνὴρ πονηρὸς δισυχεῖ καὶ ἐντυχί.

fructum virtutis non tulisse; quod cum doceri nequeat, erit semper, quod malos terreat, bonos consoletur; vtramuis in partem fortunae impetus inclinauerit.

3) Ecce autem Deus, siquidem tangatur factis hominum, quosdam patienter finit crimina criminibus accumulare, in aliis veluti delicatior, primum, aut secundum facinus poenis, vel exitio multat? vtrum haec aequa in omnes clementiae distributio? an sincerum benefaciendi studium? „Dio-
 „ genes quidem Cynicus, inquit Cotta, dicere solebat Harpalum, qui temporibus illis praedo fe-
 „ lix habebatur, contra deos testimonium dicere,
 „ quod in illa fortuna tam diu viueret. Dionysius,
 „ de quo ante dixi, cum sanum Proserpinae
 „ Locris expilauisset, nauigabat Syracusas; isque
 „ cum secundissimo vento cursum teneret, ridens,
 „ videtisne, inquit, amici, quam bona a diis im-
 „ mortalibus nauigatio sacrilegis detur? atque ho-
 „ mo acutus, cum bene, planeque percepisset, in
 „ eadem sententia perseuerabat: qui cum ad Pe-
 „ loponnesum classem appullisset, et in sanum venisset
 „ Iouis Olympii, aureum illi detraxit amiculum
 „ grandi pondere, quo louem ornat ex manubiis
 „ Carthaginensium tyrannus Gelo, atque in eo
 „ etiam cauillatus est, aestate graue esse aureum
 „ amiculum, hieme frigidum; eique laneum palli-
 „ um iniecit, cum id esse ad omne anni tempus
 „ diceret. Idem Aesculapio barbam auream demi-
 „ iussit: neque enim conuenire barbatum esse fili-
 „ um, cum in omnibus fanis pater imberbis esset.
 „ Iam mensas argenteas de omnibus delubris ius-
 „ sit auferri, in quibus quod more veteris Grae-
 „ ciae insculptum esset: BONORUM DEORUM, vti
 „ se eorum bonitate velle dicebat. Idem victorio-
 „ las aureas, et pateras, coronasque, quae simu-
 „ lacrorum porrectis manibus sustinebantur, sine
 „ dubitatione tollebat, eaque se accipere, non au-
 „ ferre, dicebat; esse enim stultitiam, a quibus bo-
 „ na precamur, ab iis porrigentibus, et dantibus
 „ nolle sumere. Eundem ferunt, haec, quae dixi,

„ sublata e fanis in forum protulisse, et per praecō-
 „ nem vendidisse, exactaque pecunia edixisse, vt
 „ quod quisque a sacris haberet; id ante diem cer-
 „ tum in suum quodque fanum referret; ita ad im-
 „ pietatem in deos, in homines adiunxit iniuriam.
 „ Hunc igitur nec Olympius Iupiter fulmine per-
 „ cussit, nec Aesculapius misero, diuturnoque
 „ morbo tabescentem interemit: atque in suo lectu-
 „ lo mortuus in Tympanidis rogam illatus est, eam-
 „ que potestatem, quam ipse per scelus nactus est,
 „ quasi iustam, et legitimam haereditatis loco filio
 „ tradidit „. Equidem quare Dionysium Olympius
 „ ille Iupiter fulmine non percusserit: aut Aesculapi-
 „ us diuturno, grauique morbo non affligerit, facile
 „ intelligitur, cum iniuriam fictiles illi dii ne fense-
 „ rint quidem. Cur autem improbos Deus interdum
 „ patienter toleret, causae multiplices esse possunt:
 „ quandoque benefacta quaedam eorum respicit: ali-
 „ quando proborum precibus vitam ipsorum tribuit:
 „ semper aliquid bonitati, et prouidentiae suae con-
 „ sentaneum sequitur, ad quam illud in primis perti-
 „ net, vt morte repentina quosdam e medio tollat,
 „ ne spes impunitatis peccandi licentiam confirmet.
 „ Rapit sceleratum non raro, quod sciat grauiora, si
 „ vitam produceret, esse admissurum, atque idcirco
 „ acerbiorē supplicio plectendum, id quod misericor-
 „ diae, non saeuitiae genus est. Sed nimis curiosi
 „ sunt, qui exigue, et exiliter ad ad calculum vo-
 „ cant Dei prouidentiam. Melius iudicauit de malis
 „ bene facere, quam mala nullā esse permittere, in-
 „ quit Augustinus.

4) Si genus humanum legibus obligare Deus vo-
 „ luit, quarum ductu ad propositam sibi beatitudinem
 „ perueniret, cur non eas explicate omnibus propo-
 „ suit? cur sunt nationes plurimae adeo efferatae, et
 „ immansuetae, vt ea honesta ducant, quae naturae
 „ legibus aduersantur; vt infantes, quos nolint edu-
 „ cere, frigori, inediae, bestiis exponere: senes de-
 „ sperata valetudine in foueam abiicere: liberos diis
 „ immolare, et sexcenta eius generis flagitia? at ista,
 „ si in examen diligenter vocentur, cum diuina prou-
 „ identia vel maxime coherere deprehendentur.

Imprimis enim si populi illi naturae leges nulla sua culpa ignorarent, mores hi immanes fraudi illis non omnino essent, nec haberent proinde, quod aduersus Deum conquerantur. Verum nemo, qui ratione utatur, citra suum vitium ignorat communes naturae leges, quemadmodum docent ethnici: quare absurdi illi errores non vitio providentiae diuinae, sed ex eorum prauis cupiditatibus, atque effrenata libidine oriuntur: neque historiae testantur vllae, eos ista sine morfu aliquo conscientiae perpetrare. Illud fatemur, saepe esse difficilem legum generalium in euentis specialibus adplicationem, indeque tantam morum varietatem interdum existerre, quae tamen tunc in culpis habenda non sit. Quod autem Deus legum suarum interpretes aliis populis prouiderit, aliis non itam, facit pro summa, quam in genus humanum obtinet, potestate: quamquam vix est natio, quae non peccato suo sit eiusmodi interpretibus destituta.

5) Denique indignum maiestate Dei videtur, ut cuncta etiam minima, et vilissima per sese administraret. Rectius Epicurus, qui Deum voluptate sua contentum, in otio confidere, atque delitescere arbitratur. Quod enim, inquit, aeternum, beatumque sit, id nec habere ipsum negotii quidquam, nec exhibere alteri: si autem in ipso mundo Deus inest aliquis, qui regat, qui gubernet, qui cursus astrorum, mutationes temporum, rerum vicissitudines, ordinesque conseruet, terras, et maria contemplans, hominum commoda, vitasque tueatur; nae ille est implicatus molestis negotiis, et operosus. Haec Epicurus: concinit eius interpres Lucretius L. 3. de nat. rer.

Omnis enim per se diuum natura necesse est
 Immortali aeuo summa cum pace fruatur,
 Semota a nostris rebus, seiunctaque longe.
 Nam priuata dolore omni, priuata periclis
 Ipsa suis pollens opibus, non indiga nostri,
 Nec bene promeritis capitur, nec tangitur ira.

„ Profecto Epicurus, inquit Cotta, quasi pueri
 „ delicati, nihil cessatione melius existimat. At
 „ ipsi tamen pueri etiam cum cessant, exercitatione
 „ aliqua ludicra delectantur. Deum sic feriatum vo-
 „ lumus cessatione torpere, ut si se commouerit,
 „ vereamur, ne beatus esse non possit „. Et recte
 quidem reprehendit hominem voluptarium: nam
 Deus, quae agit, non molitur cum labore ope-
 roso, ac molesto; non enim venis, et neruis, et
 ossibus continetur; nec escis, aut potionibus vesci-
 tur, unde aut nimium acres, aut nimium concretos
 humores colligat; nec denique est corporatus, ut
 aut casus, aut ictus extimescat, aut morbos me-
 tuat ex defatigatione membrorum. Quare nihil pro-
 uidentia vel dignitati eius, vel felicitati detrahit:
 et si quis eum immensum, omnia peruentem, ac
 peruadentem, atque potentissimum cogitauerit, facile
 intelliget, nec fatigari vlla cura posse, neque mi-
 nimarum rerum administratione a reliqua mundi gu-
 bernatione auocari (x).

Y 4

CA-

(α) Insignis est ea de re locus apud Aristotelem:
 καθολα δε: ὅπερ ἐν νηι κυβερνητης, ἐν
 ἄρματι δε ἡνιοχος, ἐν χορω δε χορυφαιος
 ἐν πολει δε νομος, ἐν στρατοπεδῳ δε ἡγε-
 μων, τῆτο θεος ἐν κοσμῳ, πλην καδ' ὅσον
 τοις μεν καματηρον το ἄρχειν, πολυκίνη-
 τον τε, και πολυμεριμον, τῳ δε ἄλυπον,
 ἀπονοντε, και πασης κεχαρισμενον σωμα-
 τικης ἀσθενειας. ἐν ἀκίνητω γαρ ἰδρυμε-
 νος παντα κινει, και περιαγει ὅσον βελε-
 ται, και ὅπως, ἐν διαφοροις ἰδεαιτε, και
 φυσεσιν. De Mundo c. 6.

CAPVT VII.

De Religione erga Deum.

520. **R**eligio est summi amoris, atque obsequii cultus, ei, cui debetur, praeftitus: qui si vitiosus sit, hoc est, si vel proueniat ex erroneis circa naturam colendam opinionibus; vel ei praestetur, cui non conuenit; vel ritibus absurdis, atque a re, quae colitur, abhorrentibus exhibeatur, *superstitio* dicitur. *Quid Religio, et Superstitio?*

Scholion. Originem earum uocum eleganter expressit Cicero in L. 2. de Nat. Deor. c. 29. „Cultus autem, inquit, deorum est optimus, idemque castissimus, atque sanctissimus, plenissimusque pietatis, ut eos semper pura, integraque, et incorrupta mente, et uoce ueneremur: non enim philosophi solum, uerum etiam maiores nostri superstitionem a religione separauerunt. Nam qui totos dies precabantur, et immolabant, ut sui liberi superstites essent, *superstitiosi* sunt adpellati, quod nomen postea latius patuit. Qui autem omnia, quae ad deorum cultum pertinerent, diligenter retractarent, et tanquam relegerent, sunt dicti *religiosi* ex relegendo: ut elegantes ex eligendo, tanquam a diligendo diligentes, ex intelligendo intelligentes: his enim in uerbis omnibus inest uis legendi eadem, quae in religioso. Ita factum est in superstitioso, et religioso alterum uitii nomen, alterum laudis „

521. Religio ea tantum complectens, quae ipso rationis ductu cognoscere possumus, *naturalis* dicitur: quae autem continet mysteria intelligentiae nostrae inaccessa, at-

que a Deo mortalibus communicata, *reuelata* adpellatur.

Coroll. Religionem reuelatam naturali antecelle-
re, humanaeque menti tam arctis limitibus circum-
scriptae plurimum adiumenti adferre, perspicuum
est.

522. Religio autem vtraque in duas ve-
luti partes distribui solet: in *theoreticam* sci-
licet, ac *practicam*: illa postulat, vt recte
de natura, et proprietatibus Dei sentiamus;
haec, vt ipsum diligamus, inuocemus, me-
tuamus, colamus, idque externis signis, et
indiciis contestemur.

An Deo
debeat?

523. Debetur Deo religio. Cum enim
Deus infinitis perfectionibus, ac imprimis
inexplicabili bonitate gaudeat, sitque omnis
humanae felicitatis quidam quasi fons, amo-
rem ei summum deberi in comperto est:
cumque omnia condiderit, conseruet, ac gu-
bernet, et providentia sua administret,
quemadmodum supra demonstratum est, de-
betur illi et summum obsequium: atqui his
duobus veluti membris religio omnis conti-
netur (520): Deo igitur debetur religio.

Coroll. 1. Cum ergo perfectiones illae, ex qui-
bus religionis vinculum, atque obligatio enascitur,
in solo Deo insint, patet religionem illi vni deberi.

Coroll. 2. Quare sicubi vel plures coluntur Dii,
vel pravae sunt de Deo opiniones, vel amor sum-
mus, et obsequium, cuius capax sit animus homi-
nis, ei non tribuitur, indicio est, falsam illic vi-
gere religionem. Atque ex hoc capite facile colli-
ligi-

ligitur, neque apud Muhamedanos, neque apud fal-
forum numinum cultores veram esse religionem.

Scholion. Nemo, qui de natura Dei recte sentiat, atque ratione vtatur, inficiabitur deberi Deo religionem. Si enim arcta sanguinis necessitudo, et beneficentia suo quodam iure postulat, vt progenitores, maioresque nostros omni officii genere prosequamur, idque significatione externa declarem: nonne natura ipsa impellente par est haec ipsa multo cumulatius communi parenti Deo praestare? desinant ergo aliquando ineptire homines Epicurei, putantes humanum genus religionibus obligatum perturbari; innumera bella, atque scelera ea causa suscipi, patriam, amicitiam, parentes prodi; felices contra esse, qui exsoluti religionibus aetatem degant. Ignorant nimirum isti, nihil humanae societati religione esse praestabilius. Fingamus enim rempublicam aliquam, in qua nulla sit de animorum immortalitate suscepta opinio, nullus scelerum vindex vbique praesens, omnia inspiciens Deus: putatisne in ea mortalium communitate vitam agi posse sine grauissima perturbatione? quis erit illic iniuriarum apud potentiores modus? quis diuitiarum sceleratis artibus parandorum finis? quod frenum superbiae, crudelitatis, libidinis, aliorumque flagitiorum? vnde factum est, vt etiam illi, qui de Deo praua sentirent, tamen religionem aliquam reipublicae causa retinendam esse putarent; vt quos leges non possent, ea saltem in officio contineret.

524. Religio naturalis falsa, ac erronea esse non potest. Religio enim naturalis ea dicitur, ad cuius dogmata, et officia ratione ipsa praeunte deducimur (511); nemo autem duce ratione impelli in errorem potest (401): naturalis itaque religio falsa, ac erronea esse non potest. Religio naturalis falsa esse nequit.

Coroll. Siqua ergo religio vel dogmata falsa, vel ritus, et ceremonias absurdas contineat, eam naturalem non esse facile intelligitur.

Scholion.

Scholion. Religionis naturalis veritas vel eorum consideratione luculenter adparet, quae tum sentienda, tum facienda proponit. Nam in parte quidem theoretica docet esse immortales hominum animos, esse Deum vnum, immensum, aeternum, infinitum, cuius bonitate, et sapientia, ac prouidentia omnis haec rerum vniuersitas administretur: quae quidem certissima sunt. In parte autem practica iubet Deo amorem, obsequium, seruitutem omnem exhiberi: quae sane et aequitati, et naturae Dei, atque hominum esse perquam accommodata ille solum negabit, qui operam det, vt cum ratione insaniat. Illud autem inter philosophos anceps, atque maiorem in modum controuersum est, vtrum naturalis religio ad colendum Deum per se se sufficiat: an aliam praeterea Deo manifestante constabiliri necesse fuerit. Qui eam necessitatem defendunt, haec fere caussae suae adferunt firmamenta. Lumen rationis humanae etiam integrum illud, atque illibatum, angustissimis terminis definiri, nec posse complura religionis capita eiusdem solius ope determinari; sed relinqui in medio, ac velut fluctuare. Posteaquam veromentis acies peccato violata est, totque erroribus, anticipationibus, infirmitatibus hebetata, creuisse vehementer eam necessitatem: satisque adparere ex innumeris absurdis, ac repugnantibus, in quae ii delapsi sunt, qui solum rationis lumen sic debilitatum sequuti sint. Diligenter seiungenda esse ea, quae diuino admonitu hodie comperta sunt, ab his, quae naturali lumine consequimur: fieri enim persaepe, vt huic tribuamus, quod illi acceptum ferre debeamus: patuisse hoc in Iuliano, Maximo, Porphyrio, Iamblico, aliisque recentioribus philosophis, qui diuinis iam adiuti oraculis multo saniora de religione scripserint, quam prisci illi solo rationis ductu philosophantes: ad horum aetatem reuocandum esse animum, si constituendum sit, quid in negotio religionis ratio valeat, quid ferre recuset. Fuisse tunc quidem apud multos populos rationem sic excultam, vt formandis sapientissimis legibus, constituendis imperiis, disciplinis, atque artibus vel inueniendis, vel perficiendis abunde sufficeret: religionem tamen etiam apud cultissimas gentes, Aegyptios, Persas, Grae-

Græcos, Romanos in præcipuis officii, et dogmatum partibus claudicasse: sapientes quidem earum nationum in Dei natura constituenda in tanta fuisse varietate, ac dissensione, ut eorum molestum sit dinumerare septentias: eandem fuisse in definiendo sine bonorum inconstantiam, quo ignorato necesse sit omnia fluctuare, totamque hominum vitam perturbari. Sed utcumque ista sint (neque enim consilium mihi est litem istam componere) negari certe non potest, in hac mentis humanæ infirmitate providentiæ Dei admodum fuisse consentaneum, ut religionem aliquam ipse patefaceret; neque scio, an gens vlla aliquando fuerit, quæ non religione a Diis suis accepta gloriaretur.

FINIS THEOLOGIAE NATVRALIS.

IN-

I N D E X

C A P I T V M.

	Pag.
<i>Prolegomenon in Metaphysicam</i>	1
<i>Prolegomenon in Ontologiam</i>	4
CAP. I. <i>De cognitionis humanae principis</i>	6
CAP. II. <i>De Ente, et non Ente</i>	15
CAP. III. <i>De entis Essentia, Attributis, Modis, et Existentia</i>	20
CAP. IV. <i>De entis Vnitate, Ordine, Veritate, Perfectione, et Bonitate</i>	26
CAP. V. <i>De ente Absoluto, et Relatiuo</i>	33
CAP. VI. <i>De Toto, et Parte</i>	39
CAP. VII. <i>De ente Composito, et Simplici</i>	40
CAP. VIII. <i>De Substantia, et Accidente</i>	48
CAP. IX. <i>De Extensione, Spatio, Loco et Tempore</i>	52

CAP.

INDEX CAPITVM.

	Pag.
CAP. X. <i>De ente Finito, et Infinito</i>	68
CAP. XI. <i>De ente Necessario, et Contingente</i> ..	73
CAP. XII. <i>De Motu, et Quiete</i>	79
CAP. XIII. <i>De Principio, et Causa</i>	84
<i>Prolegomenon in Cosmologiam</i>	
CAP. I. <i>De notione mundi generatim</i>	101
CAP. II. <i>De Mundi Existentia, Fatoque mul-</i> <i>tiplici</i>	111
CAP. III. <i>De Natura, et Affectionibus Corpo-</i> <i>ris</i>	125
CAP. IV. <i>De Legibus Motus</i>	132
CAP. V. <i>De Elementis corporum</i>	150
CAP. VI. <i>De Naturali, et Supernaturali</i>	158
CAP. VII. <i>De Perfectione, et Ordine mundi</i> ..	168
<i>Prolegomenon in Psychologiam</i>	
CAP. I. <i>De Existentia Animae humanae, eius-</i> <i>que cognoscendi Facultate generatim</i>	178
CAP. II. <i>De Facultate Sentiendi</i>	182
CAP. III. <i>De Facultate Imaginandi</i>	187
CAP. IV. <i>De Memoria, Oblivione, et Remi-</i> <i>niscencia</i>	195
CAP. V. <i>De Facultate Attendendi, Abstrah-</i> <i>di, et Reflectendi</i>	200
CAP. VI. <i>De Intellectu</i>	204
CAP. VII. <i>De Ingenio, et Ratione</i>	207
CAP. VIII. <i>De Appetitu, & Auerfatione</i>	212
CAP. IX. <i>De Voluntate, et Noluntate</i>	219
CAP. X. <i>De Natura Animae humanae</i>	228

CAP.

INDEX CAPITVM.

	Pag.
CAP. XI. <i>De Commercio animae cum corpore.</i>	244
CAP. XII. <i>De Idearum Natura, et Origine.</i>	259
CAP. XIII. <i>De Immortalitate animae humanae.</i>	271
CAP. XIV. <i>De Bestiarum Anima.</i>	281
<i>Prolegomenon in Theologiam Naturalem.</i>	292
CAP. I. <i>De Existentia Dei.</i>	295
CAP. II. <i>De Attributis Dei vniuerse.</i>	305
CAP. III. <i>De iis, quae ad Intellectum Dei pertinent.</i>	314
CAP. IV. <i>De iis, quae ad Voluntatem Dei pertinent.</i>	319
CAP. V. <i>De Operibus Dei.</i>	326
CAP. VI. <i>De Prouidentia Dei.</i>	333
CAP. VII. <i>De Religione erga Deum.</i>	343

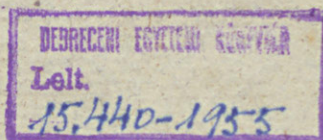

Fig. 1.

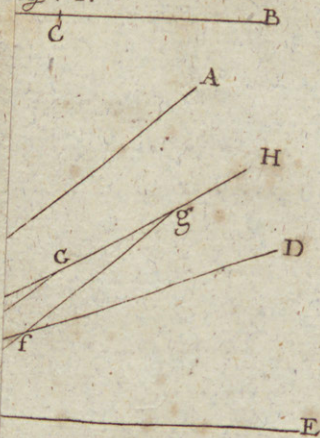

Fig. 3.

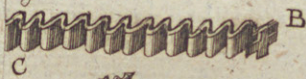
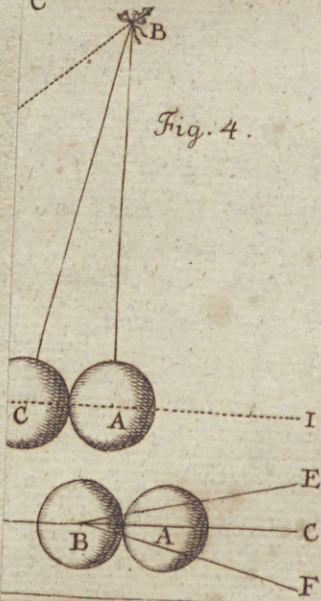
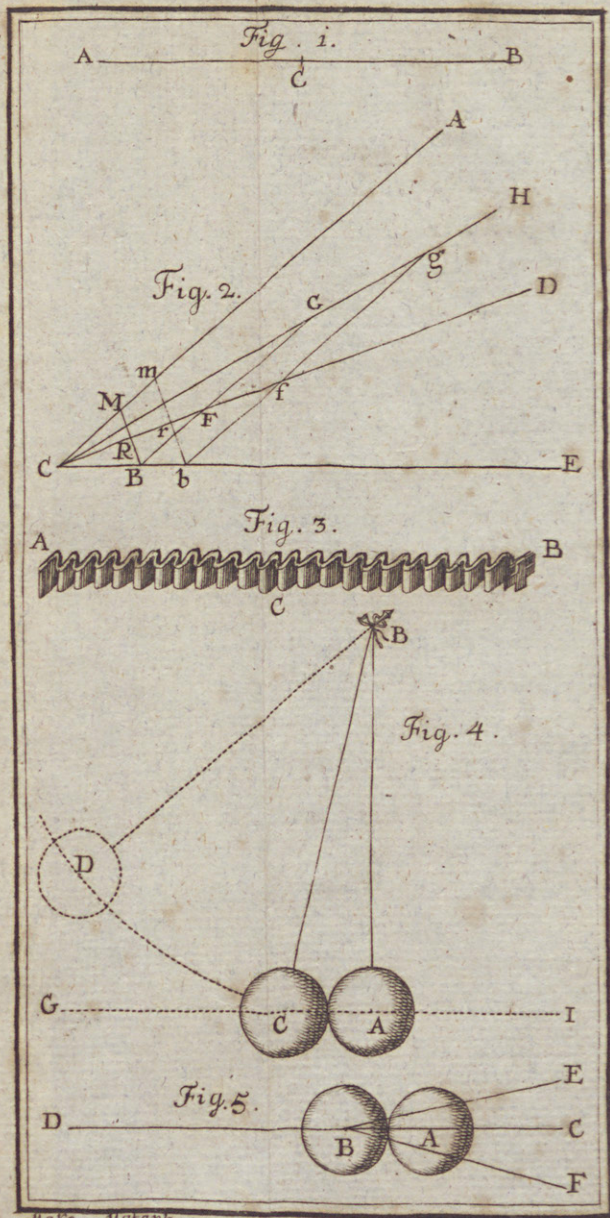

Fig. 4.

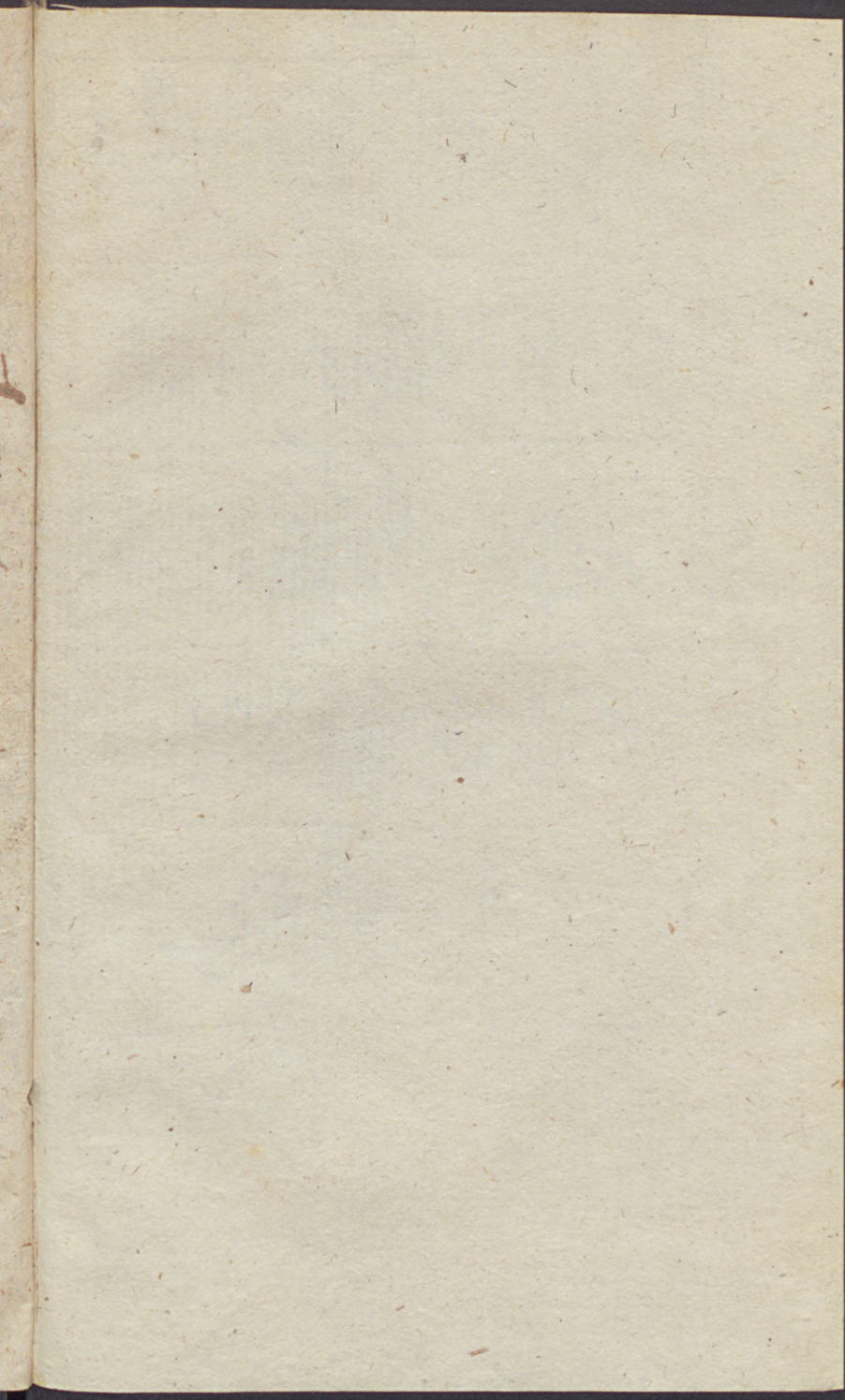

Maqo Metaph.

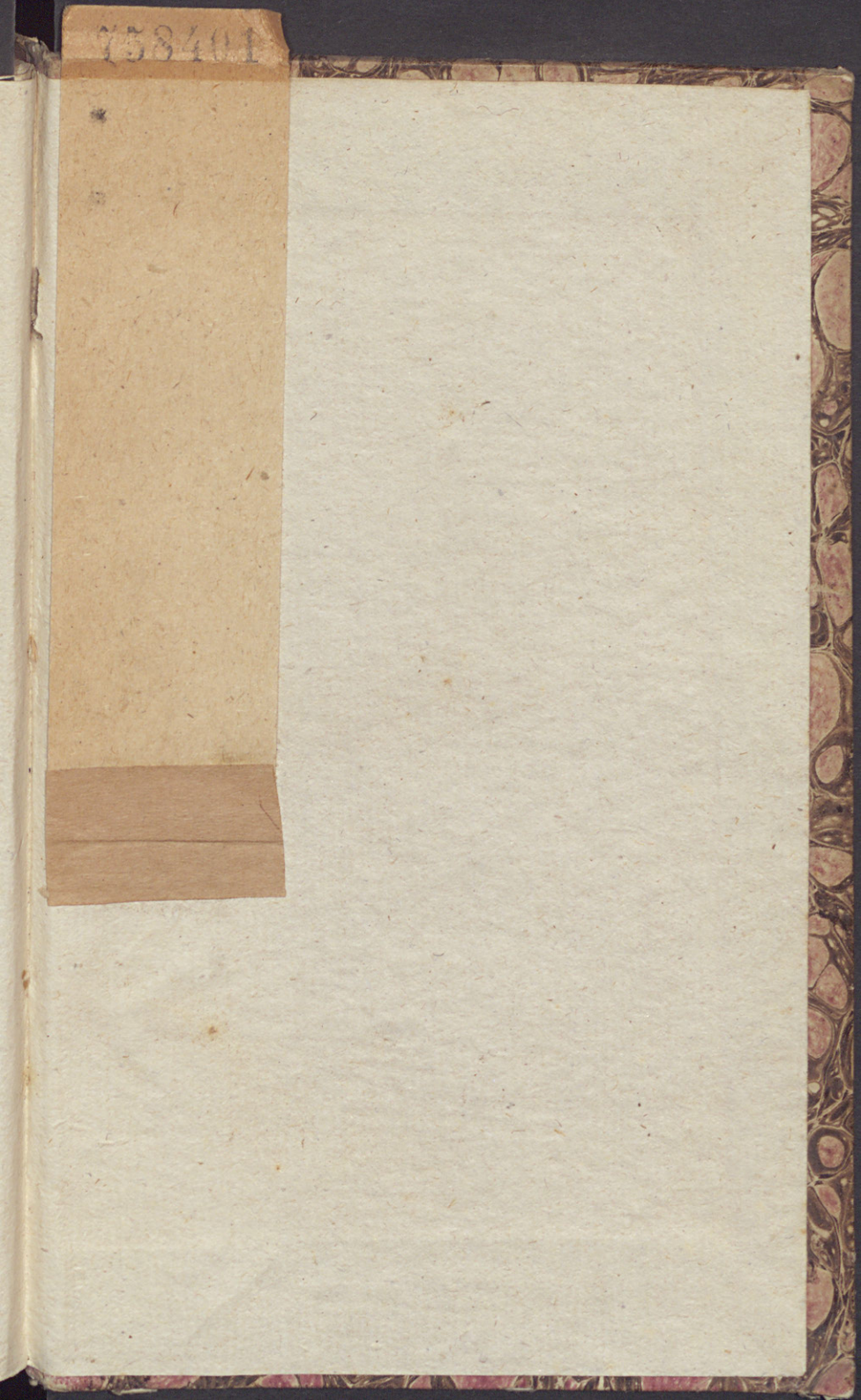
Book 16.

758401

758401

758401

